

Biblioteca Municipală „B. P. Hasdeu”
Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a
Academiei de Științe a Moldovei
Universitatea de Stat din Moldova

DIALOGICA

REVISTĂ DE STUDII CULTURALE ȘI LITERATURĂ

Anul V, nr. 2, mai-august 2023

Revista noastră vizează fenomenul cultural contemporan ca produs al gândirii și creativității și se manifestă în planul științelor socioumane și în cel al artei. Prin urmare, ne vedem încadrați în paradigma dialogului interdisciplinar, al relațiilor între abordările diferitor discipline. Vom înlesni articolele cu preocupări teoretice și interpretative din aria studiilor culturale, unde literatura, spre exemplu, e un fenomen cultural ca oricare altul în contextul timpului său. Totuși, pentru a crea un pandant la reducerea numărului de studii literare, care au generat prin transformare de sine și împrumut de metode noua și extrem de prolifică direcție de cercetare, am rezervat un loc aparte, în titlul revistei și în spațiul unor rubrici, literaturii și promovării ei. Promitem să facem gesturi similare și în cazul celorlalte arte.

APARE DE TREI ORI PE AN
Anul V, Nr. 2, 2023

DIRECTOR DE PROIECT ȘI REDACTOR-ȘEF

Aliona GRATI, doctor habilitat în filologie, profesor, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

COLEGIUL DE REDACȚIE

Natalia PROCOP, doctor în studiul artelor și culturologie, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Ghenadie SÎRBU, doctor în istorie, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

Ludmila ȘIMANSCHI, doctor în filologie, conferențiar cercetător, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

Diana DEMENTIEVA, doctor în filologie, Universitatea de Stat din Moldova.

Rodica GOTCA, secretar de redacție, doctor în filologie, Universitatea de Stat din Moldova.

COMITETUL ȘTIINȚIFIC

Liliana CONDRATICOVA, doctor habilitat în istorie, doctor habilitat în studiul artelor și culturologie, Academia de Științe a Moldovei, Chișinău.

Bogdan CREȚU, doctor în filologie, profesor, Facultatea de Litere, Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, România.

Aurelian DĂNILĂ, academician, Academia Europeană de Științe și Arte, Salzburg, Austria, doctor habilitat în studiul artelor, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Nicolae ENCIU, doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova, Chișinău.

Aurelia HANGANU, doctor habilitat în filologie, conferențiar, Universitatea de Stat din Moldova, Chișinău.

Mariana HARJEVSCHI, doctor în științele comunicării, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Chișinău.

Adrian-Silvan IONESCU, doctor în științe istorice, cercetător științific gradul I, Institutul de Istoria Artei „George Oprescu”, București, Academia Română.

Katica KULAVKOVA, academician, profesor universitar, Academia de Știință și Artă din Macedonia, Academia Europeană de Științe și Arte, Salzburg, Austria.

Lidia KULIKOVSKI, doctor în pedagogie, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Chișinău.

Mircea MARTIN, academician, profesor universitar, Academia Română, București, România.

Victor MORARU, membru corespondent al AȘM, doctor habilitat, profesor, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Gheorghe MUSTEA, academician, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Ioan-Aurel POP, academician, profesor universitar, Academia Română, București, România.

Ioan OPRIS, doctor în științe istorice, profesor, Universitatea „Valahia” din Târgoviște, România.

Ion SIMUȚ, doctor în filologie, profesor, Universitatea din Oradea, România.

Mariana ȘLAPAC, membru corespondent al AȘM, doctor habilitat, Secția de Științe Sociale, Economice, Umanistice și Arte a Academiei de Științe a Moldovei, Chișinău.

Alina TOFAN, doctor în filologie, Institutul de Romanistică, Universitatea din Leipzig, Germania.

Elena UNGUREANU, doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Chișinău.

Cornel UNGUREANU, doctor în filologie, profesor, Universitatea de Vest din Timișoara, România.

Nicoleta VORNICU, doctor habilitat în arte vizuale, cercetător științific gradul I, Centrul Mitropolitan de Cercetări T.A.B.O.R., Iași, România.

Diana VRABIE, doctor în filologie, conferențiar, Muzeul Național al Literaturii Române din Iași.

Tudor ZBÂRNEA, academician, Academia Europeană de Științe și Arte, Salzburg, Austria, Muzeul Național de Artă al Moldovei, Chișinău.

Conceptie copertă: N. PROCOP; Pictură: Stefan SADOVNICOV, *Sub balcon*, 1983, ulei, pânză.

Responsabilitatea opiniilor exprimate în paginile revistei aparține autorilor.

Revista este editată în cadrul proiectului 20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii.

Drepturile de autor din acest număr au fost finanțate de Institutul Cultural Român din București.
tel.: +373 22 221181, email: dialogica.asm@gmail.com, site-ul web: <http://dialogica.asm.md>

Our journal focuses on the contemporary cultural phenomenon as a product of thought and creativity and manifests itself in the field of socio-human and art sciences. We see fit in the paradigm of interdisciplinary dialogue, of the relationships between approaches of different disciplines. We will, therefore, facilitate articles with theoretical and interpretative concerns from the area of cultural studies, where literature, for example, is a cultural phenomenon like any other in the context of its time. However, in order to create a pendant in reducing the number of literary studies that generated self-transformation and loan of new and extremely prolific research methods, we reserved a special place in the title of the journal and in the space of some columns, for literature and its promotion. We promise to make similar gestures and for other arts.

APPEARS THREE TIMES A YEAR

Year V, No. 2, 2023

PROJECT MANAGER AND EDITOR CHIEF

Aliona GRATI, PhD in Philology, professor, Moldova State University, Chişinău.

EDITORIAL BOARD

Natalia PROCOP, PhD in the Study of Arts and Culturology, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Ghenadie SÎRBU, PhD in History, Moldova State University, Chişinău.

Ludmila ŞIMANSCHI, PhD in Philology, associate professor, Moldova State University, Chişinău.

Diana DEMENTIEVA, PhD in Philology, Moldova State University, Chişinău.

Rodica GOTCA, editorial secretary, PhD in Philology, Moldova State University, Chişinău.

SCIENTIFIC BOARD

Liliana CONDRATICOVA, PhD in History, PhD in the Study of Arts and Culturology, Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Bogdan CREȚU, PhD in Philology, professor, Faculty of Letters, "Alexandru Ioan Cuza" University from Iaşi, Romania.

Aurelian DĂNILĂ, academician, European Academy of Sciences and Arts, Salzburg, Austria, PhD in the Study of Arts, professor, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Nicolae ENCUI, PhD in History, scientific researcher, Institute of History of the Moldova State University, Chişinău.

Aurelia HANGANU, PhD in Philology, associate professor, Moldova State University, Chişinău.

Mariana HARJEVSCHI, PhD in Sciences of Communication, "B.P. Hasdeu" Municipal Library, Chişinău.

Adrian-Silvan IONESCU, PhD in Historical Sciences, professor, "George Oprescu" Institute for Art History, Bucharest, Romanian Academy, Romania.

Katica KULAVKOVA, academician, professor, Macedonian Academy of Sciences and Arts, European Academy of Sciences and Arts, Salzburg, Austria.

Lidia KULIKOVSKI, PhD in Pedagogy, "B.P. Hasdeu" Municipal Library, Chişinău.

Mircea MARTIN, academician, professor, Romanian Academy, Bucharest, Romania.

Victor MORARU, correspondent member of the ASM, PhD in Social Sciences, professor, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Gheorghe MUSTEA, academician, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Ioan-Aurel POP, academician, professor, Romanian Academy, Bucharest, Romania

Ioan OPRÎŞ, PhD in Historical Sciences, professor, "Valahia" University of Targoviste, Romania.

Ion SIMUȚ, PhD in Philology, professor, University of Oradea, Romania.

Mariana ŞLAPAC, correspondent member of the ASM, PhD in the Study of the Arts, professor, Department of Social, Economic, Humanities Sciences and Arts Section of the Academy of Sciences of Moldova, Chişinău.

Alina TOFAN, PhD in Philology, Institute of Romance, University of Leipzig, Germany.

Elena UNGUREANU, PhD in Philology, scientific researcher, "B.P. Hasdeu" Municipal Library, Chişinău.

Cornel UNGUREANU, PhD in Philosophy, professor, West University of Timisoara, Romania.

Nicoleta VORNICU, PhD in Visual Arts, scientific researcher, Metropolitan Research Centre T.A.B.O.R., Iaşi, Romania.

Diana VRABIE, PhD in Philology, professor associate, The National Museum of Romanian Literature Iaşi.

Tudor ZBÂRNEA, academician, European Academy of Sciences and Arts, Salzburg, Austria, National Art Museum of Moldova, Chişinău.

Bookbinding's conception: N. PROCOP; Painting: Stefan SADOVNICOV, *Under the Balcony*, 1983, oil on canvas.

The authors hold sole responsibility for the views expressed in their texts.

The journal is edited in the frame of the project 20.80009.0807.19 The culture of promoting the image of the cities of the Republic of Moldova through the prism of art and mythopoetics.

The copyright of this issue was funded by the Romanian Cultural Institute in Bucharest.

Phone.: +373 22 221181, email: dialogica.asm@gmail.com, web site: <http://dialogica.asm.md>

DIALOG

Aliona GRATI, Ludmila D. COJOCARU Imaginea orașului Bălți în memoria victimelor regimului totalitar-comunist	6
---	---

INTERTEXT

Elena UNGUREANU Portret de magistru: Eugeniu Coșeriu	19
Nicolae ENCIU Asociația Învățătorilor din orașul și județul Bălți (1918–1940). Pagini de istorie interbelică (I)	29
Mariana MIHALEVSCHI Orașul Bălți pe paginile ziarului „Бессарабское слово” (anul 1936)	38

ACENTRICE

Tudor STAVILĂ Orașul Bălți în artele plastice	53
Ludmila DOBROGEANU, Maria CUNICHEVICI-MORARU Instituții muzeale din orașul Bălți: reconstituiri istorice	60
STELA DRAGUȚAN Cămașa femeiască tradițională din patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie al municipiului Bălți	67
Ana ISCHIMJI Prelucrarea pieilor și blănurilor în localitățile din Nordul Republicii Moldova	73

LIANTUL SOCIAL

Marina MIRON, Viorel MIRON Profilul etnic al orașul Bălți în diferite perioade de dezvoltare	79
Dinu POȘTARENCO Fabrica de bere a lui Meer Brestecico din orașul Bălți	92
Ana MOLCOSEAN Procesul de împrumutire a locuitorilor orașului Bălți în perioada anilor 1932–1933	98

ORAȘUL MEU

Lidia PĂDUREAC Orașul Bălți în 1940: ocupație, sovietizare, represiuni	107
---	-----

GIUVAIERE CULTURALE

Natalia PROCOP Revenirea acasă a lui Stefan Sadovnicov	119
Adrian-Silvan IONESCU Rodin și primenirea artei cehe la început de secol XX	127

IMAGINARUL LITEREI

Alexandru DÎRȚU Legenda orașului Anenii Noi	133
--	-----

CUVÂNTUL CELUILALT (ancheta revistei)

Tatiana PRODAN Un dialog despre limba română din Basarabia (II)	135
--	-----

ABAJUR PENTRU O BIBLIOTECĂ

Cristina Bogdan, Cristina-Ioana Dima, Emanuela Timotin , <i>Représentations de la Vierge Marie entre culte officiel et vénération locale. Textes et images</i>	
Flori Bălănescu , <i>Paul Goma. Conștiința istorică și conștiința literară</i>	
Mirel Taloș , <i>Clepsidra lui Ovidiu</i>	
Emanuela Ignățoiu-Sora , <i>Panglica neagră: cartea de doliu</i>	142

Content

DIALOGUE

Aliona GRATI, Ludmila D. COJOCARU The Image of the City of Balti in Memory of the Victims of the Totalitarian-Communist Regime 6

INTERTEXT

Elena UNGUREANU Master's Portrait: Eugeniu Coșeriu 19

Nicolae ENCIU Association of Teachers from the City and County of Bălți (1918–1940). Pages of Interwar History (I) 29

Mariana MIHALEVSCHI The City of Balti on the Pages of the Newspaper „Бессарабское слово” (Year 1936) 38

ACENTRICS STUDIES

Tudor STAVILĂ The City of Bălți in the Fine Arts 53

Ludmila DOBROGEANU, Maria CUNICHEVICI-MORARU Museum Institutions in the City of Bălți: Historical reconstructions 60

STELA DRAGUȚAN The Traditional Women's Shirt from the Heritage of the Museum of History and Ethnography of Bălți Municipality 67

Ana ISCHIMJI Processing of Leather and Furs in the Localities from the North of the Republic of Moldova 73

THE SOCIAL LIANT

Marina MIRON, Viorel MIRON The Ethnic Profile of the City of Bălți in Different Periods of Development 79

Dinu POȘTARENCEU Meer Brestecico's Brewery in the City of Bălți 92

Ana MOLCOSEAN The Process of Appropriating the Inhabitants of Bălți During the Years 1932–1933 98

MY CITY

Lidia PĂDUREAC The City of Bălți in 1940: Occupation, Sovietization, Repression 107

CULTURAL JEWELS

Natalia PROCOP The Homecoming of Stefan Sadovnicov 119

Adrian-Silvan IONESCU Rodin and the Revival of Czech Art at the Beginning of the 20th Century 127

IMAGINARY OF THE LETTER

Alexandru DÎRȚU The Legend of the City of Anenii Noi 133

THE OTHER'S WORD (journal's inquiry)

Tatiana PRODAN A Dialogue about the Romanian Language from Bessarabia (II) 135

THE LAMPSHADE FOR A LIBRARY

Cristina Bogdan, Cristina-Ioana Dima, Emanuela Timotin, *Representations of the Virgin Mary between Official Worship and Local Veneration. Texts and Images*

Flori Bălănescu, Paul Goma, *Historical Consciousness and Literary Consciousness*

Mirel Taloș, Ovidiu's Hourglass

Emanuela Ignățoiu-Sora, *The Black Ribbon: The Book of Mourning* 142

IMAGINEA ORAȘULUI BĂLȚI ÎN MEMORIA VICTIMELOR REGIMULUI TOTALITAR-COMUNIST

Aliona GRATI

Ludmila D. COJOCARU

Imaginea orașului Bălți în memoria victimelor regimului totalitar-comunist

Rezumat. Dialogul are ca temă imaginea orașului Bălți, așa cum se dezvăluie aceasta prin prisma rezultatelor studierii „istoriilor mici” ale celor care au cunoscut personal perioada deportărilor și ale căror victime au fost. Experiența de cercetare a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească și antrenarea noilor surse de cercetare istorică – mărturiile de istorie orală – au făcut posibilă investigarea unor straturi nevalorificate, însă cu potențial de pătrundere în dimensiunea umană a istoriei și a istoriilor celor care au trăit în Bălțiul administrat de sovietici. Memoria pe care o poartă în sine familiile trecute prin malaxorul ocupației sovietice din orașul Bălți în 1940–1941 și, respectiv, în 1944–1991 este parte din patrimoniul istoric al orașului de astăzi. Prin înălțarea monumentelor, organizarea acțiunilor comemorative sau a evenimentelor tematice, locurile memoriei vor întreține vie memoria victimelor regimului sovietic de ocupație și legătura între generațiile de bălțeni. Totodată, prin aceste acțiuni se va edifica o cultură europeană a memoriei, integrată patrimoniului cultural european.

Cuvinte-cheie: Bălți, comunități ale memoriei, istorii orale, deportări staliniste, victime ale regimului totalitar-comunist.

The Image of the City of Balti in Memory of the Victims of the Totalitarian-Communist Regime

Abstract. The theme of the dialogue is devoted to the image of the city of Bălți, as it is revealed through the results of studying the “small histories” of those who personally knew the period of deportations and whose victims they were. The experience of researching the memory of the victims of the totalitarian-communist regime in the Moldavian SSR and the analysing of new sources of historical research – the oral history testimonies – made it possible to investigate some undervalued layers, but with the deep potential to penetrate into the human dimension of history and the histories of those who have lived in Soviet-administered Bălți. The memory carried by the families that passed through the Soviet occupation in the city of Bălți in 1940–1941 and 1944–1991, respectively, is part of the today city’s historical heritage. By erecting monuments, organizing commemorative actions or thematic events, the places of memory will keep alive the memory of the victims of the Soviet occupation regime and the connection between the generations of Bălți residents. At the same time, these actions will build a European culture of memory, integrated into the European cultural heritage.

Keywords: Bălți, memory communities, oral histories, Stalinist deportations, victims of the totalitarian-communist regime.

AG: Stimată Ludmila D. Cojocaru, sunteți istoric și ați făcut parte din grupul de cercetare al proiectului științific „Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească (1940–1941, 1944–1953): cercetări în localitățile din centrul Republicii Moldova”, desfășurat la Universitatea de Stat din Moldova, alături de Anatol Petrencu și alți colegi cercetători. Sunteți și editorul a trei din opt volume importante *Arhivele Memoriei*, editate cu o periodicitate admirabilă, începând cu anul 2016 și al colecției de studii *Exercițiul Memoriei*. De ce ați simțit nevoia să studiați istoria recentă din perspectiva memoriei victimelor, numită și a istoriilor orale sau de familie? Ce dimensiune nouă a adăugat această perspectivă istoriei noastre?

LDC: După etapa de publicare a colecțiilor de documente, consemnată în anii 2001–2009, a devenit iminentă precaritatea crescândă a unui anumit fel de a face istoria națională. Schimbarea calitativă în abordarea fenomenului totalitar necesita, către începutul anilor 2010, implicarea unor noi metode, noi surse, care să deschidă noi direcții de cercetare a temei. Prin urmare, limitarea la izvoarele de arhivă emise de către structurile statului sovietic, fără aplecare asupra felului în care a fost „trăit” acest regim în RSS Moldovenească chiar de subiecții săi, făcea imposibilă producerea schimbării. Rigiditatea, caracterul unilateral și penuria discursului oficial conținea informații insuficiente pentru elucidarea unei istorii sociale a represiunii, capabilă să dezvăluie realitățile totalitar-comuniste și să aducă în orizontul cercetării *istoriile* celor care au cunoscut personal această perioadă, „așa cum a fost”: fie că este vorba de victime sau de supraviețuitori, fie că ne referim la activiști, persoane loiale regimului sau la cei care au opus rezistență [1, p. 97]. Atestăm regăsirea superficială a acestui gen de informații în documentele și dosarele instituțiilor sovietice, autorii lor fiind parte din sistemul represiv și alegând mai curând să păstreze tăcerea sau să raporteze lucruri și fapte inexistente, decât să compromită statisticile exemplare.

Mai mult, informația din arhivă deseori apare ca una formală, siderată între deraierile birocratice și acțiunile abuzive din partea executorilor. Confruntarea riguroasă a conținutului documentului de arhivă (dosare personale, prevederi normative, dispoziții secretizate sau circulare emise de structurile oficiale) cu informația relevantă din sursele alternative (mărturii de istorie orală, memorialistică, documente din arhiva de familie) atrage atenția cercetătorului de astăzi asupra oportunității de extindere a metodelor, surselor și câmpului de studiu. Or, fără (re)cunoașterea și cercetarea la firul ierbii a surselor istorice de prima mână cu referire la fenomenul totalitarismului, în cazul de față – sovietizarea forțată a spațiului dintre Prut și Nistru în anii 1940–1941 și 1944–1953 – și prin amânarea unor studii interdisciplinare complexe și sistematice asupra temei, riscăm să alimentăm în continuare memoriile concurente asupra acestui trecut, și chiar trăiri și atitudini nostalgice față de ceea ce a fost regimul sovietic de ocupație în RSS Moldovenească [2, p. 695]. Cercetările efectuate în cadrul Programului de Stat, în anii 2015–2018, au reușit să promoveze un nou domeniu de cercetare în mediul științific din Republica Moldova – *memoria victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească* și să facă un pas înainte în antrenarea noilor surse de cercetare istorică în Republica Moldova – *mărturiile de istorie orală*, contribuind astfel la sincronizarea teoretică și metodologică novatorie aplicată decenii la rând în instituțiile occidentale de cercetare în domeniu.

AG: Să vorbim despre orașul Bălți, privit din perspectiva memoriei victimelor regimului sovietic de ocupație instaurat în acest oraș după 28 iunie 1940 și, respectiv, după „eliberarea” din primăvara-vara anului 1944. Presupun că deportările, foametea, refugiile etc. nu au lipsit la Bălți. Poate o cultură a memoriei istorice să influențeze imaginea unui oraș perceput astăzi ca civilizată, ca având o cultură urbanistică cu tradiții?

LDC: Memoria victimelor deportărilor și represiunilor politice, astăzi, își revendică

perspectiva epistemologică, articulând noi dileme și, totodată, noi metode și surse de explicare a timpurilor de altădată. Experiența de cercetare a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească și antrenarea noilor surse de cercetare istorică – mărturiile de istorie orală a făcut posibilă investigarea unor straturi nevalorificate, însă cu potențial de pătrundere în dimensiunea umană a istoriei și a istoriilor celor care au trăit în Bălțiul administrat de sovietici. Lucrul de cercetare la nivel de micro-istorii – ale unei persoane sau ale unui neam – a adus în atenția noastră noi registre tematice.

Numeroase familii bălțene dețin „arhive” – documente, fotografii, moșteniri, obiecte, albume și o gamă întreagă de alte articole – care dezvăluie perspective asupra generațiilor trecute și păstrează istoriile de familie pentru cele viitoare. Memoria pe care o poartă în sine familiile trecute prin malaxorul ocupației sovietice din orașul Bălți în 1940–1941 și, respectiv, în 1944–1991 este parte din patrimoniul istoric al orașului de astăzi. Chiar dacă nu s-au gândit vreodată la colecțiile lor ca la *archive*, prin păstrarea și conservarea acestor obiecte, oamenii își pot articula identitatea și rădăcinile. Odată cu recuperarea, documentarea și valorificarea lor științifică, aceste mărturii își recapătă valoarea de document istoric în efortul nostru comun de reconstituire a imaginii și patrimoniului cultural al urbei.

AG: Există o părere generală că atractivitatea și istoria unei localități datorează mult personalităților politice, artistice, istorice etc. Prin ce anume poate spori *omul simplu*, cu povestea și experiența sa de viață, calitatea unui oraș?

LDC: Pe parcursul studiilor de teren, atenția noastră s-a îndreptat în mod deliberat spre *oamenii simpli* care anterior nu au avut posibilitatea de a-și împărtăși memoriile în spațiul public, dar care au manifestat deschiderea pentru cercetările din cadrul Programului de Stat și au relatat din experiența traumatizantă, trăită la persoana întâi. Investigațiile de teren au cuprins comunități ale memoriei cu reprezentanți ai diferitor etnii,

amintirile lor fiind ulterior publicate în original și traduse în limba română. În plus, s-a ținut cont de faptul că memoria deportărilor staliniste în Republica Moldova este încă sub influența sensibilităților colective și agendelor politice recente, unele partide adesea instrumentalizând sau marginalizând practicile și discursurile comemorative în scopuri exclusiv electorale, incitând tensiunea și mărinind distanța între memoriile concurențiale. Constatăm, și în cazul cercetărilor recente, că memoria oamenilor simpli rămâne a fi mediul în care dăinuie și se construiesc identitățile. Comunitățile locale au fost întotdeauna un exemplu de promovare a mecanismelor de solidarizare a oamenilor locului în efortul comun de cunoaștere și asumare a trecutului și, mai important, de condamnare a fenomenului totalitar. Experiența comemorativă a oamenilor simpli este un exemplu de preluat în politicile memoriei ale statului Republica Moldova, dar și de către administrațiile locale. Or, faptul că în orașul Bălți atestăm un parcurs sincopat al dialogului între discursul oficial și practicile comunităților locale ale memoriei vorbește despre neasumarea până la capăt și cu inteligență a moștenirii traumatizante a trecutului totalitar.

AG: Să vorbim și despre personalitățile orașului Bălți. Știu că sunteți una dintre cele mai competente cunoscătoare a poveștii de viață a arhitectului Alexandru Budișteanu, care a trăit o perioadă importantă din viața sa la Bălți, fiind coleg de generație cu Eugeniu Coșeriu și Ovidiu Creangă la renumitul Liceu de Băieți „Ion Creangă”. Ce mărturii a lăsat despre Bălțiul de atunci?

LDC: Întâlnirea cu Alexandru Budișteanu a avut loc în vara anului 2017, în contextul unui proiect de documentare a istoriilor de viață a basarabenilor refugiați din calea ocupației sovietice din 28 iunie 1940 și, ulterior, a „eliberării” sovietice din 1944. Abordarea teoretico-metodologică, elaborată și aplicată prodigios deja în proiectul de documentare a mărturiilor basarabenilor deportați în gulag, a facilitat realizarea acestui studiu de caz, deschizând noi orizonturi privind memoria victimelor regimului totalitar-

Alexei și Valentina Marin (primii din stânga, în picioare) și fiul lor, Iuliu Marin, în brațe la bunica Elena Danilov, cu ocazia botezului lui Lili Balaur, or. Bălți, 1938 [22, p. 186].

comunist în localitățile aflate sub ocupație. Astfel, am reușit să elucidăm noi aspecte atât din istoria unei familii de intelectuali bălțeni, cât și să recuperăm unele surse foto-documentare de unicat în care se regăsește istoria zbuciumată a acestei comunității urbane.

Dat fiind faptul că familia Budișteanu s-a refugiat din Bălți în 1944, memoriile relevate de Alexandru Budișteanu abundă în detalii despre primul an de sovietizare a orașului Bălți, inclusiv despre momentul retragerii administrației române și înaintarea trupelor sovietice de ocupație a Basarabiei și atitudinea populației locale față de evenimentele care aveau loc: „Pentru noi a venit ca o bombă anul 1940, nicio clipă n-am bănuțat că urmează venirea sovieticilor, a fost o mare surpriză pentru toată lumea. Evreii s-au declarat comuniști ilegaliști, erau băgați peste tot. I-au primit cu aplauze pe «soldații sovietici eliberatori» și i-au alungat pe soldații români cu huiduieli. Da, am văzut toate astea cu ochii mei! S-au întâmplat atunci chestii extraordinare. La un moment dat, au venit sovieticii în oraș la noi cu tancurile, soldații români se retrăgeau și, pe strada principală Regele Ferdinand, erau huiduiți de populația evreiască, pentru că la Bălți populația foarte importantă era cea rusă, dar și evreiască, nu știu dacă nu erau mai mult de jumătate de oraș. M-am uitat așa și am încremenit: soldații sovietici erau pe-o parte și pe alta și în mijloc se retrăgeau românii, soldați călare, iar evreii strigau: «Huo! Țiganilor, hoților! Bine

că plecați! Huo! Să vă fie rușine. Dacă sunteți basarabeni, nu trebuie să plecați!» Am asistat la două cazuri, când un soldat a sărit de pe cal, a dat pușca și hățurile altuia și a fugit în mulțime, în aplauzele evreilor. Am văzut cu ochii mei. Și iarăși «Hoților! Țiganilor!» Se retrăgeau ai noștri cu capul în pământ, pe cai plecau, iar evreii erau «comuniști-ilegaliști». Minciuni!» [3]

La fel de prețioase, întru cunoașterea complexă a evenimentelor, sunt mărturiile despre atitudinea noii administrații față de populația locală: „Tata lucra la administrația financiară și, ca la toate instituțiile, în 1940 a apărut un fel de mic grup de evrei localnici, împreună cu unul sau doi nou veniți sovietici. Ei verificau angajații și raportau noilor autorități. Despre tata evreii au spus: «Порядочный человек» [4]. Și astfel am avut mare noroc de evrei... Tata așa era, un om cumsecade și a rămas în funcție, acolo. Dar după un timp, au început să-i spună că «вы угнетали народ» [5], «собирали налоги» [6]. Totuși l-au dat afară. Pur și simplu i-au spus că «nu putem să avem încredere în cineva care a lucrat în aparatul de stat, care exploata poporul, impozitele luându-se de fapt de la muncitori pentru burghezo-moșierime». După aceea tata a intrat nu mai știu unde, apoi în altă parte și, în final, ajunsese la «Межрайпромсоюз» [7], care se ocupa de întreprinderile industriale. Și l-au întrebat: «Ați făcut fizică și chimie? Trebuie să producem cremă de ghet». Sarcina era foarte grea, dar tata nu putea să refuze și a căzut de

acord. În primul rând, trebuia să facă rost de materiale. Cum a rezolvat tata problema? A luat untură de porc și a pus funingine neagră, apoi s-a dus și a zis: «Îmi mai trebuie ceva...» Vă dați seama, în anul 1940 să faci cremă de ghetă cu untură de porc și cu funingine, că nu exista cremă de ghetă decât așa, rareori, iar ei vroiau să avem tot pentru popor, «для народа» [8]. Tata le-a zis că îi trebuie o substanță dezinfectantă. I-au declarat: «Vă privește! Așa spuneți și la români?». «Păi acolo aveam cremă de ghetă...» – a zis tata. Și l-au dat afară pe motiv că nu vrea să sprijine orânduirea socială.» [3]

Mărturiile lui Alexandru Budușteanu vin cu detalii inedite despre deportarea populației din Bălți, în noaptea de 12-13 iunie 1941: „N-am să uit cum au dispărut oamenii. Ne-am trezit a doua zi dimineată, vecinii din dreapta dispăruți – familia Mintuș. A fost prima mare epurare, au fost luați cei care erau considerați cei mai periculoși. Un vecin de-al nostru, din stânga (spre apus), Schițco, s-a refugiat cu familia la țară în urma bombardamentelor germane. Fusesse șef de gară la români. A fost arestat, judecat ca spion român, condamnat și deportat în Siberia, unde a și murit. La proces i s-a spus că el dădea semnale luminoase noaptea avioanelor române. În realitate el ieșea afară din casă noaptea ca să fumeze. Știu aceste detalii de la fiul său, Vsevolod.” [3]

AG: Plecând intempestiv și forțat la mare distanță de orașul lor, ce fel de Bălți au dus cu ei, ce imagine a orașului se profilează în mărturiile orașenilor care au căzut victime politicii represive a regimului totalitar stalinist comunist?

LDC: Imaginea baștinei și a casei părintești este o prezență continuă în mărturiile deportaților, inclusiv a celor ridicați din localități urbane precum Bălțiul, în contrast puternic cu imaginea *străiniei* despre „Siberia” și stepa kazahă. Menționarea acestor repere identitare, regăsite în majoritatea studiilor de caz documentate de noi, lasă impresia unei vieți trăite concomitent în două lumi diferite: cea reală – a surghiunului, dar și cea imaginară – a baștinei. Aceste trăiri se manifestau prin diferite moduri, comună

fiind ancorarea lor în calendarul de acasă: timpul sacru al sărbătorilor („azi la noi e Crăciunul”, „acasă azi e Paștele”), obiceiurile de familie (botez, nunți, înmormântări). Dorul de *acasă* era în stare să-i facă pe deportați să înfrunte până și ciclul anotimpurilor din condițiile exilului: în pofida gerurilor aspre sau a noroiului de afară, basarabenii noștri trăiau în ritmul celor patru anotimpuri de acasă: „acum la noi s-a copt poama”, „înfloresc vișinii”, „da’ la noi e vremea când se coc caisele”. Acest dor de *acasă* este autentificat prin numeroase fotografii cu imaginea casei din Basarabia trimise deportaților de cei rămași în localitate. Iar amintirea vetei de acasă a fost păstrată dincolo de toate nelegiuirile aduse de puterea sovietică, fără a li se face dreptate nici astăzi. De exemplu, din relatările lui Ion Caras putem reconstitui un crâmpel din aceste memorii consacrate gospodăriei și casei părintești: „Familia lui Mihail Caras, alcătuită din părinții Caras Mihail (a.n. 1905), Caras Maria (a.n. 1912) și patru copii – Ion (a.n. 1935), Alexandra (a.n. 1937), Constantin (a.n. 1938) și Gheorghe (a.n. 1943), locuia într-o casă proprie, cumpărată de către Caras Mihail, în conformitate cu actul de vânzare-cumpărare, în anul 1934, amplasată pe str. Ion Brătianu (ulterior, str. Kanatnaja 100, str. Kalinina, str. Mircea cel Bătrân 78), Bălți. În gospodărie, se aflau în proprietate: 1.281 m² de pământ în curtea casei și 5,6 hectare în câmp, pe drumul între satele Heciul Nou și Mândrești. După 26 martie 1944, toată averea din gospodărie a fost lichidată de organele sovietice ocupante. Da, așa și se spunea: *Moșia lui Caras...*” [9, p. 264]

AG: Ați afirmat, convingător, că este imperativ să dăm voce victimelor, în caz contrar, „riscăm să alimentăm în continuare memoriile concurente asupra acestui trecut, și chiar trăiri și atitudini nostalgice față de ceea ce a fost regimul sovietic de ocupație în RSS Moldovenească”. Ați constatat cât e de important să înregistrăm mărturiile celor puțini rămași în viață, care și-au păstrat umanitatea, emoțiile vii, mintea lucidă și, mai ales, memoria acelor zile negre. Se știe, oamenii au un mecanism psihologic de

Familia lui Simeon Țercovnicu, or. Bălți,
aprilie 1941 [27].

Lidia, Zenovie și Alexandru Budișteanu,
împreună cu familia Ungureanu și Gicu Homutov
(primul din stânga, în față), or. Bălți, 1943 [28].

apărare, ei tind să uite momentele tragice din viața lor. Fără doar și poate, prin mărturiile vii, istoria orașului Bălți devine mai expresivă, dacă se poate spune, în sens că poate constitui o experiență de învățătură pentru noi și pentru generațiile care vor urma. Experiența sovietică a fost traumatică și, în mod cert, nu ar trebui să fie admisă, în prezent și în viitor, sub nicio altă formă sau denumire. Dar să revenim la imaginea orașului Bălți, și vă întreb: pot depozițiile dezvăluitoare ale momentelor tragice adăuga credibilitate acestuia, în sensul de imagine unui oraș european civilizată, care și-a fixat locurile memoriei? Care sunt locurile memoriei în Bălți?

LDC: Un loc pe care memoria l-a fixat ca fiind simbolul calvarului deportărilor este Gara Pământeni și Gara Slobozia/Răuțel din Bălți de unde familiile deportaților au fost urcate în vagoane pentru vite și trimise „pe vecie” în regiunile de est ale imperiului sovietic. Prin contribuția mărturiilor, putem reconstitui secvențe din viața urbei, din ajunul sau chiar din ziua deportării, arestărilor sau refugiului din calea puterii sovietice

în 1940 și, respectiv în 1944. Primele amintiri țin de agitația și neliniștea care radia din zona garilor din Bălți în ajunul ridicării. Nadejda Butnaru-Țercovnicu, originară din Bălți: „În '41 ne-au ridicat. Seara, înainte de ridicare, a venit Dionis la tata și spune: «Bădița Simioane, știi mata ce se face la gară? O grămadă de mașini, o grămadă de căruțe... Mata trebuie să fii atent!»” [10]

Alexandru Pripa, care la acea vreme era liceist în Bălți, relatează despre proporțiile deportărilor din 1941, raportate la „lumea din jurul lui”: „Împreună cu alte 7 familii din sat, la 13 iunie 1941, la orele 2-3 spre ziuă, am fost arestați fără judecată și transportați la Bălți: mama, tata, fratele Simion, învățător în sat în acea vreme, eu, Alexandru, și fratele Ion în vârstă de 10 ani. La Bălți, la gara Pământeni ne-au urcat în vagoane de transportat animalele, câte 60 de persoane în vagon, ne-au închis cu lacăt, lăsându-ne linie moartă până noaptea. Când s-a înnoptat, ne-au pornit spre Ucraina.” [11, p. 60]

Odată aduși în gara din Bălți, evenimentele au devenit și mai dramatice pentru familiile celor ridicați spre deportare; gara se umplea

nu doar cu cei ridicați, dar și cu rudele care veneau să-și ia rămas bun sau să le aducă o bucată de pâine. Tot din amintirile Nadejdei Butnaru-Țercovnicu aflăm: „Ne-o dus la gară, la Gara Mică. La Bălți era Gara Mare, dar pe noi ne-au dus la Gara Mică, ș-acolo lume, lume... se încărcau vagoane, încărcau lumea în vagoane. Erau atâția câini-lupi, peste tot, ca să nu fugim. Dimineța a alergat toată lumea să vadă ce s-a întâmplat și nu se puteau apropia de vagon!” [10]

Imaginea gării din Bălți se regăsește și în amintirile despre refugiul din calea „eliberatorilor”, în 1944. Alexandru Budișteanu, care a trecut personal prin această experiență traumatizantă, relatează: „N-am să uit cum am plecat spre gară cu tata și cu mama, pregătindu-ne de plecare... N-am să uit Gara Mică din Bălți, plină de oameni, trenul trecea ca printr-un tunel între oameni și bagaje abandonate, de-o parte și de alta a căii ferate. Stăteam toți încărcăți cu haine, cu bagaje, toți ne înghesuiam acolo unul peste altul. Apare trenul. Am intrat, era un tren improvizat, unul sanitar, care avea vagoane pentru deparazitare, adică era gol, am intrat acolo unii peste alții.” [3]

Evenimentul deportărilor din 5-6 iulie 1949, este elucidat într-un număr mai larg de cazuri, cuprinzând și amintirile celor care erau ridicați din localitățile din afara orașului Bălți. Pentru o parte din ei, gara din Bălți era o ieșire din cotidianul de la țară, așa cum menționează, Alexandra Ursachi: „Ne-au dus la Bălți, ne-au suit în vagon, eu până atunci vagoane nu văzusem. Atestăm, la fel ca în iulie 1941, numeroase mărturii despre dramatismul separării neamurilor.

Maria Zmău-Chepteia, deportată din s. Limbenii Vechi, r-nul Sângerei relatează: „Apoi ne-au adus aici [n.n. – gara Slobozia] și ne-au dat în vagoane de acestea, marfare, și au pus lăcata la ușă... Au început a veni rudele. A venit și sora de la Bălți, și surorile din sat, și la ceilalți oameni tot au venit. Ședea așa un rând, din soldați și neamuri... În Răuțel am stat trei sutce și în a patra noapte trenul s-a pornit. Nu s-a pornit ziua, ca să nu fie lume multă în jur. Trei sutce ne-au ținut până s-a împlinit eșalonul...” [12, p. 245]

Mărturiile documentate în studiul de caz Nadejda Calistru, deportată, la fel, în 1949, din s. Moșeni, detaliază: „Ne duceau pe toți la gară la Bălți. [...] Când am ajuns în Bălți, ar fi fost ora 4. Veneau mașini și ședeau rând de soldați cu automate să nu se apropie nimeni de noi după ce ne-au băgat în vagon. Daaa...” [13, p. 21]

Răstimpul aflării în gara din Bălți era plin de o serie de încercări de evadare sau eschivare de la deportare. Elena Cateli, deportată din Bălți, în 6 iulie 1949, relatează despre un caz de mituire a soldaților de către o familie mai înstărită: „La gara din Bălți ne-au ținut o sutcă. În vagon cu noi era cineva din mahalaua Țigănie – o familie care trăia binișor, era o familie mai bogată. I-au adus și, cred că ei au dat mită, și iar i-au încărcat în mașină și i-au dus înapoi acasă.” [14, p. 181]

Alții, din contra, încercau să-și reunească familiile, spulberate în noaptea ridicărilor, cum a fost cazul familiei Rotaru, deportată în 1949, din s. Pelinia: „Omul meu nu putea ieși să vină cu noi căci ne-au luat pașapoartele când ne-o ridicat. Am găsit un om care avea un prieten la miliție și mi-o spus că dacă îi dau un covor și jumătate de porc ne face pașapoarte. Am făcut și asta! Dacă ne-o dat pașapoartele – omul meu o ieșit. Brigadierul i-o spus cum stăm noi la gară arestați și l-o îndemnat să iasă: «Măi, șede ea cu doi copii și soldatul cu pușca lângă ea!» A luat pașaportul și s-a prezentat că a venit de la război.” [15, p. 197]

AG: Se știe, în regimul totalitar, cum a fost cel din Uniunea Sovietică, tiparul, litera scrisă era sub controlul statului în exclusivitate. De-a lungul acestei perioade, victimele nu s-au putut folosi de hârtie pentru a-și împărtăși durerile și destinul frânt. Uitarea însă nu s-a instalat în sufletele lor, iar sarcina celor de azi e să adune mărturii, așa cum au făcut-o harnicii noștri culegători de folclor: Anton Pann, Petre Ispirescu, Mihai Eminescu sau Vasile Alecsandri. Iată că istoria uneori ne pune în fața acestui imperativ de recuperare a textelor orale. Putem vorbi de un folclor al deportaților, a celor de la Bălți, de pildă?

Mașina de treierat a familiei Caras, or. Bălți, anii '40 [29].

LDC: Calvarul aflării familiilor cu deportați în gara din Bălți, până la pornirea eșaloanelor, a fost articulat în memoria deportaților inclusiv în versuri și cântece de jale. Veronica Ilașciuc, în mărturiile despre deportarea familiei sale, în 1949: „La Răuțel la gară, trenul era tras, cred că, pe linia moartă, până i-au adus și pe ceilalți. Apoi era de-acolo un cântec:

La șapte iulie
S-a 'nceput răskoala-n lume.
Pe lume-i aresta
Și la gară, la Reuțel îi ducea.
Îi mâna, ca pe oi,
Și-i încărcă, ca pe boi...
Of, mama mea!
Of, mama mea!
N-am nici mamă,
N-am nici tată,
Of, mama mea!

Când ziceau asta – «Of, mama mea!» – așa plângea nărodul, de Doamne ferește! Apoi zicea [cântecul]:

N-am nici moși,
N-am nici mătuși,
Numai Siberia cu ruși!
N-am nici frați,
Numai pădurea cu brazi!
N-am nici surori,
Numai Siberia cu flori!” [16, p. 132]

AG: Ce fel de oraș au găsit deportații la întoarcere? Cum l-au văzut, memorat, povestit?

LDC: În demersul nostru de cercetare am avut în atenție și elucidarea impactului sovietizării din RSS Moldovenească asupra vieții localităților basarabene, mai ales asupra centrelor urbane – centre de maximă propagandă și ideologizare comunistă în perioada anilor 1950–1960. În baza surselor inedite de istorie orală și a materialului foto-documentar, am adus în discuție experiența foștilor deportați și represați politici după revenirea din instituțiile de recludere stalinistă (așezări speciale, lagăre, exil, orfeline), cu referință la orașul Bălți. Acest material empiric face posibilă punerea în discuție a exemplelor de interacțiune dintre „foștii dușmani ai poporului” și structurile publice ale statului sovietic din mediul urban, precum și cu semenii lor care au reușit să evite malaxorul regimului totalitar-comunist sau cu persoanele invitate din afara RSS Moldovenești pentru „construcția socialismului dezvoltat” în orașul Bălți. Mărturiile supraviețuitorilor deportărilor, către momentul revenirii acasă, relevă ambiguitatea noilor relații sociale, marcate de strategii de supraviețuire și mecanisme de rezistență ancorate în tiparele culturii tradiționale, precum și ecourile intergeneraționale ale retoricii Gulagului în

istoria recentă a municipiului Bălți. De precizat aici că toate registrele tematice aduse în atenția noastră, în rezultatul lucrului de cercetare la nivel de *micro-istorii* – ale unei persoane sau unui neam trecut prin experiența deportării, lagărelor sau a refugiului – sunt marcate de stigmatul „dușmani ai poporului” și, mai grav, de interdicția revenirii în locurile natale: „În septembrie 1958, supraveghetorul ne-a felicitat, anunțând că familia noastră este liberă, dar condiționat, fără dreptul de a trăi în Moldova.” [17, p. 313].

Pentru cei care au avut curajul de a sfida regimul, în căutarea propriei dreptăți, gările de tren din Bălți au fost primele contacte cu mediul natal, din care au fost rupți pentru ani lungi: „Am venit în Moldova în 1956, de Stratenia [n.n. – sărbătoare religioasă]. A dat Dumnezeu și am ajuns la Bălți, la Pământeni. La pod ne așteaptă mătușa Mașa și cu mătușa Iftinia. [...] Ne fac din mână... Noi toți cu geamantanele... Ne-a luat mătușa Iftinia și ne-a dus la dânsa. De ce nu ne-a zis: «Rămâneți în Bălți, strada îți mătura și tot de lucru veți găsi!?» Nu, nu. Ci: «Duceți-vă la mămuca, că vă așteaptă...»” [16, p. 142].

Atestăm aici și primele încercări de reconstituire a legăturii cu rudele rămase în sate, dar mai curând de valorificare a solidarităților încheiate cu basarabenii cunoscuți în deportare: „În 1955 [am revenit în Moldova]. Foarte frumos ne-au întâlnit. Am venit cu surioara. Ei, ce bucurie! Ne-am oprit în Bălți pentru că trebuia să ne vină bagajul. [...] Vreo trei zile am stat la Bălți. Când a sosit, am luat bagajul și l-am dus la un cunoscut.” [18, p. 232].

Revederea cu orașul nu a lăsat cele mai calde amintiri, ci mai curând o reticență cultivată în străinie: „Când am ajuns la Bălți, ne-am dat jos. Îți spun drept, nu mi-a plăcut Moldova. Coji de răsărită, mârșăvie... Țigani câți vrei, moldovenii îmbrăcați nu curat, femeile nu curate. Orașul Cita, de unde veneam noi acum, era oraș curat. Aici mă gândeam unde-oi ajunge. Eu pe sora mea nici n-o știam bine, poate nici nu avea ce mânca.” [19].

Această reticență a fost întreținută sistematic de prezența organelor de represiune sovietică în viața foștilor deportați sau celor represati

politic, sub diferite forme. „Când am venit de acolo, fratele mamei era secretar de partid, el era cel mai furios în sat, el conducea, el era în KGB! Mama era *martor*, da’ fratele ei era în KGB, el spunea c-o să ne dezbată pe noi din credință. Ei ce făceau? Iată, este unul la noi, Mânzatu îi zice, apoi KGB l-au pus să distrugă, să vină «lup în piele de oaie», da’ el a stat *martor* și până în ziua de azi este *martor* cu toată familia. [...] Au pătruns cekiști în Organizație, că ea era zonală, cum ar fi pe raion: Râșcani, Briceni, apoi în acestea zonale erau acei cu două stelute de la KGB. De soț aici și-au bătut joc. Când am venit în Moldova, la oficiul cu viza de reședință așa și mi-au spus: «De mata n-au să-și bată joc, da’ de soț...» Pe soț tare des îl chemau la KGB. Aici pe loc, la Bălți, îl chemau la KGB.” [20, p. 85]

Organele represive ale KGB-ului din Bălți supravegheau viața foștilor deportați, chiar și după părăsirea orașului: „La noi în sat, într-adevăr, era un cor extraordinar, se cântau cântece – sovietice:

«Nu mai sunt țărani pasivi,

Toți se duc la colectiv.

Uniunea RSS!

Muncitori și țărani,

Muncesc planul de cinci ani.

Uniunea RSS!»

Apoi era așa:

«Tineretul comunist,

Muncește stahanovist.

Uniunea RSS!

Și pe sol – Comsomol,

Și sub sol – Comsomol.

Uniunea RSS!»

Darăștia din sat nu înțelegeau și cântau:

«Și pe *țol* – Comsomol

Și sub *țol* – Comsomol.

Uniunea RSS!»

Eu m-am amuzat: «Uite, oamenii nu știu de *sol*, ci de *țol*». Cineva m-a turnat pe loc! Au venit imediat de la KGB-ul din Bălți – era Comitetul de Nord al KGB de la Bălți, kaghebiști erau foarte mulți, dintre băștinași, erau pregătiți – până s-a terminat adunarea: «De unde ai scos dumneata vorba asta?» Le-am spus: «Omule, cântecul era *și pe sol – Comsomol*’, dar lumea

Zenovie Budișteanu (al VI-lea din dreapta) împreună cu colegii de breaslă, în vizită la Fabrica de zahăr, or. Bălți, 1943 [28].

nu înțelegea despre ce-i asta!» I-am convins că nu s-a făcut special, a fost numai o convorbire atunci...” [21, p. 305].

Și pentru că vorbeam despre solidarități, astfel de relații erau uneori cât prețul vieții, mai ales când era vorba de cei care intraseră deja în vizorul regimului: cei deportați în 1941 și cei care au riscat să revină și să-și reia viața de la capăt: „Rectorul Institutului Învățătoresc din Bălți, îmi amintesc numele lui, Titorenko, a fost obligat s-o concedieze pe mama. Ea a plecat. Nu numai că au sfătuit-o să lase serviciul, dar și să plece din oraș.” [22, p. 102]

AG: Pentru unii, presupun, amintirea orașului Bălții se asociază cu o experiență traumatizantă. Ce ar trebui istoricul de azi să facă pentru a ameliora cumva, a da dreptate și a alina această durere. Pot dezvăluirile pe care le fixați în volume academice impunătoare să aline durerea acestor oameni?

LDC: Un aspect care scapă studiilor la tema represiunilor staliniste, cu informații importante și pentru Bălți, ține de arestarea și deportarea repetată în anii 1947–1949 a familiilor revenite acasă după deportarea din 12-13 iunie 1941. În mare parte, abia atingând vârsta majoratului, aceste persoane ajung să cunoască Bălțiul prin aflarea în penitenciarul din orașul Bălți: „Erau

mai mulți tineri dintre cei ridicați în 1941, care s-au întors din Siberia. Pe soția mea au luat-o cu sora ei, Domnica. Băiatul cel mai mare, Victor, s-a născut de 11 noiembrie 1949 la Edineț, iar după zece zile au arestat-o pe soție-mea și au dus-o la Bălți cu tot cu copil. Copilul era de-o săptămână.” [23, p. 280]. La fel de revelatoare sunt mărturiile împărtășite de Eugenia Pripa, originară din s. Bilicenii Vechi, deportată repetat în 1941 și 1947: „În septembrie, am intrat în Școala Pedagogică la Bălți. Și de acolo mă întâlnește dirigintele: «Te scoatem la școală aicea și ai să înveți prin corespondență.» Când colo, mă cheamă cu documentele, mă duce în chibitca ceea, încă trei familii acolo. Credeam că mâine dimineață o să-mi dea drumul, să nu știe lumea că am fost la miliție, că era rușine. Eiii, au trecut vreo două săptămâni. Două săptămâni am stat la Bălți. O lună la Chișinău. De la Chișinău la Odesa, de la Odesa la Moscova, de la Moscova la Sverdlovsk.” [24]. Aflarea în penitenciarul de la Bălți a rămas o traumă profundă în memoria Nadejdei Botnaru-Țercovnicu, proaspăt revenită în 1948 din deportare, încercând să-și ia viața de la capăt în orașul Bălți: „Mama rămăsese acolo, dar eu am venit în Bălți. În '48, avem 16 ani. Am fugit și am venit în Bălți, când într-o zi a venit un miliționar și m-a arestat. Uite, cum ei au aflat că am fugit din deportare și m-a pus la închisoare?! Am șezut în Bălți la închisoare

trei săptămâni. Și mulți copii erau, care cumva tot au fugit de-acolo. Și-apoi, cu câine din urmă, ne-au dus de la Bălți la Chișinău.” [10]

Administrația locală nu a manifestat înțelegere față de foștii „dușmani ai puterii sovietice”, continuând a-i trata din perspectiva politicilor staliniste, ca pe „elemente dușmănoase societății”: „În 1958, tata cu sora Alexandra și fratele Gheorghe s-a întors în Bălți, dar organele administrației locale i-au ignorat, bazându-se pe documentul că ei nu au dreptul să trăiască în Moldova. Sora și fratele cu mare greutate au obținut reședință în Bălți, iar tata a decedat în 1968, fără acest drept.” [17, p. 313]

Totodată, așa cum relevă mărturiile de teren, mediul urban era deseori un spațiu ales în mod deliberat pentru a ieși din vizorul statului: „În '55. Ne-am oprit la Bălți, fiindcă în altă parte nu aveam unde ne duce. Bălțiul nu era pe atunci așa oraș mare ca acum, era ca un sat prin anii ceia, și mai mulți s-au oprit acolo, la Bălți. Și au început iar să-și ridice casă. Au făcut părinții casă acolo, noi de-acum eram patru copii. S-a dus fratele mai mare la școală, și-apoi s-a dus sora la școală.” [25, p. 216]. Imbold direct pentru stabilirea în urbea Bălțiului au fost și amenințările din partea administrațiilor locale în adresa deportaților reveniți prin satele din preajmă: „Când am venit aici în Moldova [1955], da' sora cea mai mare a mea de-acum trăia în Bălți. Ea lucrase în colhoz și toți o amenințau: «Ai să te duci pe urmele lui tatăl tău!» Și ei au luat amân doi, cu soțul ei, și au lepădat satul și au venit la Bălți, și și-au luat loc de casă. Și tatăl meu zice: „Da' eu nu mă duc în sat. Să trec eu pe lângă casa mea și să mă uit?! Rămân și eu în Bălți”. Și a rămas aici, la soră, deodată, pe urmă a luat loc de casă și a făcut saraiul, apoi casa.” [12, p. 254]

AG: Ce însemnătate au locurile memoriei pentru comunitatea deportaților din Bălți și cum contribuie aceste locuri la completarea patrimoniului orașului Bălți?

LDC: Locurile memoriei din orașul Bălți, prin înălțarea monumentelor, organizarea acțiunilor comemorative sau a evenimentelor

tematice (vernisaaje, conferințe științifice, școli de vară etc.) au menirea să întrețină vie memoria victimelor regimului sovietic de ocupație și legătura între generații. Aceste activități necesită efort și multă responsabilitate din partea întregii societăți, cu antrenarea directă a supraviețuitorilor deportării; or, mărturiile lor sunt astăzi atât o sursă importantă de recuperare a trecutului, cât și o parte integră din patrimoniul istoric al orașului: „Când s-a ridicat monumentul [din Bălți în memoria persoanelor deportate], apoi l-a ridicat [n.n. – Nicolai Ivanovici] Bazaochi; el tot a fost deportat cu noi. El s-a zbatut, căci atunci era Morev, care zicea [n.n. – despre amplasarea viitorului monument]: «Nu! Numai la marginea orașului, acolo, în deal, înspre Chișinău...» Da' Nicolai Ivanovici zice: «Toate lacrimile s-au vărsat la gară și nu s-au vărsat după oraș!»” [12, p. 257] Amplasarea și mesajul monumentului de cinstire a memoriei deportaților rezonază armonios cu amintirile membrilor acestei comunități a memoriei: „La Bălți la gară, dacă vrem să vedem ne ducem și vedem. De câte ori m-am dus la Bălți. D-apoi cum! Taman de unde ne-o luat și unde ne-o adus – acolo a pus monument. Au găsit locul care trebuie. De la Bălți ne-o dus și la Bălți am venit.” [26]

AG: Stimată doamnă Ludmila Cojocar, vă mulțumim pentru edificările punctuale și importante, inclusiv pentru întreținerea sănătății memoriei unui oraș, în cazul de față a orașului Bălți, căruia i se dedică acest număr de revistă. Vă urăm succese în cercetarea pe care ați demarat-o și susținut-o excelent de-a lungul câtorva ani.

LDC: Cu certitudine, acest număr tematic va contribui la promovarea imaginii orașului Bălți de astăzi. Totodată, rezultatele cercetărilor de recuperare a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească sunt pasibile, dincolo de efortul recuperator în cunoașterea istoriei urbei, să devină un act de justiție simbolică pentru destinele spulberate din or. Bălți, în anii 1940–1941 și 1944–1991. În acest fel, putem vorbi despre o contribuție vie

Zinaida Catelli, diriginta clasei III-a, școala nr. 11, or. Bălți, 1949 [14].

la perpetuarea identității și memoriei orașului Bălți, peste generații.

Note și referințe bibliografice:

1. Cojocaru, Ludmila. *Memoria victimelor regimului totalitar-comunist: de la dictatul tăcerii la statutul de patrimoniu cultural (II)*. În: Akademos. Revistă de știință, inovare, cultură și artă, 2020, nr. 4, p. 93-99.
2. Bîrlădeanu, Virgiliu. *De la practici de comemorare la nostalgie după URSS: dilemele memoriei colective în epoca post-totalitară*. În: In honorem Alexandru Moșanu: studii de istorie medievală, modernă și contemporană a românilor. Nicolae Enciu (coord.), Cluj-Napoca: Ed. Academia Română, 2012, p. 693-700.
3. Alexandru Budișteanu, interviu realizat de Ludmila D. Cojocaru, București, 2017.
4. Om onest (rus.)
5. Ați asuprit poporul (rus.)
6. Ați colectat impozite (rus.)
7. Abreviere de la „Междурайонный союз промышленных предприятий” (rus.) – Uniunea interraională pentru întreprinderile industriale.
8. Pentru popor (rus.)
9. Pădureac, Lidia. *Ion Caras: „Mă temeam să nu mă deosebească cineva, să mă arate cu degetul...”*. În: Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente. Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), Chișinău: Balacron, Vol. I, 2014, p. 261-283.
10. Nadejda Butnaru (până la căsătorie, Țercovnicu), interviu realizat de Ludmila D. Cojocaru, Chișinău, 2017.
11. Pripa, Alexandru. *Scurte amintiri din istoria sângeroasă a poporului moldav dintre anii 1940–1990, expuse de Alexandru Pripa, născut în s. Pelinia, jud. Bălți, Basarabia*. În: Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din sudul Republicii Moldova. Elena Postică (ed.), Vol. II, tom 1, Chișinău: Balacron, 2016, p. 59-64.
12. Pădureac, Lidia. *Maria Zmău: „Îmi pare rău și astăzi după școala pe care mi-a mâncat-o Stalin”*. În: Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente. Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), Chișinău: Balacron, Vol. II, 2015, p. 237-260.
13. Bîrlădeanu, Virgiliu; Cojocaru, Ludmila D.; Cuculescu, Ana. *Vera Calistru: „Moldovenii, unde i-ai duce, să crape pământul, dar ei totuna sapă o fântână și pun un copac”*. În: Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova. Lidia Pădureac (ed.), Vol. III, tom 2, Chișinău: Balacron, 2017, p. 7-78.
14. Cojocaru, Ludmila D. *Elena Catelli: „Au suferit și cei ridicați, și cei care au rămas acasă”*. În: Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente. Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), Chișinău: Balacron, Vol. II, 2015, p. 173-192.
15. Cojocaru, Ludmila D. *Parascovia Rotaru, Ștefan Rotaru: „Amintiri din Siberia”*. În: Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente. Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), Chișinău: Balacron, Vol. II, 2015, p. 191-214.
16. Pădureac, Lidia. *Viorica Ilașciuc: „Eu două foame am trecut – una aici și alta în Siberia”*. În: Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente. Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), Chișinău: Balacron, vol. II, 2015, p. 125-150.
17. Caras, Ion. *Tragedia* [2013]. În: Arhivele

Gheorghe și Alexandra Chepte, în fața casei construite după revenirea în Moldova, or. Bălți, anii 1970 [12, p. 260].

memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova. Lidia Pădureac (ed.), Vol. III, tom 1, Chișinău: Balacron, 2016, p. 307-319.

18. Pădureac, Lidia. *Vasile Frunze: „Este jale și amărăciune de povestit despre tot ce s-a întâmplat atunci”*. În: *Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente*. Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), Chișinău: Balacron, 2014, p. 219-236.

19. Maria Ciobanu, interviu realizat de Ludmila D. Cojocaru și Virgiliu Bîrlădeanu, s. Horodiște, r-nul Râșcani, 2017.

20. Pădureac, Lidia. *Ana Chiaburu: „Fiind deportați, ne-am făcut și mai puternici”*. În: *Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente*. Anatol Petrencu, Ludmila D. Cojocaru, Lidia Pădureac (editori), Chișinău: Balacron, Vol. II, 2015, p. 59-96.

21. Cojocaru, Ludmila D. *Andrei Vulpe: „Eu am participat la Operația Iug”*. În: *Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din centrul Republicii Moldova*. Ludmila D. Cojocaru (ed.), Vol. I, tom 1, Chișinău: Balacron, 2016, p. 296-322.

22. Cojocaru, Ludmila D. Virgiliu Bîrlădeanu, Galina Cotovițaia. *Iuri (Iuliu) Marin: „Oamenii nu doreau să vorbească despre ei înșiși, în acele vremuri”*. În: *Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate*

în localitățile din centrul Republicii Moldova. Ludmila D. Cojocaru (ed.), Vol. I, tom 3, Chișinău: Balacron, 2019, p. 7-330.

23. Bîrlădeanu, Virgiliu. *Vasile Moraru și feciorii Victor și Nicolae: „Să fi fost Stalin viu, nu ne mai întorceau și acum eram acolo”*. În: *Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova*. Lidia Pădureac (ed.), Vol. III, tom 1, Chișinău: Balacron, 2017, p. 271-304.

24. Eugenia Pripa (până la căsătorie, Zberea), interviu realizat de Ludmila D. Cojocaru și Virgiliu Bîrlădeanu, s. Bilicenii Vechi, r-nul Sângerei, 2017.

25. Dănilă, Violina. *Elena Cazacu: „Mama a fost deportată a doua oară”*. În: *Arhivele memoriei: Recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din Republica Sovietică Socialistă Moldovenească: Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova*. Lidia Pădureac (ed.), Vol. III, tom 2, 2017, p. 209-223.

26. Nina Gutan, interviu realizat de Ludmila D. Cojocaru și Virgiliu Bîrlădeanu, s. Cubolta, r-nul Sângerei, 2017.

27. Arhiva de familie a Nadejdei Botnaru-Țercovnicu.

28. Arhiva de familie a lui Alexandru Budișteanu.

29. Arhiva de familie a lui Constantin Caras.

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii.

PORTRET DE MAGISTRU: EUGENIU COȘERIU

Doctor habilitat în filologie, conferențiar cercetător, Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu”, Chișinău.

Domenii de cercetare: gramatică, ortografie, stilistică și poetică, limbajul Internetului, lingvosemiotica hypertextului.

Publicații: *Dicționar ortografic școlar. Cu elemente de punctuație* (coautor, 2007, 2010); *Dincolo de text: hypertextul* (2014), *Dicționar tematic ilustrat* (2014), *Cuvinte și linkuri* (2017); *Știința Deschisă în Republica Moldova* (coautor, 2018, 2022); *Nicolae Mătcaș: Risipă și măsură. Biobibliografie* (2020); *Oameni ai cuvântului* (2020); *Maria Cosniceanu: În slujba numelui corect. Biobibliografie* (2021) etc.

Elena UNGUREANU

Portret de magistru: Eugeniu Coșeriu

Rezumat. Coșeriu a abordat domeniul lingvisticii dintr-o perspectivă a universalității, lucru pe care puțini dintre lingviști l-au putut realiza de-a lungul vieții. Perspectiva se datorează libertății de gândire a reputatului lingvist de origine basarabeană, cunoașterii de către Coșeriu a limbilor clasice, viziunii sale globale asupra limbajului și situării acestuia în centrul disciplinelor despre om. Cu o bună școală încă de acasă (este absolventul renumitului Liceu de Băieți „Ion Creangă” de la Bălți), aceste calități ale distinsului om de litere s-au cimentat și s-au afirmat în Italia, Uruguay sau Germania, locuri din străinătate unde a profesat și a adâncit cercetări importante, care nu și-au pierdut actualitatea; dimpotrivă, a căror valoare sporește cu anii, Coșeriu fiind mai curând un lingvist al viitorului decât al prezentului. Conceptul coșerian de *lingvistică integrală* tratează disciplina ca pe o știință a culturii, situând *vorbirea* înaintea *limbii*, cea dintâi fiind mult mai amplă și mai complexă. Anume polemica celebră cu Saussure i-a permis lui Coșeriu să instituie și să fundamenteze triada *limbă – vorbire – normă*, pe care a ilustrat-o exemplar cu ajutorul limbilor europene, dar și cu analize subtile ale limbii române. Revenirea la baștină l-a determinat să sprijine activ lupta conaționalilor pentru triumful adevărului științific în ceea ce privește denumirea corectă a limbii vorbite de moldoveni: limba română pentru întreg spațiul carpato-danubiano-nistrean. Centenarul Coșeriu a adus în atenția filologilor datoria studierii în profunzime a operei, traducerii în limbi de circulație și nu în ultimul rând editarea operei integrale a lui Coșeriu.

Cuvinte-cheie: Eugeniu Coșeriu, lingvistică integrală, limba română, centenarul Coșeriu, testamentul lui Coșeriu, integrala Coșeriu.

Master's Portrait: Eugeniu Coșeriu

Abstract. Coșeriu approached the field of linguistics from a perspective of universality, something that few linguists could achieve in their lifetime. The perspective is due to the freedom of thought of the renowned linguist of Bessarabian origin, Coșeriu's knowledge of classical languages, his global vision of language and its location at the center of human disciplines. With a good school at home (he is a graduate of the famous high school for boys “Ion Creangă” from Bălți), these qualities of the distinguished man of letters were cemented and asserted in Italy, Uruguay or Germany, places abroad where he practiced and deepened important research, which has not lost its relevance; on the contrary, whose value increases with the years. Coșeriu being rather a linguist of the future than of the present. The Coșerian concept of integral linguistics treats the discipline as a science of culture, placing speech before language, the former being much broader and more complex. Namely, the famous polemic with Saussure allowed Coșeriu to establish and substantiate the triad language – speech – norm, which he exemplarily illustrated with the help of European languages, but also with subtle analyzes of the Romanian language. The return to his homeland led him to actively support the fight of his compatriots for the triumph of scientific truth regarding the correct name of the language spoken by Moldovans: the Romanian language for the entire Carpatho-Danubian-Dniester space. The Coșeriu centenary brought to the attention of philologists the duty of studying the work in depth, translating it into popular languages, and last but not least, editing Coșeriu's complete work.

Keywords: Eugeniu Coșeriu, integral linguistics, Romanian language, the Coșeriu centenary, Coșeriu's testament, the integral Coșeriu.

Traseul / plecarea lui Coșeriu

În anul 2021, la 27 iulie s-au împlinit 100 de ani de la nașterea uneia dintre cele mai importante personalități (de geniu!) pe care Basarabia le-a dat lumii – Eugeniu Coșeriu. Lingvistul Coșeriu face parte din categoria polimaților, adică a acelor *uomo universale*, cum erau altădată Aristotel, Leonardo da Vinci sau Humboldt, care au excelat în mai multe domenii. Dar Coșeriu a excelat nu în sens renașcentist, ci în sensul situării domeniului de cercetare (adică a limbajului) în perspectivă universală și în strânsă legătură cu toate domeniile cunoașterii [1, p. 8]. Nu în zadar, Magistrul (care în lingvistică a fost și rămâne Magistrul) spunea că întreg universul poate fi văzut într-o scoică. Într-un studiu biografic dedicat Profesorului, Gheorghe Popa face următoarea remarcă: „nu a existat, nu există și bănuim că nu va exista în timpul apropiat vreun lingvist cu o biografie mai incitantă, cu un destin mai agitat, cu hobby-uri incompatibile, în aparență, cu statutul unui creator de geniu, cu idei și reflecții superioare celor «revoluționare» decât cele ale prof. Eugeniu Coșeriu” [2, p. 9].

Nu e deloc simplu a reconstitui figura unui om care a cunoscut/văzut lumea, studiind numeroase limbi și întrebându-se/răspunzând cu privire la esența limbajului. „Român prin naștere, italian prin formație, german prin rezidență la maturitate, romanist pe viață, dar cu inimă de spaniol sau mai degrabă de «hispanic»” [3, p. 307], Coșeriu a avut un destin impregnat de universalitate, atât al timpului, cât și al spațiului. Iată punctele geografice cheie ale biografiei intelectuale a lui Coșeriu: Basarabia – România – Uruguay – Germania. Traseul lui Coșeriu este comparat de discipoli „cu cel al împăratului Traian care pleacă de la Roma, cucerește Arabia și apoi Dacia. (...) Coșeriu realizează un drum în sens invers: pleacă din Dacia, merge în Italia, studiază la Roma, se «romanizează», pleacă la Montevideo de unde privește întreaga România (spațiul geografic și lingvistic în care se vorbesc limbile române); se transferă apoi în Germania, unde grație muncii sale merită titlul de Germanicus... De aceea (...) Eugeniu Coșeriu ar putea fi numit un Traian al Literelor

secolului XX” (afirmație a lui B.G. Hernández) [4, p. 81]. Așadar, 10 ani prin Europa (1940–1949), apoi 14 ani în America de Sud (1950–1963), apoi revenit și rămas în Europa, iar în ultimul deceniu – vizitând periodic dulcea și mult frământata Basarabie, unde s-a născut.

În studiul *Omul și limbajul său*, lingvistul care avea o misiune de realizat în ceea ce privește domeniul său de investigație, spunea, cu un fel de tristețe: „Despre limbaj s-a spus, în realitate, aproape tot ceea ce era de spus. Dar s-au spus, de asemenea, și continuă să se spună multe lucruri – chiar prea multe – care ar fi fost mai bine dacă nu s-ar fi spus” [5, p. 133]. De aici și căutările sale, de o grandoare pe care cei mai mulți nu o pătrund sau le este foarte greu să o înțeleagă. De altfel, deși era conștient de valoarea sa, Coșeriu era totuși destul de modest în ceea ce privește calificativele care i s-au dat, de genul: *prinț, rege, colos, titan, gigant, marele, model, legendă, Cezar, Luceafăr, Aristotel, Copernic, Traian, lingvistul numărul 1 al contemporaneității*, dar și *guru, maestru spiritual modern, om-orchestra* etc. „Cine nu cunoaște și alți lingviști nu poate să spună despre mine că sunt marele lingvist. Numai într-un singur caz accept toate aceste laude, și anume în cazul nefericitei Basarabii, fiindcă acolo am devenit un simbol de luptă națională. Acolo nu pot, în consecință, să îmi permit să spun nu mai exagerați în privința mea, lăsați-mă în pace cu asta... Pentru ei am devenit o armă, și eu înțeleg că este datoria mea să servesc *ca armă* și *ca simbol* acestui nefericit popor” [6, p. 18]. Cu alura de simbol, nu este greu să fie zeificat, mult mai dificilă este cunoașterea operei lui Coșeriu, de care se pot apropia nu prea mulți, chiar dacă opera sa este extrem de deschisă și generoasă. În acest sens, prof. Eugeniu Munteanu declara că trebuie evitate „tentațiile «idolatre» și exclusiviste, căci coșerianismul nu este o «credință» și nici o castă” [7, p. 298]. Este o știință amplă, complexă și de durată.

Trecem rapid peste Liceul de la Bălți, peste Universitatea din Iași, Facultatea de Litere și Filosofie, 1939–1940), peste cele din Roma (1940–1944), Padova (1944–1948) și Milano (1945–1949), care au lăsat urme de neuitat în

Eugeniu Coșeriu: Bălți – Iași – Roma – Tübingen – Chișinău.

biografia viitorului lingvist (aici a învățat limbile clasice și și-a susținut cu brio doctoratele).

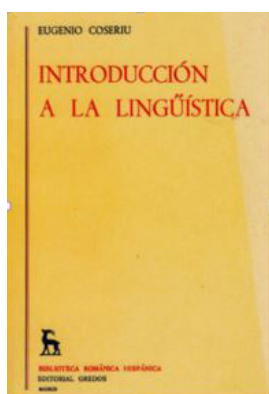
Însă locul cel mai îndepărtat de baștină care l-a făcut cu adevărat celebru pe Coșeriu este Montevideo din Uruguay (America Latină). Se întâmplă această schimbare de traseu în îndepărtatul 1950, când pleacă, cu invitație din partea consulului Uruguayului, la Universitatea din Montevideo, unde întemeiază prima Catedră (Departament) de Lingvistică, dar și prima Bibliotecă de specialitate. Acceptă calitatea de profesor de lingvistică generală și indo-europeană, susținând concomitent cursuri de lingvistică generală, lingvistică romanică și lingvistică spaniolă la Instituto de Profesores din capitala Uruguayului (1951–1963). Anume aici, la alt capăt al lumii, tânărul Coșeriu a simțit o acută nevoie de afirmare, dar și o libertate totală a gândirii. Timp de doar un deceniu scrie cele mai importante cărți ale vieții, care au făcut carieră și revoluție în domeniu!, tulburând apele structuralismului încetățenit în lumea lingvistică: *Sistema, norma y habla* (1952); *Forma y sustancia en los sonidos del lenguaje* (1954);

La geografía lingüística (1956); *Logicismo y antilogicismo en la gramática* (1957); *Sincronía, diacronía e historia* (1958).

E cazul să invocăm aici celebra lucrare scrisă la Montevideo, „atât de timpuriu magistrală” [8, p. 10]: *Introducere în lingvistică* (1951), carte recomandată până la ora actuală ca una fundamentală pentru toți viitorii filologi. „După 30 de ani ea (cartea – *n.n.*) își păstrează întreaga sa valoare, fapt singular în epoca noastră, înclinată spre improvizații și spre rectificări sau eliminările rezultate drept consecință” [9, p. 9].

Prezența lui Coșeriu

Irizațiile doctrinei sale în întreaga lingvistică l-au propulsat către lumea germanică, cu un mediu propice pentru idei, mult mai așezată și cu mijloace incomparabil mai performante de cercetare. În 1963 pleacă din Montevideo și se stabilește cu traiul în Tübingen, Germania, fiind titularizat ca profesor de filologie romanică și lingvistică generală la Universitatea din localitate, unde a activat până la sfârșitul vieții și unde își află locul de veci. Având un cult aparte pentru

Ediția spaniolă (Madrid: Cremos, 1951) și ediția românească a volumului *Introducere în lingvistică* (Cluj: Echincox, 1995).

„poporul cu tradiții cărturărești de excepție, receptiv la tot ce înseamnă inovație în știință, cultură și tehnică” [10, p. 10], Tübingenul este, de fapt, orașul țării în care s-a putut manifesta plenar. Aici a reușit, cu experiența din spate, să creze o școală lingvistică de cel mai înalt calibrul.

Cu o memorie uluitoare, cu lecturi din antici și contemporani, în limbi clasice și limbi moderne, Coșeriu se vede nevoit să revadă radical teoriile care au circulat în domeniul lingvisticii multă vreme. Întreaga teorie coșeriană, unitară, logică și profund fundamentată, se numește, la ora actuală, *lingvistică integrală* (deși denumirea nu-i aparține, o astfel de lingvistică fiind, de fapt, un ideal pe care l-au râvnit toți marii lingviști). În lingvistica integrală ar trebui, pe de o parte, să fie dezvoltat ceea ce Saussure nu a dezvoltat, și anume o *lingvistică integrală a vorbirii* și, în același timp, de o *lingvistică a textului*, pe care nu o prevăzuse Saussure. „În plus, avem nevoie de o lingvistică care să ne spună care este contribuția cunoașterii lucrurilor pentru structurarea și interpretarea vorbirii; de o lingvistică a metalimbajului; de o lingvistică a *discursului repetat*; de o lingvistică a variației” [11, p. 242-243].

Coșeriu e primul care, polemizând cu Saussure, a instituit și a fundamentat triada limbă – vorbire – normă. Infiltrând conceptul de *normă* în această triadă, Coșeriu avea să remarce: „cu privire la *limbă* și *vorbire*, am constatat că NU pot fi separate una de alta și că limba (...) este *tehnica istorică a vorbirii*, și că, pe lângă această tehnică, istorică, există o *tehnică a vorbirii în general* și o *tehnică a construirii textelor*. Iar cât privește tehnica vorbirii în sens istoric, adică limba propriu-zisă, am constatat că era nevoie să facem o distincție între sistemul limbii și normă, *norma limbii*, adică între ceea ce este distincție funcțională și procedeu funcțional în limbă și ceea ce este, tot în limbă, numai *tradiție* și realizare comună, normală, curentă, fără a fi, în mod necesar, ceva funcțional. Deci, am făcut distincția între *sistem* și *normă* în limbă” [12, p. 35].

Probleme majore ale lingvisticii, cum ar fi istoria în raport cu sincronia și diacronia, sistemul și norma, schimbarea lingvistică (ce și-a

găsit exprimare în postulatul „Nu există schimbare lingvistică”) și alte raționamente cu adevărat adânci, le găsim în interviul realizat de Nicolae Saramandu, intitulat *Lingvistica integrală* [13]. Această nouă lingvistică se revendică de la ideea de „a spune lucrurile așa cum sunt”, cu o schimbare de optică orientată de cele mai multe ori în sens invers decât celelalte curente lingvistice, de unde și noutatea radicală, iar pentru unii chiar scandaloasă. Dar anume a spune lucrurile așa cum sunt este cel mai dificil exercițiu de interpretare.

Pentru a putea opera cu aceste distincții majore, spre deosebire de înaintașii săi, Coșeriu a situat vorbirea înaintea limbii, demonstrând că mai întâi e *vorbirea*, care e mult mai complexă și care conține mult mai mult decât *limba*, decât *sistemul limbii*.

Lingvistica coșeriană integrală reușește să readucă toate subdomeniile ei disparate la un loc și să unifice disciplina, realizând o sinteză între diversele direcții contemporane. Receptarea favorabilă a conceptului coșerian de lingvistică integrală și al lingvisticii ca știință a culturii în mai multe țări indică forța de conceptualizare teoretică ieșită din comun a lui Coșeriu.

Din 1963 Coșeriu a fost profesor de filologie romanică la Universitatea din Tübingen. În perioada 1966–1983 a activat în calitate de profesor asociat sau invitat la mai multe universități: Strasbourg, Madrid, Salamanca, Barcelona, Bilbao, Rio de Janeiro, Santiago, Valparaíso, Córdoba, Napoli, Padova, Pisa, Bologna, Besançon, Grenoble, Nancy, Moscova, Tokyo ș.a. A fost ales membru de onoare al mai multor societăți: Societatea de Lingvistică din Paris, Cercul Lingvistic din New York, Asociația Internațională de Fonetice, Societatea de Lingvistică Romanică, Societatea de Lingvistică din America, Cercul de Lingvistică de la Praga ș.a., iar peste 30 de academii și foruri științifice din întreaga lume l-au ales membru sau membru de onoare.

În semn de mare respect, la împlinirea vârstei de 60 (în 1981), 65 (în 1986), 70 (în 1991), 75 (în 1996) și 80 (în 2001), Magistrului i-au fost dedicate ediții festive omagiale, cele mai importante dintre acestea ieșind de sub tipar în același

an sau un an-doi mai târziu: *Logos Semantikos. Studia linguistica in honorem Eugenio Coseriu. 1921–1981*. Berlin – New York – Madrid, 1981 (5 vol.), lucrare colectivă cu contribuția a 198 de lingviști; *Dacoromania (1979–1980). Hommage au Professeur Eugenio Coseriu*. Freiburg – München, 1982; *Energieia and Ergon. Sprachliche Variation – Sprachgeschichte – Sprachtypologie. Studia in honorem Eugenio Coseriu*, Tübingen, 1988 (3 vol.). Aprecieri valoroase privind opera coșeriană au făcut mulți lingviști importanți: N.C.W. Spence (1960), I. Vintilă-Rădulescu (1969), T. Miyasaka (1972), T. Shimomiya (1980), Flora Șuteu (1981), L. Seppanen (1982), J. Klare (1984), K. Ezawa (1985), C.E. Falcão Uchôa (1991) ș.a. [14, p. 8]. Unul dintre cei mai apreciați exegeți ai teoriei coșeriene este lingvistul clujean Mircea Borcilă, care a creat o adevărată școală la Universitatea clujeană (cca 35 de doctoranzi), deschizând larg ușile pentru receptarea adecvată a învățaturii coșeriene în spațiul românesc.

Revenirea lui Coșeriu

Avea 70 de ani împliniți și era încărcat de glorie și cu o experiență de viață uluitoare. La revenire acasă Coșeriu a fost întâlnit ca cel mai scump oaspete dintr-o istorie recentă care se scria din mers. S-a întors în 1991 (a doua zi de după declararea independenței – 28-31 august), peste o jumătate de secol, recuperându-și lipsa semiseculară prin efortul unui deceniu de efervescență implicare la propriu în afirmarea și promovarea adevărului științific pentru care luptau

băștinașii, *moldovenii lui*. Odată cu obținerea independenței, Coșeriu se implică activ în majoritatea evenimentelor de anvergură produse acasă – întruniri științifice în cadrul cărora se dezbătea aprins problema denumirii limbii populației băștinașe din Republica Moldova, dar și problema identității acesteia. La 27 septembrie i se acordă oficial titlul de *membru de onoare* al Academiei de Științe a Moldovei, devenind primul deținător al unui astfel de titlu academic. Spre sfârșitul aceluiași an, în decembrie 1991, este ales *membru de onoare* și al Academiei Române.

În 13 aprilie 1992, în cadrul Colocviului Omagial Internațional „Eugeniu Coșeriu – un mare lingvist contemporan” de la Iași, i se conferă titlul de *doctor honoris causa* al Universității „Al. I. Cuza”. Până în acel moment, Coșeriu se învrednicise de același titlu onorific din partea mai multor instituții academice din întreaga lume, iar ulterior numărul lor a ajuns la cca 50. În luna mai 1992 devine cetățean de onoare al mun. Iași. În octombrie 1992, participă la Colocviul Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava (ajuns în 2001 la a VI-a, iar în 2021 – la a XVI-a ediție) și devine cetățean de onoare și al mun. Suceava. În iulie 1993 Coșeriu vine pentru a doua oară la Chișinău, ca invitat de onoare, la Congresul al XVIII-lea al Academiei Româno-Americane (ARA), cu genericul „Moldova: deschideri științifice și culturale spre Vest”.

Omul Coșeriu a parcurs un traiect de-a dreptul impresionant, dacă nu halucinant: născut la o margine a romanității, cu o cetățenie

Chișinău, 1994 (Institutul de Lingvistică al AȘM): Eugeniu Coșeriu în prezidiul Congresului al V-lea al Filologilor Români.

Coșeriu cetățean de onoare al municipiului Chișinău, 1993.

românească pe care sovieticii ar fi vrut să i-o ia în schimbul unei cetățenii sovietice, dar pe care n-a mai apucat s-o cunoască, abia după ce ajunge cetățean al lumii întregi, al îndepărtatului Uruguay din America Latină, apoi ca cetățean german – avea să revină, tocmai peste o jumătate de veac, acasă – și anume la baștină devine CETĂȚEAN, de onoare de astă dată! al urbelor încărcate de istorie: Iași (1992), Suceava (1992), Chișinău (1993). Gestul de recunoștință al primăriei de la Chișinău, făcut în timpul Congresului ARA (Coșeriu avea mâna în ghips), era unul ieșit din comun, conferind pentru prima dată cetățenie unei persoane din străinătate.

Peste un an, în octombrie 1993, Coșeriu participă la ediția a II-a a Colocviului de Științe ale Limbajului de la Suceava, încheiat cu o memorabilă excursie la mănăstirile din Bucovina. În 4 noiembrie 1993, la invitația Universității de Stat din Moldova, ține un ciclu de lecții de lingvistică teoretică, după care, în semn de mare respect, i se conferă titlul de *doctor honoris causa* al USM.

Eugeniu Coșeriu a participat, în 31 octombrie 1994, cu o conferință magistrală intitulată *Unitatea limbii române – planuri și criterii*, la Sesiunea științifică „Limba română și varietățile ei locale”, organizată de Secția de Filologie și Literatură a Academiei Române, în care a discutat problematica corelației „român – moldovenesc” [15]. Una dintre concluziile coșeriene era: „limba culturii și limba de stat este **limba română pentru întreg spațiul carpato-danubiano-nistrean**, adevăr care nu poate submina independența Republicii Moldova ca stat, tot așa cum nu subminează independența Australiei, a Canadei sau a Statelor Unite ale Americii recunoașterea limbii engleze ca limbă oficială, de stat, a acestor țări”. În semn de omagiu, la Chișinău, la 31 mai 1994, are loc o ședință lărgită a Prezidiului AȘM cu tema: „Eugeniu Coșeriu – un titan al gândirii lingvistice moderne”. La 20-21 iulie 1995, în parlament (!) se organizează Conferința științifică „Limba română este numele corect al limbii noastre”. Din păcate, ulterior, agrarienii au votat un mare neadevăr prezent până de curând în Constituție.

N-a mai fost ascultat nici Coșeriu, n-au mai fost auzite nici Declarațiile Adunării Generale Anuale a Academiei de Științe a Moldovei din 1994 și din 1996. Adevărul intrase pentru 3 decenii în întunericul politicului [a se vedea nota 16].

Coșeriu a participat la toate evenimentele de anvergură din acea perioadă: Congresul al XX-lea ARA (Târgoviște, 1997), Colocviul interdisciplinar „Lingvistici coșeriene” (Constanța, 1997), Colocviul Internațional „Lecturi coșeriene” de la Chișinău (1998). În 1998 revenirea din nou acasă a fost marcată prin recunoașterea la nivel de stat: într-o atmosferă solemnă, președintele de atunci al Republicii Moldova, Petru Lucinschi i-a înmănat „Ordinul Republicii” „Pentru contribuție substanțială la dezvoltarea lingvisticii moderne, în semn de înaltă prețuire a meritelor deosebite în opera de renaștere a culturii naționale”.

Întoarcerea de fiecare dată la baștină a distinsului lingvist era o bucurie imensă pentru toată tagma filologică autohtonă, care vedea în persoana lui Coșeriu un salvator de calibru internațional. Coșeriu nu a pregetat nicio clipă a-și exprima public opinia privind moldovenismul (care nu se opune românismului) și privind denumirea corectă a limbii exemplare (literare) pe care o vorbesc basarabenii [17, p. 9-15].

În 2001, la împlinirea vârstei de 80 de ani, Eugeniu Coșeriu a fost sărbătorit atât de Academia Română, la 9 mai, cât și de Academia de Științe a Moldovei, la 22 mai 2001, unde distinsul profesor a rostit un emoționant discurs cu titlul *Credință, sacrificiu și destin*, consacrat împlinirii unui deceniu de la fondarea revistei *Limba Română*. Memorabilele întâlniri au fost prilejuri în care Coșeriu a amintit că pentru a ridica prestigiul unei culturi trebuie ca aceasta să fie înțeleasă nu ca o cultură limitată, ci ca o formă a culturii universale, și pentru a face cultura românească bună, e nevoie să faci știință universală.

Tot în 2001, Coșeriu a fost omagiat la Universitatea „Alec Russo” și la Universitatea „Ion Creangă”, la Institutul de Lingvistică al AȘM, la Casa Limbii Române, unde s-au desfășurat simpozioane și colocvii aniversare. La

Doctor honoris causa al Universității de Stat „Alecu Russo” din Bălți, 1998.

Doctor honoris causa al Universității „Ion Creangă” din Chișinău, 2001.

ședința Academiei de Științe a Moldovei, a fost citit textul decretului Președintelui Ion Iliescu, prin care sărbătoritului i s-a conferit Ordinul „Steaua României” în grad de „Cavaler”, iar AȘM i-a înmănat Medalia „Dimitrie Cantemir”.

Încă un popas la Suceava, din toamna anului 2001, la ediția a VI-a a Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului „Lecturi coșeriene”, avea să fie ultima întâlnire cu *moldovenii lui*, care l-au iubit atât de mult. Peste un an, obosit, intra în nemurire, cu sufletul împăcat, avându-i în preajmă doar pe cei mai devotați continuatori ai doctrinei sale.

Centenarul Coșeriu

La 27 iulie 2021 s-au împlinit 100 de ani de la nașterea marelui lingvist. O serie întreagă de manifestări desfășurate au dat totuși tonul necesar centenarului, cu ecouri reverberante în întreaga lume. Coșeriu a fost comemorat prin cca 30 de evenimente publice de cel mai înalt nivel, organizate în România, Germania, Spania, Franța, Belgia, Elveția, Brazilia, Uruguay, Chile, Argentina, Italia, unde au fost lansate mai multe volume dedicate lingvistului Coșeriu. Numai în Germania, unde a profestat Coșeriu în ultimele decenii, în câteva orașe (Tübingen, Frankfurt, Berlin, Münster), au fost organizate festivități de omagiere a distinsului om de cultură de origine basarabească.

Primul pe listă este, desigur, Colocviul internațional *Coseriu's Linguistics. Origin and Actuality / Lingvistica coșeriană – origine și actualitate*, cu cca 300 de participanți, găzduit de

Universitatea din Zürich în perioada 16-18 iunie. Organizatorii – prof. dr. Johannes Kabatek, șeful Catedrei de lingvistică romanică de la Universitatea din Zürich, împreună cu echipa sa de asistenți și colaboratori (Cristina Bleorțu, Yoselin Pestana, Manuela Crivelli, Dominik Martinez) au asigurat o bună comunicare atât de la fața locului – în Aula Magna a Universității din Zürich, cât și prin intermediul aplicației Zoom, cu renumiți specialiști, cum ar fi: Jürgen Trabant (Universitatea Humboldt din Berlin), Klaas Willems (Universitatea din Gent), Araceli López Serena (Universitatea din Sevilla) ș.a.

În cadrul mesei rotunde cu genericul *Semantics, pragmatics, text linguistics*, au participat: Miguel Casas Gómez de la Universitatea din Cádiz, Óscar Loureda Lamas de la Universitatea din Heidelberg și Emma Tămăianu-Morita de la Universitatea din Osaka, Japonia. La lucrările pe secțiuni au prezentat comunicări universitare și cercetători, doctoranzi și masteranzi din Germania, SUA, Mexic, Japonia, Slovenia, Croația, Brazilia, Franța, Uruguay, Chile, Spania, Italia, România și Elveția [18]. În cadrul congresului au fost lansate volumele: Eugenio Coseriu, Wolf Dietrich, *Geschichte der romanischen Sprachwissenschaft, Band 2: Von Nebrija (1492) bis Celso Cittadini (1601): Die Epoche des Humanismus*. Tübingen: Narr, 2020; *Eugeniu Coșeriu: vocația universalității* (editor: Gheorghe Popa), Chișinău: Știința, 2021; *Eugeniu Coseriu. Past, Present and Future* (editori: Klaas Willems, Cristinel Munteanu), Berlin: De Gruyter, 2021; *Dincolo de structuralism. Scrisori către Eugeniu*

Coșeriu și istoria lingvisticii în secolul al XX-lea. Corespondența Marius Sala – Eugeniu Coșeriu, ediție îngrijită de Johannes Kabatek și Cristina Bleorțu, București: Editura Academiei Române, 2021; Johannes Kabatek, *Eugenio Coseriu – Beyond Structuralism*, Berlin: De Gruyter, 2021 ș.a.

O inițiativă de toată lauda – de a intervieva lingviști din mai multe țări și de a pune la dispoziția tuturor, pe pagina web peste 100 de interviuri video despre și cu Coșeriu, în mai multe limbi – a fost realizată de dr. Cristina Bleorțu, pe SWITCHtube channel „Coseriu100”) [19, p. 127-129].

La scurt timp, continuă seria de omagii, pe 25 iunie 2021, nepoata distinsului lingvist, Eugenia Bojoga, președinta Asociației cultural-științifice „Eugeniu Coșeriu”, profesoară la Universitatea „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca, cu o conferință susținută online în cadrul proiectului „Diaspora filologică” (IFLR „B.P. Hasdeu”), cu titlul *Eugeniu Coșeriu, (re)citit astăzi*.

Chiar de Ziua Centenarului, pe 27 iulie 2021, s-au produs simultan mai multe evenimente. Academia Română, Filiala Iași, prin Institutul de Filologie Română „A. Philippide” din Iași, a organizat o frumoasă sesiune comemorativă online „Eugeniu Coșeriu – 100 de ani de la naștere”, la care au prezentat ample comunicări distinși profesori precum Viorel Barbu, Stelian Dumistrăcel, Mircea Borcilă, Nicolae Saramandu, Eugen Munteanu, Lucia Cifor, Cristinel Munteanu ș.a.

În aceeași zi toridă de vară, Editura „Știința” și „Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” au lansat volumul *Eugeniu Coșeriu: vocația universalității*, Editura „Știința”, 2021, 448 p. (vol. 12 în colecția de carte *Personalități notorii*) (lansat inițial la USB), în Sala cu coloane a Bibliotecii Municipale „B.P. Hasdeu” din Chișinău. Protagonisti ai evenimentului au fost: Gheorghe Popa, Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți, alcătuitoarea ediției; acad. Mihai Cimpoi; Maria Șleahțișchi, director MNLR, Chișinău; Galaction Verebceanu, Institutul de Filologie Română „B.P. Hasdeu”; eveniment moderat de Mircea V. Ciobanu, redactor-șef al Editurii „Știința”.

Volumul constituie o selecție de materiale semnate de mai mult de 50 de autori din România, Republica Moldova, Germania, Italia, Spania etc. Prof. Gheorghe Popa semnează selecția, studiul introductiv și tabelul cronologic.

Comemorarea a 100 de ani de la nașterea lui E. Coșeriu a fost organizată printr-o reuniune online și la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj. Împreună cu Asociația Cultural-Științifică „Eugeniu Coșeriu”, reuniunea i-a avut ca invitați pe unii dintre cei mai importanți discipoli ai lui Coșeriu care i-au audiat cursurile și au făcut doctoratul sub îndrumarea sa: Johannes Kabatek (Elveția), Manuel Casado Velarde (Spania), Ana Agud (Spania), Vincenzo Orioles (Italia), Oscar Loureda Lamas (Germania), Magdalena Viramonte (Argentina), Adolfo Elizaincín (Uruguay), Alfredo Matus (Chile), Clemilton Pinheiro (Brazilia), Floarea Verban (Italia), Ileana Oancea (Universitatea de Vest din Timișoara), Ludmila Zbanț (USM), Maria Șleahțișchi (Universitatea din Bălți), Sanda-Maria Ardeleanu (Universitatea din Suceava) etc.

Un eveniment cu prezența unor reprezentanți de onoare ai Institutului Cervantes și ai Ambasadei din Uruguay s-a desfășurat și la București, în grădina Muzeului Național al Literaturii Române – cu genericul „Omul și limbajul. Centenar Eugen Coșeriu”. În aceeași zi, mai multe biblioteci din țară au organizat expoziții de carte (Biblioteca Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj, Biblioteca Universității „Alec Russo” din Bălți, expoziția *Centenar Coșeriu: Citate fără ramă* la Biblioteca Municipală „B.P. Hasdeu” etc.).

La Chișinău, în data de 24-25 septembrie 2021, la Universitatea de Stat din Moldova, a avut loc un eveniment științific de amploare: *Colocviul internațional de științe ale limbajului „Eugeniu Coșeriu”* (CISL), ediția a XVI-a. Pe lista organizatorilor au figurat Universitatea Națională „Yurii Fedkovici”, Cernăuți, Ucraina; Universitatea „Ștefan cel Mare”, Suceava, România; Muzeul Național de Literatură „Mihail Kogălniceanu”, Chișinău, Republica Moldova. Colocviul s-a încheiat cu o masă rotundă la muzeu, cu titlul *Eugeniu Coșeriu și*

Basarabia. Cu acest prilej, MNLMK a organizat și expoziția *Eugeniu Coșeriu în arta plastică*.

Școala de vară, ediția a V-a, „Actualitatea concepției lui Eugeniu Coșeriu”, și-a ținut ședințele online în perioada 30 august – 4 septembrie 2021. O lună mai târziu (în 7-8 octombrie 2021) Institutul de Filologie Română „B.P. Hasdeu” a organizat Conferința științifică internațională *Filologia modernă: Realizări și perspective în context european*, Ediția a XV-a: „Eugeniu Coșeriu: 100 de ani de la naștere: Limbajul ca sumă de valori”. Între alte materiale publicate ale conferinței se distinge articolul semnat de Eugenia Bojoga, dedicat lui Johannes Kabatek, unul dintre cei mai dotați discipoli coșerieni, autor a câtorva volume de referință [20, p. 16-28].

Testamentul lui Coșeriu

Johannes Kabatek consideră că volumul de conversații cu Eugeniu Coșeriu *A spune lucrurile așa cum sunt* este „și un fel de testament științific și personal, o carte în care Coșeriu ne explică care a fost, după propria-i părere, misiunea sa în această lume” [21, p. IX]. Acest volum de referință cuprinde cea mai completă bibliografie coșeriană în limba română: *Catalogul scrierilor lui Eugeniu Coșeriu*, p. 225-259. Ca o continuare, volumul lui J. Kabatek *Eugeniu Coșeriu. Pagini de exegeză și reconstrucție biografică* (2020) [22] evocă „O memorie de invidiat, o gândire logică exemplară și o putere (de muncă) care ne servește ca model și, deși suntem departe de a o putea atinge, ne stimulează și ne învață ceea ce poate mintea umană să realizeze” (p. XIII).

Marele om de știință cu care azi ne mândrim a fost nu numai al nostru, la fel ca și întreaga-i operă. Conștient de misiunea sa – *de a duce știința cât mai departe și cât mai coerent*, zicea: „E foarte important tot ce e al nostru, însă ceea ce este și al altora este încă mai important, pentru că este încă mai al nostru” [23, p. 3]. Încă mai al nostru, Coșeriu a construit o operă copleșitoare. „Putem fi mulțumiți de marele edificiu teoretic, de viziunea clară asupra lucrurilor pe care ne-a oferit-o Eugeniu Coșeriu. Noi, discipolii săi, avem obligația morală de a-i continua opera, conservând memoria sa și aplicând pute-

rea sa de muncă, așa cum el ne-a învățat” [24].

Anul centenar s-a încheiat, dar omagierea lui Coșeriu continuă. Întruniri festive, offline și online, mai mult în sfera academică, nu și la nivel de stat, nici la Chișinău, nici la București. De parcă E. Coșeriu ar fi în continuare al tuturor și al nimănui. Deși rămâne, „în exclusivitate, eroul filologilor și scriitorilor din RM”, „statul nu a făcut nimic ca să exploreze brandul Coșeriu nici atunci când acesta era în viață, nici după” [25, p. 3]. O stradă în Chișinău din sectorul Râșcani îi poartă numele, de câțiva ani un bust la Mihăileni, o bibliotecă bălțeană, un muzeu în satul de baștină, o monedă din argint în memoria distinsului savant. Problema problemelor însă, cea mai arzătoare, care rămâne un vis – e traducerea și editarea integralei Coșeriu [26], o datorie de onoare nu doar a basarabenilor, dar și a tuturor românilor. Criticul literar Eugen Lungu a și elaborat câteva sugestii concrete pentru un viitor plan al acestei integrale, demn de luat în calcul [27, p. 7].

La 7 septembrie 2022 s-au împlinit 20 de ani de la trecerea magistrului în nemurire.

Note și referințe bibliografice:

1. Finaru, Dorel. Argument. În: Coșeriu, Eugeniu. *Omul și limbajul său. Studii de filozofie a limbajului, teorie a limbii și lingvistică generală*. Antologie, argument și note de Dorel Finaru. Iași: Ed. Universității A.I. Cuza, 2009, p. 8.
2. Popa, Gheorghe. *Eugeniu Coșeriu: Drumurile vieții și ale afirmării*. În: „Un lingvist pentru secolul XXI”, Materiale ale Colocviului Internațional „Filologia sec. XXI” organizat cu prilejul a 80 de ani din ziua nașterii Prof. Eugeniu Coșeriu (Bălți, 18-19 mai 2001). Chișinău: Știința, 2002, p. 9-16.
3. Nica, Iulia. *Eugenio Coseriu și lingvistica latino-americană*. În: „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. LI, 2011, București, p. 307.
4. Eugenia Bojoga – Benjamin García Hernández (Interviu). „*Eugeniu Coșeriu este un om universal, a cărui știință o împărtășim multe popoare și, prin urmare, fiecare îl consideră ca fiind «al său»*”. În: „Limba Română”, 2002, nr. 10, p. 81.
5. Coșeriu, Eugeniu. *Omul și limbajul său* (trad. Lucian Lazăr). În: „Revistă de filosofie”, XLIV, 1997, nr. 1-2, p. 133.
6. „*Trebuie să cunoaștem toată tradiția și să mergem mai departe de tradiția limitată pe care o poate avea cultura unei țări*” (Dialog: Angela Furtună – Eugeniu Coșeriu). În: „Limba Română”, 2006, nr. 10, p. 18.

7. „O lectură atentă, «cu creionul în mână», a scrierilor lui Coșeriu este calea cea mai directă și mai sigură către profesionalizare”: Interviu cu Eugen Munteanu realizat de Cristinel Munteanu. În: „Munteanu, Cristinel. Lingvistică integrală coșeriană. Teorie, aplicații și interviuri”. Iași: Editura UAIC, 2012, p. 298.
8. Polo, José. Notă introductivă. În: Eugen Coșeriu. *Introducere în lingvistică* (1951). Trad. de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de Mircea Borcilă. Cluj: Echinox, 1995, p. 10.
9. Lope Blanch, Juan M. Notă introductivă. În: Eugen Coșeriu. *Introducere în lingvistică* (1951). Trad. de Elena Ardeleanu și Eugenia Bojoga, cuvânt-înainte de Mircea Borcilă. Cluj: Echinox, 1995, p. 9.
10. Bantoș, Alexandru. *Un lingvist care vine din viitor (I). Eugeniu Coșeriu și realitățile lingvistice din Republica Moldova*. În: „Limba Română”, 2007, nr. 4-6, p. 10.
11. Kabatek, Johannes, Murguía, Adolfo. «A spune lucrurile așa cum sunt...». *Conversații cu Eugeniu Coșeriu*. În: „Eugeniu Coșeriu: vocația universalității” / Ediție de Gheorghe Popa. Chișinău: Știința, 2021, p. 242-243.
12. Coșeriu, Eugeniu. *Am făcut distincția între sistem și normă în limbă* (Interviu realizat de George Bogdan Țăra). În: „Limba Română”, 2008, nr. 5-6, p. 35.
13. *Lingvistică integrală*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu realizat de Nicolae Saramandu. București: Editura Fundației Culturale Române, 1996.
14. O listă cu sursele bibliografice detaliate a se vedea în: Berejan, Silviu. *Un rege al lingvisticii pornit de pe plaiuri moldovene*. În: Eugen Coșeriu. *Lingvistică din perspectivă spațială și antropologică. Trei studii*. Cu o prefață de Silviu Berejan și un punct de vedere editorial de Stelian Dumistrăcel, Chișinău: Știința, 1994, p. 8.
15. A se vedea vol. *Limba română și varietățile ei locale*. București, 1995.
16. Abia în 2023, la 16 martie, Parlamentul a votat o lege organică care restituie limbi vorbite în RM denumirea adecvată: română (a se vedea *Limba Română*, 2023. nr. 3-4, p. 14-15).
17. Coșeriu, Eugeniu. „...Moldovenismul... nu se opune românismului, ci este o formă a lui...” (Discurs rostit pe 22 mai 2001 cu ocazia conferirii titlului de doctor honoris causa al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău. În: „Limba Română”, 2013, nr. 5-6, p. 9-15.
18. Bojoga, Eugenia. *Eugeniu Coșeriu, omagiat la Universitatea din Zürich*. În: „Contrafort”, 2021, nr. 2, p. 10.
19. Bleorțu, Cristina. *Proiectul CoșeriuTube de la Universitatea din Zürich. Interviuri despre Eugeniu Coșeriu cu ocazia centenarului*. În: „Limba Română” (Ediție specială Eugeniu Coșeriu – 100), 2021, nr. 4, p. 127-129.
20. Bojoga, Eugenia. *Învățătura lui E. Coșeriu ca profesie de credință*. În: „Filologia modernă: realizări și perspective în context european. Eugeniu Coșeriu: 100 de ani de la naștere. Limbajul ca sumă de valori”. Chișinău, Moldova, 7-8 octombrie 2021. Chișinău: Pro Libra, 2021, p. 16-28.
21. Johannes Kabatek, Adolfo Murguía. *A spune lucrurile așa cum sunt*. Op, cit., p. IX.
22. Kabatek, Johannes. *Eugeniu Coșeriu. Pagini de exegeză și de reconstrucție biografică*. Trad. Alina-Viorela Prelipcean, Dorel Fînar, Cristinel Munteanu. Iași: Institutul European, 2020.
23. *Ființă și limbaj*. Interviu cu Eugeniu Coșeriu. În: Echinox, 1996, nr. 10-11-12, p. 3.
24. Eugenia Bojoga în dialog cu Johannes Kabatek. *Moștenirea lui Eugeniu Coșeriu*. În: „Contrafort”, 2005, nr. 11-12.
25. Ciubotaru, Adrian. *Coșeriu și Beșleagă: un zbor de neînfrânt*. În: Revista Literară, 2021, nr. 7, p. 3.
26. Ciobanu, Mircea. *Eugeniu Coșeriu sau despre vocația universalității*. În: „Viața Românească”, 27 septembrie 2021.
27. Lungu, Eugen. *Eugeniu Coșeriu, coleg cu Buzzati, în dialog cu Borges, citat de Umberto Eco*. În: „Revista Literară”, 2021, nr. 8, p. 7.

ASOCIAȚIA ÎNVĂȚĂTORILOR DIN ORAȘUL ȘI JUDEȚUL BĂLȚI (1918-1940) PAGINI DE ISTORIE INTERBELICĂ (I)

Doctor habilitat în istorie, cercetător științific principal, Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova.

Domenii de preocupare: istoria contemporană a românilor și universală, demografia contemporană.

Cărți publicate: *Scrierea și rescrierea istoriei. Tendințe recente în istoriografia rusă de reinterpretare a participării Rusiei țariste la Primul Război Mondial*. Chișinău: ARC, 2016; 1918. *Pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității*. Chișinău: ARC, 2018; *În componența României Întregite. Basarabia și basarabenii de la Marea Unire la notele ultimative sovietice*. București: Editura Academiei Române, Editura Istros a Muzeului Brăilei „Carol I”, 2018; *Emmanuel de Martonne – l’avocat de la Roumanie à la Conférence de Paix à Paris en 1919–1920 en matière de Bessarabie*. Mauritius: Éditions Universitaires Européennes, 2018 etc.

Nicolae ENCIU

Asociația Învățătorilor din orașul și județul Bălți (1918–1940). Pagini de istorie interbelică (I)

Rezumat. Prezentul articol constituie o primă încercare de abordare a istoriei înființării și activității Asociației Învățătorilor din județul și municipiul Bălți între cele două războaie mondiale, prin prisma publicațiilor periodice pe care le-a inițiat, le-a editat și le-a promovat în acei ani – Buletinul și Revista Asociației. Sunt tratate aspecte privind istoria Asociației în perioada interbelică și principalele preocupări ale acesteia: ameliorarea bazei materiale a învățământului în cuprinsul județului, modernizarea procesului didactic, apărarea și promovarea revendicărilor și a drepturilor profesionale ale corpului didactic, activitatea Băncii învățătorilor din județul Bălți, organizarea de cercuri și cămine culturale ș.a.

Activitatea Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți între cele două războaie mondiale confirmă într-o deplină măsură adevărul exprimat încă în acei ani, că târgul și ținutul Bălților era nu numai un important centru economic și comercial al Basarabiei, ci și un puternic centru cultural.

Cuvinte-cheie: Asociația Învățătorilor, Bălți, județ, municipiu, învățământ, modernizare, Buletin, Revistă, perioada interbelică.

Association of Teachers from the City and County of Bălți (1918–1940). Pages of Interwar History (I)

Abstract. This article constitutes a first attempt to approach the history of the establishment and activity of the Association of Teachers from the county and municipality of Bălți between the two world wars, through the prism of the periodical publications that it initiated, edited and promoted in those years – Association Bulletin and Magazine. Aspects regarding the history of the Association in the interwar period and its main concerns are dealt with: improving the material base of education within the county, modernizing the teaching process, defending and promoting the demands and professional rights of the teaching staff, the activity of the Teachers' Bank from Bălți County, the organization of circles and cultural homes etc.

The activity of the Association of Teachers from the city and county of Bălți between the two world wars fully confirms the truth expressed even in those years, that the fair and land of Bălți was not only an important economic and commercial center of Bessarabia, but also a strong cultural center.

Keywords: Teachers' Association, Bălți, county, municipality, education, modernization, Bulletin, Magazine, interwar period.

Motto: „Învățătorul nu este un simplu funcționar ca oricare altul, el este un educator, un creator de suflete, un apostol care trebuie să aibă profund dezvoltat sentimentul răspunderii pentru viitorul neamului; el n-a stat și nu va sta niciodată departe de munca încordată ce se depune pentru reconstrucția țării, pentru ridicarea poporului, pentru renașterea națională a neamului.”

Mihai Popovici, președintele Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți,
(15 iunie 1939)

Pentru o istorie generală a Asociației Învățătorilor din Basarabia interbelică

Era sfârșitul anului 1939. În Europa, din 1 septembrie era în plină desfășurare cel de-Al Doilea Război Mondial, declanșat de cele două mari puteri totalitare de pe continent, iar până la anexarea Basarabiei de către Uniunea Sovietică, în conformitate cu prevederile anexei secrete a Pactului Molotov-Ribbentrop, mai rămăneau doar câteva luni.

Parcă presimțind apropierea unei drame iminente, colegiul de redacție al „Revistei Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți” a publicat, în ultimul său număr din acel an, un energic Apel către colegii și prietenii revistei, în care îi informa despre intenția „închegării unui istoric al învățământului primar din județul Bălți” [1]. Așa cum lucrarea respectivă cerea „stăruință, precisă informație și obiectivitate”, cei cărora li se solicita „ajutor cu știința lor” urmau să informeze redacția în legătură cu următoarele fapte și evenimente:

1. În ce sat și în ce împrejurări au fost atestate cărți românești înainte de 1918 și cui s-a datorat acest lucru?

2. Cine au fost inițiatorii cursurilor de limba română pentru învățători, în perioada de frământări din 1917–1918? Unde s-au ținut acele cursuri? Câți învățători și cine au mai participat la ele? Cine au fost profesorii? În ce ani s-au mai ținut cursuri de limba română? Unde, de cine au fost organizate și cu câți participanți?

3. Cum erau organizate școlile primare înainte de 1918? Cine le inspecta? Ce metodă de predare se întrebuința?

Anunțându-și intenția de a publica răspunsurile primite într-o lucrare specială, redacția solicita în mod deosebit informații despre „frământările din congresele învățătorilor din anii 1917-1918”, apelând, în acest scop, la contribuția colegilor mai în vârstă, care urmau să

transmită răspunsuri în scris, precum și „orice acte originale și fotografii” [1].

Din nefericire, ocuparea Basarabiei și Nordului Bucovinei de către Uniunea Sovietică, în vara anului 1940, a deschis unul dintre capitolele cele mai tragice ale existenței populației românești din interfluviul pruto-nistean, noile autorități recurgând, practic, din primele zile, la o feroce prigoană politică și cultural-religioasă, deportări masive în alte zone ale URSS, chiar dincolo de Cercul Polar [2].

Ca urmare a acelor evenimente dramatice, apelul redacției revistei Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți „de închegare a unui istoric al învățământului primar” din județ, a rămas doar în faza de intenție. Uitarea s-a lăsat inclusiv peste faptul existenței unei Asociații a Învățătorilor din orașul și județul Bălți între cele două războaie mondiale, cu toate că activitatea acesteia s-a remarcat, în epocă, prin rezultate deosebite la edificarea unui sistem de învățământ românesc modern în cuprinsul județului.

Fără să fi sesizat însă acest lucru, membrii colegiului de redacție dispuneau, deja la începutul anului 1940, de tot materialul documentar și ilustrativ necesar „închegării istoricului învățământului primar din județul Bălți”, aflat chiar în colecția Revistei, cu numeroase și variate studii și articole, note, recenzii, rapoarte de activitate, biografii ale membrilor și conducătorilor Asociației, monografii de sate, ilustrații etc., – toată această impresionantă bogăție de informații așteptându-și momentul potrivit și cercetătorul interesat care să le sistematizeze și să le expună în forma cea mai potrivită.

În 1993, în contextul liberalizării accesului istoricilor la fondurile documentare ale Arhivei Organizațiilor Social-Politice și Arhivei Naționale a Republicii Moldova, la secțiile de carte rară din principalele biblioteci din Chișinău, ne-am orientat investigațiile către studiul populației

Basarabiei între cele două războaie mondiale, publicând și un prim articol în „Curierul de Nord” – publicație săptămânală bălțeană – despre populația orașului Bălți în anul Marii Uniri [3]. Sursele consultate pentru scrierea aceluiași articol probau că, din punct de vedere cultural, orașul și județul Bălți moștenise o situație deosebit de gravă: recensământul din 1897 arăta că, în județ, știutorii de carte alcătuiau doar 12,5 % din totalul populației. Alte surse, devenite disponibile cercetării, demonstau că, ulterior, în anii aflării Basarabiei în cadrul României Întregite, numărul știutorilor de carte a sporit în mod constant.

Deja recensământul din 1930 a înregistrat în județ un total de 94.923 sau 31,9 % știutori de carte, dintre care 65.102 populație masculină și 29.821 populație feminină [4]. Compararea datelor recensământului din 1930 cu cele din 1897 și cu situația din restul județelor, ducea la concluzia că ritmul creșterii știutorilor de carte din județ era unul dintre cele mai accelerate, atestându-se o diferență de 19,4 % între cele două recensăminte, ceea ce plasa județul Bălți pe locul trei printre județele Basarabiei, – după județul Soroca cu o diferență de 23,7 % și județul Cetatea Albă, cu 22,5 %. O creștere, în continuare la fel de impresionantă, a numărului știutorilor de carte o demonstau și datele inventarierii bunurilor din Guvernământul Basarabiei, din august 1941, atestându-se 43,3 % știutori de carte în județul Bălți, față de 31,9 % în 1930 și 12,5 % în 1897 [5].

Devenise evident că în cuprinsul județului Bălți, „revoluția culturală” realizată în perioada interbelică, de care vorbea, cu justificat temei, istoricul Alexandru V. Boldur, s-a datorat într-o foarte mare măsură prodigioasei activități desfășurate de Asociația Învățătorilor din orașul și județul Bălți între 1918 și 1940 [6], apreciată, în epocă, drept „una din cele mai puternice asociații a corpului didactic primar din Basarabia”, alături de cele din județele Soroca, Lăpușna, Tighina, fapt remarcat în raportul prof. L.T. Boga la congresul Asociației Învățătorilor din Basarabia, din ianuarie 1930 [7].

În sfârșit, nu însă și în ultimul rând, interesul manifestat pentru problematica cultivării

sentimentului de patriotism, dinastie, credință creștină și unitate a neamului românesc în activitatea Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți (1918–1940), enunțată în cadrul lucrărilor ediției a VII-a a Conferinței științifice internaționale „Patrimoniul de ieri – implicații în dezvoltarea societății durabile de mâine” (9-10 februarie 2023, Iași – Chișinău), a stat la baza redactării prezentului studiu, considerând că alte noi eforturi în această direcție vor conduce la elaborarea unei necesare și actuale istorii generale a Asociației Învățătorilor din Basarabia interbelică.

Obligativitatea învățământului primar ca obiectiv al „așezării vieții naționale după rostul firii” locuitorilor orașului și județului Bălți

De rând cu numeroase alte consecințe nefaste ale raptului săvârșit de Rusia țaristă la 16/28 mai 1812, opinia larg împărtășită de cercurile conducătoare din gubernia Basarabia până în 1917, potrivit căreia „obligativitatea învățământului primar nu va aduce fericire poporului și nici nu-i va îmbunătăți situația materială”, considerându-se că „țăranul nu are trebuință de învățătură”, a lipsit populația acestuia de posibilitatea „de a se ridica, cu forțele proprii, pe o bază națională, rămânând, în consecință, înglodată în cea mai profundă ignoranță” [8].

Recensământul din 1897, bunăoară, a scos în evidență adevărul că, deși moldovenii constituiau 47,6 % din totalul populației Basarabiei și 53,6 % din întreaga populație rurală, sub aspect cultural aceștia erau menținuți într-o vădită stare de inferioritate, astfel încât numărul analfabeților ajungea, în rândul țăranilor români basarabeni, la proporția frapantă de 83 % din populația masculină și 96 % din cea feminină, depășind-o cu mult pe cea a ucrainenilor, cu proporții respective de 76 și 93 % de analfabeți, precum și pe cea a bulgarilor (58 și 87 %), a evreilor (35 și 59 %) și a germanilor (17 și 19 %) [9].

Din considerentele expuse, nu părea nicidecum exagerată afirmația lui Pantelimon Halippa, potrivit căreia „moldovenii ignoranți, fără de cultură, erau pe cale de a deveni în țara lor robii celorlalte națiuni, care i-au întrecut în

privața culturii și tind a-i întrece și în celelalte domenii de viață publică” [10].

Atrasă în vârtoarea Primului Război Mondial, Rusia țaristă, – o țară înapoiată economic, cu o industrie insuficient dezvoltată pentru a face față cerințelor unui război modern, – a ajuns, la sfârșitul anului 1916, în pragul ruinării totale a economiei și a descompunerii regimului țarist. Din punct de vedere militar, prost echipați, prost comandați, adesea înfomețați, soldații ruși erau aruncați fără menajamente în ofensive disperate, care nimiceau mari mase de oameni (3 milioane de morți, către începutul anului 1917). În consecință, moralul trupelor tindea să scadă în mod îngrijorător [11]. Oamenii dezertau cu sutele de mii, trecând de partea dușmanului sau automutilându-se pentru a nu se mai întoarce pe front. Mulți voiau pace cu orice preț, pentru a pune capăt suferințelor [12].

La 1/15 martie 1917, doi delegați ai Dumei au sosit la cartierul general, cerându-i țarului Nicolae al II-lea să abdice. Cu câteva zile înainte, președintele Dumei, M. Rodzianko, adresase țarului două telegrame consecutive, cerându-i să numească un nou prim-ministru și un nou cabinet de miniștri [13]. Inițial, țarul era dominat de ideea de a rezista, însă apropiații săi l-au sfătuit să abdice pentru a restabili unitatea națională. A abdicat în favoarea fratelui său, Marele Duce Mihail, care, însă, a refuzat să primească tronul de la el, invocând că l-ar accepta dacă ar fi fost desemnat de Adunarea Constituantă. În consecință, la 3/17 martie 1917 a luat sfârșit perioada de domnie a dinastiei Romanov (1613–1917), iar, odată cu prăbușirea Imperiului țarist, Rusia a fost transformată în republică [14].

Sătulă de războiul în care pierdea inutil sute de mii de oameni, speriată de spectrul foamei și al lipsurilor de tot felul, populația Rusiei a intensificat mișcările protestatare prin manifestații în masă, mitinguri și greve, cerând în mod imperativ încetarea războiului, demobilizarea armatei și acordarea de drepturi și libertăți democratice.

La fel ca întreaga Rusie, Basarabia a fost cuprinsă de o amplă mișcare, în care revendicările cu caracter economic și social s-au împletit cu cele de ordin național și cultural. Deșteptarea conști-

inței naționale s-a produs, mai întâi, în rândul celor aproape 300.000 de ostași moldoveni mobilizați „sub steagul rusesc pentru slava și măreția asupritorilor lor” (Ion Nistor): „Prin atingerea lor cu frații de același sânge, se deșteaptă tot mai mult conștiința lor națională, ce fusese atâtea vreme înădușită de urgia cnutului rusesc” [15].

Deșteptarea conștiinței naționale românești în rândurile soldaților și ofițerilor moldoveni din Basarabia a adus foarte curând roadele cuvenite, pilda ostașilor fiind urmată de marea majoritate a populației și de intelectualii basarabeni care se întorceau acasă: „Aprilie 1917 poate fi considerată ca luna mitingurilor și congreselor ce se ținură în toată Rusia. Firește, Basarabia nu putea rămâne în urma altor gubernii. În capitalele de județe, în Chișinău și în Odesa, se întruniră moldovenii pentru a-și spune cuvântul cu privire la noua organizare a patriei lor mai restrânse”. Toate manifestările de acest fel din acea perioadă se încheiau cu votarea de moțiuni în care se cerea autonomia administrativă, religioasă, școlară și economică a Basarabiei, precum și convocarea unei adunări legislative, care să voteze legile necesare [15].

În acea amplă mișcare care cuprinsese atât principalele orașe din Basarabia – Chișinău, Bălți, Tighina, Cahul, cât și populația din mediul rural, cuvântul de ordine la toate întrunirile a devenit naționalizarea școlii, cerându-se învățământ în limba maternă. „Setea moldovenilor de învățătură era mare după o întunecime de o sută de ani, – se menționa într-un studiu istoric despre Sfatul Țării redactat în acea perioadă. – Școala rusească n-a izbutit să deznaționalizeze decât elementele superficiale ale societății, țărănimea a rămas neatinsă de otrava străinismului, dar și fără învățătură. Rușii, în tendința lor de rusificare, le-ar fi pus la dispoziție oricâte școli, dar țăranul mai bine-și da copiii la plug, decât la școala rusească, de care avea groază. Lipsit de școala națională, de lumină, de bucoavna moldovenească, părăsit de toți, chiar și de ai lui, țăranul moldovean a fost nevoit să tacă” [16].

Ca urmare a acelei situații, reprezentanții moldovenilor din Zemstva gubernială au intervenit la Ministerul Instrucțiunii Publice,

solicitând ca predarea în școlile începătoare din Basarabia să se facă în limba națională. Pentru o mai temeinică examinare a nevoilor învățământului din Basarabia, Zemstva gubernială a convocat, în zilele de 11-13 aprilie 1917, un prim congres al tuturor învățătorilor basarabeni, la care s-a cerut „învățatură elementară în limba copiilor” [16, p. 87-88].

Înfruntând o acerbă rezistență de la însuși directorul învățământului din Basarabia, I. Sâromeatnikov, care rostise în plină adunare că moldovenii nu au niciun fel de cultură, întrebându-l doar vre-o sută de cuvinte în viața lor cotidiană [16, p. 88], Congresul gubernial din aprilie 1917 a decis ca în fiecare școală din ținut să se introducă instruirea elevilor în limba maternă: „În fiecare școală din Basarabia, învățătura trebuie să înceapă a se face în limba maternă. În același timp, limba rusă se va studia ca obiect obligatoriu. Lipsa numărului necesar de manuale în limba moldovenească nu poate servi drept piedică pentru înfăptuirea învățământului în limba moldovenească” [17]. O hotărâre similară, însă chiar mai tranșantă, au adoptat învățătorii la următorul Congres gubernial al lor, care și-a desfășurat lucrările între 25 și 28 mai 1917 [17, p. 75].

Înființarea și conducerea Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți

Așadar, evenimentul neașteptat, dar care a produs un uriaș val de speranțe atât în Rusia cât și în întreaga lume, s-a produs la 2/14 martie 1917, când dinastia Romanovilor a fost înlăturată de la putere ca urmare a revoluției burghezo-democratice victorioase, care a proclamat dreptul națiunilor la autodeterminare, inclusiv la despărțire și formarea de state independente [18]. Așa cum menționa I. Zaborovschi, „ca urmare a întâmplărilor anului 1917, când Rusia țaristă s-a prăbușit, descompunându-se în elementele legate odinioară prin silnicii și inechități, moldovenii din Basarabia, în mod firesc s-au ales de o parte, căutând ca în haosul destrămării unei împărății de care ei erau până atunci legați silnic, să-și reia locul pe care li-l hotărâse soarta în cadrul istoriei” [19].

În aceeași perioadă, – primăvara și vara anului 1917, – la Chișinău, Orhei, Hotin, Bălți ș.a., au avut loc și o serie de congrese județene ale învățătorilor. Publicând o amplă informație despre felul în care a decurs Congresul învățătorilor din județul Bălți, care și-a desfășurat lucrările în prima jumătate a lunii mai 1917, ziarul „Cuvânt Moldovenesc” aducea la cunoștința cititorilor săi și hotărârile adoptate: „1) în satele și târgușoarele din ținutul Bălțului cu locuitori moldoveni, învățătura de la toamna anului 1917 să se facă în limba moldovenească începând cu copiii din cel dintâi an de învățatură; 2) în satele cu locuitori de mai multe neamuri să se deschidă școli paralele cu predarea învățământului în limba copiilor” [20].

În privința culturalizării mării majorități a populației Basarabiei se cereau măsuri urgente și de amploare, și tocmai reieșind din aceste considerente, învățământul și efortul de ridicare a nivelului de cultură al maselor largi ale populației Basarabiei au făcut obiectul preocupărilor prioritare ale administrației române și întregului corp profesoral din România, chiar din anul 1918.

Anume astfel au procedat inclusiv – ba chiar în primul rând – locuitorii orașului și județului Bălți, organizând, printre primii în Basarabia, diverse manifestări, întruniri și conferințe, toate urmărind obiectivul „așezării vieții naționale după rostul firii lor” [20, p. 150].

La una din primele întruniri de acest fel, din 30 aprilie 1917, delegații din volostea Sloboziei Bălților au cerut inclusiv ca „tot pământul în Basarabia, – fie împărătesc, fie mănăstiresc, fie bisericesc, fie boieresc, – să fie dat la poporâni, care-l muncesc cu mâinile lor, fără plată”, iar „colonizarea pământurilor basarabene prin coloniști străini, din alte țări, să se oprească” [21].

Din ținutul Bălți, așa cum menționa Protoiereul I. Bălțeanu, „a izbucnit și cel dintâi glas al moldovenimii, care a cerut și a pecetluit unirea pe veci și fără condiții cu Patria-Mamă, România” [22]. Astfel, în adunarea de la Bălți, din 3 martie 1918, – deci aproape cu o lună înainte de ziua istorică de 27 martie a Declarației Sfatului Țării de Unire a Basarabiei cu Vechiul Regat al României, „la Bălți, clocoteau

văzduhurile de strigătele fraților moldoveni, adunați la un loc, intelectuali și țărani, și glăsuind să se audă peste mări și țări că vor să se unească și să împartă soarta cu frații români din România liberă”. „Hotărâm în numele ținutului nostru Bălți – se menționa în Declarația adoptată în acea adunare – să ne unim din nou cu scumpa noastră țară-mamă: România, voind să împărțăm cu ea frățeste tot norocul și nevoile vieții noastre viitoare, ca și în vremurile lui Ștefan cel Mare. Această hotărâre nestrămutată și sfântă a noastră, rugăm să fie transmisă fără întârziere Sfatului Țării din Chișinău pentru ca acesta, ascultând glasul nostru, să hotărască în grabă în numele întregii Țări: sfânta mântuire, mult dorită și veșnica noastră unire cu țara noastră mamă România, la care ne punem nădejdea, ca la o bună mamă, că ne va garanta frăție deplină și drepturile căpătate de norod prin revoluția din 1917” [22, p. 199-200].

Asociația Învățătorilor din orașul și județul Bălți se identifică, în așa mod, cu mișcarea din anii 1917–1918 de revendicare a unirii Basarabiei cu România, de introducere a limbii materne în învățământul din Basarabia.

Potrivit relatărilor primului președinte al acesteia, Ion Leahu [23], Asociația a luat ființă în urma adunării învățătorilor din orașul și județul Bălți, ținută în zilele de 3, 4 și 5 august 1918. Urmare a dezbaterilor din acele zile, Asociația Învățătorilor din orașul și județul Bălți și-a propus ca obiectiv esențial un amplu și ambițios program de activitate, pe care îl va realiza metodic și cu tenacitate de-a lungul întregii perioade interbelice, inclusiv: organizarea corpului didactic primar în asociații bine încheiate, pentru a putea interveni cu autoritate în apărarea drepturilor și prestigiului profesiei de învățător; menținerea unui contact permanent cu membrii corpului didactic primar, normal și secundar; conlucrarea între învățători, autoritățile administrative locale și cele bisericești ș.a. [24].

De-a lungul celor 22 de ani de existență și de activitate, Asociația Învățătorilor din orașul și județul Bălți a avut în fruntea sa trei conducători de mare talent organizatoric, pedagogi cu vaste cunoștințe în domeniu și intelectuali

de mare valoare, care au conferit Asociației un prestigiu nu numai în întreaga Basarabie, ci și în cuprinsul României.

Primul președinte și fondator al Asociației a fost Ion Leahu (n. 15 ianuarie 1866, în satul Sculeni, jud. Bălți – d. 6/7 aprilie 1937, or. Bălți). A fost absolventul școlii de două clase din Unțești, al Școlii normale din Bairamcea, luându-și în 1886, la vârsta de 20 de ani, diploma de învățător. În același an a intrat în sistemul de învățământ, activând ca învățător în satul Todirești, jud. Bălți, pentru a se transfera în 1891 în satul Pătrușeni. Și-a onorat conștiința datorită de învățător, fiind decorat în 1899 cu medalia de argint „Răsplata muncii”.

În anul 1902 s-a transferat în orașul Bălți, unde va conduce timp de 25 de ani (1902–1927) școala primară mixtă Nr. 2, în calitate de învățător și de director. Așa cum menționa ulterior Chiril Cervac, directorul aceleiași școli, grație activității prodigioase a lui Ion Leahu în funcția de director al școlii, „mii de vlăstare tinere au primit educația și lumina, care sunt de mare folos societății și țării întregi” [25].

Însă Ion Leahu nu s-a limitat doar la activitatea de învățător și de director al școlii, ci a luat parte activă și la viața publică a orașului și județului Bălți. A fost membru al cârmuirii orașului (rus. городское управление) până în 1917; a înființat și a condus la Bălți o bancă populară, înlesnind astfel acordarea de credite pentru nevoile de gospodărie. Cu ajutorul acelei bănci, a reușit să arendeze pentru membrii agricultori, moșiile din jurul orașului.

În 1917 s-a implicat inclusiv în viața politică, luând parte activă la înființarea Partidului Țărănesc din Basarabia și la Bălți, în special; partid care va proclama unirea Basarabiei cu Patria Mamă. Ca învățător și director, a contribuit la naționalizarea școlii primare. A prezidat Comisiunea de împroprietărire din orașul Bălți. A fost ales senator în primele corpuri legiuitoare ale României Întregite. A luat parte la conducerea Camerei Agricole a județului Bălți. A fost ales membru în Consiliul comunal. A luat parte activă la înființarea și conducerea Societății „Vatra școlii” [25, p. 208].

Pentru învățătorii din orașul și județul Bălți, Ion Leahu a fost nu numai coleg, ci și „un părinte respectat și iubit”, dovadă fiind alegerea sa în calitate de prim președinte al Asociației profesionale a învățătorilor din orașul Bălți, înființată în anul 1918. Ion Leahu a pus bazele nu numai ale Asociației, ci a inițiat și constituirea bibliotecii, revistei, căminului, băncii, casei de ajutor reciproc, cooperativei – realizări constituind obiectul mândriei tuturor membrilor Asociației.

Așa cum îl aprecia deputatul Constantin Leancă, de-a lungul a 41 de ani de activitate, Ion Leahu „și-a făcut conștiincios și cu demnitate nu numai datoria de învățător în școală, ci a luat parte activă și la viața socială, culturală și economică a orașului și județului Bălți, a Basarabiei și a țării întregi” [25]. În calitate de prim-președinte al Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți, a contribuit esențial la întemeierea, consolidarea și afirmarea acesteia în calitate de factor al progresului învățământului primar și de important catalizator al vieții culturale din cuprinsul județului.

Astfel, inițial, Asociația și-a început activitatea cu doar circa 136 de membri, numărul lor sporind însă de la an la an, pentru a ajunge ulterior să întrunească circa 860 de membri. Prima grijă a Asociației a fost crearea unei biblioteci ambulante – din vre-o 600 de volume – pentru a face cunoscute colegilor limba și literatura românească. A ajutat în permanență elementul autohton, oferind burse copiilor meritorii.

Primului președinte al Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți i-a urmat învățătorul Grigore Trelea, care s-a aflat timp de 15 ani de neîntreruptă activitate în fruntea Asociației și Băncii Asociației, ambele obținând o mare dezvoltare, fiind conduse „cu o pricepere deosebită” [26].

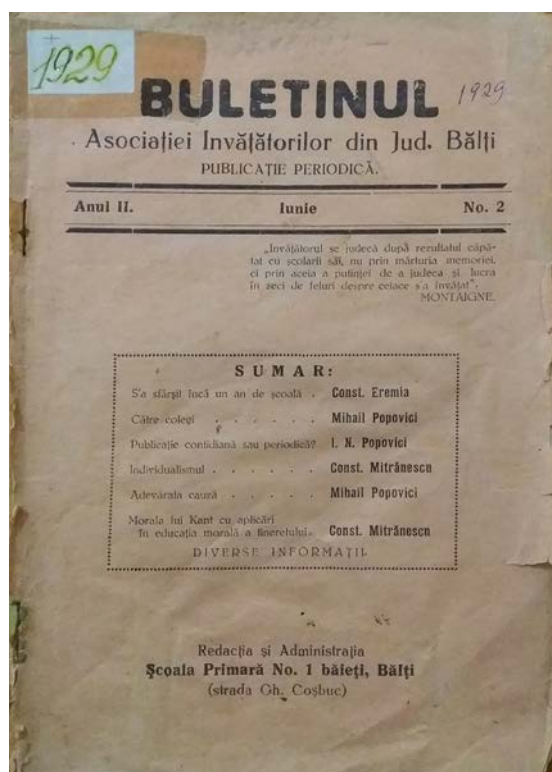
Cel de-al treilea președinte, Mihail Popovici, a fost ales în fruntea Asociației la 23 aprilie 1935, după retragerea colegului și prietenului său, Grigore Trelea, din această funcție. Era născut în 1885 în Târgul Pârlița, județul Bălți, învățător de profesie. Colegii îl caracterizau drept „un om priceput, drept, loial și mai ales, o mare tărie de caracter” [26, p. 217]. De-a lungul anilor, a fost

comandant al Centrului premilitar din orașul Bălți, secretar al Societății de binefacere „Ocro-tirea” și redactor al revistei Asociației Învățătorilor [27].

Mihail Popovici a fost prețuit în special pentru dragostea pe care a purtat-o colegilor și pentru înfăptuirile sale datorate în mare parte cinstei, modestiei și devotamentului pus în serviciul intereselor Asociației Învățătorilor. „Simplu, modest și cu un tact deosebit, știind să-și impună cu destulă energie autoritatea sa atunci când necesitățile au cerut-o, să împace spiritele cele mai recalcitrante, aducând pacea și buna înțelegere în sânul Asociației”. Astfel a rămas în amintirea colegilor și contemporanilor acest „președinte vrednic” [28].

Referințe bibliografice:

1. Redacția, Apel. În „Revista Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți”, anul XII, nr. 12, decembrie 1939, p. 439.
2. *Istoria Românilor. Vol. VIII: România Întregită (1918–1940)*. Coord.: Ioan Scurtu. București: Editura Enciclopedică, 2003, p. 574.
3. Enciu, Nicolae. *Populația orașului Bălți în anul Marii Uniri*. În „Curierul de Nord” (Bălți), nr. 21 (71), sâmbătă 15 mai 1993, p. 5.
4. *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, Vol. III. București: Imprimeria Națională, 1938, p. XV.
5. *Agencia Națională a Arhivelor*, fond 706, inv. 1, dos. 555, partea I, fila 35.
6. Enciu, Nicolae. *Din istoricul înființării și activității Asociației învățătorilor din județul Bălți (1918–1940)*. În „Curierul de Nord” (Bălți), nr. 26 (76), sâmbătă 19 iunie 1993, p. 5.
7. *Revista Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți*, anul IV, nr. 4-5, aprilie-mai 1931, p. 37.
8. Inorodetz, M. *La Russie et les peuples allogènes*. Berne: Ferd. Wyss, 1918, p. 183.
9. de Martonne, Emmanuel. *La Bessarabie*. Paris: Imprimerie Nationale, 1919, p. 12; Bessarabia. Edited by professor Vasile Stoica, George H. Doran Company, New York, 1919, p. 25.
10. Cf. Iorgu, Tudor. *Mișcarea cultural-socială în Basarabia după Unire (1918–1940)*, București, 1976, p. 41 (mss.); Arhivele Naționale, București, fond Pante-limon Halippa, dosar 124/F.D., fila 100.
11. Ferro, Marc. *Les Russes. L'esprit d'un peuple*. Paris: Éditions Talandier, 2017, p. 50-51.
12. Bernstein, Serge; Milza, Pierre. *Istoria Europei*, Vol. 5: Secolul XX (din 1919 până în zilele noastre).

Iași: Institutul European, 1998, p. 14.

13. Markovitch, M. *La révolution russe vue par une française*. Paris: Éditions Pocket, 2017, p. 31.

14. Enciu, Nicolae. *Starea Imperiului Rus în ajunul căderii Dinastiei Romanov (situația politico-juridică, diferențe social-economice, antagonisme etno-confesionale)*. În „Centenar Sfatul Țării 1917–2017”. Materialele conferinței științifice internaționale. Coord.: Gh. Cliveti, I. Bolovan, Gh. Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017, p. 352–357.

15. Nistor, Ion. *Istoria Basarabiei*. Scriere de popularizare, Institutul de Arte Grafice și Editura „Glasul Bucovinei”, Cernăuți, 1924 (Capitolul VIII: „Revoluția rusească și unirea Basarabiei cu Patria-mamă”).

16. *O pagină din istoria Basarabiei (1917–1918)*. Ediție îngrijită, studiu introductiv de Ion Negrei și Dinu Poștarencu. Chișinău: Prut Internațional, 2004, p. 87.

17. Popovschi, Valeriu. *Basarabia în epoca renașterii naționale: 1917–1918. Fenomene politice. Instituții. Personalități*. Chișinău: Serebia, 2018, p. 74–75.

18. *Centenar Sfatul Țării 1917–2017*. Materialele conferinței științifice internaționale, Chișinău, 21 noiembrie 2017. Coord.: Gh. Cliveti, I. Bolovan, Gh. Cojocaru. Chișinău: Lexon Prim, 2017, passim.

19. Zaborovschi, I. *Istoria, în Basarabia*. Monografie sub îngrijirea D-lui Ștefan Ciobanu. Chișinău: Imprimeria Statului, 1926, p. 149–150.

20. Popovschi, Valeriu. *Basarabia în epoca renașterii naționale: 1917–1918. Fenomene politice. Instituții. Personalități*. Chișinău: Serebia, 2018, p. 75.

21. *Кувынт Молдовенеск*, nr. 34 (234), 30 априлие 1917.

22. Popa, Iulius. *Liceul Teoretic Republican „Ion Creangă” din Bălți*, F.E.-P. Chișinău: Tipografia Centrală, 2017, p. 199.

23. Comitetul Asociației, Ion Leahu. În: „Revista Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți”, anul X, nr. 4, aprilie 1937, p. 206.

24. *Programul de activitate al Revistei*. În: „Revista Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți”, anul VII, nr. 1, ianuarie 1934, p. 35.

25. Comitetul Asociației, Ion Leahu. În: „Revista Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți”, anul X, nr. 4, aprilie 1937, p. 206.

26. Gh. Buga (Pârliți Târg). *Retragerea dlui Grigore Trelea de la conducerea Asociației noastre*. În: „Revista Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți”, anul VIII, nr. 4, aprilie 1935, p. 216.

27. *Figuri contemporane din Basarabia*, Vol. III. Chișinău: Arpid, 1940, p. 110.

28. Gh. Buga (Pârliți Târg). *Retragerea dlui Grigore Trelea de la conducerea Asociației noastre*. În: „Revista Asociației Învățătorilor din orașul și județul Bălți”, anul VIII, nr. 4, aprilie 1935, p. 217–218.

Апexă

30 aprilie 1917

Штирь локале. Дин цинутул Бэлцулуй:

„Ам примит дин партя комитетулуй де волосте де ла Слободзия Бэлцулуй урмэтоаря ыншти-инцаре:

Ной, делегаций дин волостя Слободзией Бэлцулуй, ынтруннду-не астэзь ла 23 априлие 1917, ын нумэр де 30 оамень, суб прешединция домнулуй Думитру Иванович Бужор, прешединтеле комитетулуй де волосте, ам гэсит де кувиинцэ сэ дезбатем невоиле нямуй ностру молдовенеск дин Басарабия ши ла урма урмей ам примит урмэтоареле хотэрырь:

1) Бисерика ноастрэ молдовеняскэ дин Басарабия требуе сэ фие де сине стэтэтоаре. Архиерей ноштри ну пот фи декыт молдовень. Ей требуе сэ фие алешь де кэтре попор ши преоциме. Преоцимья асемения требуе сэ фие алясэ де кэтре мирень. Ын тоате сателе молдовенешть служба думнезяска сэ се факэ негрешит ын лимба ноастрэ пэринтяска.

2) Шкоала ноастрэ де асемения требуе сэ фие адевэратул извор де луминэ ши штиинцэ. Де ачя тоатэ ынвэцэтура сэ се факэ ын лимба молдовеняскэ. Лимба русяскэ сэ се ынвеце ка о лимбэ деосебитэ, прекум с'а ынвэцат пынэ акума ын школиле орэшенешть лимба французяска ши чя немцяска.

3) Жудеката сэ се факэ дупэ лежеле, каре ле вом фаче ной прин алеший ноштри, ши сэ се факэ негрешит ын лимба молдовеняскэ. Жудекэторий ну пот фи декыт нумай алеший де кэтре попор.

4) Тоць бреслаший де пе ла диферите ашезэмынтурь сэ фие молдовень, сау – чел пущин – сэ штие лимба молдовеняскэ.

5) Украинений, булгарий, еврей, леший, армений ши челелалте нямурь трэитоаре ын Басарабия, ау тоатэ воя сэ се ынвеце ши сэ се роаже луй Думнезеу ын лимба лор националэ.

6) Тоць молдовений басарабень, кемаць ла оасте ын тимп де паче, сэ-шь факэ ачастэ даторие негрешит ын Басарабия. Команда обишнуитэ ын оасте сэ се факэ ын лимба молдовеняскэ. Нумай команда чя май ыналтэ сэ фие ын лимба русяскэ.

7) Тот пэмынтул ын Басарабия – фие ымпэртеск, фие мынэстиреск, фие бисерическ, фие бое-реск – сэ фие дат ла попорэнь, каре-л мунческ ку мыниле лор, фэрэ платэ.

Пентру чей бэтрынь, каличиць, непутинчошь ши каре ну се пот хрэни ку мунка лор, Адунаря Ын-темеетоаре сэ ле поарте де грижэ.

8) Колонизаря пэмынтурилор басарабене прин колоништь стреинь, дин алте цэрь, сэ се опряскэ”.

„Кувинт Молдовенеск”, № 34 (234), 30 априлие 1917.

* Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii oraşelor din Republica Moldova prin intermediul artei şi mitopoeticii.

* Comunicare prezentată în cadrul Conferinţei ştiinţifice internaţionale „Patrimoniul de ieri – implicaţii în dezvoltarea societăţii durabile de mâine”, ediţia a VII-a, Iaşi-Chişinău, 9-10 februarie 2023.

ORAȘUL BĂLȚI PE PAGINILE ZIARULUI „БЕССАРАБСКОЕ СЛОВО” (ANUL 1936)

Mariana MIHALEVSCHI

Director interimar al Muzeului de Istorie și Etnografie din mun. Bălți; licențiată în istorie, Universitatea de Stat din Moldova (2001), master în științe umaniste (2015).

Domeniul de cercetare: muzeografie, istoria localității Bălți, promovarea patrimoniului muzeal.

Autoare a numeroase expoziții temporare, ateliere de pedagogie muzeală „Cunoaște-ți istoria”, coautoare a 20 de articole în presa locală.

Orașul Bălți pe paginile ziarului „Бессарабское слово” (anul 1936)

Rezumat. Presa basarabeană din perioada interbelică reprezintă o sursă importantă în studierea aspectelor social-economice și culturale care aveau loc în societate. Spre exemplu, Ziarul „Бессарабское слово” (rom. – *Cuvântul basarabean*), un cotidian publicat la Chișinău, cu pagină dedicată centrelor județene din Basarabia. Cu referire la anul 1936, corespondenții responsabili de județul Bălți au elucidat din problemele curente ale societății bălțene: bugetul orașului și distribuția banilor pentru problemele administrativ-gospodărești, reparații de drumuri, soluții pentru electrificare, situația sanitară și epidemiologică, evenimentele școlare, culturale și filantropice, problemele societății evreiești, greve și revolte sociale, dar și un șir de alte aspecte care necesitau implicarea autorităților locale sau a societății bălțene.

Cuvinte-cheie: Ziarul „Бессарабское слово”, perioada interbelică, anul 1936, orașul Bălți, cotidianitate urbană.

The City of Bălți on the Pages of the Newspaper „Бессарабское слово” (year 1936)

Abstract. The Bessarabian press from the interwar period represents an important source in studying the socio-economic and cultural aspects that took place in society. For example, the newspaper „Бессарабское слово” (eng. – *Bessarabian word*), a daily newspaper published in Chișinău, with a page dedicated to the county centers of Bessarabia. With reference to the year 1936, the correspondents responsible for Bălți County elucidated the current problems of Bălți society: the city budget and the distribution of money for administrative-economic problems, the road repairs, solutions for electrification, the sanitary and epidemiological situation, school, cultural and philanthropic events, the problems of the Jewish society, the strikes and social tensions, but also a series of other aspects that required the involvement of the local authorities or the Bălți society.

Keywords: „Бессарабское слово” newspaper, the interwar period, year 1936, Bălți city, urban everyday life.

Introducere

Presa basarabească din perioada interbelică reprezintă o sursă importantă în studierea aspectelor social-economice și culturale care aveau loc în societate, cu precădere în mediul urban. Paginile ziarelor și revistelor abundă în materiale ce oglindesc evenimente din cronică vremii, etalează atitudini, solidarități, moravuri ale diferitor categorii sociale, comunități etnice sau partide politice. De remarcat aici parcursul sincopat al presei din Basarabia interbelică, determinat în mare parte de semnarea convențiilor internaționale privind drepturile minorităților, în 1919 [1, p. 21-23], când România este obligată să respecte mai multe prevederi referitoare la minoritățile naționale. În rezultat, după creșterea numărului de cotidiene de limba română în primii ani imediat după Unire, în anii următori s-a înregistrat o perioadă de ascensiune a presei minorităților. Mai mult, presa de limbă rusă a tins să domine vizibil în fața cititorului de presă autohtonă [2, p. 105], inclusiv în fața celorlalte două segmente ale presei alolingve – presa evreiască și presa de limbă germană; doar în deceniul după Unire au fost înregistrate 36 publicații în limba rusă, numeroase în comparație cu cele românești [3, p. 18].

Cum apare societatea românească din Basarabia în presa comunităților etnice conlocuitoare? Care erau cele mai frecvente subiecte aduse în discuție de către aceste comunități? În ce măsură se resimțeau în presa alolingvă tensiunile de ordin economic și politic din ajunul noii conflagrații mondiale? Care era perspectiva oferită cititorului asupra primelor manifestări ale totalitarismelor în spațiul românesc? Ne propunem să reflectăm asupra acestor aspecte, la scara unuia dintre cele mai reprezentative

centre urbane după Unirea din 1918 – orașul Bălți, analizând paginile cotidianului exponențial al presei alolingve din Basarabia – Ziarul „Бессарабское слово” (rom. – *Cuvântul basarabean*; în continuare, *Bessarabskoje slovo*). Este vorba despre o publicație de limba rusă, fondată în 1920 de către N. Alexandri și S. Puterman sub denumirea „Новое слово” (rom. – *Cuvântul nou*), iar din 1922 redenumită în *Bessarabskoje slovo*, care a activat până în 1938, cu sediul redacției la Palatul Primăriei din Chișinău (str. Regina Maria) și s-a publicat la tipografia „Cuvântul Basarabean” [5, p. 53].

Ziarul *Bessarabskoje slovo* avea în vizor prezentarea „evenimentelor de ordin social-politic, literar și economic” petrecute atât în lume, cât și în România, viața județelor și orașelor basarabene fiind reflectată în rubrica de pe ultima pagină, consacrată noutăților din provincie. Materialele publicate pe parcursul anului 1936, prin contribuția reporterilor bălteni A. Zigderman și M. Plațman [6, p. 4], întrețin atenția cititorilor asupra județului Bălți, deși articolele cu referință la viața propriu-zisă a entității administrative sunt evident mai puține în comparație cu cele care informau nemijlocit despre reședința acestuia – orașul Bălți.

Primăria și rezidenții

O privire retrospectivă, la începutul anului 1936. Odată cu publicarea raportului administrației municipale, în primele numere ale Ziarului din anul 1936, și termenii laudativi care prezentau activitatea primarului Petre Vrabie pentru primii doi ani de aflare în funcție (1934–1935), se creează impresia unei dezvoltări cu adevărat extraordinare a urbei „în toate sferile gospodăriei municipale” [7, p. 4]. Grație unei

Tabel 1. Lista publicațiilor existente în Basarabia către anul 1939 [4, p. 30].

Nr.	Denumirea	Locul editurii
1	Bessarabskoje slovo (Cuvântul basarabean)	Chișinău
2	Golos Bessarabii (Glasul Basarabiei)	Chișinău
3	Bessarabskaja počta (Poșta basarabească)	Chișinău
4	Kišinevskij listok (Foița chișinăuiană)	Chișinău
5	Naša reči (Graiul nostru)	București

bune gestionări a bugetului și „regimului sănătos de economie a surselor financiare”, a fost posibilă investirea a 8.200.000 de lei în lucrările de amenajare a orașului. Raportul financiar al primăriei prezentat de către șeful secției de finanțe a primăriei Bălți, Bovarovski, la ședința din 13 iunie 1936, reconfirmă: „în bugetul orașului au intrat 14.799.982 lei, iar cheltuielile au fost în sumă de 13.487.397 lei, în rezultat au fost economisiți 1.312.585 lei” [8, p. 4].

Ziarul nu ezită să aducă în fața cititorului diferența între realizările impresionante ale edilului Petre Vrabie în comparație cu administrația municipală anterioară care, pe durata mandatului de patru ani, a reușit să investească suma de peste 38.000.000 de lei în dezvoltarea orașului.

Reparația drumurilor. Așadar, către anul 1936, 2.800.000 de lei din bugetul primăriei Bălți au fost investiți pentru modernizarea arterelor municipale:

„Pentru pavarea și reparația străzilor au fost cheltuiți 2.800.000 lei. Au fost pavate: strada General Berthelot, Piața poetul Cerna, piața vechii catedrale [Sf. Nicolae], strada Gavriil Muzicescu ce ducea spre cimitirul evreiesc, un segment al străzii Cuza Vodă de lângă biserica

veche [Sf. Nicolae] și strada Miron Costin” [9, p. 4].

Nu au fost trecute cu vederea de reporterul bălțean rezultatele primăriei în direcția pavării cu piatră și lemn a trotuarelor, contra unor investiții de 655.000 de lei. Autorul reportajului menționează despre reparația sau, după caz, construcția de la zero a trotuarelor în zona de centru, pe segmentul strada Regele Ferdinand – strada Ștefan cel Mare, strada Regina Maria din preajma bisericii armenesti și Poșta Centrală, strada Unirea. Cu lemn au fost pavate o serie de străzi din cartierul Pământeni: Ing. Hodoroaba, Nicolae Iorga, Mihai Viteazul, Alexei Mateevici, C. Nica și Ion Inculeț [10, p. 4].

În același context mai aflăm că locuitorii din cartierul Teioasa și cei din preajma gării de tren s-au învrednici de rezultatele construcției a două poduri [11, p. 4].

Remarcăm în aceste relatări insistența Ziarului *Bessarabskoje slovo* de a preciza, pe lângă topografia administrativă a urbei, articularea unei topografii etno-culturale a spațiilor vizate în raportul primăriei, inclusiv a locurilor care încă solicitau „reparația urgentă a trotuarelor” [12, p. 4], de exemplu „din fața Gimnaziului Evreiesc” (str. Regele Carol I, nr. 262).

Tabel 2. Raportul financiar al Primăriei orașului Bălți pentru anii 1934–1935 [8, p. 4].

Venituri		Cheltuieli	
Domeniu	Suma (lei)	Domeniu	Suma (lei)
Din partea statului prin cote adiționale și altele	2.462.500	Întreținerea administrației orașenești	3.961.644
Impozit indirect	346.500	Direcția proprietății orașului	352.974
Impozite comunale și taxe	4.239.000	Întreținerea poliției comunale	235.954
Exploatarea bunurilor imobile și mobile ale orașului	474.879	Secția socială și sanitară a orașului	2.157.744
Impozit pentru drumuri	2.299.342	Secția veterinară	113.970
Abator	438.660	Pompieria	49.649
Rezerve din anii precedenți și altele	3.704.881	Procurarea și construcția de clădiri, îndeplinirea planurilor cadastrale	1.099.991
-	-	Întreținerea secției tehnice a orașului și drumuri	2.099.747
-	-	Alte cheltuieli	2.074.197
Total venituri	14.799.982	Total cheltuieli	13.487.397

Edificii moderne pentru instituțiile publice.

Ziarul se oprește detaliat asupra eforturilor întreprinse de primăria orașului, fiind vorba de circa 3.000.000 de lei, pentru construcția unui edificiu modern, cu trei nivele, pentru Liceul „Domnița Ileana” din Bălți. Oportunitatea acestei construcții „după ultimul cuvânt al tehnicii” [13, p. 4] este punctată de către reporter prin menționarea condițiilor improprii în care activează Liceul până acum.

De asemenea, Ziarul relatează despre suportul financiar al primăriei pentru construirea noului sediu al Pompieriei, pe un teren procurat de la Iacob Hadji Markarov [14, p. 4]. Către începutul anului 1936, investiția primăriei în acest proiect număra 340.000 de lei. În incinta Pompieriei urmau a fi găzduite, pe lângă echipa de pompieri, câteva departamente municipale, precum secția tehnică, biblioteca etc.

Au fost reparate din temelie o serie de instituții publice. În cazul pavilioanelor pentru expoziție, acestea fiind construite prost de la bun început de către administrațiile anterioare, primarul a dispus cheltuirea sumei de 430.000 de lei din bugetul de economii al municipiului. La fel, aflăm că au fost investiți 155.000 de lei pentru reparația școlilor, 132.000 de lei – a azilurilor, 121.000 de lei – pentru îngrădirea Cimitirului Eroilor; pentru reparația Abatorului, renovarea grădinilor publice etc. au fost alocați 270.000 de lei [16, p. 4].

Nu a fost trecută cu vederea îmbunătățirea condițiilor de lucru și activitatea economică privind dezvoltarea Oborului Municipal:

„Piețele noastre au arătat tot timpul ca o cloacă. Niciuna din ulițele oborului nu era pavată, din care cauză teritoriul pieței iarna se îneca în glod, iar vara – în praf. Majoritatea comercianților de la piață nu doar că se eschivau de la plata impozitelor, dar evitau să achite taxa pentru închirierea spațiului și a gheretei de târgoveț ce aparțineau municipiului” [16, p. 4].

Or, așa cum aflăm din raport, primarul Petre Vrabie a reușit să soluționeze ambele probleme, suma impozitelor colectate către anul 1936 constituia 95% din cele prevăzute de le-

gislația municipală, în timp ce anterior „chiar în cei mai buni ani, niciodată nu se colecta mai mult de 30%”.

Despre modernizarea condițiilor de trai reiese din mențiunea reporterului privind demararea proiectului de electrificare a municipiului, după o perioadă lungă de stagnare. Astfel, la ultima ședință a Consiliul Comunal al orașului Bălți, din perioada raportată de primărie, s-a aprobat proiectul construcției unei noi stații. În viziunea Ziarului, acest proiect duce la eliberarea orașului din „jugul d. Rozentuler” [17, p. 4], proprietarul singurei stații electrice din oraș, fapt ce lăsa loc pentru specularea și monopolizarea prețurilor.

Viața urbei în proiectele edilitare pentru anul 1936

Discuțiile privind aprobarea bugetului.

Asupra proiectelor primarului Petru Vrabie, Ziarul *Bessarabskoje slovo* revine pe parcursul întregului an, cum a fost în cazul numărului din 8 martie 1936 [18, p. 13]. Iar în numărul din 24 iunie 1936 au fost relatate subiectele discutate la ședința Consiliului Comunal al orașului Bălți, în perioada 10-21 iunie 1936 [19, p.4]: aprobarea raportului financiar pentru anii 1934-1935 și aprobarea bugetului pentru anul 1936. Reporterii relevă informații generoase atât despre planul bugetului pentru anul respectiv, cât și despre discuțiile și opiniile diferitor reprezentanți ai administrației locale. În acest context, sunt menționate discuțiile aprinse între primarul Petre Vrabie și ex-primarul Ștefan Pirogan, motivul fiind deficitul de bani în cazul aprobării bugetului de 25.000.000 de lei. La fel, aflăm că veniturile orașului din cote adiționale, impozite, taxe și datorii bugetare pentru anul 1936 trebuia să constituie 25.485.000 de lei, din care să fie asigurată continuitatea proiectelor de reparație a străzilor și trotuarelor, întreținerea administrației, construcția edificiilor publice (școli, Pompierie, Stadion), inclusiv acordarea de credite și subsidii financiare societăților etno-culturale din Bălți. Or, Ziarul nu ezită să informeze cititorii că noul buget aprobat

la București a tăiat circa 500.000 lei prevăzuți pentru subsidiile organizațiilor comunității evreiești din Bălți, „fapt ce a stârnit nemulțumiri din partea societății evreiești” [19, p. 4].

Un alt subiect relatat pe paginile Ziarului a fost bugetul auster pentru unele cartiere ale orașului, cum a fost cazul nemulțumirii lui T. Bulmeza față de finanțarea superficială prevăzută pentru cartierul Slobozia [20, p. 4]. Menționăm aici că numărul din 3 ianuarie 1936 relatează despre construcția unei școli în cartierul Slobozia, ca urmare a proiectelor aprobate în ședințele din 23 și 30 decembrie 1935 [21, p. 4]; la fel, numărul din 22 mai 1936 – „despre construcția unei băi publice” [22, p. 4].

Dezvoltarea transportului public. Administrația orașului a continuat politica activă de modernizare a transportului urban. La 18 ianuarie 1936, a fost adoptat proiectul de introducere a transportului public municipal [23, p. 4]. Proiectul urma să fie dat în concesiune în cel mai apropiat timp și prevedea circulația autobuzelor pe ruta Reședința Episcopală – Gara Pământenii – Piața Oborului – Gara Mare.

Din 28 mai 1936, a fost schimbat programul de circulație a trenurilor. Astfel, la stația Gara Pământenii, trenul vine din Cernăuți de două ori pe zi, la orele 06:23 și 18:56, și pleacă spre Iași la orele 06:30 și 19:20. Din Iași trenul vine la orele 09:56 și 00:16, iar plecarea era la orele 10:01 și 00:20 spre Cernăuți. Din cauză că trenul stopează doar 6 min, Ziarul menționează dificultățile călătorilor în procurarea biletelor de la singura Casă de bilete existentă în stație. La fel, sunt semnalate inconvenientele călătoriei de la Bălți la Chișinău, esca la Ungheni fiind obligatorie. În acest context, aflăm că Palatul de Comerț a înaintat propunerea pentru deschiderea legăturii directe între Bălți și Chișinău [24, p. 4].

Circulația cu transportul feroviar nu era lipsită de incidente: la 20 iulie 1936, în stația Securenii de pe ruta Bălți–Cernăuți, locomotiva a intrat în mulțimea îngrămădită de pe calea ferată în așteptarea trenului. În urma impactului, 12 persoane au decedat, iar 18 au fost grav rănite [25, p. 4].

La începutul anului 1936 s-a decis prelungirea străzii Oituz, care să facă legătura între str. Regele Carol I și str. Regele Ferdinand. Proiectul urma să fie realizat până în luna mai a aceluiași an. În acest sens, au fost purtate discuții cu proprietarii de terenuri vizate privind cedarea dreptului de proprietate în favoarea municipiului. La fel, au fost duse discuții cu responsabilii tehnici ai municipalității, aceștia dându-și acordul după multe ezitări. Stoparea a intervenit din partea prefectului Emanoil Catelli, care, în data de 3 iunie 1936, a dispus blocarea drumului în scopul măsurilor de protecție a terenurilor vizate [26, p. 4]. Respectiv, finisarea tronsonului de drum a fost planificată pentru anul 1937.

Construcția Stadionului Municipal. Ca un proiect de succes al primarului Petre Vrabie este prezentată, în numărul din 8 august 1936, construcția Stadionului Municipal, cu o capacitate de 2.000 locuri, proiect „realizat de primărie și aprobat de minister” [27, p. 4]. La începutul anului 1936, primăria a obținut aprobarea ministerului de resort privind asigurarea cu material lemnos pentru construcția stadionului, în sumă de 120.000 de lei; lemnul trebuia adus din pădurea Bocancea, până în data de 15 februarie 1936. Sub coordonarea tehnicianului primăriei, T. Sister, către sfârșitul lunii februarie, în oraș au fost aduse 8 vagoane cu material lemnos.

Ținând cont de faptul că Stadionul urma să fie exploatat de structurile militare, primarul solicită detașarea soldaților din Divizia Militară din Bălți pentru lucrările de construcție. Proiectul urma să fie realizat către data de 10 mai 1936, către celebrarea zilei de 10 Mai, festivitățile urmând să aibă loc pe teritoriul noului obiectiv dat în exploatare. În data de 9 mai 1936, constatăm însă întrunirea între primar și Generalul Bengliu, acesta din urmă acceptând abia acum învoirea a 50 soldați pentru participare la construcția Stadionului. Demarșul de această dată la 11 mai 1936, lucrările trebuiau finisate către luna septembrie 1936.

Darea în exploatare s-a produs de această dată înainte de termen, la începutul lunii iulie 1936. Așa cum relatează paginile Ziarului, în

data de 7 iulie 1936 pe Stadionul Municipal din Bălți a avut loc primul meci de fotbal, între echipele „Romania” și „Sporting”, cu scorul 4:0 [28, p. 4].

Prin decizia ședinței Consiliului Comunal din 8 august 1936, munca soldaților, care au participat la lucrările de construcție a Stadionului Municipal, a fost remunerată prin „acordarea sumei de 5 lei pe zi” [29, p. 4].

În căutarea soluțiilor pentru electrificare.

Problema asigurării orașului cu electricitate figurează des pe paginile Ziarului. Rădăcinile acesteia vin din perioada mandatului anterior, când s-a admis semnarea unui contract neavantajos cu unicul furnizor de energie în oraș, Rozentuler. Fiind vorba despre o centrală electrică particulară, așa cum relatează numărul din 24 ianuarie 1936, la începutul anului Rozentuler alege să vândă stația electrică către proprietarul unei Fabrici de Zahăr din Bălți, Esmanskij. Respectiv, Primăria începe să ducă „tratative cu acesta din urmă pentru a lua în concesiune electrificarea orașului” [30, p. 4], iar Esmanskij înaintea primăriei lista prețurilor la electricitate pe care le va solicita în cazul când ajunge proprietarul centralei electrice, pentru un consum anual de 5.000 kW: băncile și restaurantele urmau să achite 16 lei per kW, apartamentele – 12 lei per kW, întreprinderile individuale – 10 lei per kW, bisericile și casele de rugăciuni – 9 lei per kW, magazinele – 6 lei per kW, întreprinderile municipale și străzile publice – 5 lei per kW [31, p. 4]. Desfășurarea negocierilor însă nu aduce rezultate. Pe de o parte, Esmanskij apelează la specialiștii Uzinei Skoda și, la începutul lunii aprilie 1936, „la Bălți au venit inginerii Rădulescu și Gaina, din București, care reprezentau o societate franceză, cu propunerea de construcție a unei stații electrice în oraș” [32, p. 4].

Pe de altă parte, în data de 17 aprilie 1936, convorbirile Primăriei cu Esmanskij se stopează din cauza unor propuneri avantajoase din partea firmelor străine. Conducerea orașului a anunțat concurs pentru darea în concesiune a construcției stației electrice, planificat pentru data de 15 iunie 1936. În lipsa oricăror propu-

neri, licitația pentru construcția stației electrice, planificată pentru data de 7 iulie 1936, nu are loc. Astfel, problema electricității revine pe agenda Consiliul Comunal din 8 august 1936, rămânând deschisă și pe parcursul anului următor.

Condițiile sanitare și situația epidemiologică. În primul număr din ianuarie 1936, E. Zaporojan, medicul-sanitar superior al județului Bălți descrie situația sanitară, raportată de inspectorul-sanitar principal Smadu. La fel, sunt trecute în revistă principalele realizări ale anului 1935: deschiderea în ograda Prefecturii județului a laboratorului pentru prepararea medicamentelor împotriva scabiei și crearea Organizației de „Salvare” în Bălți. În ianuarie 1936, activitatea continuă cu noi proiecte: „de a deschide începând cu data de 1 aprilie un laborator, pe lângă care va funcționa o secție a Institutului Pasteur, care va fi condusă de doi medici, dintre care un medic – pentru prepararea serului, iar altul – bacteriolog. Prefectura a dat bani pentru procurarea inventarului” [33, p. 4].

Situația epidemiologică în oraș era monitorizată prin vizite sistematice ale inspectorului-sanitar Smadu. După vizita din martie 1936, acesta a remarcat o îmbunătățire față de luna ianuarie 1936, când s-a înregistrat epidemie de scarlatină (72 cazuri), și față de luna februarie – câteva cazuri de tifos exantematic, care au ajuns în scădere către sfârșitul lunii martie. Situația se agravează în luna august, când s-au înregistrat 5 cazuri de scarlatină, 2 – difterie, 1 – rujeolă [34, p. 4].

Sunt întreprinse măsuri în vederea educației sanitare și organizarea activității personalului medical. În luna mai 1936, au avut loc două reuniuni importante ale personalului medical: în data de 3 mai 1936, a avut loc adunarea medicilor veterinari din județ, prezidată de medicul veterinar-superior al județului N. Gluhovschi, la care s-a hotărât organizarea unui control strict al igienei fabricilor de cârnați și tarabelor de carne, organizarea de puncte veterinare noi, monitorizarea situației la iarmaroacele de vite; în data de 30 mai 1936, a avut loc conferința medicilor din județ, cu participarea

Edificiul Primăriei orașului Bălți [67, f. 11].

profesorului american Gordon, profesorului din Iași Bolteanu și a doctorului Alexia. La fel, cu sprijinul Crucii Roșii, au fost deschise cursuri pentru surorile de caritate.

În vederea educației sanitare a populației, la sfârșitul lunii aprilie 1936, la inițiativa medicului sanitar județean E. Zaporozjan, a fost deschis Muzeul de Igienă. Arenda pentru clădire a fost achitată până în data de 6 mai 1936. În Muzeu au fost expuse tablouri tematice, figuri de ceară, diagrame, vizitate în zilele de duminică de către tineretul din Bălți.

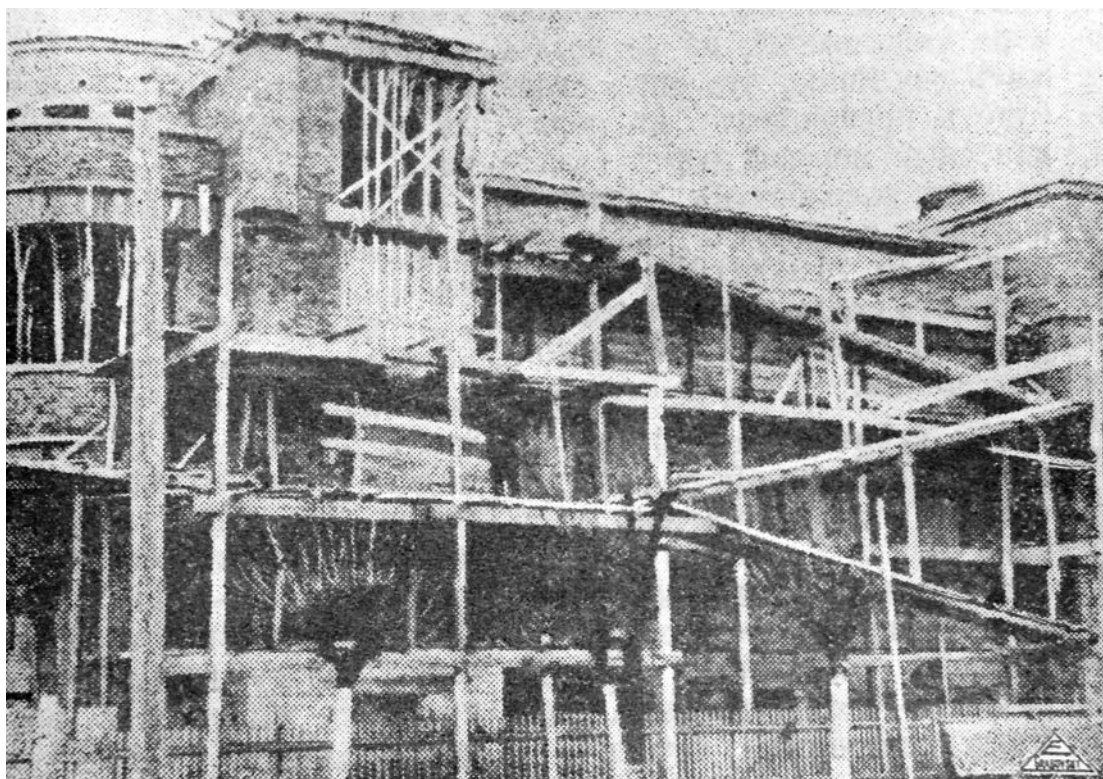
Numărul mare al bolnavilor din spitale și lipsa finanțării a fost una dintre problemele anului 1936 pentru oraș în domeniul medicinei. De exemplu, în data de 9 aprilie 1936, a fost aprobat noul regulament de funcționare a Spitalului Evreiesc, care trebuiau să pună capăt conflictelor dintre Consiliul de Administrare și Administrația Spitalului. Însuși primarul Vrabie a fost nevoit să se implice, avertizând ambele părți despre pericolul pierderii subvențiilor de către instituția spitalului. Pe 21 mai 1936, reprezentanții Consiliului de administrare a spitalului au mers la Primărie, unde li s-a acordat

un ajutor de 25.000 de lei. Situația din spital era critică și din cauza datoriilor Comunității Evreiești față de spital. Pe 23 mai 1936, la adunarea Comunității Evreiești s-a discutat despre situația critică a spitalului, secretarul general al spitalului, Valter B., i-a informat despre datoria de 200.000 de lei a Comunității față de spital.

Verificările, efectuate pe teritoriul orașului, din perioada caldă a anului semnalează o serie de probleme în legătură cu asigurarea proastă a orașului cu apă:

„Apa prin țevi se transmite cu întârzieri și nu dispune de filtre. [...] Înlăturarea acestor nereguli nu necesită mari investiții, doar implicarea directă a primăriei, serviciilor sanitare și chesturii orașului pot îmbunătăți viața din Bălți” [35, p. 4].

Situația din cartiere este la limita declanșării de noi infecții și epidemii. Cartierul Sorociei, în urma unei verificări epidemiologice, s-a constatat că are un grad crescut de antisănătate, străzile nu sunt pavate, iar copiii și maturii nu cunosc ce este săpun și sunt purtători de infecții [36, p. 4]. În cartierele din centrul orașului, în perioada de vânzări a pieilor de cârlan, are loc

Liceul „Domnița Ileana”, în construcție, 1936 [68, p. 13].

uscarea acestora în spațiul dintre str. Filipescu și str. Praporgescu [37, p. 4].

Tarabele comercianților, la fel, sunt potențiale surse pentru declanșarea epidemiilor:

„Situația sanitară era dezastruoasă, nu se respectau regulile sanitare la păstrarea și comercializarea cărnii, brutăriile de asemenea nu respectă condițiile sanitare la coacerea pâinii; fabrica de apă gazată și alte băuturi folosește apă neprelucrată și adaosuri periculoase pentru viață” [35, p. 4].

În vederea prevenirii și combaterii focarelor de difterie s-a dispus a se consuma doar apă fiartă și spălare fructelor și legumelor, iar vânzătorilor li se recomandă respectarea condițiilor sanitare; pentru prevenirea epidemiilor de tifos – se practică vaccinarea gratuită anti-tifos [38, p. 4].

În vizorul verificărilor sanitare au fost și întreprinderile industriale din oraș. S-a constatat că acestea, de asemenea, încalcă condițiile sanitare de muncă, lipsesc cabinetele medicale de pe lângă întreprinderi [35, p. 4].

Correspondenții bălțeni semnalează despre problema prafului din oraș, adusă în discuția primăriei. Ca măsură de prevenire, a fost

propusă stropirea străzilor cu apă. Pe 24 septembrie 1936, o hotărâre a primăriei dispune:

„De a păstra curățenia în oraș. Fiecare proprietar de magazine, întreprindere trebuie să arunce gunoiul în căruțele primăriei, iar locuitorii să-și facă lăzi de gunoi. Se interzice aruncarea gunoiului în stradă, iar vinovații vor primi pedeapsă” [39, p. 4].

Instituțiile școlare și implicarea comunităților locale. Situația școlară este mai puțin prezentă pe paginile Ziarului și se referă preponderent la construcția școlilor sau publică avize despre susținerea examenelor, admitere sau organizarea unor evenimente marcante. De exemplu, aflăm că o serie de examene „pentru persoanele care nu au certificate de meseriaș” [40, p. 4] aveau loc la inițiativa Ministerului Muncii și, în anul 1936, acestea au avut loc între 7-21 martie.

Tot în luna martie 1936 a avut loc întrunirea Comitetul orașenesc școlar care a prezentat un raport financiar pentru 1935, pentru cheltuirea sumei de 1.051.000 de lei, utilizați la întreținerea a 21 școli, și aprobarea sumei de 1.208.000 de lei

pentru anul 1936. Din acești bani se preconiza construcția edificiilor pentru încă două unități școlare și finisarea școlii din Slobozia.

În anul 1936, directorul Liceului de Băieți „Ion Creangă”, M. Valuță, a intervenit pe lângă Ministerul Finanțelor pentru achiziționarea terenului necesar din str. Regele Ferdinand, colț cu Ștefan cel Mare și a implementării unui proiect de construcție de 9.000.000 de lei. Proiectul a fost aprobat cu condiția reducerii din buget a circa 2.000.000 de lei, și ridicării primului nivel până la sfârșitul verii. Licitația materialelor de construcție urma pe data de 5 octombrie 1936, iar din primăvara anului următor – lucrările de construcție a clădirii cu 3 etaje a liceului [41, p. 4].

Instituțiile școlare deja existente se manifestau prin organizarea activităților extrașcolare. La sfârșitul lunii februarie 1936, în Gimnaziul Evreiesc, „se organizează un bal mascat purim. Sala va fi decorată în acest an de pictorul Dubinovschi. Înainte de începerea balului trebuia să fie organizat și un concert” [42, p. 4].

Cu mute pregătiri și emoții au participat elevii din Bălți la sărbătorirea zilei de 10 Mai, aceștia au defilat alături de militari și premilitari la parada condusă de Generalul Bengliu [43, p. 4]. Un alt eveniment cultural a fost organizat pe 31 mai 1936 – Concursul de sănătate și igienă. Reuniunea a avut loc în clădirea „Oze”, cu prezența a 60 copii de diferite etnii. Un eveniment cu implicarea elevilor a avut loc în data de 2 iunie 1936, în curtea Catedralei, cu prilejul sfîntirii drapelului Mișcării Scauților. La această manifestare au fost prezenți PS Episcopul Tit Semedrea și Generalul Bengliu. Un alt eveniment școlar memorabil a fost întâlnirea foștilor absolvenți, promoția anilor 1911–1935, ai Gimnaziului de Băieți din Bălți, în data de 12 iulie 1936, cu prilejul aniversării de 25 de ani ai instituției:

„Jubileul de 25 ani de la celebrarea primilor absolvenți și a primelor șase promoții a avut loc Restaurantul Popov, banchetul a durat până la orele 3 dimineața. Președintele banchetului a fost ales unul din fondatorii gimnaziului și un fost profesor I.A. Serebrennicov, venit special din Chișinău. Dintre profesori a fost K.K. Tkacenko. Dintre absolvenți: dr. M.E. Kotlear, dr. Paverman,

avocat K.E. Krupoveatkin, V.D. Nuliman, L. Ghimelifarb, Is. Ghitman, dr. V. Pinkenzon, dr. Frenkel, dr. Sclear, adv. Camenețchii. Dintre elevi au fost prezenți Serebrennicov, Cotlear, Vrabie, Nuliman și Paverman. O telegramă de felicitare a trimis ambasadorul sovietic în România M. Ostrovskij, care a absolvit gimnaziul în 1911, și fostul profesor Nikolin” [44, p. 4].

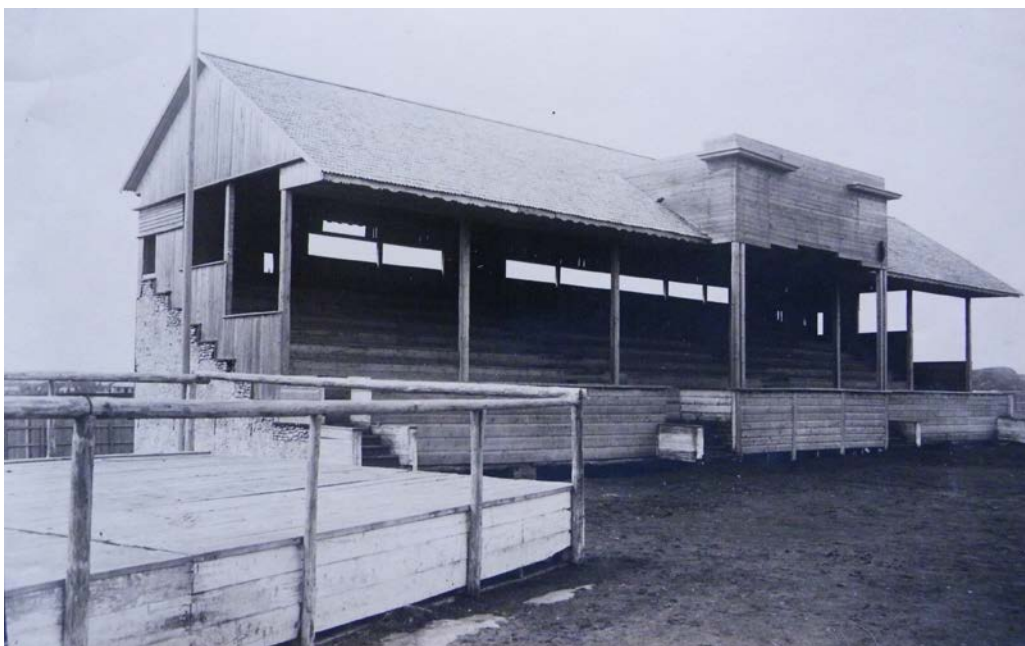
Ziarul relatează detalii prețioase privind activitatea școlilor care reprezentau comunitatea evreilor. Istoria Școlii „Talmud Torah” din Bălți a fost descrisă în numărul din 8 martie 1936 [45, p. 13]. Școala a fost deschisă în 1912, prin susținerea lui B. Kișelev, I. Kark, Ș. Lipson și G. Averbuh. Inițial, școala avea menirea să predea Torah, desfășurându-și inițial activitatea în spații închiriate, iar din 1921 – într-o clădire procurată prin decizia comitetului școlii, amplasată pe strada Cuza Vodă. În 1924 școala a fost transformată în școală profesională de 3 clase, după tipul școlii Tarbut, iar din 1935, grație susținerii președintelui școlii, L. Rabinovici, Școala a fost reconstruită cu spații largi pentru clasele de studii și transformată în școală cu 4 clase. La 22 ianuarie 1936, în cadrul unei acțiuni comemorative a filantropului bălțean Khananii Galperin, din banii căreia a fost construită noua clădire a localului Liceului „Talmud Torah” nr. 1, președintele comunității evreiești R. Ioffe a propus ca „opt elevi vor primi anual suma de 500 lei” [46, p. 4].

Tot în 1936, pe lângă Școala „Talmud Torah”, au fost deschise clase de tâmplărie și o grădiniță pentru copiii din familiile evreiești:

„Anual cantina care funcționează pe lângă școală asigură prânzul a peste 100 de copii. În grădiniță învață circa 250 copii din familii sărace evreiești. Școala are un comitet de conducere în frunte cu un președinte G. Averbuh” [45, p. 13].

În lunile de vară, pe teritoriu Școlii „Talmud Torah”, a activat o tabără de vară pentru 135 copii, aceștia fiind antrenați în jocuri, discuții, cu asigurarea hranei pe tot parcursul zilei [47, p. 4]. Tabăra a funcționat din donații benevole, responsabilă a fost desemnată membra comitetului „Oze”, Dubinovscaia.

Cu gândul la bunăstarea copiilor s-a dovedit a fi și noul Episcop de Bălți, Tit Simedrea,

Tribuna Stadionului din Bălți [67, f. 78].

investit la sfârșitul anului 1935. Pe 10 ianuarie 1935, Ziarul relatează:

„Episcopul Tit Simedrea nu vrea să locuiască în palate, că aceste edificii ar fi binevenite pentru școală. Și a cerut pentru el un apartament în regiunea Consistoriului” [48, p. 4].

Pe parcursul anului, reprezentanții bisericii au organizat, împreună cu Societatea Filantropică „Ortodox” și cu altă societate a credincioșilor – Societatea Filantropică „Ocrotirea”, fondată în 1932 de către comitetul de inițiativă a dr. M. Marcarov, M. Valuța, V. Valuța, N. Dobrăș, A. Matcovschi, dr. Angelescu, M. Popovici, N. Palamaru ș.a., activități de colectare a fondurilor pentru copiii de diferite credințe religioase:

„Cu ajutorul societății a fost organizat un brad de Crăciun pentru copiii săraci din școlile orașului. Se remarcă implicarea activă a șefului diviziei generalul Bengliu, care a contribuit la coaserea gratuită a 50 paltoane în ateliere militare” [49, p. 4].

La sfârșitul lunii februarie 1936, Societatea filantropică „Ortodox” s-a întrunit în clădirea Prefecturii, unde era prezent primarul Petre Vrabie și prefectul Emanoil Catelli. PS Episcopul Tit Simedrea a pus în discuție proiectul de construcție a unui Cămin pentru fetele din județul Bălți care învață în instituțiile din oraș, con-

strucția urmând a fi finisată la începutul anului școlar 1936–1937 [50, p. 4].

Consiliul Județean Bălți, din bugetul aprobat la 23 martie 1936, a susținut proiectul societății filantropice „Ortodox” în vederea construcției unui cămin pentru fete; societății filantropice „Ocrotirea” pentru construcția cantinei „Ocrotirea”, și cele de construcție a Liceului de băieți și Liceului de fete.

Societatea femeilor române care exista în România de 25 ani, sub conducerea Alexandrei Cantacuzino, la fel s-a manifestat interesată de situația școlilor. În Bălți, filiala Societății femeilor creștine (care purta și numele „Ortodox”) a fost fondată pe 23 mai 1935, de Ariadna S. Vrabie și avea scopul de a colecta fonduri pentru ajutorarea copiilor săraci și pentru Crucea Roșie. În calitate de vicepreședinte a societății a fost aleasă V.P. Valuța și protoiereul Silvestru Vartici, casiera Sofia I. Iavorschaia și secretara Virginia Costescu, în calitate de membru de onoare, societatea o avea pe Florica Bengliu [51, p. 14]. Pe 7 martie, în 1936, la Bălți, cu ajutorul și susținerea financiară a Societății femeilor creștine, a avut loc deschiderea oficială și sfințirea „Casei de Copii”. La deschidere au fost prezenți: generalul Bengliu, PS Episcopul Tit Simedrea, prefectul județului Bălți Emanoil Catelli. Pentru

necesitățile celor 16 copii a fost arendată o clădire în centrul orașului. Din partea județului s-a dat un ajutor de 30.000 de lei. Deși, la scurt timp, în data de 20 mai 1936, se ia hotărârea de a desființa Societatea femeilor creștine pe motiv că societatea nu era înregistrată la tribunal:

„Primarul și perfectul au decis să păstreze această instituție și să mai organizeze un ambulatoriu pentru copii și au devenit președinții de onoare a «Casei de copii»” [52, p. 4].

Afinitățile politice din viața social-economică a urbei

Funcții publice, afilieri politice, afinități ideologice. În ședința Consiliului Județean Bălți din 1 aprilie 1936, aflăm că este ales în funcția de președinte senatorul S. Sadovici. La fel, au avut loc alegeri în rândul membrilor diferitor comisii și a cenzorilor municipiului. Constatăm, în cazul alegerilor în funcțiile publice, importanța afilierii politice: reprezentanți ai Partidului Național Liberal (PNL) și Partidul Național-Țărănist (PNȚ) [53, p. 4]. Și invers: partidele politice tind să atragă membri din rândul funcționarilor-cheie în administrația orașului. Astfel, în luna mai au loc două congrese ale PNL și PNȚ. Congresul PNL a avut loc pe 8 mai 1936, președintele partidului din Bălți era medicul P. Cazacu, iar printre membrii acestui partid se numărau: senatorul S. Sadovici, C. Chirița, primarul Petre Vrabie, M. Cucer, M. Dimentberg, avocatul G. Sadovici. I. Scobiola, T. Bulmeza. Congresul PNȚ a avut loc pe 19 mai 1936 și a fost vizitat de către Pan Hallipa. Președintele organizației din Bălți a fost reales Anton Crihan, iar printre membrii acestui partid se regăsesc: L.C. Cociorva (fost prefect), avocatul K.E. Krupoveatkin, avocatul Passcu, V. Rodzik, A. Fihman, A. Plonski.

În interese de partid, atrage atenția reporterul bălțean, se întâmplă să fie folosite clădirile publice, precum Spitalul de Zemstvă, unde era angajat președintele cuziștilor, medicul Hâncu [54, p. 4]. În dimineața zilei de 22 ianuarie 1936, orașul Bălți era vizitat de liderul Ligii Apărării Național-Creștine, Alexandru C. Cuza, însoțit de deputatul Ciolac și fostul „senator” Novițki:

„De la gară, «oaspeții» s-au îndreptat direct spre Spitalul de Zemstvă, unde în cabinetul doctorului Hâncu a avut loc o ședință de lucru. După ședință, cuziștii au vizitat Catedrala, după care au mers în localitățile județului. [...] Nu este o noutate pentru cineva că în cabinetul d. Hâncu se găsește diferite surse de literatură pogromistă, care este împrăștiată printre țărani care vin la spital pentru lecuire incită.” [54, p. 4]

Dincolo de situația tensionată, vizita nu a produs confruntări. Populația locală însă a rămas nedumirită de lipsa de discernământ a prefectului Catelli, în a permite astfel de întruniri în clădirea spitalului zemstvei.

În numărul din 3 ianuarie 1936, se anunță despre organizarea Congresului Partidului Evreiesc unde vor participa delegați din județele Bălți, Orhei, Chișinău, Hotin, Soroca. De asemenea, trebuiau să participe dr. T. Fișer, Mișu Vaisman, dr. Ebner și alți conducători ai Partidului Evreiesc din România. Congresul a avut loc în data de 5 ianuarie 1936, în incinta Teatrului „Lux” al descendenților lui Ș. Știvelimaher. Judecând după rezoluțiile luate în cadrul Congresului, partidul urma să-și extindă activitatea și să atragă generația tânără prin „crearea în fiecare județ a centrelor de partid și pentru organizarea a câte o secție sportivă pentru grupurile de tineri” [55, p. 4]. Activitatea partidului a fost marcată de evenimentele care aveau loc în Germania, Partidul Evreiesc luând o atitudine de condamnare a „regimului lui Hitler care se află la putere de 3 ani” [56, p. 4]. De exemplu, în data de 5 martie 1936, în sediul Teatrului „Modern” (la fel, o proprietate a familiei Știvelimaher), comitetul Partidului Evreiesc a organizat un miting de protest față de politica hitleristă, susținut prin acțiuni de solidaritate din partea comercianților evrei, dar și multor creștini:

„Ca acțiune de solidaritate toate magazinele evreiești au fost închise de la 11:00 până la 12:00 ziua. Foarte multă lume a venit la miting, iar mulți creștini, solidari cu acest protest, au închis și ei întreprinderile sale” [57, p. 4].

În numărul din 13 mai 1936, Ziarul relatează despre descoperirea în oraș a unei organizații

Clădirea nouă a Pompieriei [67, f. 16].

comuniste din județul Bălți și despre reacția administrației locale: s-au întreprins arestări, cu confiscarea literaturii comuniste [58, p. 4].

O prezentare de stânga a tensiunilor social-economice. Articolele care prezentau viața social-economică a orașului Bălți în anul 1936 relevă informații prețioase despre comunicarea din mediul economic al urbei, care era reprezentat de o serie de instituții, precum Societatea de comercianți „Unirea” din Bălți condusă de Ia. Davidovici, „Sfatul Negustoresc”, Birja oficială din Bălți (fondată în 1930), Uniunea Croitorilor din Bălți (fondată în 1922 cu numele de „Elegant”) în frunte cu președintele Biller, Fabrica de Zahăr a lui Esmanskij, Fabrica de Ulei „Fridman”, brutării, ateliere. Avântul economic pe care-l înregistrează orașul Bălți prin rezultatele acestor întreprinderi însă nu garantează lipsa tensiunilor de ordin social, care manifestă din afinitățile partidelor politice de stânga și de dreapta.

În luna ianuarie 1936, în rezultatul unei ordonanțe emise de primărie privind menținerea prețului la făină, dictat de ridicarea prețului la grâu, ca răspuns, morarii au solicitat Primăriei ridicarea dublă a prețurilor:

„Primăria nereușind să analizeze cererea inițială a morarilor, a primit o solicitare repetată de mărire a prețurilor de la 50 la 100 lei pentru sacul cu făină. În același timp, brutarii (30 din 36) au încetat coacerea pâinii, iar restul au ridicat prețurile cu 2 lei pentru 1 kilogram.” [59, p. 4]

Încercând să medieze conflictul în creștere între morarii care refuzau să-și vândă producția și brutarii care riscau să-și falimenteze afacerile din cauza lipsei materiei prime, edilul promite „de a revedea subiectul ordonanței” în schimbul promisiunii din partea morarilor și a brutarilor de a restabili asigurarea orașului cu pâine, la prețul vechi. Negocierile însă au fost blocate de refuzul din partea morarilor, iar Primăria s-a declarat gata să confişte producția din depozitele morarilor:

„În legătură cu situația critică, primarul Vrabie a convocat în ședință administratorul finanțelor Popescu și chestorul poliției Antoneanu. La ședință s-a decis a se adresa în Procuratură privind permisiunea de confiscare a tuturor rezervelor de făină aflate la morile locale la prețul ordonanței și distribuirea făinii brutarilor pentru coacerea pâinii. Până la momentul când se va pronunța Procuratura, administratorul finanțelor a dispus agenților

fiscului să supravegheze strict situația pentru a evita scoaterea făinii din depozitele orașului [...] Conform rapoartelor agenților fiscalului, în depozitele morilor din Bălți se află circa 55 vagoane de făină.” [60, p. 4]

Despre impactul acestei situații tensionate asupra locuitorilor orașului, aflăm din nou de pe paginile Ziarului:

„În Bălți așteaptă toți cu nerăbdarea firească și cu îngrijorare răspunsul procuraturii la solicitarea Primăriei și toți vorbesc despre: va fi sau nu confiscată făina de la morari, vor ceda morarii sau nu, va avea populația pâine sau nu” [60, p. 4].

Compromisul la care s-a ajuns privind prețul făinii nu a fost unul definitiv, anunță reporterul, fără a ne informa ce a determinat de fapt creșterea prețurilor la grâu. Informațiile prezentate de Ziar în alt context, ne fac să credem că roada din anul 1936 urma să fie afectată la greu de secetă: timp de două luni pe teritoriul județului nu au fost ploi [61, p. 4], iar în data de 22 iulie 1936 aflăm că termometrele au înregistrat la Bălți 55°C [62, p. 4].

Un alt conflict este înregistrat în luna mai 1936, produs de lucrătorii fabricilor de mobilă din Bălți, pe motivul reducerii zilei de muncă. Și anume: odată cu introducerea programului de 8 ore în locul celui de 10 ore, s-a redus și salariul muncitorilor. Aceeași problemă a apărut și la lucrătorii de la fabricile de ulei care au intrat în grevă, la Bălți sosind reprezentanții Camerei de Muncă din Iași. La fel, intră în grevă lucrătorii Fabricii de Zahăr Esmanskij, solicitând plata de 10 lei pe oră. Brutarii au cerut 169 lei pentru 1 zi de muncă a personalului calificat; 20 lei pe zi cer muncitorii fabricilor de ulei. Așa cum reiese din paginile Ziarului, aceste cereri nu au avut o finalitate [63, p. 4], iar urmare a grevei de la Fabrica de Zahăr Esmanskij, 38 de lucrători au fost concediați [64, p. 4].

Despre încălcarea drepturilor de muncă ale vânzătorilor din magazine, siliți de marii proprietari care stăpâneau aceste unități comerciale să lucreze în zilele de duminică relatează alte numere ale Ziarului. În căutarea dreptății, angajații se adresau chestorilor municipali. Astfel:

„Un grup de reprezentanți ai personalului angajat a fost în vizită la chestorul Antonianu și i-a relatat acestuia că mulți proprietari de magazine nu respectă legea și își silesc angajații să lucreze în zilele de duminică. Chestorul a dispus luarea măsurilor [...] Duminica trecută comisarii Munteanu și Biseti au întocmit o serie de protocoale.” [65, p. 4]

Despre încălcarea prevederilor Inspecției muncii, relatează și numerele din iulie-august 1936. De data aceasta atestăm abuzuri chiar din partea structurilor chemate să apere drepturile angajaților:

„Președintele Palatului Comercial Vasiliu le-a promis rezolvarea acestei probleme în schimbul votării acestuia la alegeri. Dar în duminica următoare când au ieșit la vânzare, comercianților li s-au făcut protocoale. Primarul Vrabie le-a propus o soluție să lucreze duminică până la 12:00, iar D. Vasiliu s-a supărat pe primar, amenințând cu Inspecției Muncii. Prefectul E. Catelii susține poziția președintelui Palatului Comercial. Dar totuși se încalcă hotărârea privitor la încălcarea dreptului de odihnă duminică a vânzătorilor.” [66, p. 4]

Concluzii

După criză economică mondială de la începutul anilor 1930, Bălțiul din anul 1936 apare marcat de eforturile de dezvoltare economică întreprinse de administrația primarului Petre Vrabie. Problemele administrative, financiare, situația sanitară precară, conflictele de interese, divergențele politice se disting frecvent printre subiectele publicației alolingve, prezentând informații generoase cercetătorului contemporan din complexitatea vieții cotidiene multiculturale a urbei interbelice. Totodată, informațiile privind tensiunile de ordin economic și politic din mediul societății băltene și consemnarea primelor manifestări ale totalitarismelor relevă despre tensiunile politice, tot mai prezente la nivel european, și articulează primele semnale despre intrarea orașului Bălți în conul de umbră al noii conflagrații mondiale.

Școala nouă din cartierul Slobozia [67, f. 88].

Referințe bibliografice:

1. După Unirea din 1918, prevederile Tratatelor de la Saint-Germain, Trianon și Paris obligau România să respecte o serie de prevederi referitoare la minoritățile naționale, care includeau facilități pentru dezvoltarea națională, ceea ce a stimulat implicit și evoluția presei alolingve (Dobrinescu, Valeriu Florin. *Bătălia diplomatică pentru Basarabia* 1918–1940. Iași: Junimea, 1991).
2. Grossu, Silvia. *Valențe ale publicității în publicațiile de limba germană din Basarabia interbelică*. În: „Valori ale mass-mediei în epoca contemporană”, Vol. VI, Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2016, p. 104-118.
3. Grossu, Silvia; Palade, Gheorghe. *Presa românească din Basarabia în contextul socio-cultural de la începuturile ei până în 1957*. În: „Presa basarabească de la începuturi până în anul 1957. Catalog”, (ed. îngr.) L. Kulikovski. Chișinău: Poligraf, 2002, p. 14-25.
4. Mătu, Constantin. *O necesitate desconsiderată: presa românească în Basarabia*. Chișinău, 1930.
5. *Publicații periodice apărute pe teritoriul Basarabiei*. În: *Presa basarabească de la începuturi până în anul 1957. Catalog*, (ed. îngr.) L. Kulikovski. Chișinău: Poligraf, 2002, p. 26-242.
6. *Провинциальные корреспонденты*. În: „Бессарабское слово”, 08.03.1936.
7. *Бельцы за последние два года*. În: „Бессарабское слово”, 01.01.1936.
8. *Комунальни совет утвердил денежный отчет примэрии за 1934–1935*. În: „Бессарабское слово”, 13.06.1936.
9. *Замоещение и ремонт улиц. Бельцы за последние два года*. În: „Бессарабское слово”, 01.01.1936.
10. *Прокладка тротуаров. Бельцы за последние два года*. În: „Бессарабское слово”, 01.01.1936.
11. *Дорожные работы в уезде*. În: „Бессарабское слово”, 01.01.1936.
12. *Необходимо ремонтировать тротуары*. În: „Бессарабское слово”, 14.01.1936.
13. *Здание для Женской гимназии. Бельцы за последние два года*. În: „Бессарабское слово”, 01.01.1936.
14. *Помещение для пожарной команды*. În: „Бессарабское слово”, 08.03.1936.
15. *Ремонт выставочных павильонов, школ и др. Бельцы за последние два года*. În: „Бессарабское слово”, 01.01.1936.
16. *Упорядочение базара. Бельцы за последние два года*. În: „Бессарабское слово”, 01.01.1936.
17. *Электрический вопрос. Бельцы за последние два года*. În: „Бессарабское слово”, 01.01.1936.
18. *Итоги деятельности примара П.Д. Врабие за последние два года, Бессарабское слово*. În: „Бессарабское слово”, 08.03.1936.
19. *Каким изменениям подвергся примэрийский бюджет*. În: „Бессарабское слово”, 14.06.1936.
20. *Бурное заседание коммунального совета*. În: „Бессарабское слово”, 18.06.1936.
21. *Заседание коммунального совета*. În: „Бессарабское слово”, 03.01.1936.
22. *В Слободзии будет построена баня*. În: „Бессарабское слово”, 22.05.1936.
23. *Автобусное движение*. În: „Бессарабское слово”, 18.01.1936.
24. *Как путешествуют бельчане в Кишинёв*. În: „Бессарабское слово”, 16.09.1936.
25. *Кошмарная железнодорожная катастрофа*. În: „Бессарабское слово”, 21.06.1936.
26. *По распоряжению уездного префекта закрыта новая улица*. În: „Бессарабское слово”, 06.06.1936.
27. *Строительный материал для стадиона*.

În: „Бессарабское слово”, 08.08.1936.

28. *Романия Спортинг 4-0*. În: „Бессарабское слово”, 07.07.1936.

29. *Заседание коммунального совета*. În: „Бессарабское слово”, 08.08.1936.

30. *Розентулер намерен продать свою станцию*. În: „Бессарабское слово”, 24.01.1936.

31. *Тариф на электрическую энергию*. În: „Бессарабское слово”, 04.02.1936.

32. *Новое предложение о постройке электрической станции*. În: „Бессарабское слово” 02.04.1936.

33. *Пастеровский институт*. În: „Бессарабское слово”, 16.01.1936.

34. *Снова случай скарлатины*. În: „Бессарабское слово”, 14.08.1936.

35. *Муниципальное «достижения» Бельцы*. În: „Бессарабское слово”, 23.08.1936.

36. *Внимание санитарных врачей*. În: „Бессарабское слово”, 28.04.1936.

37. *Рассадник сибирской язвы в центре города*. În: „Бессарабское слово”, 27.05.1936.

38. *Меры борьбы с эпидемии тифа и дизентерии*. În: „Бессарабское слово”, 22.08.1936.

39. *О чистоте дворов и тротуаров*. În: „Бессарабское слово”, 24.09.1936.

40. *Начались экзамены для ремесленников*. În: „Бессарабское слово”, 05.03.1936.

41. *Постройка здания мужской гимназии*. În: „Бессарабское слово”, 15.09.1936.

42. *Бал в еврейской гимназии*. În: „Бессарабское слово”, 29.02.1936.

43. *День 10 мая в Бельцах*. În: „Бессарабское слово”, 12.05.1936.

44. *Юбилей мужской гимназий*. În: „Бессарабское слово”, 12.06.1936.

45. *Бельцкая Тальмуд-Тора*. În: „Бессарабское слово”, 8.03.1936.

46. *Увековечивание имени Х. Гальперина*. În: „Бессарабское слово”, 25.01.1936.

47. *Детская полуколония «Озе»*. În: „Бессарабское слово”, 23.07.1936.

48. *Епископ Тит отказывается жить в палатах*. În: „Бессарабское слово”, 10.01.1936.

49. *Итоги деятельности общества Ортодокс*. În: „Бессарабское слово”, 07.02.1936.

50. *Общество «Ортодокс» открывает каминь*. În: „Бессарабское слово”, 29.02.1936.

51. *Общество православных румынских женщин*. În: „Бессарабское слово”, 08.03.1936.

52. *Спор из за «Дома ребенка»*. În: „Бессарабское слово”, 29.07.1936.

53. *Открылась сессия уездного совета*. În: „Бессарабское слово”, 01.04.1936.

54. *Земская больница-штаб квартира антисемитов*. În: „Бессарабское слово”, 23.01.1936.

55. *Краевая конференция еврейской партии*. În: „Бессарабское слово”, 08.01.1936.

56. *Протест гитлеровского режима*. În: „Бессарабское слово”, 03.03.1936.

57. *Большой успех митинга протеста против нацистского режима*. În: „Бессарабское слово”, 06.03.1936.

58. *Раскрыта обширная коммунистическая организация*. În: „Бессарабское слово”, 13.05.1936.

59. *Пекари и мукомолы игнорируют постановление примарии*. În: „Бессарабское слово”, 16.01.1936.

60. *Конфликт между мукомолами и примарии вступили в решительную фазу*. În: „Бессарабское слово”, 27.02.1936.

61. *Засуха*. În: „Бессарабское слово”, 05.06.1936.

62. *55 градусов жары*. În: „Бессарабское слово”, 23.07.1936.

63. *К забастовке на сахарном заводе и требования рабочих хлебопеков*. În: „Бессарабское слово”, 03.09.1936.

64. *С сахарного завода Эманского уволили 38 рабочих*. În: „Бессарабское слово”, 03.09.1936.

65. *Для пекарен не закон писан*. În: „Бессарабское слово”, 30.07.1936.

66. *Воскресная торговля на базар запрещено*. În: „Бессарабское слово”, 08.08.1936.

67. *Agenția Națională a Arhivelor, Direcția Generală Arhiva Națională, F. 1456, inv. 1, d. 56.*

68. *Здание женской гимназии*. În: „Бессарабское слово”, 08.03.1936.

ORAȘUL BĂLȚI ÎN ARTELE PLASTICE

Doctor habilitat în studiul artelor, cercetător științific principal în cadrul Centrului de Cercetări Filologice „E. Coșeriu”, Universitatea de Stat din Moldova; cercetător științific principal în cadrul Institutul Patrimoniului Cultural.

Domenii de preocupare: istoria artelor basarabene, secolele XIX–XX.

Cărți publicate: *Arta plastică modernă din Basarabia; Icoane vechi din colecții basarabene* (2000, împreună cu C. Ciobanu); *Icoana basarabească din secolul XIX* (2011); *Patrimoniul cultural al Republicii Moldova* (2014, împreună cu C. Ciobanu); *Artele frumoase din Basarabia în secolul XX* (2019); *Confluente. Artele plastice din Republica Moldova* (2021).

Tudor STAVILĂ

Orașul Bălți în artele plastice

Rezumat. În nordul Republicii Moldova orașul Bălți este unul dintre principalele centre culturale găzduind o universitate, un teatru național și o mică activitate artistică, în coraport cu manifestările Chișinăului. În această regiune s-au născut sau au activat personalități importante din domeniul artelor plastice de la noi. Pentru a prezenta evenimentele artistice din orașul Bălți, au fost selectate trei personalități, care s-au afirmat în perioada sovietică, cu o fațetă mai puțin cunoscută a artelor plastice din republică.

Lazăr Dubinovschi, Ion Puiu și Leonid Pincevschi, fiecare în felul său, i-au dat culoare și valoare acestui oraș, unde au fost cândva rezidenți, prin talent și originalitate, cu compromisurile perioadei în care au activat.

Cuvinte-cheie: Bălți, cultură, artă plastică, expoziții, tablouri, opere.

The City of Bălți in the Fine Arts

Abstract. In the north of the Republic of Moldova, the city of Bălți is one of the main cultural centers hosting a university, a national theater and a small artistic activity, in relation to the Chișinău events. In this region they were born or have activated important personalities from the field of fine arts from us. To present the artistic events in the city of Bălți, three personalities were selected which were asserted during the Soviet period, with a lesser-known facet of the visual arts in the republic.

Lazăr Dubinovschi, Ion Puiu and Leonid Pincevschi, each in his own way, gave color and value to this city, where they once resided, through talent and originality, with the compromises of the period in which they were active.

Keywords: Bălți, culture, fine arts, exhibitions, paintings, works.

Este cunoscut faptul că majoritatea activităților artistice sunt concentrate în trei locații din Republica Moldova – Chișinău, Cahul și Bălți, intensitatea lor fiind însă diferită. Cele mai multe se petrec la Chișinău, mai puține la Bălți, Cahulul fiind ultimul pe listă. În toate aceste orașe există universități, teatre naționale, activează artiști plastici (cei mai mulți migrând spre Chișinău), sunt monumente de arhitectură, dar totuși este simțită această inegalitate/diversitate în raport cu ambianța artistică din aceste centre.

Evident, după Chișinău, cel mai important centru al vieții artistice din nordul Moldovei este orașul Bălți. În această regiune s-au născut sau au activat personalități importante din domeniul artelor plastice de la noi, cum a fost sculptorul Lazăr Dubinovschi, enigmaticul scenograf Ion Puiu, pictorii: Leonid Pincevski, Ștefan Sădovnicov, Nicolai Ghibalenco, Victor Tetko, Arcadie Ghețu, Boris Jitari ș.a.

Explicațiile asupra acestui fenomen tardiv vin din istoricul constituirii instituțiilor de artă din Bălți. Astfel, în anul 1960, a fost fondată Filiala Fondului Artistic și atelierele de producție care realizau comenzile de stat pentru decorul instituțiilor publice din regiune, structură care și-a încheiat existența după 1990; printre sarcinile căreia figura și executarea panourilor și sculpturilor consacrate liderilor și sărbătorilor sovietice.

Puțin mai târziu își face apariția Galeria de Arte a orașului Bălți, fondată în anul 1973, la etajul 3 al Palatului de Cultură, iar în 1984 a fost transferată, de la etajul întâi, într-un bloc locativ. În 2013, acestei galerii i s-a conferit numele lui Dimitrie Cantemir.

Și mai târziu se constituie Filiala Uniunii Artiștilor Plastici din Bălți – în 1994, enumerând, la moment, 8 membri titulari, puțini dintre ei figurând pe afișele sălilor de expoziții din Chișinău.

Am selectat câteva personalități din regiunea orașului Bălți, creația cărora a depășit arealul geografic al nordului republicii, printre ei figurând Lazăr Dubinovschi, Ion Puiu și Leonid Pincevski.

Primul dintre ei este vizat ca cel mai cunoscut sculptor cu numeroase monumente publice

în Chișinău și Hâncești, create în perioada sovietică, reprezentant indubitabil al realismului socialist de la noi. Lazăr Dubinovschi este născut la Albinețul Vechi din Fălești, la 1 mai 1910, și la vârsta de 7 ani se mută cu traiul în orașul Bălți, unde studiază la Școala secundară, iar concomitent cu obiectele generale se inițiază în domeniul desenului [1]. Nu se cunosc cât de benefice au fost aceste studii, dar la vârsta de 15 ani îl întâlnim în atelierele sculptorului Dumitru Paciurea și Oscar Han, la Academia de Arte Frumoase din București (1925–1929). În 1929 călătorește la Paris pentru a studia sculptura la Antoine Bourdelle, dar în realitate, având vocea unui bariton pe măsură, a luat ore la Opera pariziană.

Reîntors în Basarabia, în 1930, își începe activitatea în orașul Bălți, unde pe durata unui deceniu lucrează în calitate de profesor de desen la o școală secundară particulară.

Prima expoziție personală a sculptorului a fost vernisată în 1939, la Iași, expunând atunci, printre altele, portretele profesorilor Ion Holban, Alexandru Philippide și Garabet Ibrăileanu. La începutul războiului, când Basarabia a fost ocupată de sovietici, Lazăr Dubinovschi se înscrie voluntar pe front, dar lucrează în calitate de pictor la Casa Armatei Roșii din Bălți. Fiind înrolat în armata activă și rănit, este demobilizat în anul 1943 și evacuat pentru tratament la Spitalul militar din Irkutsk, unde lucrează în calitate de sculptor (1943–1944), realizând în lemn ciclul *Moldova în flăcări*.

Reîntors în Moldova sovietică, creează o galerie întreagă de portrete, monumente și compoziții sculpturale, concomitent, până în anul 1951, deținând funcția de șef al administrației Comisiei artistice din RSSM din cadrul Ministerului Culturii.

Între anii 1951–1953, Lazăr Dubinovschi a făcut parte din grupul de sculptori care a lucrat la realizarea giganticii statui a lui Stalin pentru Canalul Volga-Don, lucrare care așa și nu a mai fost inaugurată.

Revenind la baștină, împreună cu sculptori și arhitecți invitați, participă la crearea *Statuiei ecvestre a lui Grigore Kotovski din Chișinău* (1954), inspirată de celebra statuie ecvestră

Lazăr Dubinovschi. *Florica*, 1955.
Muzeul Național de Artă al Moldovei.

Lazăr Dubinovschi. *Strâmbă-Lemne*, 1944.
Muzeul Național de Artă al Moldovei.

renascentistă a condotierului Colleoni, realizată de celebrul sculptor Andrea Verrocchio pentru Veneția, și a legendarului personaj Strâmbă-Lemne (1944).

Începând cu anul 1957 a realizat o galerie de portrete sculpturale, reprezentând oameni de cultură din Moldova: *Mihai Eminescu*, *Vasile Alecsandri*, *Gheorghe Asachi* – busturi care au înfrumusețat Aleea Clasicilor Literaturii Române, inaugurate oficial în anul următor.

Dar recunoașterea oficială a meritelor sale i-au adus-o numeroasele monumente de for public pe care le-a creat în anii 1960–1970, consacrate liderilor bolșevici și promotorilor puterii sovietice. Astfel, în Chișinău își fac apariția *Monumentul eroilor comsomolului Leninist* (1959), *Monumentul luptătorilor pentru puterea sovietică* (1966), *Eliberarea Moldovei de către armata sovietică* (1969) (1969), *Monumentul lui G. Kotovski* (1975, Ucraina), *Lenin la Fălești*, *Mihail Frunze* în orașul Bișkek din Tajikistan (1967), iar în anul 1974 – ansamblul *Grigori Kotovschi* din Hâncești, ultimul său monument – *Karl Marx și Friedrich Engels* (1979) din centrul Chișinăului. Numeroasele monumente publice, aparținând unei epoci trecute, dar încă

proaspăt simțite, conferă Chișinăului prin lucrările lui Lazăr Dubinovschi o dominantă vizibilă.

Totuși, originalitatea și talentul său s-au descoperit în busturile camerale ale lui *Mihai Eminescu*, *Dimitrie Cantemir*, *Corneliu Baba*, *Andrei Lupan*, *Ilia Bogdesco* ș.a. prin care pe deplin și-a manifestat măiestria.

Puțini dintre colegii săi de breaslă și de vârstă au avut influența și puterea de decizie de care a beneficiat sculptorul. A fost o personalitate care a acceptat compromisul cu puterea, fiind remunerat cu funcții, precum cea de director al Comisiei de experți în domeniul artei din cadrul Ministerului Culturii din RSSM (1964–1972); cu ordine și distincții: a fost ales ca membru corespondent al Academiei de Arte din URSS (1954), membru de onoare al Uniunii Artiștilor Plastici din România (1961), laureat al Premiului de Stat al RSSM (1970), Artist al Poporului din RSSM (1963). În plus, a mai fost decorat cu Ordinul „Drapelul Roșu de Muncă” (1948), Ordinul „V.I. Lenin” (1960) și Ordinul „Revoluția din Octombrie” (1980).

Ultima lucrare a sculptorului, din anii 1977–1982, a fost *Requiem*, cunoscută în două variante – una la Muzeul Comunităților Evreiești din

Lazăr Dubinovschi. *Mihai Eminescu*, 1957. Muzeul Național de Artă al Moldovei.

România și cealaltă – la Muzeul Național de Artă din Chișinău. A decedat la 29 noiembrie 1982, în Chișinău.

Un alt artist inconfundabil din peisajul artistic al orașului Bălți a fost Ion Puiu, pictor, scenograf, grafician, regizor, actor, dramaturg, poet. Născut la 1 noiembrie 1945, în satul Condrătești, raionul Ungheni, a studiat la Institutul de Artă Teatrală „A. Lunacearski” de la Moscova (GITIS), Facultatea „Actor de teatru și cinema”, în clasa profesoarei Olga Pîjova (1969). În perioada anilor 1978–1980 urmează cursurile speciale de pictor-scenograf la Teatrul „Mossoviet” de la Moscova, clasa profesorului Stenberg.

Carierea artistică și-o începe în calitate de actor la Teatrul Academic „A. Pușkin” (în prezent, Teatrul Național „M. Eminescu” din Chișinău). Încă în anii de studenție se ocupa de pictură și scenografie, sub îndrumarea cunoscutului pictor-scenograf moscovit Vinogradov. Pictura îi plăcea foarte mult, de aceea se angajează în calitate de pictor-scenograf la Teatrul „Luceafărul”, unde lucrează pe parcursul anilor

1971–1974, realizând decorul pentru spectacolele *Păsările tinereții noastre* de Ion Druță și *Fratele Alioșa*, după romanul *Frații Karamazov* de Fiodor Dostoievski.

Din anul 1974 lucrează scenograf-șef la Teatrul „V. Alecsandri” din Bălți, montând *Astă vară la Ciulimsk* de A. Vampilov, *Oameni energici* de V. Șukșin, *Al nouălea cucernic* de E. Turandot, *Frunza de pe urmă* de A. Cibotaru și *Despot-Vodă* de V. Alecsandri.

În anii 1978–1980, în timp ce studia la Moscova, este invitat la teatrul „Andrejs Upits” de la Riga, pentru a realiza scenografia spectacolelor *Horia* și *Doina* de Ion Druță. În 1980–1981 este scenograf-șef la Teatrul Academic din Chișinău, creând decorul pentru spectacolele *Pomul vieții* și *Tata* de Dumitru Matcovschi, revenind, în anul 1981, în calitate de scenograf-șef la Teatrul „Vasile Alecsandri” din Bălți. Pe tot parcursul carierei sale a reușit să îmbine de minune munca de scenograf cu cea de actor, regizor, realizând spectacole de succes.

O altă filă a biografiei sale de creație este consacrată cinematografeiei [2]. Memorabilă este

Ion Puiu. *Odochia*. Schiță pentru spectacolul omonim, 1980, Teatrul de Păpuși „Licurici”.

contribuția sa în calitate de pictor la filmele *Luceafărul* de Emil Loteanu, *Meșterul Manole* și *Râs și plâns* ale regizorului Ion Popescu.

În anul 1978 a debutat în calitate de dramaturg cu adaptarea scenică a piesei *Harap Alb*, după povestea omonimă a lui Ion Creangă, montată inițial la Teatrul „Licurici”, iar mai târziu și la Teatrul „Vasile Alecsandri” de la Bălți. Tot aici au mai fost puse în scenă piesele originale ale lui Ion Puiu: *Odochia* (1980), *Osânda* (1985) și *Metamorfoza* (1993). Altă piesă, cum ar fi *Molda*, este montată la Teatrul „Luceafărul” în 1988, iar în 1989 – la Teatrul Dramatic din orașul Rustavi din Georgia.

Pe parcursul a cinci decenii a realizat scenografii pentru circa 100 de spectacole, care au fost montate pe scenele teatrelor din Moldova, Rusia, Țările Baltice, România și Georgia, reușind să se manifeste ca un artist renascentist în perioada de stagnare, prin răbufnirile sale „disidente”, ce conțineau spectrul exprimării și expresivității inovatoare, ajungând, cu scenografia sa în teatru, un personaj central.

Expozițiile personale ale maestrului au fost organizate la Chișinău, București, Moscova, Riga și Tbilisi. În anul 2000, la Teatrul de Păpuși „Licurici”, a avut loc expoziția jubiliară a lui

Ion Puiu, fiind expuse circa 100 de creații, dintre acestea fiind remarcate *Hyperion*, *Amfora*, *Clovnul timpului*, *Bălăuța* etc. A creat o scenografie a lui, înțesată de poezie, care răspundea solicitărilor regizorilor de pretutindeni – Andrei Băleanu, Veniamin Apostol, Ion Sandri Șcurea, Vitalie Rusu, Anatol Pânzaru, Ion Bordeianu, Titus Jucov, Ion Ciubotaru, Sandu Grecu ș.a.

În domeniul scenografiei, Ion Puiu a fost unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai domeniului, picturile sale conținând o încărcătură impresionantă de simboluri și metafore atribuite suprarealismului. Ion Puiu s-a stins din viață la 25 iunie 2016, la vârsta de 71 de ani.

Pentru contribuția sa în domeniul artelor, artistul, actorul și regizorul a fost distins cu Premiul de Stat al Republicii Moldova (1991), titlul de Maestru în Artă (1995) și Medalia Mihai Eminescu (2000).

Un alt reprezentant al boemei din Bălți pe perioadei postbelice a fost Leonid Pincevski. Din părinți evrei, născuți în Bălți, refugiați din calea războiului și ajunși în Ural, unde în orașelul Kopeisk, la 5 septembrie 1942, s-a născut Leonid. Odată cu întoarcerea părinților în orașul natal, viitorul pictor frecventează cercul de artă de pe

Ion Puiu. *Osânda*. Studiu pentru spectacolul omonim, 1985, Teatrul de Păpuși „Licurici”.

lângă Palatul Pionerilor, iar între anii 1954–1959 studiază la Școala Republicană de Arte Plastice din Chișinău, absolvind-o în 1962. Reîntors în Bălți, pictează un triptic consacrat *Demonstrației de 1 mai din Bălți*, care i-a permis să fie primit în calitate de titular în rândurile Uniunii Artiștilor Plastici (1964), fiind cel mai tânăr membru.

Probabil, ceea ce realizase tânărul în acea perioadă a fost ceva ce corespundea cerințelor realismului socialist, deoarece în 1967 el devine laureatul premiului comsomolului leninist. A pictat portretele conducătorilor sovietici, ale revoluționarilor și tablouri în maniera realismului socialist. Majoritatea lucrărilor din această perioadă se referă la executarea panourilor și a afișelor pentru diferite manifestări oficiale care aveau loc în oraș. Motivul ales pentru creație este unul neordinar și original – casele vechi din oraș, care aveau denumiri stranii: case cu ochi, cu dealuri, cu pălării, în care ochii erau ferestrele, dealurile și pălăriile erau acoperișurile caselor etc.

În acea perioadă, la Bălți, în afară de Leonid Pincevski, mai activau încă doi membri ai uniunii – Zinovie Sinița și Ghenadie Dimitriev, fapt care le-a facilitat să se expună nu doar în Chișinău sau Bălți, dar și la Moscova sau alte orașe din URSS. Anume lor se datorează faptul

Leonid Pincevski. *Dragoste rustică*, 1974, Colecție privată, New York.

constituirii filialei Fondului de Arte din Bălți, organizând expoziții sau întâlniri de creație.

În același timp, Leonid Pincevski beneficiază de o deplasare la Tabăra de creație din Senej, cunoscând îndeaproape și pe unii dintre creatorii ruși ai stilului auster.

După cum își amintește, pictorul a avut o existență respectabilă de membru al uniunii, locuind într-un apartament cu trei camere, la care unii dintre colegi puteau doar să viseze, lucrând doar 3-4 luni în an, cunoscând elitele cinematografice din țară, așa că, fără îndoială, a primit din partea puterii sovietice tot ce și-a dorit. Totuși, necâtând la acest fapt, el a rămas un marginal de tip sovietic: a pictat în paralel tablourile pe care și le dorea, care nu ar fi avut un viitor sovietic, lectura cărțile la care avea acces, asculta muzica care-i plăcea și cât de paradoxal nu ar suna – era un om completamente liber.

Dar pentru această libertate a fost nevoit să achite o taxă – i-au fost interzise călătoriile în străinătate, participările la simpozioanele de artă, nimerind în listele negre ale KGB-ului sovietic.

În perioada apogeeului stagnării din URSS, Leonid Pincevski a emigrat în Statele Unite ale

Americii, stabilindu-se în New York [3]. Primii ani de viață în metropola americană au fost suficient de grei. Ca să-și întrețină familia, a lucrat ca hamal într-un magazin de legume, situația schimbându-se în anul 1984, când a vernisat expoziția sa de tablouri la Paris, în Galeria „Marie Therese”.

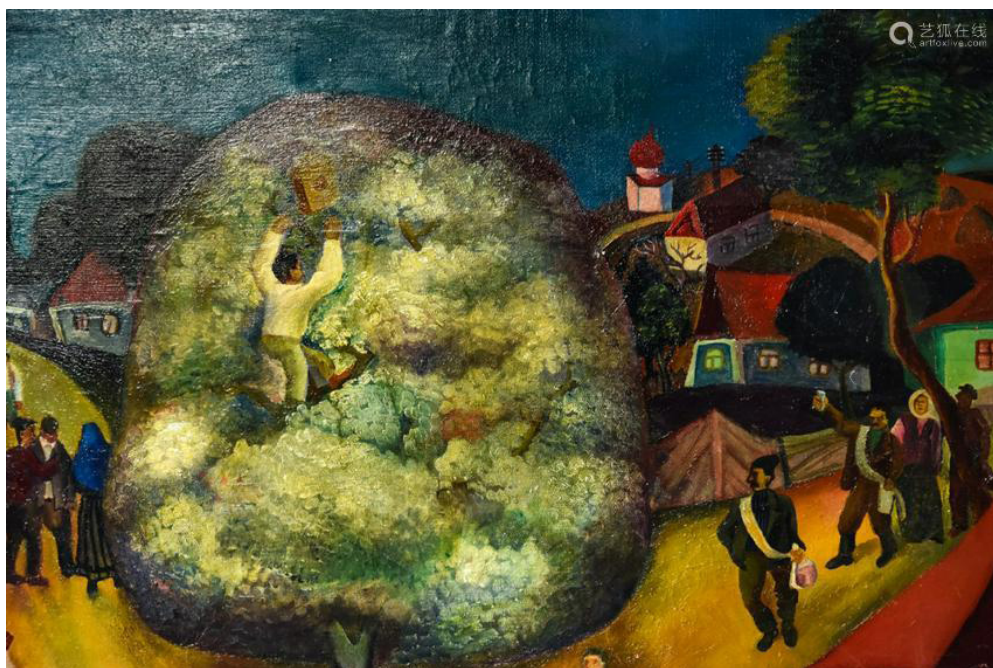
Pictorul, fiind loial față de comenzile sovietice, nu a fost șocat de pragmatismul comercial al americanilor. Ca să reziste presiunilor materiale și să aibă posibilitatea de a crea, Leonid Pincevski ilustrează cărți, decorează cazinouri, hoteluri, case particulare. Printre cele mai cunoscute lucrări comerciale ale sale sunt picturile murale din hotelul-cazinou „Veneția” din Las-Vegas cu o imitație perfectă a orașului italian. Executarea acestei lucrări i-a adus pictorului independența materială și într-un anumit mod, și cea spirituală. În creație au apărut noi motive, artistul este respectat de elitele artistice

din New York, Paris și Londra, fiind considerat unul dintre fondatorii neofreidismului în artele plastice. Dar, necătând la locul pe care l-a ocupat în arta americană, Leonid Pincevski își amintește adeseori de mica sa patrie basarabeană în tablourile sale. A decedat la New York, pe 28 noiembrie 2019.

Referințe bibliografice:

1. Stavilă, Tudor. *Lazăr Dubinovschi-la un secol de la naștere. O fațetă mai puțin oficială*. În: „Arta. Seria arte vizuale”, nr. 1, 2011, p. 143-145.
2. Turea, Larisa. *Ion Puiu, demiurgul disident*. În: „Arta. Seria arte audio-vizuale”, nr. 2, 2016, p. 145-146.
3. <https://www.baltigraphia.me/2009/12/blog-post.html> [Accesat: 06.03.2023].

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 *Cultura promovării imaginii orașelor Republicii Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii*.

Leonid Pincevski. *Toamna în Moldova*, anii 1990. Colecție privată, New York.

O ISTORIE A INSTITUȚIILOR MUZEALE DIN REPUBLICA MOLDOVA: MUZEUL DE ISTORIE ȘI ETNOGRAFIE DIN BĂLȚI

Ludmila DOBROGEANU

Muzeograf, Muzeul de Istorie și Etnografie din mun. Bălți, licențiată în Istorie, Universitatea de Stat din Moldova (1978). Domenii de activitate: muzeografie, istorie locală, promovarea și valorificarea patrimoniului muzeal. Curator al mai multor expoziții tematice. Autoare a articolelor științifice la tema valorificării muzeografice a istoriei contemporane. Coordonatoare a proiectului transfrontalier trilateral „Să ne cunoaștem trecutul pentru a ne crea viitorul” (2013–2015).

Muzeograf, Muzeul de Istorie și Etnografie din mun. Bălți, licențiată în istorie și educație civică, Universitatea de Stat „Alecu Russo” din Bălți (2021). Domenii de activitate: patrimoniul muzeal, muzeografie, istoria contemporană.

Maria
CUNICHEVICI-MORARU

Instituții muzeale din orașul Bălți: reconstituiri istorice

Rezumat. Studiul prezintă pagini din istoria și activitatea Muzeului de Istorie și Etnografie din mun. Bălți, marcate de parcursul sinuos în identificarea incintei pentru activitatea instituției. Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți este o instituție-cheie în viața culturală a municipiului, de mai bine de șase decenii. Autoarele elucidează contextul în care și-a demarat activitatea muzeul, precum și provocările de conceptualizare în colectarea și valorificarea artefactelor din patrimoniul muzeului. La început (1961), muzeul și-a avut sediul în Catedrala Episcopală „Sfinții împărați Constantin și Elena”, o bijuterie arhitecturală în stil neoromânesc, ridicată în perioada interbelică prin stăruințele episcopului Visarion Puiu.

Cuvinte-cheie: Muzeu de Istorie și Etnografie, Bălți, patrimoniu muzeal.

Museum Institutions in the City of Bălți: Historical Reconstructions

Abstract. The study presents pages from the history of the Museum of History and Ethnography from Bălți municipality and the winding path in identifying the premises for the plenary institutional activity. Museum of History and Ethnography in Bălți is a key institution in the cultural life of the municipality, for more than six decades. The authors elucidate the context in which museum started its activity, as well as the challenges of conceptualization in the collection and valorization of artifacts from the museum's patrimony. At the beginning (1961), the museum had its headquarters in the Episcopal Cathedral „Sfinții împărați Constantin și Elena” an architectural jewel in neo-Romanian style, built in the interwar period by the efforts of the bishop Visarion Puiu.

Keywords: Museum of History and Ethnography, Bălți, museographic heritage.

Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți este o instituție-cheie în viața culturală a municipiului, de mai bine de șase decenii. „Crearea în orașul Bălți a unui muzeu de istorie și studiere a ținutului natal” a avut loc prin Ordinul nr. 6 din 14 octombrie 1960 al Comitetului Executiv al Sovietului de deputați ai poporului din orașul Bălți, emis în baza Hotărârii nr. 138 din 16 aprilie 1960 a Consiliului de Miniștri al RSS Moldovenească [1, f. 102, 113]. Sediul inițial, cu statut temporar, al noii instituții s-a aflat pe strada Dostoievski, nr. 22 (Fig. 1). Administrația muzeului, constituită la fel în mod centralizat, era reprezentată de către directorul Muzeului, Petru Grițenko, desemnat în funcție în baza Ordinului nr. 124 din 9 decembrie 1960 al Direcției Cultură Bălți [2, f. 1]. Documentele din arhiva instituției relevă unele date, chiar dacă sumare, și despre primii angajați: în 1960, Grigore Boiangiu a fost angajat în calitate de cercetător științific și Margareta Ciornaia – în calitate de supraveghetor.

La începutul anului următor, prin Hotărârea nr. 7 din 9 ianuarie 1961 a Comitetului Executiv al Sovietului de deputați ai poporului din orașul Bălți [3, f. 60], muzeului i-a fost transmisă clădirea Catedralei Episcopale „Sfinții Împărați Constantin și Elena” (Fig. 2) – o bijuterie arhitecturală în stil neoromânesc, ridicată în

perioada interbelică prin stăruințele episcopului Visarion Puiu, dar care în momentul transferului se afla într-o stare deplorabilă, fiind folosită în acei ani de administrația locală pe post de depozit, în virtutea propagandei sovietice față de culte și biserici. Iar în data de 10 martie 1961, conform ordinului nr. 12 al Consiliului Orașenesc Bălți, este creată o comisie de inventariere a bunurilor bisericești ce urmau a fi preluate de muzeu [4, f. 14]. Între timp, au fost fortificate statele de personal cu două unități de cercetător științific, funcții în care au fost angajați Oleg Agheev și Filip Ceațki. Aflarea Muzeului de Istorie și Studiere a Ținutului Natal din Bălți în incinta Catedralei a durat trei decenii.

Amplasarea în raza ultracentrală a orașului, precum și farmecul arhitectural al locașului au asigurat fluxul impresionant de vizitatori din rândul turiștilor, dar și al populației locale. Echipa de muzeografi la fel întreprindea o serie de acțiuni pentru afirmarea instituției în peisajul local, deși încorsetată fiind de restricțiile ideologice ale statului sovietic. De exemplu, cu ocazia vernisajului din 1 martie 1963 a expoziției temporare a pictorului-grafician și artist al poporului din URSS, N.N. Jukov, muzeul a fost vizitat de circa 14.000 de persoane. Constatăm astfel că, în virtutea regimului totalitar-comunist, activitatea muzeului era consacrată

Fig. 1. Strada Dostoievski, mun. Bălți, anii 1960 [9].

Fig. 2. Clădirea Catedralei Episcopale „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, în perioada aflării aici a Muzeului de istorie și studiere a ținutului natal din Bălți, 1980 [10].

integral glorificării orânduirii sovietice, cu ieșiri vizibile în public în ajunul marilor aniversări sovietice, congreselor de partid sau în contextul cincinalelor. Cercetarea și colectarea materialelor cu tematică ancorată în perioada interbelică era desconsiderată, iar reflectarea în expozițiile muzeului a artefactelor cu referință la istoria și cultura interbelică era însoțită de o serie de interdicții și cenzurări ideologice.

Dat fiind lipsa școlilor de pregătire a cadrelor în muzeografie, însușirea noilor realizări și a tendințelor pe cale de afirmare în muzeografia sovietică era asigurată prin vizitele efectuate de către angajații Muzeului de Istorie și Studiere a Ținutului Natal din Bălți la Instituțiile Muzeale din Moscova, Leningrad (Sankt Petersburg), Vladimir, Kiev, Chișinău, Tiraspol, Bender (Tighina).

Colectarea patrimoniului muzeal din Bălți era asistată de specialiștii din Chișinău, mai ales că între anii 1963-1965, muzeul se afla printre

cele cinci filiale ale Muzeul de Stat de Istorie și Studiere a Ținutului din RSS Moldovenească din Chișinău [5, p. 291]. Asistența se manifesta în aspect metodologic și practic în vederea pregătirii expozițiilor, inclusiv prin transmiterea pieselor din colecțiile muzeului din Chișinău; doar în 1963 au fost decontate și transmise 700 de unități [5, p. 292]. La dispoziția cercetătorilor muzeului au fost puse sursele Arhivei de Stat. Valorificarea muzeografică a pieselor din patrimoniu reflecta teme circumscrise ideologiei oficiale: „Marele Război pentru Apărarea Patriei”, „Activiști și veterani ai PCUS”, „Mișcarea comunistă în Basarabia” (Fig. 3).

După doi ani de activitate ca filială, Muzeul de istorie și studiere a ținutului din Bălți a fost detașat de la Muzeul de stat de istorie și studiere a ținutului din Chișinău, conform ordinului nr. 43 din 06 februarie 1965 al Ministerului Culturii al RSS Moldovenească. În funcția de director este numit Gheorghe Frunze, conform

Fig. 3. Secvențe din expoziția permanentă a Muzeului de istorie și studiere a ținutului natal din Bălți, cu sediul în Clădirea Catedralei Episcopale „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, 1985 [11].

ordinului nr. 1 din 16 februarie 1965 al Muzeului de Istorie și Studiere a Ținutului din Bălți, cu dreptul de prima semnătură a documentelor financiare și bancare, precum și dreptul de numire a statelor de personal [6, f. 1]. La 26 martie 1966 are loc inaugurarea primei expoziții permanente, aceasta fiind constituită din două compartimente tematice („Perioada pre-sovietică” și „Perioada sovietică”). În lunile februarie și martie 1966, în muzeu a avut loc vernisajul expoziției temporare: „Copiii țării noastre desenează”, cu participarea tinerelor talente din RSS Ucraineană, RSS Estonă, RSS Letonă, RSS Azerbaidjană, RSS Uzbekă și RSS Moldovenească.

Dincolo de restricțiile ideologice din această perioadă, muzeografilor bălteni (dintre aceștia, Tamara Dubai, Maria Tivbencheli, Nina Tudorovici, Nina Kamîșov, Tamara Galașanu, Lucia Neagu, Tatiana Kreimer, Fiodora Caduc, Ludmila Coadă, Ludmila Dobrogeanu, Olga Durnea, Natalia Maximov, Ludmila Krivceanski,

Tamara Macovei, Nona Dubai) au reușit să atragă în patrimoniul muzeului artefacte valoroase din domeniul etnografic, numismatic și arheologic. La fel, în virtutea evenimentelor de la finele anilor 1980, colectivul muzeului a făcut numeroase demersuri în adresa structurilor administrative privind schimbarea sediului din incinta Catedralei Episcopale în fosta clădire a Zemstvei din Bălți (casa Bodescu), chiar dacă sediul acesteia avea nevoie de renovare.

În anul 1991, ca răspuns la demersurile administrației muzeului privind schimbarea sediului instituției, autoritățile orașenești au invocat lipsa mijloacelor financiare pentru lucrările de renovare a clădirii solicitate, insistând asupra transferării propriu-zise a muzeului în clădirea fostului Club „Constructorul”, pe adresa str. Păcii, nr. 39, la fel cu statut temporar (Fig. 4). Acest lucru s-a produs în pofida faptului că noua incintă nu dispunea de spațiu expozițional; lăsa de dorit și aspectul estetic al clădirii [7, p. 3].

Fig. 4. Clădirea Clubul „Constructorul” din Bălți (str. Păcii, nr. 39, mun. Bălți) în care a activat Muzeul de Istorie și Studiere a Ținutului Natal din Bălți, în perioada 1991–2004.

Muzeul însă a continuat să țină aprinsă făclia culturii în orașul Bălți. În anii 1990, au fost organizate o serie de activități, precum expoziții temporare, mese rotunde, concursuri de istorie, lecții („Simbolica în istoria neamului”, „Limba noastră”, „Drumuri în memorie”), seminare, simpozioane științifice, expozițiile permanente („El și Ea. Meșteșuguri populare”, „Casa și curtea gospodărească”) – acestea fiind doar o parte din acțiunile cultural-educative și științifice desfășurate în cadrul muzeului bălțean, adresate publicului larg de toate vârstele.

În 2004, au avut loc două schimbări majore în istoria Muzeului din Bălți. În baza dispoziției nr. 78 din 12 februarie 2004 a Primarului de Bălți, muzeul primește un local propriu, amplasat pe str. Lăpușneanu, nr. 2, în anexa clădirii fostului Liceu Evreiesc din Bălți (Fig. 5). Astfel, în următorii ani, primul nivel al anexei a servit drept sală de expoziție (amenajată în fostele săli de studiu), iar etajul superior și-a găsit utilitatea pe post de spațiu administrativ și depozit pentru bunurile culturale care nu au avut suficient spațiu pentru a fi expuse [8, p. 455]. În același an, conform ordinului nr. 179 din 18 mai 2004

al Ministerului Culturii al Republicii Moldova, muzeul obține certificatul de înregistrare cu nr. 009 din 18 mai 2004, prin care instituția Muzeului de Istorie și Studiere a Ținutului Natal din Bălți este redenumită în Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți.

Dat fiind lipsa spațiului suficient pentru sălile expoziționale, precum și a depozitelor pentru păstrarea obiectelor de patrimoniu, au fost demarate un șir de lucrări de reparație a sediului, până în noiembrie 2008. Reluarea activității expoziționale a avut loc prin inaugurarea expozițiilor temporare „Fabricat în sec. XX” (2008), „A fost un om, a fost un suflet” (2008), „Nunta” (2008), „Interferențe culturale. Bălți – orașe înfrățite” (2009). La fel, în 2008, a fost inaugurată prima parte a expoziției permanente „Vitrinii istorice”; dat fiind insuficiența spațiului, aceasta prezenta însă un conglomerat de informații, piesele arheologice fiind expuse într-o sală comună cu artefactele perioadei interbelice.

După 2008, riscul procesului de degradare sporită a clădirii și de amenințare a patrimoniului muzeal a continuat să persiste, expertiza tehnică indicând anul 2021 ca termen limită de

Fig. 5. Sediul Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți (str. Alexandru Lăpușneanu, nr. 2), în perioada 2004–2020.

folosire a clădirii. Între timp, muzeul a continuat eforturile de fortificare a patrimoniului cu noi bunuri culturale, de actualizare a expoziției permanente, documentare și organizare a expozițiilor temporare, editarea cărților poștale, organizarea activităților cultural-educative, conferințelor științifice și evenimentelor consacrate Zilelor Europene ale Patrimoniului. Astfel, doar în perioada 2017–2018, au fost organizate 28 de expoziții temporare, 115 activități cultural-educative, 86 de lecții interactive, au fost editate 6 seturi de cărți poștale, a fost organizată o conferință științifică internațională. Grație participării muzeului în proiectul transfrontalier trilateral „Să ne păstrăm trecutul pentru a ne crea viitorul” (2013–2015), între anii 2017–2018 au fost digitizate 7.032 de piese muzeale.

În perioada august-octombrie 2020, în baza Hotărârii nr. 1/77 din 27.03.2019 a Consiliului municipal Bălți, a avut loc transferul în următorul sediu, cu amplasarea pe str. Ștefan cel Mare, nr. 82 (Fig. 6). Este vorba despre un complex de bunuri imobiliare cu statut de monument de im-

portanță locală, construit în 1934. Astfel, activitatea muzeului urmează să se desfășoare pe viitor în două blocuri (administrativ și expozițional). În blocul administrativ au fost amenajate trei depozite, patru birouri și o sală pentru arhivă. Blocul expozițional dispune de cinci săli expoziționale, un hol, o sală de conferințe, bibliotecă și un spațiu de depozitare. La moment, prin decizia nr. 1/9 din 08 februarie 2022 a Consiliului municipiului Bălți, muzeul se află în plin proces de reabilitare și modernizare, până în anul 2024.

În prezent, Muzeul de Istorie și Etnografie din Bălți deține un patrimoniu valoros de peste 36.299 de bunuri culturale, organizat în șapte colecții reprezentative. Orizonturile de activitate muzeală urmează a fi extinse în următorii ani prin dezvoltarea noilor tematici expoziționale, antrenarea în proiecte de valorificare, cercetare științifică, conservare și restaurare a patrimoniului muzeal, având ca principal obiectiv colectarea, clasificarea și valorificarea vestigiilor trecutului și a realizărilor contemporanilor, pentru a le transmite generațiilor viitoare.

Fig. 6. Sediul Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți (str. Ștefan cel Mare, nr. 82), 2022.

Referințe bibliografice:

1. Direcția Arhivă Bălți (în continuare, DAB), Fond 138, inv. 1, d. 292.
2. Muzeul de Istorie și Etnografie Bălți (în continuare, MIEB), Fond 1, inv. 1p, d. 1.
3. DAB, Fond 138, inv. 1, d. 317.
4. DAB, Fond 138, inv. 1, d. 323.
5. Tabuica, Raisa. *Contribuția Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală la crearea și dezvoltarea rețelei muzeale în Republica Moldova*. În: „Buletinul științific al Muzeului Național de Etnografie și Istorie Naturală a Moldovei”. Vol. 3(16), 2005, p. 288-296.
6. MIEB, Fond 1, inv. 1p, d. 2.
7. Dobrogeanu, Ludmila. *Treizeci de ani în local provizoriu: Câte ceva despre muzee*. În: „Curierul de Nord”, nr. 23(12), 1992, p. 3.
8. Molcosean, Alexandru. *Valorificarea oficiului stării civile din mun. Bălți ca obiect de patrimoniu local*. În: „Educația în spiritul valorilor naționale și universale din perspectiva dialogului pedagogic”. Ediția 2, 27-28 martie 2020, Chișinău. Chișinău: Tipografia Garomont Studio, 2020, p. 450-459.
9. Михалевский, Руслан. *Бельцкий ДК отметил 50-летие. 14 старых фото к юбилею*. În: „Бельцкий Независимый Портал”, 22.11.2020, [online]. [Accesat: 04.03.2023]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://esp.md/ru/podrobnosti/2020/11/22/belckiy-dk-otmetil-50-letie-14-staryh-foto-k-yubileyu>.
10. MIEB, FA-5672.
11. MIEB, FA-5673.

CĂMAȘA FEMEIASCĂ TRADIȚIONALĂ DIN PATRIMONIUL MUZEULUI DE ISTORIE ȘI ETNOGRAFIE AL MUNICIPIULUI BĂLȚI

Muzeograf la Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți. Meșter popular în broderie.

Preocupări muzeografice: promovarea cămășii tradiționale, ateliere educative de croire și broderie a cămășii tradiționale, cercetarea etnografică în domeniul portului popular. Curator al expoziției „Interferențe culturale – port național” (2022).

Stela DRAGUȚAN

Cămașa femeiască tradițională din patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie al municipiului Bălți

Rezumat. Articolul de față prezintă două cămăși femeiești din patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie al municipiului Bălți și anume *cămașa încrețită la gât cu altița separată* și *cămașa dreaptă cu platcă*. Cercetarea cămășilor femeiești tradiționale selectate pentru acest studiu, prin descrierea pânzei și a croiului, a dispunerii ornamentelor pe cămăși și a tehnicilor de broderie și asamblare, se dorește a fi o contribuție la reafirmarea importanței fiecărei piese de port popular din colecțiile muzeului întru recuperarea specificului zonal și cunoașterea diversității modelor de cămăși tradiționale, din punct de vedere al materiei prime, tehnicilor de confecționare și ornamentare. La fel, ne propunem să contribuim la efortul comun de redescoperire a potențialul cămășii femeiești și de a asigura o mai bună promovare în mediul publicului larg.

Cuvinte-cheie: cămașa femeiască tradițională, colecții muzeale, cămașa cu altița, cămașa cu platcă, patrimoniu.

The Traditional Women's Shirt from the Heritage of the Museum of History and Ethnography of Bălți Municipality

Abstract. The present article presents two women's shirts from the collections of the Museum of History and Ethnography of Bălți municipality, namely *the pleated neck shirt with separate „altița”* and *the straight shirt with placket*. The research of the traditional women's shirts selected for this study, by describing the cloth and cut, the arrangement of the ornaments on the shirts and the embroidery and assembly techniques, is intended to be a contribution to reaffirming the importance of each piece of traditional wear in the museum's collections in the recovery of regional specificity and knowledge of the diversity of traditional shirt models, from the point of view of raw material, manufacturing techniques and ornamentation. In the same way, we aim to contribute to the common effort to rediscover the potential of the women's shirt and to ensure a better promotion in the environment of the general public.

Keywords: traditional women's shirt, museum collections, „altița” shirt, shirt with a placket, heritage.

Introducere

Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți (fondat în 1960) este păstrătorul moștenirii culturale, materiale și spirituale, cu precădere a artefactelor care au obținut statutul de obiecte de patrimoniu cultural din localitățile raioanelor de nord ale Republicii Moldova. La moment, muzeul înregistrează o vastă colecție de etnografie, care se completează sistematic. La capitolul *obiecte ale portului popular*, patrimoniul muzeal include: cămașă dreaptă, cămașă încrețită la gât, cămașă de mireasă, năframă, ștergar, catrință, vâlnic, ciorapi, brâu, brânel, opinci, traistă, căciulă/cușmă, pălărie, cămașă bărbătească, cămașă cu fustă, cămașă fără guler, pieptar, ițari, izmene, cingătoare, brâu, chimir, suman, opinci. Din totalitatea pieselor ce formează costumul tradițional, cămașă rămâne a fi o piesă de port definitorie, studiată de specialiști ca structură morfologică și funcție decorativă. Din punct de vedere morfologic, în Moldova istorică și actuala Republică Moldova distingem *cămașă croită cu altiță separat* și *cămașă de tip poncho [cămașă dreaptă]*, cu mâneca din umăr, ambele atestate pe renumitul monument de la Adamclisi și Columna lui Traian [1, p. 13].

Articolul de față prezintă două cămăși femeiești din patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie al municipiului Bălți și anume *cămașă încrețită la gât cu altiță separată* și *cămașă dreaptă cu platcă*. Cercetarea cămășilor femeiești tradiționale selectate pentru acest studiu, prin descrierea pânzei și a croiului, a dispunerii ornamentelor pe cămăși și a tehnicilor de broderie și asamblare, se dorește a fi o contribuție la reafirmarea importanței fiecărei piese de port popular din colecțiile muzeului întru recuperarea specificului zonal și cunoașterea diversității modelor de cămăși tradiționale, din punct de vedere al materiei prime, tehnicilor de confecționare și ornamentare. La fel, ne propunem să contribuim la efortul comun de redescoperire a potențialului cămășii femeiești și de a asigura o mai bună promovare în mediul publicului larg. Având în vedere interesul sporit pentru confecționarea cămășilor tradiționale după modele vechi de cămăși, în contextul eforturilor

Cămașă încrețită la gât cu altiță separată [9].

comune de protecție a patrimoniului cultural [2], considerăm importantă publicarea unor astfel de studii de caz, arătând posibile probleme, greșeli sau neajunsuri pe care meșterii populari preocupați de reconstituirea acestor bunuri culturale ar trebui să le înlăture.

Cămașă femeiască cu altiță (număr de inventar 1584)

Conform Fișei de Evidență a piesei Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, cămașă cu numărul de inventar 1584 a intrat în patrimoniul muzeal prin actul de transmitere nr. 95 din 24 martie 1963, din partea Muzeului de Istorie Naturală și Etnografie din municipiul Chișinău, cu denumirea *cămașă femeiască națională* (rus. – кофта женская национальная) [3, p. 8]. Este vorba despre o cămașă de sărbătoare, datată cu prima jumătate a secolului XX, confecționată din pânză de cânepă, țesută la stative în condiții casnice, croită, încheiată, brodată cu fire de lână, încrețită la gât, cu motive geometrice și florale [4, p. 3]. Decorul reprezentat prin motivele geometrice este creat în tehnica punctului bătrânesc în buclă, iar firele de lână sunt vopsite cu pigmenți naturali.

Cămășă încrețită la gât cu altiță separată [9].

Cămășa constă din două bucăți de pânză de formă dreptunghiulară, deseori rupte de-a lungul unui fir sau tăiate. Stanul cămășii este format din două foi de pânză, folosite la partea din față și din spate, la necesitate lărgite cu ajutorul a doi clini ce ajustează cămașa, între care au fost prinse două mâneci. Foile au fost unite și încrețite la gât, iar urmele șirului de găuri ne face să presupunem despre prezența inițială la gât a unei bentițe și a ciucurilor, care nu s-au păstrat până astăzi. Mâneca are două părți componente. Cel mai expresiv element fiind altița, croită separat. Decorul altiței este format din patru registre, repetiția lor fiind următoarea: primul și al treilea registru sunt interpretate cu același model decorativ, prin urmare al doilea și al patrulea sunt împodobite cu un model decorativ diferit. Motivele sunt geometrice, reprezentate prin zigzaguri, romburi, unghiuri și alte elemente din familia liniilor. Elementele altiței sunt încadrate în *scrânciobel*. Altița este unită cu stanii cămășii prin festonare, iar prin încreț este legată de cealaltă parte componentă a mânecii. Cu cele patru registre, altița se prezintă pe 18.5 cm lungime și 11 cm lățime; *scrânciobelul* ce încadrează altița din cele trei părți depășește înălțimea altiței cu doi centimetri, astfel înălțimea totală este de 13 cm. Încrețul este interpretat în formă de romburi, în care se repetă un semn cruciform și poate fi prezentat ca un „strat cu flori”, grație tehnicii și nuanțelor cromatice folosite. Încrețul este unul decorativ, fără funcția de a încreți mâneca. Pe mâneci sunt prezente râuri oblice, fiind

repetat același model decorativ, brodat în două culori. Partea inferioară a mânecii este încrețită, cusută peste cute și decorată cu bentiță îngustă; pe bentiță este aplicată o broderie prezentă în altiță. Pe stanul din față sunt prezente două râuri formate din medalioane, elementele brodate se regăsesc de asemenea în altiță. Partea din spate este decorată cu două râuri paralele. După finisarea broderiilor, foile de pânză sunt unite funcțional prin festonare și unite decorativ cu cheița *puricel*, pentru o prezentare mai bogată a piesei vestimentare.

Analizând altița cămășii cu numărul de inventar 1584, segmentul cel mai complex și complicat din punct de vedere ornamental, am constatat o ușoară neconcordanță a nuanțelor cromatice de pe altița mânecii drepte în comparație cu cea stângă. Mai exact, altița dreaptă este brodată cu o nuanță mai închisă decât altița stângă. Ipoteza privind pierderea nuanței de bază în urma uzării sau a vopsirii parțiale a firului este contrazisă în urma examinării râurilor de pe stanul din față și cel din spate, unde nuanțele de ață sunt folosite de către creatoare în mod simetric și fără abateri. În opinia noastră, abaterea din cromatica altiței poate fi determinată de alte două posibile probleme apărute în procesul de confecționare cămășii. Prima problemă putea fi legată de posibila epuizare a rezervei de ață cu care creatoare a brodat prima altiță. La fel, scăparea privind alternanța și simetria cromatică perfectă a altiței de pe mânecile cămășii putea fi determinată de

circumstanțele în care se lucra asupra acestui gen de piese – în serile de iarnă, la o lumină plăpândă, nuanțele apropiate putând fi ușor confundate, iar greșeala observată doar a doua zi dimineată, la lumina zilei. Or, judecând din propria noastră experiență, desfacerea părții sau chiar a întregului model în care s-a produs greșeala solicită din partea creatoarei mai mult efort și timp decât cel folosit la crearea acestuia.

Ținem să precizăm că modelul de cămașă discutat aici presupunea existența poalelor atașate de stanii cămășii. Atașarea poalelor de cămașă se făcea de obicei din altă țesătură, mai dură și de o calitate inferioară. La fel, deseori această unire a poalelor de stanii cămășii era una funcțională și nu decorativă, motiv din care nu se observă aplicații de broderie, ci doar o festonare practică. Chiar dacă la momentul transmiterii în patrimoniul muzeului cămașa avea poalele lipsă, forma bătrânească a croielii ne îndeamnă să credem, la o analiză atentă, că inițial piesa a avut atașate poalele. Acest fapt este confirmat și de urmele lăsate în formă de găuri repetitive pe marginea inferioară a stărilor și a celor doi clini, rămase vizibile în urma detașării poalelor. Lipsa poalelor o putem explica prin necesitatea de schimbare a stofei uzate de către purtătoare, fapt ce nu a reușit însă să-l ducă până la capăt din varii motive; la fel, ținem cont de tendința de modernizare, când încep a fi folosite poale separate.

Cămașa femeiască cu platcă (număr de inventar 1613)

Cămașa femeiască cu platcă, cu numărul de inventar 1613, conform Fișei de evidență a piesei Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți. Cămașa a fost primită de la Muzeul de Istorie Naturală și Etnografie din municipiul Chișinău. Conform actului de transmitere a bunului cultural cu numărul 95 din 24 martie 1963, cu denumirea *cămașă femeiască națională* (rus. – кофта женская национальная) [5, p. 48]. Decorul este prezentat prin motive florale, obținute prin puncte mărunte și dense în formă de cruce, cu fire de mai multe culori, de nuanțe vii.

Cămașa cu platcă cu numărul de inventar 1613 este datată cu prima jumătate a secolului

Cămașă dreaptă cu platcă [10].

al XX-lea, confecționată pe pânză de bumbac, țesută la stative, croită încheiat, brodată, cu decor vegetal și zburătoare (*albinuțe stilizate*) [4, p. 56]. Cămașa este lucrată în pânză de bumbac pentru partea superioară, stanii cămășii și pânză de cânepă pentru partea inferioară, poale. Două foi de pânză formează stanul cămășii și este ajustată cu doi clini, lateral. Cămașa cu platcă, din punct de vedere morfologic, derivă din cămașa dreaptă sau cămașa bătrânească și apare în mediul rural ca urmare a influențelor urbane, devenind populară la sfârșitul secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea, iar marea ei varietate și largă răspândire a asigurat trecerea treptată de la portul tradițional la cel de influență urbană [6, p. 86]. La momentul intrării cămășii cu platcă în uz, cămășile de sărbătoare se confecționau din pânză de bumbac, creatoarele fiind atrase de pânza nouă, dar respectând

Cămășă dreaptă cu platcă [10].

croiul străvechi cu mâneca prinsă din umăr. *Platca* este elementul nou introdus în partea superioară a cămășii care, de regulă, era cea mai uzată și, la necesitate, putea fi descusută pentru spălare sau înlocuire cu una nouă. Platca, sau „peticul, peticelul, speteala, spătuiala, căptușala” [7, p. 16] cum mai este numită în unele localități, putea fi confecționată din două, trei sau mai multe straturi de pânză și avea menirea de „a asigura rezistența pânzei în zona umerilor, parte a corpului uman vulnerabilă la muncile fizice, la dogoarea soarelui și a ploiițelor de vară” [8, p. 184]. La fel, „o altă problemă era legată de rezistența la spălat a motivelor brodate. Pentru a evita degradarea ornamentelor, gulerul și manșetele, mai târziu și platca, erau decupate înainte de spălare, apoi cusute din nou fie la o cămășă sau alta” [8, p. 184]. În cazul cămășii cu număr de inventar 1613, platca constituie cel mai decorat element din totalitatea fâșiilor de pânză utilizate la formarea cămășii și este o platcă dublă, prezentată din două fâșii de pânză: partea exterioară este ornamentată în tehnica cruciuliță, partea interioară este formată din două tipuri de stofă (bumbac și in). Dublarea stofei folosite pentru platcă oferă durabilitate și, în același timp, asigură păstrarea ornamentației decorative, stofa interioară putând fi schimbată în momentul uzării și înlocuită cu altă fâșie. Cămășă cu platcă s-a purtat la fel de frecvent ca cea cu altiță, fiind mai nouă în comparație cu cămășile

încrețite la gât, iar ornamentele brodate în culori de roșu, bordo, negru, portocaliu, verde închis și deschis, violet închis și deschis, albastru de mai multe nuanțe decât la cămășile bătrânești.

Mâneca cămășii cu număr de inventar 1613 este unită direct de stănie și platcă și este festonată din interior. În partea de jos, ce acoperă antebrațul, mâneca este încrețită sub o bentiță și este prevăzută cu volănașe și ornamentată prin tehnica cruciuliță, formată din aceeași foaie de pânză, pliată spre exterior. Pe corpul mânecii sunt brodate elemente stilizate de flori, cren-guțe și albinuțe în repetiție, însă cu fire de alte nuanțe. Mâneca din partea de jos, dispusă cu volănaș este ornamentată în motive vegetale în două nuanțe, fiind decorată cu dantelă de fabrică. Constatăm că broderia de pe mânecă și piept reprezintă un ornament vegetal stilizat, numit și „chicurat cu flori”.

Poalele cămășii cu număr de inventar nr. 1613 sunt formate din două foi și jumătate de stofă de cânepă, care este mai dură și de o calitate medie. Partea inferioară a poalelor este marcată cu o bandă ornamentată orizontală, iar mai jos de aceasta se remarcă cheița dublă pentru a festona partea inferioară a poalelor, inclusiv pentru obținerea unui aspect estetic mai bogat.

Pânza folosită pentru confecționarea cămășii cu platcă cu număr de inventar 1613 este din fibre vegetale de trei tipuri: bumbac, cânepă, in. Toate trei tipuri de pânză sunt confecționate în

condiții casnice, aflându-se într-o stare bună. Din pânză de bumbac este confecționată partea superioară, ce formează stanii cămășii, fiind cea mai importantă parte demonstrativă a lucrării și cea mai decorată. Pe pânză pot fi observate cu ochiul liber varii forme geometrice, pânza fiind țeșută în patru ițe. Partea inferioară formează poalele cămășii și este confecționată din pânză de cânepă, pe care este aplicată broderia în tehnica cruciuliță, prin repetarea modelelor în formă geometrică în două nuanțe, negru și vișiniu. Pânza de in, nefiind vizibilă pentru ochiul liber, se regăsește în partea superioară anterioară, constituind al doilea strat, formând *platca*; prezintă pe partea din față, aceasta apare asemeni unui scut protector [6, p. 14].

Concluzii

Cămașa cu număr de inventar 1584 și cămașa cu număr de inventar 1613, aflate la moment în patrimoniul Muzeului de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, constituie expresii ale identității culturale românești din Basarabia și pot servi drept bază pentru reproducere și multiplicare, în vederea perpetuării valorii de patrimoniu a acestora. Cercetarea lor contribuie la recuperarea și salvagardarea patrimoniului cultural românesc, mai ales în contextul înscrierii *Artei cămășii tradiționale femeiești cu altiță – element de identitate culturală în*

România și Republica Moldova în Lista Reprezentativă UNESCO a patrimoniului cultural imaterial al umanității.

Referințe bibliografice:

1. Pavel, Emilia. *Portul popular moldovenesc*. Iași: Junimea, 1976.
2. Rezneac, Corina. *Aspecte din istoria legislației internaționale în domeniul protecției patrimoniului cultural imaterial*. În: „Buletin Științific. Revista de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie (Serie Nouă)”, nr. 11(24), 2009, p. 245-253.
3. Bănățeanu, Tancred et al. *Arta populară în Republica Populară Română. Port-țeșături-cusături*. București: Ed. de Stat pentru Literatură și Artă, 1957.
4. Romstorfer, Karl. *Port popular din colecțiile de etnografie ale muzeelor din Suceava, Cernăuți și Bălți*. Suceava: Ed. Muzeul Bucovinei, 2015.
5. Ciobanu-Țurcanu, Viorica. *Din istoria costumului: evoluția în spațiu și timp al costumului în Moldova*. Chișinău: Ed. Pontos, 2005.
6. Buzilă, Varvara. *Costumul Popular din Republica Moldova. Ghid Practic*. Chișinău: Ed. Reclama, 2011.
7. Paliț-Palade, Iulia. *Portul popular din Republica Moldova*. Chișinău: Grafema Libris, 2003.
8. Ciocanu, Maria. *Cămașa femeiască cu platcă. Similitudini și particularități*. În: „Buletin Științific. Revista de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie” (Serie Nouă), 2017, nr. 27(40), p. 183-198.
9. Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, FB-1, inv. 1584.
10. Muzeul de Istorie și Etnografie din municipiul Bălți, FB-1, inv. 1613.

**PRELUCRAREA PIEILOR ȘI BLĂNURILOR ÎN LOCALITĂȚILE
DIN NORDUL REPUBLICII MOLDOVA**

Doctoranda Școlii Doctorale Științe Umanistice a Universității de Stat din Moldova, program de doctorat Etnologie.

Ana ISCHIMJI

Prelucrarea pieilor și blănurilor în localitățile din Nordul Republicii Moldova

Rezumat. În articolul de față ne-am propus ca scop să numim câțiva artizani din domeniul confecționării din piele și blană a diverselor piese de port vestimentar, accesorii, piese de harnașament. În atenția noastră au stat mai multe localități din nordul Republicii Moldova, târgurile și expozițiile din ultimii ani care au pus în evidență produsele activității meșterilor în domeniul prelucrării pieilor și blănurilor. Cercetarea în teren a meșterilor în domeniul confecționării articolelor vestimentare și de marochinărie permite constatarea că acest artizanat este bine dezvoltat în această zonă. Articolele din blănuri și piele lucrate de artizanii locali sunt prezentate în cadrul târgurilor, expozițiilor și iarmaroacelor, meșteșugarii, unde sunt promovate tradițiile populare și veritabilele valori românești.

Cuvinte-cheie: artizanat, meșter popular, localitate, nord, piele, blană, articol vestimentar, marochinărie, tradiție, valoare.

Processing of Leather and Furs in the Localities from the North of the Republic of Moldova

Abstract. In this article we set out as a goal to appoint some artisans in the field of manufacturing from leather and fur of various clothing items, accessories, harness pieces. Several localities from the North of the Republic of Moldova were included in our research area: the fairs and exhibitions of recent years that highlighted the products of the work of craftsmen in the field of leather and fur processing. Field research of craftsmen in the field of making clothing and leather goods allows the finding that this craft is well developed in this area. Articles of fur and leather made by local artisans are presented in fairs, exhibitions and bazaars, where popular traditions and true Romanian values are promoted.

Keywords: handicraft, folk craftsman, locality, North, leather, fur, article of clothing, leather goods, tradition, value.

În pofida încetățenirii ideii că meșteșugul de prelucrare a pieilor și blănurilor s-a dezvoltat preponderent în localitățile din sudul Republicii Moldova, unde s-a concentrat oieritul și producerea lânii, cercetările noastre de teren demonstrează că, în mai multe localități din nordul țării, s-au crescut ovine, caprine de rasă și bovine și s-au realizat diverse piese de port vestimentar, accesorii, piese de harnașament. În unele localități (satul Stârcea, raionul Glodeni ș.a.), încă de la începutul secolului XX, mai multe familii se ocupau de creșterea oilor. Lâna toarsă se folosea la confecționarea covoarelor originale, influențate de cultura românească și cea poloneză grație caracterului mixt al localității, iar pielicelele, după prelucrarea tehnologică, erau folosite pentru producerea diferitor piese vestimentare [1].

În arealul nostru de cercetare au fost incluse mai multe localități din nordul Republicii Moldova, precum și târgurile și expozițiile din ultimii ani, care au pus în evidență produsele activității meșterilor în domeniul prelucrării pieilor și blănurilor din propriile colecții.

Pe timpuri, una dintre cele mai cunoscute întreprinderi din orașul Bălți era Combinatul de Blănuri „Miorița”, despre care, încă în anul 1971, fusese turnat filmul cu caracter social „Progresul tehnic la combinatul de blănuri din Bălți”. În general, primele decenii postbelice se

caracterizează prin funcționarea unor arteluri, ateliere mari, care au fost unificate ulterior în fabrici și combinate, în cadrul cărora se produceau după schițele pictorilor locali mai multe produse, suvenire, bundițe în stil național, folosite pe larg de colectivele de dansatori și muzicanți. După închiderea, din cauze economice și sociale, a Combinatului de Blănuri de la Bălți, o parte de muncitori și-a continuat îndeletnicirea în mijlocul familiilor, unindu-se în ateliere sau în mici întreprinderi pentru a promova meșteșugul de tăbăcărie și cojocărie.

La Bălți activează cu succes Întreprinderea de tăbăcire și prelucrare a pieilor S.C. „Milabrega” S.R.L. Este o afacere de familie, condusă de Aurelia și Vladimir Dubenco (care a studiat la Academia de Studii Economice, București). A fost inițiată în anul 1997, la Bălți, având 15 angajați, unii muncind anterior la Combinatul de Blănuri „Miorița” [2]. Conform Registrului de Stat al Unităților de Drept, S.R.L. „Milabrega” are următoarele genuri de activitate: tăbăcirea și prepararea pieilor, prepararea și vopsirea blănurilor, fabricarea de articole de voiaj și de marochinărie, comerțul cu ridicata al pieilor brute și pieilor prelucrate, confecționarea de articole din blană naturală și artificială ș.a. [3]. Despre activitatea acestei întreprinderi, Aurelia Dubenco spunea în 2015: „Noi prelucrăm piei de miel, oaie, capră, precum și confecționăm

Fig. 1. Dumitru Pascari – meșter popular. „Târgul meșterilor populari”, 1 octombrie 2022.
Foto: Nicolai Ischimji

căciuli, veste, geci, blănuri pentru piața locală. Pieile le achiziționăm de la populație. Tăbăcirea pieii este un proces complex, efectuat în câteva etape. Modelele blănurilor sunt elaborate de designer, iar tendințele în modă le urmărim vizitând diverse expoziții de blănuri. Deoarece piața blănurilor din Moldova este mică, prelucrarea pieilor (tăbăcirea, vopsirea și decolorarea) este principalul nostru gen de activitate, confecționarea fiind secundară. De aceea întreprinderea câștigă partea majoră a veniturilor, prestând populației servicii de prelucrare a diverselor tipuri de piele (inclusiv de iepure și nutriei)” [2].

Menționăm că articolele din blănuri ale brandului „Milabrega” au fost prezentate la FASHION EXPO 2015 de la MOLDEXPO [4]. O adevărată descoperire a fost colecția de iarnă 2016–2017 din piei de miel, bine tăbăcite, vopsite în culori vii, după cum și erau tendințele acelei perioade în materie de culori. După Aurelia Dubenco, „Unele prototipuri sunt în combinație cu piei de căpriță și piei de vulpe roșcată” [5], fapt ce le acordă o eleganță deosebită articolelor din blănuri. Colecția a fost inspirată din căciulile ciobănești, în semn de respect, fiind readuse în actualitate pieptarele și cojoacele bunicilor, de la care s-au inspirat designerii firmei. În așa fel, remodelate și actualizate, aceste piese vestimentare au devenit miezul colecției firmei „Milabrega”, care comercializează articolele din blănuri atât la Chișinău, cât și la Bălți. Apreciem că piesele acestui brand au devenit revelația anului 2017 la Fashion Days [6, 7].

Tendința blănurilor colorate vine încă de la Fabrica de Blănuri din Bălți atunci când în anul 1961 au descoperit „o nouă metodă de vopsire a blănurilor pentru copii – pe blana albă se imprimă flori, păsări etc.” [8, p. 69]

În localitățile din nordul Republicii Moldova, meșteșugurile s-au menținut grație crescătorilor de animale și dragostei pentru frumos. Tradițiile și portul popular s-au păstrat și datorită activității meșterilor în domeniul prelucrării pieilor și blănurilor. Am depistat, în urma documentării, mai mulți meșteri tăbăcari și cojoacari, precum și meșteri curelari de la nord. În raionul Bălți activează Dumitru Pascari,

Anatolie Gogu; în satul Mândrești Noi, raionul Sângerei activează Alexandru Tabarcea, soții Artur și Alexandra Oleinic; în raionul Soroca – Leonid Captari, meșter popular în confecționarea obiectelor din piele (curelar) ș.a.

Dumitru Pascari (Fig. 1) este un artizan cunoscut în prelucrarea pieilor, din raionul Bălți, care a reînviat tradiția meseriei de tăbăcărie, cojocărie și curelărie. A dezvoltat în familie o meserie uitată, și anume de a prelucra pieile după tehnologiile învățate „de la meseriașii care au lucrat în Combinatul de Blănuri din Bălți și a urmat studiile la colegiu din Bălți”, după cum a explicat el, la Târgul Meșterilor Populari, organizat la 23 mai 2021, la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Pe lângă prelucrarea pieilor de ovine, artizanul este cunoscut prin dibăcia confecționării opincilor, chimirelor, curelelor, căciulilor, sumanelor și bunișelor tradiționale strămoșești caracteristice portului popular din zona de nord a Republicii Moldova [9, 10, 11]. D. Pascari este și un participant activ la diverse expoziții, târguri cu meșteșuguri populare [12].

Un alt artizan din raionul Bălți este Anatolie Gogu, care s-a specializat ca tăbăcar și cojocar ce prelucurează piei și confecționează căciuli țurcănești, căciuli pentru dame din blană de miei. În cadrul Târgului meșterilor populari (Chișinău, 01.10.2022), artizanul ne-a relatat despre cum s-a purtat pe timpuri căciula țurcănească în diferite zone sau localități ale Moldovei, dând detalii pentru cazurile bărbaților înstăriți, tinerilor și bărbaților din părțile Cernăuților și Hotinului, „unde căciula o îndoiu sus în spate, însă cântăreții noștri din orchestra «Fluieraș» și cu dansatorii «Joc», adică, băieții au procurat foarte multe căciuli de la mine”. Valoroasele lucrări tradiționale din blană, căutate de localnici și de vizitatori străini, au fost prezentate de meșterul popular A. Gogu la diverse expoziții, cum ar fi Târgul Meșterilor Populari „La Nistru la Mărgioară” (25 iunie 2023, Cetatea Sorociei) ș.a. (Fig. 2).

Artur și Alexandra Oleinic sunt meșteri populari din satul Mândrești Noi, raionul Sângerei. I-am cunoscut la Târgul Meșterilor Populari din raionul Soroca (25 iunie 2023), aflând

Fig. 2. A. Gogu iunie 2023.
Foto: Nicolai Ischimji.

că această îndeletnicire a fost deprinsă de Artur Oleinic „de la părinți, în special de la mama, care a lucrat cusătoreasă la fabrica de blănuri din Bălți” [13]. Soții Oleinic folosesc piei de la miei și de la oi de tip Țigaie, procurate de la ciobanii locali, pe care le prelucurează. A. Oleinic a explicat că etapele prin care trece o pielică, cum ar fi „dubala, vopsirea, spălatul pieilor ca să nu miroase”, prezintă un proces complex de tăbăcărie și este foarte costisitor [14]. Deși sunt haine strămoșești, căciulile de cârlan, sumanul, cojocul tradițional din piele de oaie în versiunea lor actualizată se pot bucura de aprecieri. În opinia artizanului Artur Oleinic, „căciula țurcănească și cojocul sunt, de fapt, adevărate cărți de identitate ale neamului”. Dar „procesul este foarte îndelungat, totul începe de la pielea crudă, pe care o procur de la ciobanii noștri din Moldova. Procesul de prelucrare a pielii este foarte scump, dubala, vopsirea, spălatul pieilor ca să nu miroase”. Cu referire la unele preferințe, Alexandra Oleinic afirmă că „De sărbătorile de iarnă sunt solicitate bundițele și cojoacele, și deja pentru bărbați – căciulile”. Meșterița subliniază necesitatea îngrijirii speciale pentru hainele din blană [13].

Fig. 3. Chimir, Artur Oleinic și Alexandra Oleinic, Târgul Meșterilor Populari „La Nistru la Mărgioara”, raionul Soroca, 25 iunie 2023. Foto: Nicolai Ischimji.

Una dintre bundițele confecționate de soții Oleinic „are piele întoarsă pe interior, cât și pe exterior, astfel încât haina să fie călduroasă și trainică” [15]. Pe lângă această meserie, soții Oleinic mai practică cojocăria și curelăritul, confecționarea produselor din blănuri și piei naturale: căciuli, bundițe, stănuți sau cojocele fără mânici și cojocele cu mânici, opinci, papuci din blană și chimirele tradiționale zonei de nord (Fig. 3). Au început de la opinci și căciuli, pe care le-au modernizat la cerința consumatorului [15]. Precizăm că meșterii Oleinic sunt participanți activi la diverse târguri cu meșteri populari, expoziții ale costumului popular, emisiuni televizate și alte manifestări culturale cu scopul de a promova valorile strămoșești și produsele artizanatului [16]. De regulă, la asemenea târguri sau iarmaroace, cum ar fi cel din octombrie 2022 din orașul Sângerei, familia Oleinic expune diverse piese artizanale din blană naturală: căciuli, bundițe, brăie, opinci ortopedice [17]. Soții Alexandra și Artur Oleinic au făcut o pasiune pentru coaserea căciulilor de cârlan și a cojoacelor de lână [18].

Alexandru Tabarcea este fermier, cioban și meșter cojocar din satul Biliceni Vechi, raionul Sângerei [19]. A devenit cunoscut mai ales după ce și-a expus lucrările la Festivalul „Miorița laie, laie-bucălaie”, ce a avut loc în Cimișlia, în toamna anului 2022. Artizanul a precizat că „suntem crescători de animale, avem oile noastre, marfa este crescută de mine ca gospodar. Soția coase hainele aceste din pielicele”, punctând

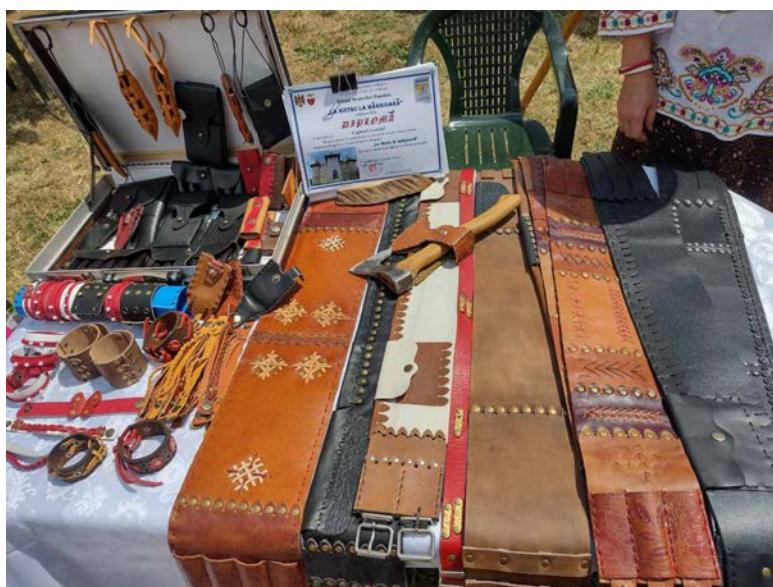

Fig. 4. Leonid Captari, meșter popular în confecționarea obiectelor din piele, Târgul Meșterilor Populari „La Nistru la Mărgioară”, Soroca, 25 iunie 2023.
Foto: Nicolai Ischimji.

necesitatea promovării tradițiilor populare. Familia Tabarcea confecționează căciuli sau cușme pentru bărbați, căciuli pentru doamne, cojoace, blană pentru femei și alte articole artizanale [20].

Leonid Captari (Fig. 4) este meșter popular în confecționarea obiectelor din piele (curelar), în raionul Soroca, fiind profesor la Colegiul Tehnic Agricol din Soroca, la Catedra discipline de specialitate cu profil: Mecanica. 80 de meșteri populari din toată Republica Moldova și-au dat întâlnire la Târgul Meșterilor Populari „La Nistru la Mărgioară”, desfășurat în iunie 2023, în preajma Cetății Soroca, ediția a XI-a [21]. Artizanul a învățat meserie de la tatăl său, dar și s-a autoperfecționat cu timpul. L. Captari creează din piele chimire ornamentate și cu buzunare ascunse, brățări din piele, portmonee, portochelari, huse pentru topor și alte obiecte de mică marochinărie.

În concluzie vom menționa că anume căutările noastre în localitățile din nordul Republicii Moldova, în vederea documentării asupra activității meșterilor în domeniul confecționării articolelor vestimentare și de marochinărie, ne permit să constatăm că acest artizanat este bine dezvoltat, deși antreprenorii necesită o subvenționare mai mare din partea

statului. Articolele din blănuri și piele lucrate de artizanii locali sunt la mare căutare, fiind prezentate în cadrul târgurilor, expozițiilor și iarmaroacelor. Meșteșugarii de la nordul republicii sunt promotori ai tradițiilor populare și veritabilelor valori românești.

Referințe bibliografice:

1. Condraticova, L.; Tocarciuc, A. *Centre de artizanat și meșteri în domeniul textilelor din Republica Moldova*. În: „Știința în Nordul Republicii Moldova: realizări, probleme, perspective”, 26-27 iunie 2019, Bălți: „Indigou Color”, 2020, Ediția 4, p. 394-402.
2. *Cea mai în vogă culoare a blănurilor*, [online]. [Accesat: 15.1.2018]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://stiri.md/article/social/cea-mai-in-voga-culoare-a-blanurilor/>
3. <https://www.data2b.md/ro/companies/1007602000444/societatea-comerciala-milabrega-srl> [Accesat: 04.7.2023]
4. <https://www.youtube.com/watch?v=DF-KSRjWtGoo> <https://m.facebook.com/InStyleMoldova/photos/%D0%B4%D0%BB%D1%8F-%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%86%D0%B8%D0%B8-%D0%B6%D1%83%D1%80%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%B0-in-style-moldova-%D0%B1%D1%80%D0%B5%D0%B-D%D0%B4-milabrega-astrakhan-furs-%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BB-%D1%81%D0%B0%D0%BC%D1%8B%D0%BC-%D1%8F/1440224539362219/> [Accesat: 10.6.2023].

5. *Explozie de culoare și nonconformism în noua colecție de blănuri*, semnată de MILABREGA – AS-TRAKHAN FURS, [online]. [Accesat: 10.6.2023]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://ydanko.com/explozie-de-culoare-si-nonconformism-in-noua-colectie-de-blănuri-semnata-milabrega-astrakhan-furs/>
6. https://locals.md/2017/fotoreportazh-moldova-fashion-days/milabregaimg_0785/ [Accesat: 10.6.2023]
7. <https://locals.md/2016/byit-v-trende-luchshie-autfityi-osenne-zimnih-kollektsiy-moldova-fashion-days/milabrega00003-2/> [Accesat: 10.6.2023]
8. Procop, Natalia. *Aspecte stilistice în vestimentația de la începutul anilor '60 ai sec. XX din RSSM*. În: „Arta. Seria arte vizuale și arhitectură,” nr. 1, 2018, p. 68-75.
9. *Căciula tradițională și opincile revin în activitate*. [online]. [Accesat: 20.3.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://madein.md/news/producerul-autohton/caciula-traditionala-si-opincile-revin-in-actualitate#>
10. *Tezaur - Dumitri Pascari, meșter popular, or. Bălți, 5 octombrie 2015*, [online]. [Accesat: 20.3.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: https://www.youtube.com/watch?v=2trzSxUaMLw&ab_channel=CovalencoS
11. *Opincile revin în actualitate. Un croitor din nordul țării le readuce faima de altădată*. 8.07.2016, [online]. [Accesat: 20.3.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: https://www.publika.md/opincile-revin-in-actualitate-un-croitor-din-nordul-tarii-le-readuce-faima-de-altadata_2681211.html
12. *Tezaur cu Dumitru Pascari, De la Căciula la Opincă, Meșter popular, Bălți*, [online]. [Accesat: 20.3.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.youtube.com/watch?v=GA6QNTdteis>; <http://dinbasarabia.ro/cultura/dumitru-pascari/>
13. *Atelierul soților Oleinic – o oază a tradițiilor românești*, [on-line]. [Accesat: 05.7.2023]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://tvrmdova.md/social/atelierul-sotilor-oleinic-o-oaza-a-traditiilor-romanesti/>
14. *Deși astăzi totul se modernizează, e bine să păstrăm tradițiile*. În: „Agro TV Moldova”, [on-line]. [Accesat: 20.3.2021]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://agrotv.md/desi-astazi-totul-se-modernizeaza-e-bine-sa-pastram-traditiile-video/>
15. *La Mîndreștii Noi se cos bondițe, cojoace și căciuli pe gustul tuturor*, [online]. [Accesat: 05.7.2023]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://nordnews.md/video-la-mindrestii-noi-se-cos-bondite-cojoace-si-caciuli-pe-gustul-tuturor/>
16. *A fost inaugurat Expo-târgul meșterilor populari*. 02.06.2021. În: „Ecoul Nostru”, [online]. [Accesat: 20.9.2023]. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.ecoul.md/a-fost-inaugurat-expo-targul-mesterilor-populari/>
17. *În orașul Sângerei a fost organizat iarmarocul „Toamna de aur”*. În: „Ecoul Nostru”, [online]. [Accesat: 05.7.2023]. Disponibil pe Internet la adresa: <http://www.ecoul.md/24556-2/>
18. *Pasiune pentru frumos. Doi soți din Singerei cos căciuli de cârlan și cojoace din lână, 12 ianuarie 2022*, [online]. [Accesat: 04.7.2023]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.youtube.com/watch?v=cigL94y9igl>
19. <https://tvrmdova.md/social/chiar-daca-in-acest-an-carnea-de-miel-costa-mai-scurp-in-ajunul-sarbatorii-invierii-domnului-produsul-este-la-mare-cautare/> [Accesat: 20.3.2021]
20. *Tezaur*, 06.11.2022, *Miorița laie, laie-bucălaie*, Cimișlia, [online]. [Accesat: 24.12.2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://www.youtube.com/watch?v=QALYPPPIwU>
21. *Zeci de meșteri populari din toată R. Moldova și-au dat întâlnire la un festival găzduit de cetatea Soroca*. 26 ianuarie 2022. În: „TVR Moldova. Știri”, [online]. [Accesat: 21.3.2022]. Disponibil pe Internet la adresa: <https://tvrmdova.md/article/fbf022e92bef2857/zeci-de-mesteri-populari-din-toata-r-moldova-si-audat-intalnire-la-un-festival-gazduit-de-cetatea-soroca.html>

PROFILUL ETNIC AL ORAȘUL BĂLȚI ÎN DIFERITE PERIOADE DE DEZVOLTARE

Marina MIRON

Doctor în științe istorice, expert în domeniul turismului și patrimoniului cultural. Cercetător științific superior, Universitatea de Stat din Moldova. Autoare a unei teze de doctor în științe istorice cu specializare în etnologie (2019).

Doctor în științe economice, expert în domeniul turismului și gestionarii patrimoniului local. Autorul unei teze de doctor în științe economice cu specializare în managementul resurselor turistice (2004).

Viorel MIRON

Profilul etnic al orașul Bălți în diferite perioade de dezvoltare

Rezumat. Autorii articolului de față vin cu o contribuție la cercetarea diversității etnice a or. Bălți și aportul acesteia la dezvoltarea socio-economică a localității. Rezultatele cercetării confirmă faptul că această așezare a fost și rămâne locuită de diverse grupuri etnice, principalul constituind populația autohtonă. Deși mult timp localitatea s-a aflat în proprietatea unei familii cu rădăcini grecești, aceasta nu a dus la formarea unei comunități grecești mari aici. Cea mai prezentă în viața socio-economică pe parcursul secolului al XIX-lea – prima parte a secolului al XX-lea a fost comunitatea evreiască, care a ajuns pe atunci la peste 50% din populația orașului, ocupându-se în special cu negustorie și prestare de servicii. Alte etnii (polonezi, germani, ruși, ucraineni, greci și armeni etc.) au fost ne semnificative ca număr de populație în orașul Bălți în perioada menționată mai sus. Anexarea Basarabiei în 1940 de către URSS cu instalarea ulterioară a regimului sovietic s-a soldat cu reducerea substanțială a numărului de evrei de pe tabloul etnic al Bălțiului și creșterea semnificativă a numărului de ruși și ucraineni în această localitate în perioada sovietică. Drept rezultat, după mai bine de 30 de ani de independență, cca 41% din populația orașului încă își declară limba rusă drept limbă maternă.

Cuvinte-cheie: orașul Bălți, diversitatea etnică, tabloul etnic, populația autohtonă, comunitatea grecească, comunitatea evreiască, Imperiul Rus, perioada interbelică, perioada sovietică, comunitatea rușilor și ucrainenilor.

The Ethnic Profile of the City of Bălți in Different Periods of Development

Abstract. The authors of this article contribute to the research of the ethnic diversity of the city of Bălți throughout its history and the contribution of the ethnic groups to the socio-economic development of the town. The results of the research confirm the fact that this settlement was and remains inhabited by various ethnic groups, the main group being the native population. Although for a long time a family with Greek roots owned the locality, this did not lead to the formation of a large Greek community here. The most present in the socio-economic life during the 19th century – the first part of the 20th century was the Jewish community, who at that time reached more than 50% of the city's population, dealing mainly with commerce and providing services. Other ethnicities (Poles, Germans, Russians, Ukrainians, Greeks and Armenians, etc.) were insignificant in terms of population in the city of Bălți during the above-mentioned period. The annexation of Bessarabia in 1940 by the USSR with the subsequent installation of the Soviet regime resulted in the substantial reduction of the number of Jews from the ethnic picture of Bălți and a significant increase in the number of Russians and Ukrainians in this locality during the Soviet period. As a result, after more than 30 years of independence, approximately 41% of the city's population still declare Russian as their mother tongue.

Keywords: the city of Bălți, the ethnic diversity, the ethnic picture, the native population, the Greek community, the Jewish community, the Russian Empire, the interwar period, the Soviet period, the community of Russians and Ukrainians.

Fiecare sat sau oraș din țara are în trecut o istorie formată dintr-un amalgam de evenimente, întâmplări și destine umane, care au depins de mai mulți factori interni, dar în special de cei externi. Deseori, cele mai neliniștite pagini sunt înscrise în istoria acelor localități, care s-au dezvoltat în apropierea căilor comerciale sau trece-rilor strategice peste râuri. Pe teritoriul mai multor așezări ale Moldovei s-au păstrat „dovezi” ale trecutului, exprimate în diverse elemente atribuite azi patrimoniului cultural. Cele mai reprezentative în acest sens sunt orașele, care au jucat un rol important în perioada medievală a Moldovei, precum Orheiul, Lăpușna, Soroca sau Tighina. Începând cu secolul al XIX-lea or. Chișinău devine axa principală a dezvoltării Basarabiei, fiind ales în calitate de capitală a regiunii anexate la Imperiul Rus, în pofida faptului că avea o încărcătură istorică și simbolistică mai mică decât orașele menționate mai sus.

Bălțiul, la fel ca și noua capitală a provinciei Basarabia, a avut nevoie de un parcurs mai mare ca să devină un oraș important pentru istoria neamului nostru. Autorii articolului de față, realizat în cadrul proiectului [1], vin cu contribuția la cercetarea varietății etnice a or. Bălți pe parcursul istoriei sale și aportul acesteia la dezvoltarea socio-economică a localității.

În realizarea acestei sarcini am renunțat la principiul cronologic în dezvoltarea temei în favoarea profilării aportului fiecărei etnii, răspunzând la unele întrebări bine punctate. Totodată, fără a pretinde la înțâitate în cercetarea istoricului dezvoltării orașului Bălți, vom trece aici în revistă principalele etape a dezvoltării localității importante pentru evoluția fiecărui grup etnic.

Urme „etnice” în istoria dezvoltarea localității Bălți. Există mai multe discuții în rândul istoricilor referitor la data atestării așezării Bălți și cine a fost acea persoană, care a contribuit la dezvoltarea localității. Frumoasă, dar ne confirmată documentar, este legenda că, pe aceste locuri ar fi trăit pe la 1421 cneaghina Mazovețcaia, sora cneazului Lituaniei Vladislav al II-lea Jagiello și ea ar fi înființat așezarea Bălți. Însă potrivit argumentărilor bine documentate „amintita

cneaghină – identificată ca cea de-a treia soție a lui Alexandru cel Bun, Ryngalla – este desemnată impropriu ca Mazovețcaia, știindu-se că primul ei soț, Henric Siemowitovic, n-a fost numit niciodată Mazovețchi, el fiind doar fiul cneazului Mazoviei, Siemowit al III-lea, și nu cneaz al acesteia. [...] Despărțirea lui Alexandru cel Bun de soția sa catolică producându-se în anul 1421. Menționăm că apanajul [2] pe care domnul Moldovei îl acordă la 13 decembrie 1421 soției sale repudiate se afla la Târgul Siretului și la Volovăț, fapt care ne permite să conchidem că în zona Bălțiului nu a existat vreun domeniu al Ryngallei, afirmația despre aflarea ei pe aceste meleaguri fiind gratuită” [18, p. 81]. Este de acord cu caracterul ireal al acestei versiuni de apariție a așezării Bălți și un alt cercetător al istoriei orașului T.-T. Marșalcovschi, care consideră că această variantă apare din „denaturarea unor pasaje din consemnările călătorului francez de Lannoy, care face o vizită la curtea domnească a lui Alexandru cel Bun în iarna anului 1421” [14, p. 12]. Drept urmare „ideea formulată reprezintă un mit inventat și lipsit de suport documentar. La fel de confuză se prezintă afirmația, potrivit căreia Ringala pe locul viitorului Bălți ar fi ridicat o bisericuță din lemn (ortodoxă sau catolică?) și că ar fi pus temelia orașului Bălți «nu mai târziu de anul 1421». Astfel de «concluzii» nu au nimic comun cu cercetarea problemei și induc opinia publică de la cunoașterea realității obiective” [14, p. 18].

Atestare documentară mai certă se referă la anul 1620, când „în septembrie 1620, *armata polonă* comandată de hatmanul Stanisław Żółkiewski a trecut frontiera cu Moldova la Iargura și s-a oprit lângă Ungheni, la 7 – 8 km de Țuțora. După pierderea bătăliei de la Țuțora din 19 septembrie”, polonezii se retrag prin satele Petrești, Scumpia, Catranâc, „iar pe la amiaza zilei de 4 octombrie ajung la râul Răut, lângă satul Bălți. Aici, un alt atac al *turco-tătarilor* a fost anihilat de polonezi. Totuși în zilele următoare, tabăra hatmanului, din multiple cauze, se va destrăma” [18, p. 81]. Așadar, prima atestare a localității Bălți are loc la **4 octombrie 1620** deși Șt. Ciobanu bănuia că „istoria acestui oraș se

pierde în negura trecutului” [4, p. 86]. Evenimentul, descris în pasajul de mai sus confirmă faptul că această localitate era amplasată în apropiere unei treceri strategice, care cel mai probabil era utilizată de negustori (și acest lucru este dovedit în perioadele ce urmează), dar și pe vremea companiilor militare și de către armatele, implicate în acele companii. Rolul semnificativ al Bălțiului în compania militară de pe Prut a lui Petru cel Mare a fost susținut de către cercetătorul S. Tabuncic, care menționează că „un episod din trecutul orașului de pe Răut (Bălți – n.n.), amintit de unii istorici, privește retragerea lui Petru cel Mare din Moldova după lupta de la Stănilești din 18–22 iulie 1711, când magaziile cu provizii de la Bălți ale armatei sale ar fi fost prădate de tătari. În privința acestui crâmpel al campaniei de la Prut trebuie să notăm că documentele contemporane evenimentelor arată că oștile rusești își stabiliseră baza de aprovizionare cu produse alimentare și furaje în preajma orașului Iași, o parte din provizii putând însă proveni și din părțile Bălțiului” [18, p. 82]. În opinia cercetătorului T.-T. Marșalovschi „nu există indicații documentate privitor la influența directă a drumurilor comerciale asupra genezei or. Bălți. Însă, procesele economice din zonă nu pot fi lăsate fără atenție. Uricul fals «de întăritură» [din 23 noiembrie 1470] executat, cu siguranță, după moartea lui Lăpușneanu (domnitorul Alexandru Lăpușneanu (anii de viață 1499–1568) – n.n.), cu ocazia revizuirii hotarelor de moșii, este pomenit «șleahul care merge la Bălți». Deci, actul a fost executat cel târziu pe la începutul sec. al XVII-lea și atestă existența sigură a toponimului Bălți deja recunoscut în calitate de târg” [14, p. 15].

Se spune că în 1765 (din alte surse la **20 august 1766**), după izgonirea tătarilor, domnul Moldovei Alexandru Ghica [2, p. 84] a împărțit moșia Bălților în două și a dăruit-o: o jumătate de moșie – Mănăstirii „Sf. Spiridon” din Iași, iar cealaltă jumătate – fraților Alexandru, Constantin și Iordache (sau Gheorghe – n.n.) Panaite, *importanți negustori greci*. Conform datelor unui alt cercetător, care analizează un document din **9 iunie 1766** reiese că „domnitorul Grigore III Ghica dăruiește mănăstirii Sfântul Spiridon din

Iași jumătate din acest latifundiu, se arată: «și aflând domnia mea cum că între ținutul Iașului, și între ținutul Sorociei pe Răut, iaste o moșie ce să numește Bălțile, care moșie fiind domnească și pustie, și nefiind dată nimăru, s-au luat sub stăpânirea domnii» [18, p. 82]. Cert este faptul că această împărțire a moșiei Bălțului a avut loc în vara anului 1766, însă rămâne în dezbatere numele domnitorului, care a oferit aceste pământuri mănăstirii și fraților Panaite. Cu toate acestea, analizând datele biografice acestor doi domnitori menționați conchidem că este vorba totuși de domnitorul Grigore III Ghica. Din același document, analizat de către S. Tabuncic reiese că până la mijlocul sec. XVIII-lea „suprafețe vaste de pe valea mănoasă a Răutului, oferind condiții excelente pentru creșterea animalelor, au atras un timp îndelungat cete de tătari care își pășunau aici turmele lor de oi și mulțimile de cai” [18, p. 83].

Din 1766 frații Panaite și copiii lor contribuie semnificativ la construcția și dezvoltarea satului Bălți pe partea dreaptă a Răutului, iar Epitropia „Sf. Spiridon” – pe stânga Răutului, unde actualmente se află gara feroviară de nord și Slobozia Bălților [2, p. 38–39]. Familia Panaite a folosit poziția favorabilă a Bălțului, situat la intersecția marilor căi comerciale, și experiența negustorilor locali în organizarea iarmaroacelor, contribuind la dezvoltarea târgului. Au fost construite noi drumuri, case, poduri. În centrul târgului a apărut o piață largă unde se desfășurau iarmaroacele. Cercetătorul T.-T. Marșalovschi concludă că Bălțul „din 1769 capătă forma tipică a unui târg boieresc, populația căruia practica agricultura, creșterea animalelor, meșteșugurile, negoțul” [14, p. 21]. Orașul rămâne în proprietate doar familiei Panaite până în 1835. Însă, cum explică Gh. Ghibănescu „Alexandru Panaite, vechiul proprietar al Bălților [...] s-a încuscrit cu mari familii de boieri din țară și murind el a lăsat averile lui la cele 2 fete, din care una măritată cu un Catargi, alta cu un Crupenski” [7, p. 36]. Această informație este completată și de următoarele detalii: „fica lui Panaiti (Panaite), Ecaterina, s-a măritat cu Paharnicul Petrache Catargi, orașul Bălți fiind moștenit de familia acestuia”

[3, p. 6]. Istoria or. Bălți pe scurt este abordată și în lucrările ilustrului N. Iorga, care polemizează cu I. G. Kohl omul de știință, călătorul german așezat în Rusia, care scria că „târgul era înființat pe moșia boierului Catargiu, căruia proprietarii de case-i plăteau bezmen” [11, p. 54]. N. Iorga menționează că „observația referitor la apariția localității este greșită, deoarece aceasta apare mult mai devreme decât devine proprietatea familiei nobililor Catargi. Abia din 1835 Bălțul devine proprietate privată a familiei Catargi, dar și familiilor nobililor precum Crupenschi și Stuart” [11, p. 54]. Fiind timp îndelungat proprietate privată a unor negustori greci, acestea s-au îngrijit ca localitatea să se dezvolte în așa mod ca să aducă profit proprietarilor devenind centru regional de iarmaroace. Tot de către proprietarii așezării Bălți au fost invitați reprezentanți ai unor etnii, care tradițional se ocupau de negoț și comerț, precum evreii și armenii. Se cunoaște că până în anii 20 ai secolului XX orașul Bălți rămânea proprietate privată.

Când și cum apar diversele etnii pe teritoriul așezării Bălți? Aportul acestora la dezvoltarea socio-economică a localității. Cum am menționat mai sus, proprietarii așezării Bălți, greci după proveniență etnică, au contribuit semnificativ la dezvoltarea multilaterală a localității, inclusiv la varietatea etnică a populației Bălțului. Deși familia Panaite avea rădăcini grecești, nicidecum în această așezare nu s-a format o comunitate mare de **greci**. Recensământul din 1817 oferă puține detalii referitor la structura etnică a orașului Bălți, se menționează doar că „aparține lui Alexandru Panaitu (Panaite – n.n.) și numără 42 de negustori creștini și armeni” [34, p. 83]. Acesta nu afirmă, dar nici nu infirmă faptul că printre comercianții așezării erau și greci. În datele primului recensământ general al populației Imperiului Rus în 1897 este fixată prezența printre locuitorii orașului și a unui grup de persoane de etnie greacă, 16 la număr [33, p. 103]. Un scurt pasaj despre contribuția grecilor în viața socio-economică a orașului la începutul secolului XX și observații despre integrarea acestora în comunitatea locală găsim în descrierea scurtei

șederi a lui N. Iorga la Bălți, care relatează următoarele: „[...] vom cina la restaurantul gării. Ne ducem într-acolo pe jos. Strada pe care o cunoaștem. Apa Răutului, pe malul căreia zburdă căluți de rasă moldovenească, păziți de evrei. La gară nu e nimeni. Un tren vine abia pe la 10 jumătate. Cu greu descoperim pe restaurator, care ni dă șuncă și ni fierbe ouă; bere rece, bună. Omul vorbește rusește rău, nu înțelege o boabă românește și se îndeasă cu franțuzeasca, în care nu poate spune sunetul «j». Se descopere că e grec, grec din Constantinopole [...]” [11, p. 58].

În perioada interbelică comunitatea grecească la Bălți era mai mare, fiind formată din 42 de persoane [14, p. 48-49]. În recensămintele din perioada sovietică și cele două ediții de recensămente generale ale populației din Republica Moldova din 2004 și 2014, dacă și s-a identificat cineva dintre locuitori ai orașului după proveniență etnică ca grec, numărul e atât de nesemnificativ că a fost trecut în rubrica „Alte etnii”.

La invitația boierilor Panaite, în 1779, în Bălți se așează primii **evrei** – negustori meniți să contribuie la dezvoltarea activității comerciale a așezării. Gh. Ghibănescu interpretează în felul următor apariția evreilor în așezarea Bălți: „Târziu, în secolul XVIII, jidanii (adică evreii – n.n.) încep a se așeza în Bălți, unde-i găsim cumpărând și vânzând încă din 1770” [7, p. 39]. N. Iorga considera că anexarea Basarabiei de Imperiul Rus a fost una prielnică pentru dezvoltarea comunității evreilor din această așezare. „După 1812, cârmuirea cea nouă, rusească, a îngăduit prefacerea satului într-o mare îngrămădire de evrei. Pe aceștia îi chema aici însemnătatea negoțului cu grâne, în acest punct central, așezat la mijlocul părților celor mai roditoare ale Basarabiei. [...] Totuși în Bălți sunt peste 10 mii de locuitori (cel mai probabil aceasta cifra se referea la începutul sec. XX, când a fost creată opera savantului – n.n.), iar printre ei negustori de grâne foarte bogați, evrei, armeni” [12, p. 53].

Pe parcursul secolului al XIX-lea numărul evreilor a crescut rapid în localitate, ajungând în unele perioade de timp peste 50% dintre locuitorii Bălțului. Pentru prima dată informații statistice despre acest grup etnic descoperim în

datele recensământului din 1817, din care reiese că în Bălți locuiau 244 de evrei („cap de familie”), făcând cel mai probabil inițial parte din pătura socială inferioară, din cei total înregistrați 606 bărbați și 14 femei văduve (considerate „cap de familie” – n.n.) și 36 de burlaci [34, p. 83].

N. Iorga, analizând informațiile călătorilor străini despre istoria românilor, menționează că I.G. Kohl, referitor la populația așezării Bălți spunea „dintre cei 4 500 de locuitori din anul 1838, se socot 4 000 moldoveni și evrei, cam tot atâția din fiecare neam” [11, p. 54]. Această informație, ne fiind foarte sigură, totuși ne oferă posibilitate să conchidem că în 20 de ani populația evreilor din Bălți a crescut de la 244 de persoane („cap de familie” – n.n.) în 1817 la cca 2000 în 1838.

În 1845 a fost elaborat și aprobat primul plan de dezvoltare a orașului Bălți, conținutul căruia la fel contribuie cu informații importante. În acest plan printre altele erau marcate ca existente câteva sinagoge, dar se prevedea și construcția a trei cimitire, dintre care unul urma să fie evreiesc [2, p. 67]. Indirect, această sursă confirmă faptul că pe lângă obștea românească comunitatea evreiască în Bălți spre mijlocul secolului al XIX-lea era una suficient de mare, constituind aproximativ o treime din întreaga populație (dacă judecăm după faptul că din 3 cimitire unul trebuia să fie evreiesc – n.n.).

„În 1862, orașul avea 8202 locuitori, dintre care 4586 bărbați și 3616 femei. Majoritatea locuitorilor bălțeni erau evrei – 3957 (2004 bărbați și 1953 femei). [...] Activitatea economică era suficient de intensă, în mare parte afacerile erau dezvoltate de populația evreiască” [2, p. 69] scrie în lucrarea sa dedicată istoriei or. Bălți cercetătorul Gh. Baciuc.

Conform datelor Primului recensământ general al populației Imperiului Rus din 1897, orașul Bălți era populat de 18 478 de locuitori, dintre care 10 323 de persoane (sau 55,9%) după limba vorbită erau evrei. Se declarau ca adepți ai iudaismului 10 348 de persoane (sau 56%) [33, p. 103].

La începutul secolului al XX-lea cercetările cunoscutului geograf rus L. Berg, dedicate Basarabiei, confirmă faptul că or. Bălți rămâne un

important centru de comerț cu animale și cereale. Orașul în continuare aparține unui proprietar privat, fiind locuit de o populație de cca 23 600 persoane (în 1915), în principal de evrei (60%) și moldoveni (34%) [32, p. 192-193], deși datele statistice accesibile arată că populația evreiască nici odată nu a atins cota de 60% din populația orașului. Dacă comparăm datele lui L. Berg cu informațiile *Dicționarului geografic al Basarabiei* din 1904 a lui Z. Arbore observăm că „populația orașului, la 1902, a fost de 21 200 suflete, din care 9 300 români, 3 200 ruși, 8 700 evrei ș.a.” [1, p. 24]. Transformând datele *Dicționarului geografic* în proporții, observăm că la începutul secolului al XX-lea populația majoritară în or. Bălți era totuși românii (43%), fiind urmată de evrei (41%) și ruși (15%). Alte etnii constituiau doar 1% din numărul total de locuitori.

Totodată, lucrarea lui L. Berg ne oferă și o imagine generalizată a ocupațiilor și vieții evreilor din această regiune. Autorul menționează că „dintre orașe, cel mai mare număr de evrei se află în Bălți, Soroca, Orhei (aproximativ 60% în fiecare). Ocupația predominantă este comerțul; hrănește 43% din întreaga populație evreiască a provinciei; foarte important este comerțul cu cereale și alte produse agricole. Pe locul următor se află meșteșugurile: 13% dintre evrei se hrănesc cu croitorie și cizmărie; dintre bărbații evrei de peste 10 ani, 25% lucrează ca artizani, dintre femeii 6%” [32, p. 118-119]. Pe aceste date generalizate se suprapune bine următorul pasaj al lui N. Iorga referitor la cele observate în or. Bălți (am păstrat stilistica limbii române specifică începutului secolului XX – n.n.). „Ni s-a dat adresa hotelului «Londra». Isvocicul se oprește înaintea unei case vechi boierești, destul de bine ținută de un hangiu evreu. Și aici este un Șimen, mai mare, mult mai curat și mai demn – dacă pot zice așa – de cât celalt. El ne duce într-o odăiță cu pat, canapea, lavabou, masă și un scaun, împodobită cu o frumoasă cromolitografie înfățișând pe împărăteasa” [11, p. 54]. Și observații foarte subtile referitor la relațiile dintre diverse etnii în procesul de organizare a muncii și subordonarea în procesul executării... „Stăm în cerdacul hotelului «Londra» de la Bălți. Lângă noi, lucrători români

și ruși lucrează la un trotuar [...]. Supraveghează un evreu bătrân, care se plimbă în lung și în larg și împacă pe câte un lucrător hărțagit de băutura. Vorbește românește foarte bine, cu oarecare plăcere” [12, p. 48].

După Marea Unire din 1918, în or. Bălți, capitala județului, locuitorii, inclusiv și cei de etnie evreiască, au început să se ajusteze la realitățile și cerințele traiului comunitar în cadrul Regatului România. Confirmările acestor schimbări sunt fixate în publicația periodică „România nouă”: „Au apărut și firme românești pe la prăvălii. Mai mult, pe străzi văz publicații ale primăriei în limba românească” [apud: 19, p. 65-66]. Această ordine de idei este completată de observațiile lui Em. de Martonne din 1919, care menționează că în Bălți „chiar și evreii însăși par raliați noului regim” [apud: 19, p. 71; 14, p. 10]. Tot atunci și-au reînceput activitatea spitalul civil orășenesc și spitalul evreiesc, iar populației bălțene îi acordau ajutor medicii: Benderschi, Bogovschi, Buzenschi, Crasuc, Frenchel, Grauberg, Soibelman, Hâncu, Raiculescu, Vesterman ș.a. În 1923–1924, în județul Bălți funcționau un spital central și unul evreiesc, în care activau deja 19 medici. În 1929, în oraș continuau să funcționeze spitalul județean, condus de Emelian Buzenschi, spitalul orășenesc (israelit), condus de M. Neculescu. Funcționau deja 14 farmacii, care aparțineau în exclusivitate evreilor bălțeni [2, p. 276].

În perioada interbelică populația evreiască rămânea în continuare numeroasă, fiind formată la 1930 din 14229 (46,5%) de persoane, urmată de românii cu 8868 (29%) și rușii 5426 (17,7%) [16, p. 48-49]. În afară de 18 sinagogi (în alte surse este indicat că funcționau 30 de sinagoge și case de rugăciuni evreiești – n.n.) și cimitir evreiesc. În acea perioadă în Bălți funcționau un liceu evreiesc pentru băieți și aparte unul pentru fete, 2 școli evreiești primare, 2 școli evreiești pentru copii mici (probabil grădinițe – n.n.), o bibliotecă evreiască și un spital particular evreiesc, 2 azile evreiești de bătrâni [30]. Vladimir Nicu scria că în 1923 populația evreiască reușește să obțină de la directorul de interne din Chișinău autorizație de a construi o sinagogă, chiar la 5 m de la biserică „Sf. Apostoli

Petru și Pavel”, care se afla în construcție încă din 1915 pe fosta str. Regele Carol II, colț cu str. Marele Voievod Mihai. În acel timp s-a constatat că autorizația directorului de interne de a construi sinagoga este în contradicție cu dispozițiile oficiale, care prevedeau clar: „Construcțiile destinate pentru sinagogi și case de rugăciuni să nu se afle în apropierea bisericilor creștine”. Din cauza acestui conflict, s-a adoptat o hotărâre prin care: „Sinagogile și casele de rugăciuni ce se construiesc pe aceeași stradă cu o biserică creștină să se găsească la o distanță de cel puțin 200 metri (una sută de stânjeni), iar pe o altă stradă – nu mai puțin de 105 metri (sau 50 de stânjeni). Toate construcțiile zidite în contradicție cu regulamentul de față se vor muta în altă parte, fiind calificate drept contravenție sau se vor închide cu totul” [apud: 2, p. 369].

Dacă ne referim la aportul evreilor la dezvoltarea socio-economică a orașului, ținem să aducem următoarele informații: printre întreprinderile din industria alimentară erau bine cunoscute moara și fabrica de arpacaș I.I. Ioffe, fabrica de ulei Frații Volman, fabrica de ulei I. Friedemann etc. [30]. Reflectând asupra componenței etnice a orașului Bălți ilustrul Ion Simionescu menționează că „negustorimea formează sâmburele populației. Ea nu poate să fie decât din neamul cel mai negustoresc din părțile locului, care ocupă centrul orașului, vechii funcționari ruși, acum români, ce s-au tras la oraș, locuiesc la periferie. Sinagoga cea mai mare face concurența Soborului, o biserică destul de veche sfințită la 1804” [17, p. 82].

Anexarea Basarabiei la URSS conform pactului secret Molotov-Ribbentrop a jucat rolul principal în schimbarea situației comunității evreiești din or. Bălți. Conform indicatorului localităților din România din anul 1941 putem constata că numărul populației din municipiul Bălți s-a micșorat aproape dublu în comparație cu numărul populației din 1930 – de la 34760 la 18236 de locuitori [10, p. 75]. Luând în considerație datele recensămintelor din perioada sovietică și cea actuală, după care acest grup etnic aproape dispare din tabloul etnic al acestei localități, putem constata că scăderea considerabilă

a numărului de locuitori la 1941 a avut loc în primul rând din contul evreilor din or. Bălți.

Un alt grup etnic prezent de-a lungul timpului în Bălți apare la finele secolului al XVI-II-lea, când Iordache (în alte surse Gheorghe – n.n.) Panaite invită 300 de negustori **armeni** din Galiția. Aceștia pentru stabilirea lor în localitate pun condiția ridicării unei biserici romano-catolice. Astfel, în 1791 se pune piatra de temelie a bisericii negociate (arhitect – Anton Weissman, Austria). În 1795 se încheie construcția lăcașului, dar negustorii armeni se răzgândesc să se așeze cu traiul în Bălți. Atunci, biserica a fost sfințită în rit creștin ortodox, în ziua Sf. Ierarh Nicolae [21]. Astăzi este cel mai vechi edificiu ecleziastic păstrat în localitate, având statutul de monument național de importanță istorică și arhitecturală, iar hramul bisericii este sărbătorit de locuitorii ca Hramul orașului. Totodată, existența bisericii armenesti (vorbim aici despre o altă clădire – n.n.) pe teritoriului actualului municipiu Bălți confirmă faptul că până la urmă comunitatea armenescă a fost formată în această localitate, atât de prielnică pentru activități comerciale. Într-un articol dedicat evoluției demografice a comunității armenesti din Basarabia sub stăpânirea rusă, cercetătorul I. Gumenâi indică că în 1863 pentru primă dată în Bălți este menționată comunitatea armenescă cu un număr de 105 enoriași, având și un preot [9, p. 182]. La nivelul anului 1875 în or. Bălți exista o comunitate de armeni formată deja din 236 de enoriași, iar în 1915 numărul acestora scade și ajunge la 130 de persoane [9, p. 188]. La 4 februarie 1910, guvernatorul Basarabiei înaintează Ministerului Afacerilor Interne rugămintea de a permite ridicarea *bisericii armeano-grigoriene*. În 1915 începe construcția bisericii „Sf. Apostoli Petru și Pavel” [21]. Din alte surse aflăm că biserica armenescă a fost construită între anii 1910–1914 de către Alexandr Krasnoselski [8, p. 135].

Conform datelor recensământului din 1930 la acel moment în or. Bălți locuiau 158 de armeni, dintre care doar 21 recunoșteau limba armeană ca limba maternă [16, p. 48-49]. Recensămintele ulterioare denotă faptul că, dacă și sunt armeni între locuitorii Bălțiului, numărul

acestora este atât de mic, încât este inclus în rubrica „Alte etnii”. Astăzi biserica armenescă cu hramul „Sfântul Grigore Luminătorul” nu funcționează, este ocrotită de stat, fiind inclusă în Registrul monumentelor de Stat cu statut de monument național.

Alt grup etnic prezent până acum pe harta etnică a orașului Bălți sunt **rușii de rit vechi**. În cadrul unui material [25] mai degrabă publicistic se afirmă, că s-a păstrat un document unic, care indică faptul că biserica ortodoxă de rit vechi din Bălți a apărut mai devreme decât se menționează în alte surse, și anume anul 1770. Totodată, simplă analiză a datelor statistice pune la îndoială această afirmare slab argumentată documentar. Potrivit datelor din 1825, în Bălți locuiau 31 de lipoveni: 20 bărbați și 11 femei. Pe parcursul a cinci ani, în 1830, numărul lor a crescut de 3 ori, ajungând la 100 de oameni. În 1836, comunitatea de lipoveni avea deja propria capelă (astfel, dacă avea să existe la acel moment biserica de rit vechi, nu avea să fie nevoie de apariția unei mici capele, care servea drept lăcaș de cult – n.n.). La mijlocul secolului al XIX-lea, numărul credincioșilor de rit vechi a crescut de 2,5 ori din cauza migranților din provinciile Podolsk și Cernigov, care s-au stabilit în zona „Высланка” a actualului Canal de canotaj din localitate. În informațiile statistice din 1862 pentru primă dată apare referință la existența unei comunități formate din **ruși**, cel mai probabil cu referire la comunitatea rușilor de rit vechi. Din 1870 la Bălți funcționa o biserică de lemn a lipovenilor, sub conducerea starețului bisericii Ierofei Makarob (în unele surse este scris ca Makarov) [25]. Conform datelor Primului recensământ general al populației Imperiului Rus din 1897 rușii de rit vechi constituiau 250 de persoane din numărul total de populație, dar și din numărul total de 4220 de ruși, ucraineni și beloruși [33, p. 103], adică cca 5% din grupul etnic slavon prezent în or. Bălți.

Comunitatea religioasă a lipovenilor cu întreruperi a existat până în 1961. Prin decizia administrației locale, casa de rugăciune a vechilor credincioși a fost transformată în bibliotecă. La începutul anilor 1990, la Bălți a fost construită

o nouă biserică de rit vechi, sfințită cu Hramul „Arhanghelul Mihail” [25]. Istoria lipovenilor din Bălți care datează cel mai probabil de la începutul secolului al XIX-lea, continuă și azi în capitala nordică.

Referință directă la existența comunității **grupurilor etnice slavone** se face în recensământul din 1897, când după limba maternă rusă, ucraineană sau bielorusă sunt indicate cumulativ 4220 de persoane [33, p. 103]. În *Dicționarul geografic al Basarabiei* din 1904, Zamfir Arbore menționa că orașul Bălți, avea populație de 21 200 suflete, [...] dintre care 3 200 ruși [1, p. 24], adică cca 15% din numărul întreg de locuitori. Recensământul din perioada interbelică oferă date distincte privind numărul locuitorilor mun. Bălți de etnie rusă – 5426 de persoane sau 17% și cea ucraineană – 280 de persoane sau sub 1% [16, p. 48-49].

La fel recensământul din 1897 permite să observăm că, pe lângă grupurile menționate în datele demografice anterioare (moldoveni-români, evrei, armeni și ruși) au mai apărut pe tabloul etnic al orașului și alte grupuri etnice, precum polonezii (533) și germanii (103), biserica romano-catolică având ala cel moment 732 de enoriași [13]. Unele surse explică proveniența acestor grupuri etnice pe teritoriul or. Bălți în felul următor: „comunitatea **poloneză** este formată în principal din persoane care s-au retras aici după răscola nereușită a polonezilor din 1863, condusă de „Jond Narodov”. Pe lângă biserică funcționează o școală fondată în 1907 și o bibliotecă. **Germanii** provin din coloniile germane din județul Akkerman, unde ei au început să se stabilească în 1814 [20]. În perioada interbelică populația acestor grupuri etnice crește, atingând la 1930 polonezii 981 de persoane și germanii – 290 de persoane [16].

Însă prezența catolicilor în orașul Bălți este atestată documentar începând cu secolul al XVIII-lea, enoriașii aflându-se, după 1812, sub jurisdicția episcopului Stanislau Bogus Sestřecwicz din Movilău. Biserica parohială în cinstea Preasfintei Fecioare Maria a fost construită în anul 1821, comunitatea din Bălți făcând parte din parohia Chișinău. În 1828 a fost fondată

parohia de Bălți, aceasta devenind independentă de Chișinău. Cum am menționat anterior, în 1897, conform statisticilor oficiale, erau înregistrați 732 de credincioși în oraș, iar 2591 de credincioși, care aparțineau parohiei, locuiau în județul Bălți. În anul 1926, parohia avea 2500 de credincioși, dintre care 2000 erau polonezi, iar 500 – armeni. Conform materialelor din arhiva Diecezei de Iași, în anul 1936 parohia de Bălți dispunea de 18 ha de pământ arabil, o biserică, o casă parohială, o clădire pentru lucrătorii parohiei și o școală parohială. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial clădirea bisericii a fost distrusă. Primele mărturii ale reluării activității parohiei Bălți datează din 1 noiembrie 1944. Biserica fiind distrusă, liturghiile erau celebrate în biserica armeană. Conform datelor oficialităților locale, în anul 1946 parohia Bălți număra 200 de credincioși, însă, conform mărturiilor Pr. Nicolae Szczurek, parohia avea 2000 de credincioși, dintre care 1500 locuiau în Bălți. Parohia a funcționat până în 1962. La 14 octombrie 1988, Departamentul pentru probleme religioase din cadrul Consiliului de miniștri al URSS a înregistrat comunitatea religioasă a Bisericii Romano-Catolice din orașul Bălți, liturghiile în continuare erau celebrate în biserica armenească. Începând cu anul 1990, paroh al comunității este Pr. Jacek Puć, sub conducerea căruia în Bălți a fost construită casa parohială și biserica, care a fost sfințită pe data de 29 septembrie 2010, în sărbătoarea Sfinților Arhangheli [22].

Locul populației autohtone pe tabloul etnic al or. Bălți. Totodată, cercetătorii dedicați studierii istoriei or. Bălți consideră că până în anul 1812 populația târgului Bălți, în majoritate, era alcătuită din **români** [2; 4; 5; 12; 14; 18]. Din datele recensământului anului 1817 așezarea Bălți avea „3 preoți, 1 diacon și 3 dascăli, 3 mazăli și 12 ruțași. Clasa inferioară era compusă din: 262 gospodării, 14 văduve și 36 de „burlaci”. Negustori creștini și armeni – 42. Evrei – 244 (cum am menționat mai sus – n.n.). În total erau 606 de bărbați și 14 femei” [34, p. 83]. Conform regulilor perioadei respective în recensământ se înregistra populația masculină, de aceea cele 14

văduve erau considerate „cap de familie” și introduse în datele recensământului. Așadar, recensământul de la începutul sec. XIX-lea fixează prezența în Bălți a creștinilor ortodocși, armenilor și evreilor, având în vedere sub sintagma „creștini-ortodocși”, cel mai probabil, populația locală vorbitoare de limba română. Constatăm că la acel moment populația autohtonă constituia aprox. 2/3 din numărul celor trecuți în datele statistice.

În 1862, orașul avea 8202 locuitori, dintre care 4586 bărbați și 3616 femei. Moldovenii constituiau 2133 suflete (1179 bărbați, 215 femei), ruși – 143 (68 bărbați și 75 femei), țigani – 80 (45 și respectiv 35), restul fiind evrei, după cum am menționat mai sus [2, p. 69]. Practic la mijlocul secolului al XIX-lea crește semnificativ populația evreiască, numărul populației autohtone rămâne pe locul 2 constituind 26% din numărul total de locuitori. Drept dovadă existenței unei mai vechi confruntări tăcite sau unei competiții între evrei și moldoveni martorul ocular al vremii respective aducea faptul că „sâmbătă nu găsești nicio prăvălie deschisă în Bălți (prăvăliile în mare parte erau deținute de evrei – n.n.). În schimb, ca o protestare, moldovenii tocmai în această zi își țin târgul săptămânal obișnuit, când nu auzi decât vorbă potolită moldovenească” [apud: 19, p. 65-66].

Cercetătorul N. Enciu vine cu informații referitor la subiectul abordat în acest articol, altele decât datele recensământului din 1897. Domnia sa menționează că „conform unor date de la finele secolului al XIX-lea (1892), suprafața orașului Bălți era de 1.355 desetine și 1.098 stânjeni, din care 300 desetine erau pășuni. Populația orașului Bălți era de 11.118 locuitori, inclusiv 5.968 bărbați și 5.130 femei. După confesiuni, acea populație era majoritar ortodoxă și evreiască, urmată de catolici, armeni și ruși (sectanți). După clase (*soslovii*), populația orașului consta din nobili de naștere, nobili individuali, cler ortodox, cler catolic, cler armean, cler evreu și comercianți, restul populației fiind târgoveți (meșcane). Orașul avea o singură biserică ortodoxă, una catolică, una sectantă rusească, o sinagogă și 7 case de rugăciune evreiești, 25 dughene de piatră și 265 prăvălii din scânduri” [5, p. 107].

Desigur că după o 100 de ani de la anexarea Basarabiei de către Imperiul Rus în orașele basarabene se produc mari schimbări. Referitor la or. Bălți, Dumitru C. Moruzi menționează că se profilează o diferență vădită dintre „ulița cea mai de seamă și vreo alte două la fel [...]. Împodobite cu clădiri de câte șaisprezece-douăzeci de caturi [...], înconjurată cu case în stil rusesc [...]. În aceste case locuiesc ispravnicul și isprăvnicia [...], în sfârșit, toată breaslă cinovnicească și de Hristos iubitoare oaste. Câțiva proprietari de prin județe, dughene lipovenești, mai multe dughene jidovești”, iar „dincolo de străzile acestea tot mahalale ca la Orhei” [apud: 19, p. 46-47]. Unii autori de la începutul secolului XX și în perioada interbelică comparând principalele orașe județene din Basarabia – Chișinăul, Cahulul, Bălțul și Orheiul, vorbesc despre urbanizarea primilor trei de ruși, după anexarea Basarabiei. „Singur Orheiul a jucat un rol mai însemnat înainte de anexare” [apud: 19, p. 94].

În perioada interbelică numărul locuitorilor de etnie română crește până la cifra de 29%, dar evreii „sunt mulți și ei nu se contopesc” [apud: 19, p. 74] (se pare că autorii timpului au în vedere contopire cu alte etnii și întâi de toate cu moldovenii / românii – n.n.). Conform indicatorului localităților din România din anul 1941 populația or. Bălți cu suburbiile scade cu 48%, atingând cifra de 18236 [10, p. 75]. Pentru comparație, în 1930 orașul era populat cu 30570 de persoane. Cel mai probabil că către anul 1941 populația autohtonă devine una majoritară.

Cum am menționat anterior, perioada sovietică a contribuit semnificativ la schimbarea tabloului etnic al or. Bălți. Pe lângă faptul că în localitate s-a micșorat considerabil comunitatea evreiască, care în anii 30 ai secolului XX era grupul etnic cel mai numeros, în perioada postbelică pe lângă moldovenii români – etnia majoritară, observăm creștere bruscă a numărului rușilor și ucrainenilor. În 2004 când se înregistraseră cel mai mare număr de populație cu 122669 de locuitori, majoritatea bălțenilor se declară români (58,46%). Principalele minorități fiind ucrainenii (17,03%) și rușii (14,78%). 7,83% din populația orașului nu dezvăluie apartenența sa etnică [31].

Tabel 1. Componenta numerică a populației după limba vorbită (1897) [26, p. 103].

Localitatea	Numărul de locuitor		Limba vorbită						
			română	rusă, ucraineană, belorusă	ivrit	germană	țigănească	poloneză	alte
Județul Bălți	211448	nr.	140201	38345	27252	2145	1546	1422	537
		%	66,3	18,2	13,0	1,0	0,7	0,6	0,2
Orașul Bălți	18478	nr.	3103	4220	10323	103	36	533	160
		%	16,8	22,8	55,9	0,5	0,2	2,9	0,9

Sursa: Informația adaptată de autori în baza datelor recensământului.

Tabel 2. Distribuția locuitorilor județului Bălți după naționalitate (anul 1930) [11, p. 48-49].

Localitatea		Nr. total	Naționalitatea								
			Români	Evrei	Ruși	Ucraineni	Polonezi	Țigani	Germani	Armeni	alte
Județul Bălți	nr.	386721	270942	31695	46569	29288	3165	1929	1623	242	1268
	%	100	70,1	8,2	12,0	7,6	0,8	0,5	0,4	-	0,4
Orașul Bălți	nr.	30570	8868	14229	5426	280	981	33	290	158	566
	%	100	29,0	46,5	17,7	0,9	3,2	0,1	0,9	0,5	1,0

Sursa: Informația adaptată de autori în baza datelor recensământului.

Tabel 3. Evoluția populației orașul Bălți după criteriul „Limba maternă” (în baza recensămintelor oficiale).

Limba maternă	1897		1930		2004		2014	
	numărul	%	numărul	%	numărul	%	numărul	%
română	3157	17,08	8601	28,1	61780	48,43	50346	53,7
rusă	4220	22,83	6626	21,7	52035	40,79	38908	41,5
ucraineană			350	1,1	13317	10,43	4125	4,4
găgăuză	-	-	-	-	111	0,08	-	-
ebraică	10323	55,86	13912	45,5	-	-	-	-
poloneză	533	2,99	622	2	-	-	-	-
bulgară	7	0,03	20	0,06	102	0,08	94	0,1
germană	103	0,52	251	0,8	-	-	-	-
maghiară	-	-	68	0,2	-	-	-	-
armeană	50	0,27	21	0,06	-	-	-	-
greacă	16	0,08	19	0,06	-	-	-	-
turcă/ tătară	3	0,01	10	0,03	-	-	-	-
Alte limbi	66	0,35	38	0,12	1013	0,79	282	0,3
Ned-eclarată	-	-	32	0,1	203	0,15	-	-
Total	18478	100	30570	100	122669	100	93755	100

Sursa: Datele recensămintelor [11, p. 48-49; 26, p. 103; 22; 24] din diferite perioade istorice agregate de autori.

Dar, după 30 de ani de independență a Republicii Moldova, în or. Bălți, care a luat startul unei dezvoltări economice dinamice în perioada interbelică, astăzi mai des poate fi auzită limba rusă decât româna sau limbile altor etnii conlocuitoare în această așezare. Datele recensământului din 2004 [29] arată că deși 58,46% din locuitorii orașului s-au declarat după naționalitate români, limba rusă este vorbită frecvent de 55,29% de populație, fiind urmată de limba română – 41,23% și de limba ucraineană vorbită de 3,06% din locuitori. Această disonanță poate fi explicată doar prin faptul că în perioada sovietică s-a insistat pe utilizarea dominantă a limbii ruse în spațiul public. Practic, toate minoritățile naționale au fost puse în situația să aleagă ca limbă de conversație limba rusă și nu limba română sau numită atunci moldovenească. Dar și astăzi nu au fost întreprinse măsuri suficiente pentru ca aceste proporții să fie măcar inversate.

Comunitățile etnice din or. Bălți în prezent. Urmare proceselor etnice anterioare, la începutul secolului XXI orașul în continuare este populat de diferite etnii, unele dintre acestea au creat comunități înregistrate ca asociații obștești care contribuie la păstrarea tradiției și dezvoltarea lor etnică.

Astăzi pe al doilea loc după numărul de locuitori ai orașului sunt ucrainenii, constituind mai bine de 17% din numărul total de populație. În localitate funcționează Uniunea ucrainenilor din Republica Moldova «Zapovit», care contribuie la dezvoltarea relațiilor între Republica Moldova și Ucraina, la conservarea și promovarea tradițiilor ucrainenilor din țara noastră, dar în special în localitate. Comunitatea rușilor este a treia etnie după mărime în această așezare urbană, constituind sub 15% din întreaga populație a localității. Din 1997 aici funcționează „Comunitatea rusă din Bălți”. Scopul comunității constă în păstrarea și dezvoltarea limbii ruse în oraș, apărarea drepturilor civile, culturale, sociale ale membrilor comunității și acordarea ajutorului doritorilor de a se repatria în Rusia [27].

La 20 august 1994 a fost înregistrată „Casa poloneză” (Polski Dom) în Bălți – centrul

etnocultural a polonezilor din oraș, cât și a celor din nordul țării. Una din direcțiile principale ale activității etnoculturale este menținerea și dezvoltarea limbii poloneze. Tineretul studiază după un program intensiv limba și literatura poloneză, istoria și geografia Poloniei. În fiecare an „Casa poloneză” ajută tinerii cu perfectarea actelor pentru admiterea la instituțiile din Polonia. Pentru însușirea mai bună a tradițiilor și datinilor naționale s-au înființat ansamblul vocal de tineret „Lastocika” și cel de dansuri populare „Krokus”. Casa Poloneză din Bălți a fondat 9 filiale în raionale adiacente [26]. La începutul secolului al XXI-lea diaspora poloneză în or. Bălți, care număra aproximativ 3 mii de oameni, a devenit un centru important de consolidare a relațiilor economice și culturale între Republica Moldova și Polonia.

În datele recensământului din 2014 în mun. Bălți nu există nici o persoană, care ar recunoaște ca limba maternă limba ebraică [31]. Totodată, aici activează o comunitate religioasă iudaică, iudaismul este practicat de 47 de persoane [28]. „Asociația organizațiilor evreiești din Bălți” a fost fondată în 1989 ca Societatea Bălțeană de Cultura Evreiască și a fost reorganizată în asociație în 1998. Scopul comunității constă în păstrarea și dezvoltarea culturii evreiești în oraș, apărarea drepturilor civile, culturale, sociale ale membrilor comunității și acordarea ajutorului social precum și implicarea în diferite proiecte de comemorare a istoriei evreiești bălțene. Face parte din Comunitatea Evreiască din Republica Moldova care a fost înregistrată oficial în anul 1997 [23]. În vara anului 2022 în Bălți după o pauză de câteva decenii a fost deschisă o sinagogă [24].

Concluzii

Indiferent de conjuncturile favorabile pentru creșterea sau descreșterea unor grupuri etnice în diferite perioade de timp, Bălțiul întotdeauna s-a dezvoltat ca o localitate populată întâi de toate de moldoveni / români. Deși se consideră că Bălțiul obține statut de oraș în 1818 din ordinul împăratului rus Alexandru I, deja în datele recensământului din 1817 localitatea este scoasă din lista satelor și trecută în tagma orașelor

din județul Iași. Totodată, trebuie să ținem cont de faptul că descifrarea datelor recensământului din 1817 a avut loc mult mai tarziu, la finele secolului XIX-lea, când Bălțul demult era nu doar oraș, dar și centru de județ, acest lucru a și influențat probabil numirea Bălțului în calitate de oraș la momentul discifrării datelor acelui recensământ. Deși mult timp s-a aflat în proprietatea unei familii cu rădăcini grecești, acesta nu a rezultat dezvoltarea unei comunități grecești mari. Abia în perioada interbelică numărul grecilor a ajuns la maxim în Bălți, fiind totuși mai mic de 100 persoane. Printre primele grupuri etnice, care au contribuit la formarea tabloului etnic al Bălțului, au fost evreii, care au ajuns la peste 50% din populația orașului la finele secolului XIX – începutul secolului XX, ocupându-se în special de negustorie și prestare de servicii. Anexarea Basarabiei în 1940 cu instalarea ulterioară a regimului sovietic s-a soldat cu micșorarea semnificativă a acestui grup din tabloul etnic al Bălțului. La finele secolului al XVIII-lea proprietarii târgului invită în Bălți armenii, la fel cunoscuți pentru abilitățile lor în domeniul negoțului. Prima încercare de la finele secolului al XVIII-lea a fost vădit nereușită, însă construcția în perioada anilor 1910–1915 a bisericii armenesti pe teritoriul urbei confirmă faptul că până la urma armenii s-au așezat în acest oraș, formând o comunitate mică.

Inițial (începutul secolului al XIX-lea) în Bălți rușii au ajuns într-un grup mic prigoniti pe motive religioase, reprezentând ortodoxia de rit vechi. Nici la finele secolului al XIX-lea în recensământul din 1897 încă nu este specificată aparte populația rușilor în Bălți, fiind comasată cu alte două etnii – ucraineană și bielorusă. Abia în recensământul din 1930 este evidențiat separat numărul de etnici ruși, care reprezenta 17,7% din întreaga populația a orașului. La finele secolului XX, după obținerea independenței și formarea Republicii Moldova, cca. 41% din populația orașului Bălți își declară limba rusă drept limba maternă. Ucrainenii la începutul secolului XX reprezentau mai puțin de 1% din populația urbei, ajungând la ultimul recensământ din 2014 la o cifră de 4,4% de locuitori, care

recunoșteau limba ucraineană ca limba maternă. În perioada interbelică școlile și bisericile din Basarabia, inclusiv din or. Bălți, erau principalii indicatori ai apartenenței etnice și purtători de identitate, respectiv, dispunând de informații referitor la acestea putem fixa situația etnică cât se poate de exact. Așadar atunci, în oraș funcționau două grădinițe de copii, patru școli primare mixte și școala medie de stat de băieți, toate cu predare în limba română, o școală polonă mixtă, un liceu rusesc particular mixt, liceu particular de băieți și liceu de fete ambele evreiești [19, p. 92-93]. Prin aceasta se dovedește faptul că în perioada interbelică a fost permisă predare în școli în mai multe limbi și doar părinții decideau unde și în ce limbă vor învăța copiii lor. Bisericile erau reprezentate de o catedrală și biserică militară, ambele ortodoxe, biserica romano-catolică și cea armesească, una lipovenească. Pentru populația evreiască funcționa un templu și 16 case evreiești de rugăciune. Dispune și de șase cimitire, și anume: ortodox, romano-catolic, armenesc, lipovenesc, militar și evreiesc [19, p. 92-93]. Cel militar probabil că la fel era unul ortodox. Credința fiind un lucru firesc, în Bălți au fost create condiții pentru cetățenii de diferite confesiuni, iar după viața pământească înmormântarea se efectua în acel cimitir, care corespundea credinței răposatului. Prin stilul arhitectural al orașului din perioada interbelică se profilează alt indicator al identității etnice. Pierderea în perioada sovietică a acestor piloni ai identității etnice precum școala, biserica sau anumite clădiri, care pe vremuri se aflau în proprietatea reprezentanților unor etnii locuitoare ale or. Bălți era posibilă și datorită faptului că în Al Doilea Război Mondial Bălțul „a fost ars în întregime. [...] Cea mai mare parte a orașului a fost transformată [...] în cenușe și scrum. [...] Din tot ce poate avea un oraș, nu a mai rămas nimic. Fabricile, morile, bisericile, casele toate, sunt arse” [7, p. 48]. Până anii 40 ai secolului XX grupuri etnice predominante rămăneau moldovenii și evreii, altele (polonezi, germani, ruși, ucraineni, greci și armeni etc.) fiind neimportante ca număr de populație în orașul Bălți. Datorită micșorării semnificative a comunității

evreiești la mijlocul secolului al XX-lea și creșterii numărului de ruși și ucraineni, tabloul etnic al orașului se schimbă radical.

Note și referințe bibliografice:

1. Arbore, Zamfir. *Dicționarul geografic al Basarabiei*, ed. I. București: Atelierele grafice I.V. Socescu, 1904, 176 p., p. 22-24.
2. Baci, Gheorghe. *Orașul Bălți și oamenii lui*. Chișinău: Tipografia Centrală, 2011.
3. Bezviconi, Gh. Dacă a existat Bălții în secolul XV. În: „Cuget moldovenesc” (Bălți), An. VII, nr. 4-7, aprilie-august 1938, p. 6.
4. Ciobanu, Ștefan. *Basarabia*. Chișinău: Universitas, 1993.
5. Enciu, Nicolae. Orașul și județul Bălți de la începuturi până în anul Marii Uniri. În: „Dialogica, revista de studii culturale și literatură”. 2019, nr. 1, p. 104-115.
6. Gheorghiu, C.V. *Ard malurile Nistrului*. București: Editura GEEA, 1993, p. 48.
7. Ghibănescu, Gh. *Impresii și note din Basarabia*. Chișinău: Editura Civitas, 2001.
8. Grișina, Svetlana ș.a. *Bălți. Album consacrat celei de-a 585-a aniversare a înființării orașului Bălți*. Chișinău: Proart SRL, 2006.
9. Gumenai, Ion. Evoluția demografică a comunității armenesti din Basarabia sub stăpânirea rusă. În: *Archiva Moldaviae*, Vol. X, 2018, p. 175-189.
10. *Indicatorul localităților din România*, Datele recensământului general din 6 aprilie 1941. București: Împriarea Institutului Statistic, 1943.
11. Iorga, Nicolae. *Istoria românilor prin călători*. În: https://ro.wikisource.org/wiki/Istoria_rom%C3%A2nilor_prin_c%C4%83l%C4%83tori/C%C4%83l%C4%83tori_dup%C4%83_1821 [Accesat: 16.02.2023].
12. Iorga, Nicolae. *Neamul românesc în Basarabia*. București: Ed. Librăriei SOCECU7&Co, 1905.
13. Istoria orașului Bălți. În: <https://vlasencom.wordpress.com/2014/01/20/istoria-orasului-balti/> [Accesat: 16.02.2023].
14. Marșalcovschi, Teo-Teodor. Geneza municipiului Bălți: concept urbanistic și prima atestare. În: „Anuarul catedrei Discipline Socioumaniste a Universității «A. Russo» din Bălți”. 2007/2008. Bălți, Presa Universitară Bălțeană, 2009, p. 6-28. p. 12.
15. *Politico-economic review of Basarabia by Captain John Kaba*. 30 June, 1919, 32 p.
16. *Recensământul general al populației din 1930*, Vol. II. Neam, limba maternă, religie. București, 1930.
17. Simionescu, Ion. *Bălți*. În: „Țara noastră”, Ed. a II-a. București: Fundațiile Culturale Regale, 1937, p. 81-83.
18. Tabuncic, Sergiu. Campania poloneză de la Prut din anul 1620. Localități și locuri străbătute în cursul expediției. În: „Anuarul Institutului de Istorie”, nr. 2, 2013, p. 68-84.
19. Vrabie, D. *Bălțul. În lumina vremurilor de altădată*. Chișinău: Editura UNU, 2022, 250 p.
20. <http://www.bessarabia.ru/belci.htm> [Accesat: 16.02.2023].
21. <https://balti.md/despre-municipiu/istoria/> [Accesat: 16.02.2023].
22. <https://catholicmold.md/page/parohia-sfintii-arhangheli-balti> [Accesat: 16.02.2023].
23. <https://jcm.md/ro/despre-comunitatea-evreiasca/> [Accesat: 16.02.2023].
24. <https://jcm.md/ro/news/s-a-deschis-sinagoga-la-balti/> [Accesat: 16.02.2023].
25. <https://lex21.md/archives/4906> [Accesat: 16.02.2023].
26. <https://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83l%C8%9Bi#Demografie> [Accesat: 16.02.2023].
27. https://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83l%C8%9Bi#Structura_etnic%C4%83 [Accesat: 16.02.2023].
28. https://ro.wikipedia.org/wiki/B%C4%83l%C8%9Bi#Structura_lingvistic%C4%83 [Accesat: 16.02.2023].
29. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Recens%C4%83m%C3%A2ntul_popula%C8%9Biei_din_2004_\(Republica_Moldova\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Recens%C4%83m%C3%A2ntul_popula%C8%9Biei_din_2004_(Republica_Moldova)) [Accesat: 16.02.2023].
30. <https://romaniainterbelica.memoria.ro/jude-te/balti/> [Accesat: 16.02.2023].
31. <https://statistica.gov.md/ro/recensamantul-populatiei-si-al-locuintelor-2014-122.html> [Accesat: 16.02.2023].
32. Берг, Л. *Бессарабия. Страна – Люди – Хозяйство*. Кишинев: Universitas, 1993.
33. *Первая Всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.: 3: Бессарабская губерния.* / под редакцией Н.А. Тройницкого. Санкт-Петербург: Издание Центрального статистического комитета Министерства внутренних дел, 1905, XXIV, 254 с.
34. *Роспись землевладения и сословного состояния населения Бессарабии по данным переписи 1817 года*, 230 с.

* Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii.

Apanaj – parte dintr-un domeniu feudal acordată fiilor din casele domnitoare și din marile familii nobile; proprietate sau venit acordat din averea țării membrilor unei familii domnitoare.

FABRICA DE BERE A LUI MEER BRESTECICO DIN ORAȘUL BĂLȚI

Dinu POȘTARENCU

Doctor în istorie, cercetător științific coordonator la Institutul de Istorie al Universității de Stat din Moldova.

Domenii de preocupare: istoria modernă a Basarabiei, istoria localităților, viața și activitatea unor personalități basarabene, genealogie.

Cărți publicate: *O istorie a Basarabiei în date și documente*, Chișinău, 1998; *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, Chișinău, 2005, vol. I; *Contribuții la istoria modernă a Basarabiei*, Chișinău, 2009, vol. II; *Destinul românilor basarabeni sub dominația țaristă*, Chișinău, 2012; *Basarabia în anii Primului Război Mondial*, Chișinău, 2019; *Basarabia în primul an după anexarea la Imperiul Rus*, Chișinău, 2021.

Fabrica de bere a lui Meer Brestecico din orașul Bălți

Rezumat. Studiul valorifică surse de arhivă și presa timpului privind dezvoltarea industriei de fabricare a berii în Basarabia, în primele decenii ale secolului al XX-lea. Primele atestări datează cu anul 1901 și se referă la existența în Basarabia a șapte fabrici de bere: trei – în orașul Hotin, una – în orașul Soroca, două – în orașul Chișinău și una – în orașul Bender. În raportul guvernatorului Basarabiei pentru 1904, se accentuează preponderența numărului fabricilor de bere în zona de nord a provinciei, iar în 1905, pe lângă cele șapte existente este înregistrată o fabrică de bere la Bălți. În 1909, pe teritoriul Basarabiei activau deja 11 fabrici de bere, inclusiv prezența unei întreprinderi noi, deschisă în orașul Bălți, al cărei proprietar era Meer Brestecico. Cercetarea prezintă aspecte importante din istoria interbelică a Fabricii de Bere a lui Meer Brestecico din orașul Bălți, până în momentul confiscării întreprinderii de către statul sovietic, în perioada 1940–1941.

Cuvinte-cheie: Basarabia, orașul Bălți, Fabrica de Bere Brestecico, ocupație sovietică.

Meer Brestecico's Brewery in the City of Bălți

Abstract. The study uses archival sources and the press of the time regarding the development of the brewing industry in Bessarabia, in the first decades of the 20th century. The first attestations date back to 1901 and refer to the existence of seven breweries in Bessarabia: three – in the town of Hotin, one – in the town of Soroca, two – in the town of Chișinău and one – in the town of Bender. In the report of the governor of Bessarabia for 1904, the preponderance of the number of breweries in the northern area of the province is emphasized, and in 1905, in addition to the existing seven breweries, a brewery in Bălți is registered. In 1909, 11 breweries were already active on the territory of Bessarabia, including the presence of a new enterprise, opened in the town of Bălți, whose owner was Meer Brestecico. The research presents important aspects of the interwar history of the brewery of Meer Brestecico in the city of Bălți, until the time of the confiscation of the enterprise by the Soviet state, in the period 1940–1941.

Key words: Bessarabia, city of Bălți, Brestecico's brewery, Soviet occupation.

Fabricarea berii în Basarabia la începutul secolului XX

La 1901, în Basarabia funcționau șapte fabrici de bere: trei în orașul Hotin, una în orașul Soroca, două în orașul Chișinău și una în orașul Bender. Pe parcursul anilor 1900–1901, productivitatea globală a acestor fabrici a fost de 224.100 de căldări de bere (2.756.430 de litri), dintre care 143.000 de căldări, ceea ce constituie 63,8%, au fost fabricate la cele trei fabrici de bere din Hotin, iar restul 81.100 de căldări – la celelalte patru fabrici [2, p. 58].

Prezența a trei fabrici de bere în orașul Hotin este explicată astfel într-o sursă oficială: „În timp ce există o abundență de vin în Basarabia și un preț scăzut la această băutură, cererea pentru bere nu este mare, din care cauză fabricarea berii nu poate să se dezvolte în mod deosebit, cu excepția județului Hotin, unde vinificația este slab dezvoltată și populația dă preferință berii în raport cu vinul, de aceea în acest județ cererea pentru bere este mai mare” [2, p. 58].

Aceleași șapte fabrici de bere continuau să funcționeze și în 1904. În raportul guvernatorului Basarabiei pe acest an, adresat împăratului se accentuează în privința preponderenței numă-

rului fabricilor de bere în zona de nord a provinciei:

„Fabricarea berii nu poate căpăta o răspândire largă în partea centrală și de sud a guberniei, în condițiile predominării aici a vinificației, din care cauză s-a dezvoltat, mai cu seamă, în județele de nord ale guberniei” [3, p. 11].

După cum a mai raportat guvernatorul, berea produsă în Basarabia era destinată, îndeosebi, pentru satisfacerea necesităților locale, fiind livrată cârciumilor private. Doar o parte neînsemnată de bere era exportată în guberniile Podolia și Herson. Fabricanții locali exportau o cantitate neimportantă de bere întrucât nu dispuneau de depozite peste hotarele Basarabiei. Pe când fabricanții din alte gubernii, mai ales, din guberniile Petersburg, Moscova, Varșovia, Herson, și Podolia posedau depozite în Basarabia. Berea importată era mai scumpă, dar mai bună decât cea locală, fiind consumată de păturile sociale mai avute.

Prin cererea înaintată Cărmuirii Guberniale a Basarabiei, nobila Maria P. Moritș a solicitat să i se acorde autorizație de a construi o fabrică de bere pe un teren arendat din perimetrul satului Slobozia-Bălți. Planul viitoarei fabrici,

Un grup de muncitori de la moara lui Brestecico din orașul Bălți, 1916 [27].

anexat la cerere, fuseseră examinat și aprobat în cadrul ședinței din 5 iunie 1904 a Secției de Construcții a Cărmuirii Guberniale a Basarabiei [4, f. 79].

Ca urmare, a sporit numărul fabricilor de bere. În decursul anului 1905, aceste fabrici – deja opt la număr – au pus la dispoziția consumatorilor următoarele cantități de bere: trei fabrici din orașul Hotin – 14.000 de căldări, o fabrică din Bălți (de fapt, noua fabrică a fost deschisă în satul Slobozia-Bălți, situat în preajma orașului Bălți) – 30.000 de căldări, o fabrică din Soroca – 30.000 de căldări, două fabrici din orașul Chișinău – 108.000 de căldări și o fabrică

din Bender – 13.126 de căldări. În total: 195.126 de căldări de bere [5, p. 13].

În 1906, producția anuală de bere ale acestor opt fabrici s-a dovedit a fi următoarea: trei fabrici din orașul Hotin – 144.000 de căldări, o fabrică din Bălți – 16.131 de căldări, o fabrică din Soroca – 30.000 de căldări, două fabrici din orașul Chișinău – 53.500 de căldări și o fabrică din Bender – 15.137 de căldări. În total: 258.768 de căldări de bere [6, p. 21].

În noiembrie 1908, Direcția Gubernială de Accize a Basarabiei ținea sub control următoarele nouă unități economice producătoare de bere [7, f. 45, 48, 56, 74]:

<i>Proprietarul</i>	<i>Localitatea</i>
S. Rapp	Chișinău
I. Șpirt	Chișinău
Goldenfeld și Barac	Bender
Rotmistrul în retragere Nicolae E. Pleșkov	Slobozia-Bălți
Pessi Meer Zelțer	Soroca
Afenaghen V. Gherașcenkov	Soroca
Moștenitorii lui Leib Bucurestschi	Hotin
Mordca Colpacci și moștenitorii negustorului Ihil Bronștein	Hotin
Moșca și Mendel Brofman	Hotin

În 1909, pe teritoriul Basarabiei activau deja 11 fabrici de bere, care au înregistrat următorii indici anuali de producție [8, p. 24]:

<i>Fabrica de bere</i>	<i>Căldări de bere</i>
A lui Goldenfeld din orașul Bender	70.846
A lui Medinski din satul Slobozia-Bălți	65.000
A lui Brestecico din orașul Bălți	6.900
A lui Rapp din orașul Chișinău	40.740
A lui Șpirt din orașul Chișinău	89.250
A lui Zelțer din târgul Rezina	30.740
A lui Gherașcenkov din orașul Soroca	10.000
A lui Zelțer din orașul Soroca	27.000
A lui Bucurestschi din orașul Hotin	80.900
A lui Bronștein [9, f. 2] din orașul Hotin	59.340
A lui Miller din orașul Hotin	10.700
În total	491.416

ПИВОВАРЬ МОШЕННИКЪ.
БѢЛЫЦЫ. Въ прокуратуру по-
ступила сенсационная жалоба
яесскаго пивовареннаго завода
„Азуга“ на владѣльца мѣстнаго
завода Брестечко. Въ жалобѣ
указано, что Брестечко въ пого-
нѣ за событомъ своего пива про-
даѣтъ его въ бутылкахъ „Азу-
га“. Примѣ. прокуроръ г. Миху-
ца направилъ жалобу въ уголов-
ную полицію для разслѣдова-
нія.

Новая жалоба на пивовара Брестечко
БѢЛЫЦЫ. Мы уже сообщали
что яескій пивоваренный заводъ
„Азуга“ подалъ жалобу въ нар-
кетъ на владѣльца пивова-
реннаго завода Брестечко, прода-
ющаго пиво своего издѣлія въ
бутылкахъ Азуги. Аналогичная
жалоба на Брестечко посту-
пила на дняхъ и отъ Лютера изъ
Яессъ. По распоряженію проку-
ратуры полиція приступила къ
разслѣдованію и конфисковала
большое количество бутылокъ
Лютера, въ которыхъ продава-
лось пиво Брестечко. Дальнѣй-
шее разслѣдованіе продолжает-
ся.

Presa vremii despre activitatea Fabricii de Bere Brestecico din Bălți, 1936 [23, p. 4; 24, p. 4].

Numărul fabricilor de bere a continuat să crească, astfel că în cursul anului 1911 funcțio-
nau 13 fabrici: trei – în Chișinău, trei – în Hotin,
două – în Soroca, una – în Bălți, una – în satul
Slobozia-Bălți, una – în orașul Orhei, una – în
târgul Rezina, județul Orhei, și una – în Bender.
Timp de un an, toate aceste fabrici au prelucrat
121.299 puduri [10] de malț și 1.648 puduri de
hamei, producând în total 896.663 căldări de
bere și 129 căldări de miere [11, p. 37]. Fabricile
de bere existente în 1911 [12, f. 1]: în Chișinău –
ale proprietarilor Rapp, Șpirt și Kipervasser; în
Orhei – ale proprietarilor Bogdasarov și Bluvștein;
în Bender – ale proprietarilor Barac și Golden-
feld; în Slobozia-Bălți – a lui Medinski; în Bălți
– a proprietarului Brestecico, în Rezina – a pro-
prietarei Zelțer; în Hotin – ale proprietarilor
Colpacci și Bronștein, Bucarestschi și Miller și
Peisah.

Aceste 13 fabrici de bere activau și în ajunul
Primului Război Mondial [13, p. 53].

Din istoria Fabricii de bere a lui Meer Brestecico

În lista fabricilor de bere din anul 1909, ex-
pusă mai sus, este trecută o întreprindere nouă,
deschisă în orașul Bălți, a cărei proprietar era
Meer Brestecico.

După toate probabilitățile, această nouă
unitate economică de producere a berii și-a
început activitatea la 30 octombrie 1909, dată
care figurează în certificatul eliberat de către
conducerea Circumscripției a II-a a Direcției
Guberniale de Accize a Basarabiei, prin care a
fost autorizată producerea berii la fabrica din

Anunț publicitar cu referință
la „Moara sistematică și fabrica de bere
M. Brestecico”, 1937–1938 [22, p. 65].

Bălți a lui Meer-Ițec Brestecico în perioada
30-31 octombrie 1909 [14, f. 1].

Printr-un alt certificat, eliberat lui Meer-
Ițec Abram Brestecico, s-a permis ca la fabrica
acestuia să fie realizată o singură fierbere, pe
data de 29 ianuarie 1910. În acest timp, persona-
lul fabricii întrunea zece muncitori [15, f. 3, 6].

În luna octombrie 1918, Brestecico era pro-
prietar și al unei mori de făină, care funcționa
pe lângă fabrica de bere [16, f. 2v].

Dintr-un anuar, cu informații referitoare
la toate localitățile României existente în anii
1923–1924, aflăm că în acești ani, șirul întreprinderilor din orașul Bălți cuprindea o singură
fabrică de bere, situată pe strada General Lafont,
nr. 24, aparținându-i lui Meer Abram Brestecico
[17, p. 8].

Conform unui alt anuar, având pe foaia de
titlu indicați anii 1925–1926, în orașul Bălți își
desfășurau activitatea economică deja două fa-
bri de bere: una a lui Meer Brestecico, situată
pe strada Noul Plan, nr. 24, și alta a lui Abram
Dardic, aflată pe strada General Schina, nr. 4
[18, p. 2231]. În anuarul pe anul 1928, editat cu
același titlu, este consemnat că fabrica de bere a
lui Meer Brestecico era situată pe strada Regina
Maria, neindicându-se numărul imobilului [19,
p. 656]. Iar în anuarul ce însumează informații

economice pe anul 1929 este indicată adresa anterioară a Fabricii de Bere a lui Meer Brestecico: strada Lafont, nr. 24 [20, p. 496].

Anume aceste două fabrici de bere din orașul Bălți activau și în anii 1931–1932, menționându-se că cea a proprietarului Meer Brestecico se afla pe strada Lafont, nr. 24, iar cea a lui Abram Dardic – pe strada General Schina, nr. 4 [21, p. 469]. Informația rămâne valabilă pentru anii următori, fiind reconfirmată, în 1937–1938, prin datele furnizate de *Primul Ghid al municipiului Bălți* [22, p. 78]. Mai mult, pe paginile Ghidului se regăsește și un anunț publicitar cu referință la „Moara sistematică și fabrica de bere M. Brestecico”, indicând amplasarea ambelor afaceri pe strada Regina Maria.

Subrezimea numărului de surse care ar elucida activitatea fabricii de-a lungul anilor lasă puțin loc pentru documentare. De interes, în acest context, sunt două mențiuni în ziarul *Бессарабское слово*, care relevă despre goana producătorilor de bere din regiune în realizarea unor cantități sporite de producție, Fabrica lui Meer Brestecico fiind învinuită de folosirea fără scrupule a ambalajului unei firme străine în scopul furnizării pe piață a propriei producții. În rezultat, relevă informația din ziar, partea păgubită – Fabrica de Bere „Azuga” din Iași a reușit, în vara anului 1936, să aducă Fabrica lui Meer Brestecico din Bălți în plin proces de judecată:

„În Procuratură a fost adresată o plângere senzațională a Fabricii de Bere din Iași «Azuga» pe numele proprietarului fabricii lo-

cale Brestecico. În plângere este indicat faptul, că Brestecico în goana după realizarea propriei producții de bere, o furnizează pe piață în sticle

«Azuga». Procurorul principal d. Mihuța a readresat plângerea către poliția criminală pentru cercetare.” [23, p. 4].

Din motive similare, așa cum relevă numărul din 15 iulie 1936 al Ziarului, proprietarul Fabricii de Bere Brestecico a fost citat în judecată și de către proprietarul Fabricii de Bere Liuter din Iași, poliția fiind în situația de a confisca un număr mare de sticle Liuter, în care se vindea berea produsă la Fabrica lui Meer Brestecico [24, p. 4].

Prin decretul din 15 august 1940, Prezidiul Sovietului Suprem al Uniunii Sovietice a declarat drept naționalizate, începând cu data de 28 iunie 1940, toate întreprinderile industriale, băncile, transportul naval și cel feroviar, mijloacele de comunicație de pe teritoriul Basarabiei [25, p. 28]. În virtutea acestui decret, statul sovietic a „naționalizat” și fabrica de bere a lui Meer Brestecico, deportându-l pe acesta într-o regiune îndepărtată a Rusiei sovietice. Date referitoare la Fabrica de Bere din orașul Bălți, fosta proprietate a lui Meer Brestecico, conțin două formulare ale Institutului Central de Statistică de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri al României, completate în 1941. Așa arată datele extrase din formularul intitulat „Întreprinderi industriale, comerciale, de transport și ateliere de meseriași” [26, f. 95]:

Descrierea întreprinderii				Situația înainte de ocupația rusă	Situația sub ocupația rusă	Cine o administrează în prezent
Adresa	Denumirea	Profilul	Dacă funcționează	Proprietarul		
Strada Regina Maria, nr. 35	Fabrica de bere, apă gazoasă, malt și moară de făină	Fabrică bere, apă gazoasă și făină	Funcționează	Meer Brestecico, evreu. A locuit pe strada Lafont, nr. 42. Deportat în Rusia	Naționalizată de către statul rus	Primăria orașului Bălți

Conform formularului intitulat „Lista avu-
țiilor publice” [26, f. 94], atestăm următoarele
informații:

Adresa	Denu- mirea	Suprafața (ha)		Clădiri			Profilul	Propri- etarul înainte de ocupație	Situația în timpul ocupației
		Teren arabil	Pășune	Materialul de con- strucție al zidurilor	Etaje (fără parter)	Încă- peri			
Strada Regina Maria, nr. 35	Fabrica de bere, apă gazoasă, malț și moară	100	1	Căramidă și piatră	4	50	Fabrică bere, apă gazoasă, malț și făină	Meer Breste- cico	A funcționat

Așadar, din 1909 până în 1940, în orașul
Bălți a funcționat Fabrica de bere a proprietaru-
lui Meer-Ițec Brestecico; totodată, acesta era și
proprietarul unei mori de făină. În 1940, auto-
ritățile sovietice de ocupație, punând în aplicare
așa-numita „naționalizare”, l-au depozat în
mod ilegal de aceste proprietăți și l-au deportat
în Rusia.

Referințe bibliografice:

1. O căldare echivala cu 12,3 litri (*Бессарабский адрес-календарь на 1907 год*, Кишинев, 1906, p. 65).
2. *Обзор Бессарабской губернии за 1901 год*. Кишинев, 1902.
3. *Обзор Бессарабской губернии за 1904 год*. Кишинев, 1906.
4. Agenția Națională a Arhivelor (în continuare ANA), Direcția Generală Arhiva Națională (în continuare DGAN), F. 6, inv. 4, d. 1138.
5. *Обзор Бессарабской губернии за 1905 год*. Кишинев, 1906.
6. *Обзор Бессарабской губернии за 1906 год*. Кишинев, 1907.
7. ANA, DGAN, F. 136, inv. 1, d. 572.
8. *Обзор Бессарабской губернии за 1909 год*. Кишинев, 1910.
9. Într-o altă sursă din 1909 sunt indicați în calitate de proprietari: Mordca Aron Colpacci și moștenitorii lui Ihiel L. Bronștein (ANA, DGAN, F. 136, inv. 1, d. 607).
10. Un pud rusesc era egal cu 16,38 kg.
11. *Обзор Бессарабской губернии за 1911 год*. Кишинев, 1912.
12. ANA, DGAN, F. 136, inv. 1, d. 709.

13. *Обзор Бессарабской губернии за 1913 год*. Кишинев, 1914.
14. ANA, DGAN, F. 136, inv. 1, d. 618.
15. ANA, DGAN, F. 136, inv. 1, d. 662. Dosarul conține și alte autorizații eliberate lui Meer-Ițec Brestecico.
16. ANA, DGAN, F. 1579, inv. 3, d. 6.
17. *Anuarul „Socce” al României Mari*. București, Vol. II, 1923–1924.
18. *Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură*. București: Ed. Rudolf Mosse S.A., 1925–1926.
19. *Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură*. București: Ed. Rudolf Mosse S.A., 1928.
20. *Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură*. București: Ed. Rudolf Mosse S.A., 1929.
21. *Anuarul României pentru comerț, industrie, meserii și agricultură*. București: Ed. Rudolf Mosse S.A., 1931–1932.
22. *Primul ghid al municipiului Bălți* (coordonat de Iosif Broitman). Bălți: Tipografia Segal, 1937–1938.
23. *Пивовар мошенник*. În: „Бессарабское слово”, 08.07.1936.
24. *Новая жалоба на пивовара Брестечко*. În: „Бессарабское слово”, 15.07.1936.
25. *Сборник законов СССР и указов Президиума Верховного Совета СССР (1938 г. – ноябрь 1958 г.)*. Москва: Государственное Издательство Юридической Литературы, 1959.
26. ANA, DGAN, F. 1456, inv. 5, d. 276.
27. Muzeul Național de Istorie a Moldovei, FB 6428-1.

PROCESUL DE ÎMPROPRIETĂRIRE A LOCUIITORILOR ORAȘULUI BĂLȚI ÎN PERIOADA ANILOR 1932–1933

Ana MOLCOSEAN

Doctoranda Școlii Doctorale Științe Umanistice, Universitatea de Stat din Moldova.

Domenii de preocupare: orașul Bălți în perioada interbelică, cotidian, societate, mentalități. Publicații științifice: *Aspecte privind funcționarea instituțiilor școlare din județul Bălți în perioada anilor 1928–1932* (2022); *Situația social-economică a orașului Bălți reflectată în ghidul lui Iosif Broitman (1938)* (2022).

Procesul de împroprietărire a locuitorilor orașului Bălți în perioada anilor 1932–1933

Rezumat. Anul 1921 a fost unul important pentru locuitorii României Mari, aceștia beneficiind de prevederile Reformei Agrare privind împroprietărirea și, respectiv, dreptul de construcție a casei. În Basarabia, Reforma Agrară a servit temei pentru o adevărată campanie de repartizare a loturilor de pământ pentru populația locală, între anii 1925–1937, inclusiv pentru locuitorii orașului Bălți. Dincolo de scopul principal al administrației românești de mărire a numărului de rezidenți prin procedura împroprietăririi cu loturi de pământ, constatăm interesul direct al Primăriei de a obține în gestiune proprietățile latifundiare ale familiilor Catargi și Crupenschi, pe moșiile cărora se întindea, către anul 1922, urbea bălțeană. Studiul analizează contextul și problemele cu care s-a confruntat administrația locală în procesul de împroprietărire a locuitorilor orașului Bălți, sunt elucidate perspectivele de dezvoltare urbană a orașului, inclusiv cele de ordin estetic, precum stilul arhitectural prevăzut pentru viitoarele edificii, ambianța cartierelor cu construcții civile și acțiunile prevăzute pentru înverzirea zonei citadine. La fel, în baza surselor de arhivă și lucrărilor inedite, au fost identificate problemele generate de împroprietărire chiar în mediul comunității urbane, dintre care distingem subiectul transferării Cimitirului Ortodox din Cartierul „Pământeni” într-un cartier de la periferia orașului sau, și mai frecvent, problema distribuirii repetate a lotului din cauza amânării planului de parcelare și schimbarea locului în alte părți ale orașului. Analiza acestor aspecte vine să contribuie la cunoașterea perioadei istorice și consecințelor împroprietăririi întreprinse de autoritățile locale în perioada anilor 1932–1933 în orașul Bălți.

Cuvinte-cheie: Reforma agrară, Bălțiul interbelic, împroprietărire, lot de pământ, proprietate.

The Process of Appropriating the Inhabitants of Bălți During the Years 1932–1933

Abstract. The year 1921 was an important one for the inhabitants of Greater Romania, who benefited from the stipulations of the Agrarian Reform regarding ownership and, respectively, the right to build a house. In Bessarabia, the Agrarian Reform served as the basis for a real campaign to distribute land plots to the local population, between 1925–1937, including the inhabitants of Balti. Beyond the main goal of the Romanian administration to increase the number of residents through the land acquisition procedure, we note the City Hall's direct interest in obtaining management of the estate properties of the Catargi and Crupenschi families, on whose estates, by 1922, the city Balti. The study analyzes the context and the problems faced by the local administration in the process of allotment the residents of Balti, the urban development perspectives of the city are elucidated, including those of an aesthetic nature, such as the architectural style provided for future buildings, the ambience of neighborhoods with civil constructions and the actions provided for the greening of the city area. Also, based on archival sources and unpublished works, the problems generated by allotment even in the environment of the urban community were identified, among which we distinguish the subject of the transfer of the Orthodox Cemetery from the “Pamanteni” neighborhood to a neighborhood on the outskirts of the city or, even more frequently, the problem of repeated distribution of the lot due to the postponement of the subdivision plan and the change of place to other parts of the city. The analysis of these aspects contributes to the knowledge of the historical period and the consequences of the appropriation undertaken by the local authorities during the years 1932–1933 in the city of Bălți.

Key words: Agrarian Reform, interwar Bălți, allotment, plot of land, property.

Introducere

La 23 martie 1917, în plină desfășurare a Primul Război Mondial și într-un moment decisiv pentru soarta țării, Ferdinand I, în discursul său ținut în fața soldaților, a promis înfăptuirea Reformei Agrare și introducerea votului universal, care trebuia să păstreze loialitatea trupelor față de monarhie, dar și să aducă o nouă etapă în evoluția democratică a României. În procesul de realizare a acestor proiecte, anul 1921 a avut o deosebită semnificație. Reforma Agrară a demarat exercițiul legal de împrăștiere a cetățenilor României și, la rândul său, a servit drept temei pentru repartizarea loturilor de pământ în perioada anilor 1925–1937 locuitorilor orașului Bălți, incluși în lista persoanelor beneficiare. Prioritate în acest caz au avut militarii reangajați, invalizii, văduvele cu orfani de război, persoanele demobilizate și funcționarii. În acest context, este de remarcat faptul că împrăștierea bălțenilor s-a realizat din contul „proprietăților familiilor Catargi și Crupenschi în 1922 pe teritoriul cărora se afla orașul Bălți” [1, f. 3], expropriate și trecute în gestiunea Primăriei orașului. În consecință, au fost create condiții favorabile pentru repartizarea loturile de pământ beneficiarilor.

Necesitatea împrăștiării a mai fost determinată și de mărirea numărului locuitorilor orașului, lucru evidențiat în *Memoriu privind Documentarea necesară studiului de sistematizare al orașului Bălți. Situație. Date istorice și demografice* [1, f. 1-21], realizat în 1942, sub auspiciul Ministerului Lucrărilor Publice și al Comunicațiilor, Direcțiunea Generală a Refacerii.

Așa cum se observă din *Tabelul 1*, în 1924, a fost înregistrată o creștere a numărului locuitorilor orașului Bălți de trei ori în comparație

cu anul 1922, fapt care a determinat necesitatea de oferire a locurilor pentru construcția caselor.

Împrăștierea locuitorilor orașului Bălți: contexte și impedimente (1932–1933)

La 9 aprilie 1930, Comitetul local de revizuire Chișinău, compus din Ion Gr. Dimoftache (președinte), Gh. Buciușcanu, D. Calistru, a luat decizia de a „aproba planurile și proiectele de lărgire a bazei de construcții și modificarea planului vechi al municipiului Bălți” [2, f. 1], schimbări realizate la cererea primarului urbei, Ștefan Pirogan. În acest context, planurile de parcelare au fost împărțite în patru zone din raza orașului Bălți: Cartierul „Pământeni” (Fig. 1), Cartierul „Pământeni” drumul spre Glodeni (Fig. 2), Cartierul Pieței Oborului (Fig. 3) și Cartierul după Podul Chișinăului (Fig. 4). Aceste schimbări au fost necesare atât pentru sistematizarea generală a comunei, cât și pentru extinderea orașului, dat fiind numărul tot mai mare de locuitori. În vederea obținerii dreptul de primire a unui lot de pământ, era necesară prezentarea către Primăria municipiului Bălți a unui set de acte, însoțit de cererea de obținere a dreptului de împrăștiere cu loc de casă pe teritoriul orașului. De asemenea, persoana în cauză trebuia să respecte condiția de a fi fost la primul proces de împrăștiere, în caz contrar cererea era avizată negativ.

Astfel, în anul 1932, au fost împrăștiate cu locuri de case 489 de persoane, în următoarea ordine de repartizare: „Piața Oborului – 34 locuri; Drumul Glodenilor – 1.000 locuri; Drumul spre Râșcani – 213 locuri și după Podul Chișinăului – 209 locuri de case” [2, f. 5v]. Acest lucru reliefa faptul că trei dintre aceste cartiere erau relativ tinere și aveau mai multe terenuri disponibile

Tabelul 1. Numărul locuitorilor orașului Bălți în perioada 1888–1942 [1, f. 3].

Anul	Numărul de locuitori
1888	9.975
1892	11.119
1922	22.000
1924	62.000
1940	65.270
1942	25.000

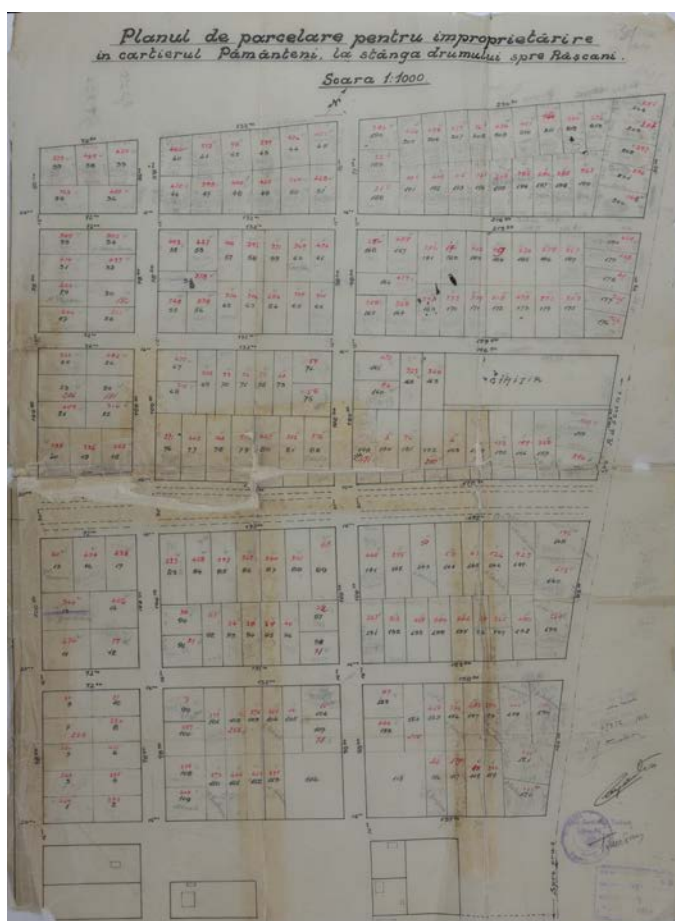

Fig. 1. Planul de parcelare pentru împroprietărire în Cartierul „Pământeni”, la stânga drumului spre Râșcani [2, f. 31].

în comparație cu Piața Oborului, acest cartier fiind considerat centrul orașului Bălți.

Pe lângă oferirea parcelelor menționate, administrația municipală a ținut cont de aspectul vizual al orașului. În acest context, în data de 23 septembrie 1932, a fost încheiat un proces-verbal în care au fost înscrise 489 de persoane împroprietărite cu loturi de pământ. Conținutul procesului-verbal menționa că trebuie să se țină cont de faptul că „acel cartier care cuprinde loturile mai mari de 500 m.p. să fie declarat ca zonă a grădinilor, iar construcțiile să se clădească în stil de vile” [2, f. 5v]. În aceeași ordine de idei, procesul-verbal din data de 30 iunie 1933 stipula împroprietărirea a 157 de persoane cu locuri de casă în cartierul „Pământeni” (pe terenul între Palatul Episcopal și drumul spre Râșcani), iar ținând cont de faptul că această regiune cuprindea și moșia Palatului Episcopal, Visarion Puiu (Episcopul de Hotin) a promis

noilor proprietari că le va face o „fântână modernă pentru alimentarea cu apă a cartierului, totodată împroprietăriților le vor fi donați gratuit pomi ornamentali și fructiferi pentru sădire” [2, f. 78]. În cuprinsul procesului-verbal din 30 iunie 1933, primarul locuitor al municipiului Bălți, L. Ghic, a punctat că în cazul doritorilor de a construi edificii pe lotul primit sau de a-l îngrădi este necesară permisiunea în scris de la Primărie pentru efectuarea construcțiilor în stilul specific cartierului vizat. În pofida acestor recomandări și reguli stipulate în mod oficial de Primăria municipiului Bălți, deja în 1942, atestăm documente care relevă abateri grave și impactul prost asupra imaginii orașului: „lipsea umbra, aerul ozonizat de plantații apărând și mai mult în evidență praful, noroiul și sărăcia în arhitectura clădirilor” [3, f. 16]. Problema înverzirii orașului a fost scoasă în evidență și de către inginerul D. Bay, în *Primul ghid al municipiului Bălți* sub

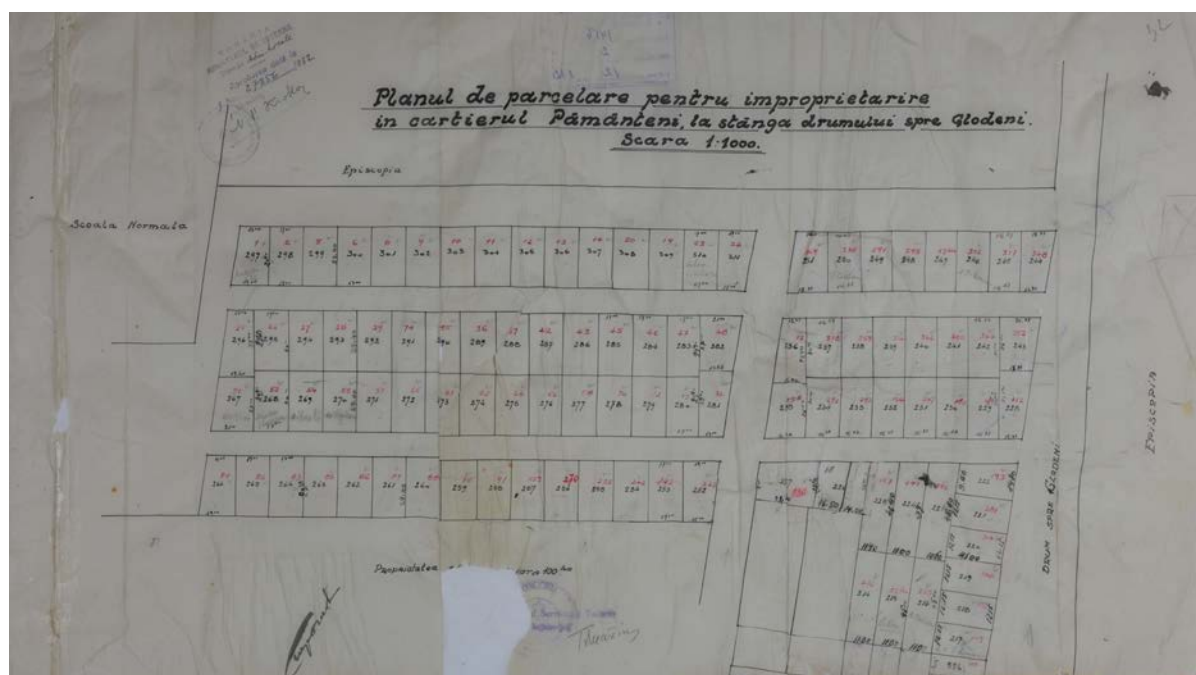

Fig. 2. Planul de parcelare pentru împărțire în Cartierul „Pământeni”, la stânga drumului spre Glodeni [2, f. 32].

coordonarea lui Iosif Broitman, din 1938: „[orașul] are o întindere de proporții mari, totuși are numai o singură grădină publică de câteva hectare și un singur squer, sădit proaspăt, în curțile din centrul orașului nu există nici o plantă, nici un copac” [4, p. 37].

Aspectul vizual al orașului Bălți

Problema aspectului estetic al orașului Bălți s-a aflat în vizorul administrației locale cu mult înainte de perioada vizată în studiul de față, administrația orașului întreprinzând numeroase eforturi în acest sens. Astfel, în 1927, Primarul orașului Bălți, Ștefan Pirogan a emis o Ordonanță (Fig. 5) constituită din 11 puncte, care prevedeau o serie de reguli în adresa proprietarilor și locuitorilor orașului:

1. Toți proprietarii de case sunt obligați de a lua măsuri urgente pentru curățirea și construirea latrinelor, precum și curățirea curților și transportarea gunoaielor. În caz contrar, în afară de pedeapsa prevăzută de lege, Primăria urbei Bălți, își rezervă dreptul de a lua aceste măsuri în contul proprietarului conform art. 67 din legea Sanitară.

2. Nimeni n-are voie de a arunca zoile și gunoaiele în stradă sau în piețe publice.

3. Toți locatarii proprietari și chiriași sunt obligați a ține ograda (curtea) în perfectă stare de curățenie.

4. Toți locatarii proprietari și chiriași sunt obligați de a curăți, în mod regulat coșurile (hoageagurile) caselor.

5. Contravenienții acestei ordonanțe, se vor pedepsi cu amenda de la 500-5000 lei [5], iar în caz de recidivă cu maximum amenzii.

6. Constatarea contravențiunilor se va face prin procese-verbale de către organele Parchetului și a agenților auxiliari ai Parchetului, ca Comisari și Subcomisari de Poliție, de către D-1 Medic al orașului, de D-1 Primar și membrii delegației permanente ai urbei Bălți [7, f. 29].

În acest sens, în urma declanșării la 1 aprilie 1927 a unui incendiu în curtea locuitorului Gropa, a fost înaintat un demers către Primarul orașului Bălți din partea inginerul-șef al serviciului tehnic cu rugămintea de a dispune în mod urgent interzicerea depozitării paielor în curțile caselor, ținându-se cont mai ales de existența acoperișurilor din lemn și aglomerarea curților din cauza clădirilor, fapt ce prezenta pericol de un eventual incendiu [7, f. 55]. Faptul că locuințele oamenilor erau aproape că lipite una de alta relevă despre criza spațiului pentru

Fig. 3. Planul de parcelare pentru împröpietărire în Cartierul Pîetei Oborului [2, f. 33].

construcția caselor și, prin urmare, despre necesitatea procesului de împröpietărire a populației rezidențiale.

În pofida faptului că Bălțiul avea statut de oraș, locuitorii acestuia, prin acțiunile lor, îi articula mai curând o imagine de urbe în devenire. Astfel de circumstanțe determinau structurile municipale să intervină punctual. De exemplu, în data de 24 mai 1927, președintele Comisiei Interimare a înaintat un demers către polițaiul orașului Bălți cu indicația de a fi luate „măsurî și a pune în vedere domnului Georgescu ca în termen de trei zile să dărăme saraiul de scânduri, acoperit cu stuf pe care l-a construit în strada General Schina fără autorizația Primăriei” [7, f. 79]. Or, astfel de încălcări creau imaginea unei gestionări insuficiente a lucrurilor din oraș, dar în același timp scoteau în față aplicarea conștientă a legii, prin pedepse sau avertizări, privind sistarea lucrărilor de construcție neautorizate de Primărie [7, f. 82].

Eforturi sporite vizau starea de salubritate a orașului. Astfel, în data de 7 iunie 1927, același președinte al Comisiei Interimare vine cu rugămintea către secția de poliție, în vederea

emiterii unui ordin, ca sergenții de poliție să patruleze străzile orașului și să interzică cu desăvârșire locuitorilor de a arunca în stradă diferite murdării, gunoaie și hârtii; iar pentru cei care nu se vor conforma acestor dispozițiuni – se solicita întocmirea unui act pentru trimiterea în judecată a celor vizați de lege [7, f. 83]. Referitor la murdăria de pe străzi, o sesizare în acest sens atestăm din partea Șefului Serviciului Salubritate, Hladjoglea, care de asemenea atrăgea atenția asupra problemei salubrității. Totodată era necesar ca doi sergenți, de zi și de noapte, să patruleze în apropierea cazarmilor și spitalului central, unde locuitorii aruncau gunoaie [7, f. 100]. În acest context, poliția orașului Bălți menționa despre întocmirea zilnică a actelor pe numele orașenilor care aruncă gunoaie pe străzi și care, ulterior, sunt înaintate judecătoriei [7, f. 92]. Mari inconveniențe în acest sens erau produse de căruțele care circulau prin oraș, căruțașii fiind opriți și aduși cu tot cu transport la secția de poliție [7, f. 100].

Înregistrăm, la fel, obligarea de către primărie a proprietarilor de imobile de a construi trotuare în fața locuințelor proprii, conform Ordonanței din 17 iunie 1927 (Fig. 6), emisă de

Fig. 4. Planul de parcelare pentru împrăștiere în Cartierul „Lutărie”, după Podul Chișinăului [2, f. 34].

către Președintele Comisiei Interimare, Eugen Hâncu. Astfel, dat fiind imposibilitatea financiară a primăriei de a construi pavaje, precum și circulația anevoioasă din cauza noroiului, mai cu seamă pentru copiii de școală, toți cetățenii din oraș, care sunt proprietari de imobile amplasate pe străzi pietruite și nepietruite, în termen de două săptămâni erau obligați să construiască în fața caselor proprii punți din câte două scânduri cel puțin pe străzile nepietruite și trotuare de piatră, plite (dale) cimentate sau cărămidă arsă pe străzile pietruite. În cazul nerespectării ordonanței, cei vizați urmau a fi dați în judecată, iar Primăria urma să ia măsuri de construire din contul proprietarilor de case, aceștia fiind urmăriți prin percepția Comunală [7, f. 115].

Aspectul propriu-zis al caselor era vizat prin *Memoriul privind Documentarea necesară studiului de sistematizare al orașului Bălți. Situație. Date istorice și demografice*, din anul 1942: „[casele] nu au nici un stil bine definit și mai puțin de toate românesc. Caracterul construcțiilor fiind specific celor din coloniile evreiești din Basarabia, creînd un stil talmudic, care au un aspect sărac și trist” [3, f. 17]. Documentul accentuează că „majoritatea construcțiilor sunt făcute din lampaci (chirpici) și pe fundații prea puțin adânci, din piatră moale, locală, calcaroasă” [3, f. 17]. Comparând cele punctate în anul 1933 cu privire la proiectele de construcție a caselor

și de aranjare a orașului și raportul din anul 1942, constatăm caracterul diametral opus al informațiilor. În acest context, presupunem că raportul din 1942 a fost elaborat cu luarea în considerație a distrugerilor provocate de bombardamentele aeriene din iulie 1941 la care a fost supus orașul Bălți.

Procesul de împrăștiere din 1932 a fost marcat și de problema predestinației unor terenuri. Și anume: „terenul de 6 hectare destinat pentru viitorul cimitir ortodox de lângă drumul Râșcanilor (Cartierul „Pământeni”) în terenul parcelat și împrăștiat cu locuri de casă” [2, f. 18], acesta urmând să fie mutat pe un teren cu aceeași suprafață, situat între lotul de cultură al Școlii Normale și cota Catargi, un teren mai îndepărtat de zona locuibilă și corespunzând mai bine scopului propus. Inițiativa a venit de la persoanele care au fost împrăștiate în zona de după Podul Chișinăului, din motiv că loturile primite de acestea se aflau prea departe de oraș, fapt ce îngreuna deplasarea la serviciu (dat fiind faptul că majoritatea locuitorilor erau funcționari și militari). De asemenea, era necesară soluționarea problemei persoanelor rămase neîmprăștiate în anul 1931. Situația creată a împărțit locuitorii orașului în două tabere: cei care susțineau amplasarea Cimitirului în locul prevăzut inițial, în Cartierul „Pământeni”, și cei care optau pentru mutarea Cimitirului

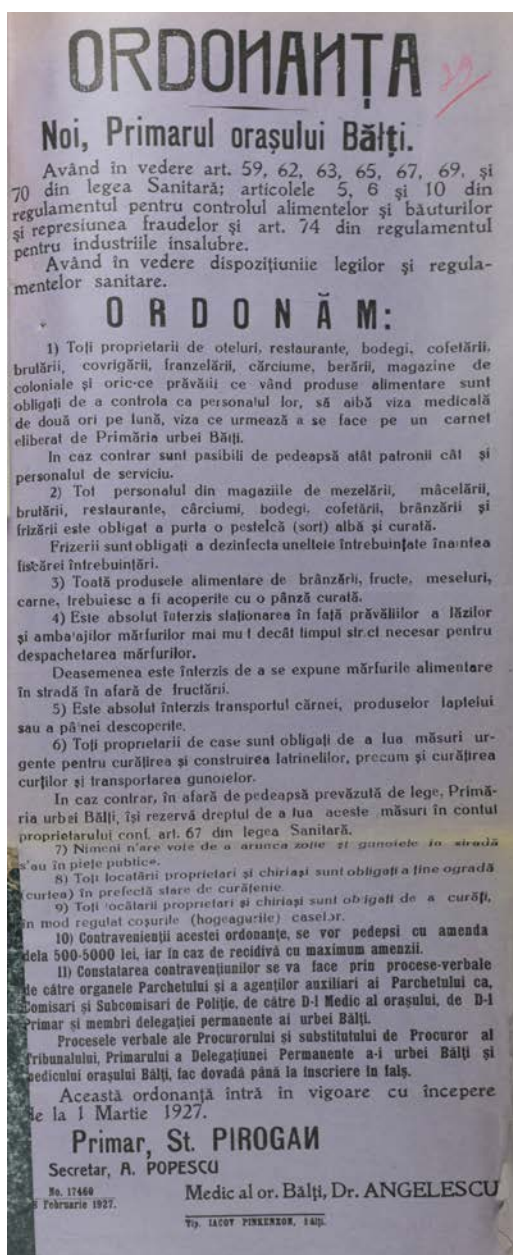

Fig. 5. Ordonanță emisă de primarul Bălțiului, Ștefan Pirogan, 28 februarie 1927 [7, f. 29].

în cartierul de la Podul Chișinăului. În aceste circumstanțe, în data de 23 mai 1933, susținătorii propunerii de a amplasa Cimitirul la locul prevăzut inițial au adresat primarului o scrisoare oficială prin care cereau luarea măsurilor împotriva „închiderii cimitirului de pe șleahul Rîșcanilor și împărțirea pământului de sub cimitir diferitor persoane” [2, f. 59], motivându-se că cimitirul era deja funcțional. De asemenea, aceștia au declarat că în virtutea sentimentul de buni creștini nu vor admite ca „pe mormintele oamenilor să calce vitele și să le profaneze” [2,

f. 59], precum și mutarea cimitirului împreună cu cei deja înhumați. Scrisoarea a fost însoțită de patru pagini de semnături ale locuitorilor orașului Bălți. În rezultat, primăria a dispus anularea propunerii și a mers pe altă cale.

Astfel, în data de 15 iulie 1933, la ora 16:00 au fost convocate la primăria orașului 61 de persoane pentru a li se distribui locuri de case în altă parte, deoarece planul parcelării locurilor de casă din Oborul de vite și o parte din Cartierul „Pământeni”, cel destinat pentru cimitirul ortodox, a fost anulat. Distribuția a avut loc prin tragerea la sorți pentru 24 de persoane împroprietărite în Piața Oborului și 37 de persoane împroprietărite în Cartierul „Pământeni” pe locul unde a fost extins cimitirul ortodox. Ședința a fost dirijată de ajutorul primarului, Ion Pascu și de șeful de birou, Antonov Carp. Din motiv că loturile de pământ disponibile erau mai puține decât persoane prezente în sală, tragerea la sorți s-a desfășurat în felul următor: s-au luat două pălării de paie, în prima fiind puse 35 de bilete pe care a fost scris numărul loturilor disponibile după plan, iar în cealaltă pălărie au fost puse 61 de bilete cu numele și prenumele persoanelor care aveau dreptul la împroprietărire. Numărul loturilor disponibile fiind: 13, 15, 29, 34, 38, 60, 82, 104, 109, 110, 113, 116, 120, 128, 129, 126, 130, 139, 139 bis, 146, 147, 157, 215, 216, 217, 232, 235, 246, 247, 250, 268, 287, 297, 310 și 555. Au fost numărate biletele din ambele pălării, astfel ca cei prezenți să se asigure de corectitudinea actului public, după care s-a procedat la tragerea sorților. Pentru această acțiune au fost aduși doi copii, fiecare dintre aceștia fiind răspunzător de câte o pălărie: primul copil extrăgea biletul cu numărul lotului, iar al doilea copil extrăgea biletul cu numele proprietarului, astfel că la numărul corespunzător lotului îi era atribuit numele persoanei trasă la sorți [2, f. 79]. Tragerea la sorți s-a făcut în ședință publică și, pe lângă persoanele care aveau dreptul la împroprietărire, au asistat martori dornici să urmărească ședința. În acest context au fost prezenți următorii cetățeni: doctorul Imas Ludvig, Ghilescu Th., Vasilescu Victor, Onicescu Gh., Pîlu Ion, Clîpa Hristafor, Mariș Elena, Corfiatis Dimitrie, Curocichin

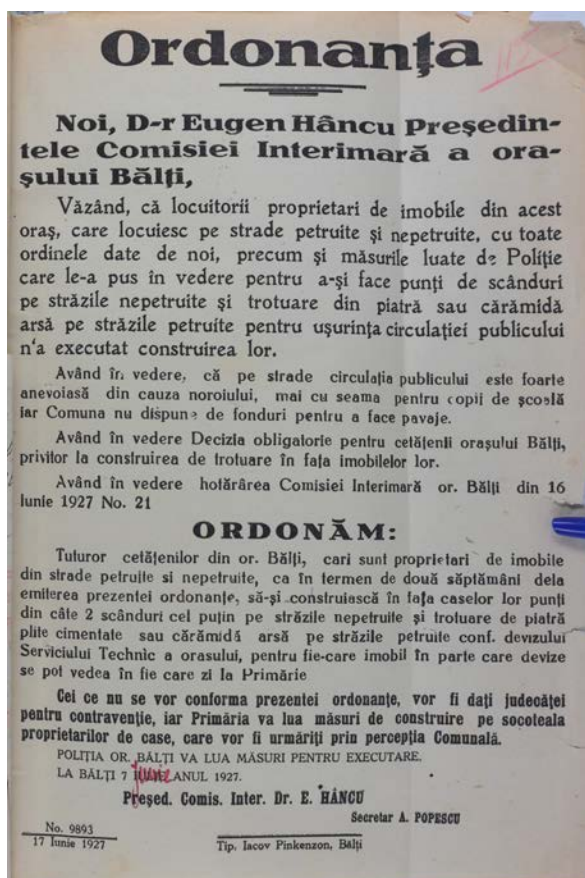

Fig. 6. Ordonanță emisă de Președintele Comisiei Interimare a orașului Bălți Eugen Hâncu, 17 iunie 1927 [7, f. 115].

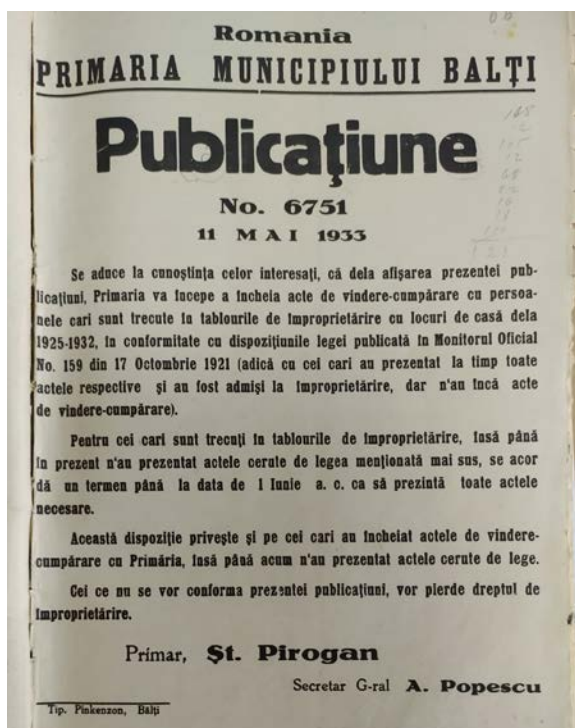

Fig. 7. Publicațiune înaintată de Primăria orașului Bălți, 11 mai 1933 [2, f. 66].

Dimitrie, Tabacaru Gh., Varaxevicei Alexandru, Cotigher Iosif, Tabecman Iosif, Grinberg Zeilic, Gamerberg Berta, Cunicean Isac, Stopanovschi Neculai, Sidicman Ițec, Viner Abram, Tcaciuc Neculai, Constantinescu Neculai și alte persoane [2, f. 80]. În urma tragerii la sortii au fost întocmite liste cu numele și prenumele persoanelor respinse de a fi împrumutate din varii motive sau care nu corespundeau condițiilor legii: cerere tardivă, nu dispuneau de acte, aveau deja casă, s-au mutat din oraș, soțul a fost împrumutat, nu au depus actele necesare – toate acestea fiind verificate de către Comisia Interimară a Primăriei Municipiului Bălți. În acest caz, loturile de pământ retrase persoanelor vizate anterior au fost repartizate altor beneficiari care aveau dreptul la împrumutare. Au existat totuși plângeri din partea celor depozitați, precum că s-a produs o nedreptate. În acest context, în septembrie 1933, prefectul județului Bălți a înaintat o cerere către primarul orașului Bălți, Ștefan Pirogan în care se menționa că persoanele depozitate de locurile de casă (44 la număr), în data de 24 iulie, au înaintat un demers Ministerului de Interne despre faptul că le-au fost retrase locurile de casă cu care au fost împrumutate de precedentă Comisie Interimară a Primăriei. În acest context, Ministerul cerea indicarea cazurilor depozitării acestor persoane pentru a clarifica situația creată [2, f. 101]. Ca răspuns la scrisoarea prefectului s-a punctat următoarele: 6 persoane au fost ilegal împrumutate de către Comisiunea Interimară a municipiului Bălți în anul 1932 și în urma verificărilor făcute în anul 1933, pentru neprezentarea actelor doveditoare precum că acestea intrau în condițiile legii de împrumutare, le-a fost anulat dreptul. Două persoane – Curocichin și Neculai Eșanu, având dreptul la împrumutare, au fost eligibili în continuare. Iar restul persoanelor din lista de pe verso a scrisorii prefectului nu au fost împrumutate în baza legii de împrumutare, în schimb li s-a oferit în arendă loturi pe timp de trei ani în mod particular, motivul depozitării nu este cunoscut întrucât în dosarul de împrumutare nu exista o decizie în acest sens [2, f. 103].

În perioada anilor 1925–1933, locuitorii orașului Bălți au beneficiat de locuri de case în conformitate cu dispozițiunile Legii Nr. 159, din 17 octombrie 1921, cu privire la împrumut. În acest context, după toate acțiunile realizate, persoanele vizate urmau să încheie cu primăria orașului acte de vânzare-cumpărare. În data de 11 mai 1933, primarul Ștefan Pirogan a înaintat o Publicațiune cu numărul 6751, realizată la tipografia Pinkenzon (Fig. 7), prin intermediul căreia persoanele împrumutate erau anunțate de a prezenta până la 1 iunie 1933 actele necesare pentru a încheia contracte de vânzare-cumpărare, în cazul în care nu au fost prezentate. Acest anunț a fost expediat de primăria orașului către Efim Hașchelevici, corespondentul ziarului „Dimineața” și lui D. Milgrom, reprezentant al ziarului „Beccapaбское слово” (rus. – Cu-vânt basarabean), cu același text de a publica în ziar Publicațiunea; ulterior, trebuia expediată factura pentru publicare și două numere de ziar către primărie. De asemenea, acest act a fost afișat în localul Primăriei municipiului Bălți, dar și în următoarele instituții: Prefectura jud. Bălți; Tribunalul jud. Bălți la sect. I și II; Parchetul Tribunalului; Judecătoria Ocolului Bălți; Camera de Agricultură; Divizia a 14-a Infanterie; Regimentul 6 Roșiori; Regimentul 6 Vânători; Regimentul 29 Obuzieri; Comenduirea Garnizoanei Bălți; Cercul de Recrutare; Administrația Financiară; Consistoria Eparhiei Hotinului; Chestura mun. Bălți; Liceul de Băieți „Ion Creangă”; Spitalul Militar Garnizoana Bălți; Spitalul central; Percepții circ. I și II; Societatea Mutilaților Invalizi de Război; Șefii gărilor Bălți și Pământenii; Revizoratul școlar al jud. Bălți; Școala elementară comercială. Afișarea acestei Publicațiuni în locurile menționate a permis accelerarea depunerilor de acte la cererea de împrumut și încheierea mai rapidă a acestui proces, rezultatul fiind următorul: 87 de persoane au depus actele după anunț, iar 70 de persoane nu au depus actele la cererea de împrumut [2, f. 50].

După etapa depunerii cererilor, persoanele cu acte în regulă și împrumutate cu locuri de casă au fost convocate la 30 iulie 1933

la orele 10:00, pentru a se prezenta în Cartierul „Pământenii”, dincolo de linia Căilor Ferate Române (drumul spre Râșcani, lângă Palatul Episcopal), pentru a vedea personal locul destinat construcției viitoarei locuințe.

Concluzii

Perioada de împrumut a locuitorilor orașului Bălți a cuprins anii 1925–1937, fiind relativ extinsă în timp, în mare parte necesară pentru activitatea comisiilor speciale pentru perfectarea actelor, verificarea corectitudinii actelor și persoanelor. Până în 1933, Primăria orașului, împreună cu instituțiile din regiune, au dat dovadă de conlucrare și au fost receptivă la schimbările din cadrul societății, dincolo de nemulțumirile produse în rândul locuitorilor orașului sau cazurile de împrumut repetată ori împrumut în diverse zone ale orașului din cauza amânării planului de parcelare și schimbării locului în alte cartiere ale urbei. Aspectul vizual al orașului, care a constituit un efort aparte al Primăriei municipale în procesul de împrumut a rezidenților, a fost asigurat prin acte oficiale vizând amenajarea sau stilul arhitectural de construcție a caselor, deși cu abateri și sancțiuni specifice legislației timpului.

Referințe bibliografice:

1. Agenția Națională a Arhivelor (în continuare ANA), Direcția Generală Arhiva Națională (în continuare DGAN), Fond 1456, inv. 4, d. 7.
2. ANA, DGAN, Fond 1456, inv. 2, d. 12.
3. ANA, DGAN, Fond 1456, inv. 4, d. 7.
4. Bay, D. *Să creem un mediu plăcut Bălțeanului*. În: „Primul ghid al municipiului Bălți” (coordonat de Iosif Broitman). Bălți: Tipografia Segal, 1937–1938.
5. Sumele stabilite pentru amenzi erau considerabile de mari, raportate la veniturile perioadei vizate. De exemplu, la 1 decembrie 1928, salariul unui profesor din județul Bălți cu diplomă și serviciul militar satisfăcut era 2.300 de lei [6, p. 15].
6. *Buletinul Asociației Învățătorilor din județul Bălți*, anul 2, nr. 1, 1929.
7. ANA, DGAN, Fond 1456, inv. 6, d. 3.

ORAȘUL BĂLȚI ÎN ANUL 1940: OCUPAȚIE, SOVIETIZARE, REPRESIUNI

Doctor în istorie (2001), conferențiar universitar (2008) și Prim-prorector pentru activitatea didactică la Universitatea de Stat „Alec Russo” din Bălți.

Domenii de preocupare: istoria relațiilor internaționale în perioada interbelică, foametea și represiunile staliniste în RSS Moldovenească.

Cărți editate: *Relațiile româno-sovietice (1917–1934)*, Chișinău, 2003; *Arhivele memoriei: recuperarea și valorificarea istorică a memoriei victimelor regimului totalitar-comunist din RSS Moldovenească. Memorii. Documente. Studii de caz. Cercetări realizate în localitățile din nordul Republicii Moldova*, vol. I, tom. 1, 2, Chișinău, 2016–2019; *Românii în Gulag: memorii, mărturii, documente*, vol. I, II, Chișinău, 2014–2015 (co-editor).

Lidia PĂDUREAC

Orașul Bălți în 1940: ocupație, sovietizare, represiuni

Rezumat. Scopul cercetării de față este de a pune în evidență situația din orașul Bălți în 1940, prezentă în documentele de arhivă și cele de istorie orală. Anexarea teritoriilor dintre Nistru și Prut de către Uniunea Sovietică în 1940 a presupus și instaurarea forțată a puterii sovietice în această regiune. Orașul Bălți, fiind unul de subordonare republicană, a fost supus prioritar practicilor specifice regimului comunist. Populația a fost nevoită să suporte regimul de ocupație – mulți și-au dorit refugierea în România, însă nu au avut această posibilitate. Retragera armatei române și instaurarea armatei sovietice a provocat mari traume, oamenii devenind neputincioși în fața armelor. Ocupația a fost urmată de sovietizare și represiuni, care au mutilat viața obișnuită a orașului din perioada interbelică. Mărturiile supraviețuitorilor insistă asupra stării de frică, insecuritate, obediență dictate de regimul sovietic.

Cuvinte cheie: sovietizare, represiuni, regim comunist, administrație locală, ideologie comunistă.

The City of Bălți in 1940: Occupation, Sovietization, Repressions

Abstract. The aim of this research is to highlight the situation in the city of Bălți in 1940, presented in archival and oral history documents. The annexation of the territories between the Dniester and the Prut rivers by the Soviet Union in 1940 also implied the forced establishment of Soviet power in this region. The city of Balti, being one of republican subordination, was subjected to the specific practices of the communist regime. The population had to endure the occupation regime – many people who wanted to flee to Romania did not have this possibility. The withdrawal of the Romanian army and the establishment of the Soviet army caused great trauma to the people, who became powerless in the face of weapons. The occupation was followed by sovietization and repression, which mutilated the ordinary life of the city in the interwar period. The testimonies of survivors emphasise the state of fear, insecurity, obedience imposed by the Soviet regime.

Keywords: sovietization, repressions, communist regime, local administration, communist ideology.

În contextul celui de-Al Doilea Război Mondial, regimurile totalitariste sovietic și cel fascist puneau în aplicare metode și mijloace militare pentru a lichida state și a contura o nouă hartă a lumii. Germania și Uniunea Sovietică se extindeau teritorial, realizând prevederile protocolului adițional secret Molotov-Ribbentrop. Prin amplasarea sa geografică, România a fost somată în 1940 să cedeze: URSS-ului – Basarabia, Bucovina de nord, ținutul Herța; Ungariei – nordul Transilvaniei; Bulgariei – Dobrogea de Sud. Constrânși de noile realități, cetățenii români au suferit drama ocupației străine. Cele trei caracteristici specifice pentru teritoriile dintre Nistru și Prut au fost: ocupația, sovietizarea și represiviunile. Cercetările științifice au luat în vizor destiul Basarabiei în contextul acestor evenimente, însă mai puține dintre ele includ aspecte ale vieții trăite în localități concrete. Scopul cercetării de față este de a pune în evidență situația din orașul Bălți în anul 1940, reflectată în dosarele de arhivă și documentele de istorie orală.

Ocupația teritoriilor dintre Nistru și Prut a început prin cele două ultimatumuri înaintate de Kremlin în adresa României. În noaptea de 27 spre 28 iunie, Guvernul sovietic a transmis Bucureștiului a doua notă ultimativă în care cerea:

„1. În decurs de patru zile, începând cu orele 14.00 după ora Moscovei, la 28 iunie, să se evacueze teritoriul Basarabiei și Bucovinei de trupele românești; 2. Trupele sovietice în același timp să ocupe teritoriul Basarabiei și partea de Nord a Bucovinei” [1, p. 20-30].

Consiliul de Coroană, împreună cu Regele, a decis să nu opună rezistență militară armatei sovietice. Carol al II-lea, în memoriile sale, se arată descurajat și uimit de ultimatumul sovietic:

„Această știre m-a trăsnit ca o lovitură de măciucă și m-a revoltat în cel mai înalt grad. Este un lucru așa de oribil că nici o minte românească nu poate să-l conceapă. Consiliul are loc și am ieșit din el amărât și dezgustat, toți acei care făceau pe eroii la prânz s-au dezumflat. Numai șase voturi, din cei 26 prezenți, au fost pentru rezistență” [2, p. 45].

Regele trișa, deoarece diplomația română era la curent cu evenimentele care s-au

desfășurat în Europa în anii 1936–1939, iar în condițiile declanșării războiului mondial și a pretențiilor înaintate de ministrul sovietic de externe Molotov față de România pericolul era evident. Pentru a evita războiul cu Uniunea Sovietică, România a fost nevoită să accepte retragerea administrației și armatei din stânga Prutului. În telegrama Guvernului României către Guvernul URSS din 28 iunie (ora 11:00) se menționa:

„Guvernul român, pentru a evita gravele urmări pe care le-ar avea recurgerea la forță și deschiderea ostilităților în această parte a Europei, se vede silit să primească condițiile de evacuare specificate în răspunsul sovietic”, la fel se solicita o extindere a termenului, menționându-se că „evacuarea teritoriilor ar fi foarte greu de adus la îndeplinire în patru zile”, însă Moscova nu a acceptat modificări în acest sens [3, p. 13].

O mare parte din basarabeni au rămas nedumeriți de ceea ce li se întâmpla, deoarece, pe 6 ianuarie 1940, regele Carol al II-lea a vizitat Chișinăul, angajându-se să apere toate teritoriile românești. Evenimentele au urmat într-un regim alert, populația fiind nevoită să accepte situația creată: retragerea administrației și armatei române, pe de o parte, și instaurarea forțată a puterii sovietelor prin armata roșie, pe de altă parte.

În conformitate cu directiva nr. 5688/c a Marelui Stat Major al armatei române, transmisă trupelor la 28 iunie 1940 „privind acțiunile forțelor militare naționale pe parcursul operațiunii de evacuare a Basarabiei și Bucovinei de nord ...”, evacuarea județului Bălți urma să aibă loc până la 30 iunie, ora 12 [4, p. 58]. În pofida înțelegerilor avute, la 28 iunie au fost ocupate orașele Cernăuți, Hotin, Bălți, Chișinău și Cetatea Albă [4, p. 59]. Conducătorii militari ruși menționau în *Raportul asupra acțiunilor trupelor Frontului de Sud*, transmis comisarului poporului pentru Apărare al URSS, mareșalului Uniunii Sovietice, Timošenko:

„în ziua de 28.6.40, la ora 14:00, trupele frontului de sud au trecut frontiera conform variantei nr. 2 (prima variantă prevedea situația în care guvernul României nu ar fi acceptat să părăsească benevol Bucovina și Basarabia –

armatele roșii urmau să organizeze o ofensivă vertiginoasă; a doua variantă prevedea rezolvarea pașnică a problemei, prin introducerea rapidă doar a unei părți din trupele roșii concentrate pe Nistru)” [3, p. 17].

„Planul de acțiuni a fost respectat întocmai. La 28 iunie au fost ocupate orașele Cernăuți, Hotin, Bălți, Chișinău și Akkerman” [3, p. 48]. Confruntând cele două documente menționate mai sus, deducem că armata sovietică realiza propriul plan de ocupație, fără a ține cont de graficul evacuării convenit cu partea română. Astfel, s-au creat multiple situații în care trupele sovietice invadau teritorii din care armata și administrația română încă nu se evacuasera:

„unitățile sovietice s-au infiltrat mult în spațiile trupelor române, care se retrăgeau conform planului prestabilit, ocupând diferite localități și noduri importante și vitale de comunicație, fie prin înaintarea rapidă a unităților motomecanizate, fie prin debarcarea de parașutiști, fapt ce a împiedicat și dezorganizat măsurile luate de autoritățile române pentru evacuare” [3, p. 48].

La operația de ocupație a Basarabiei și Bucovinei de nord „a participat un contingent militar sovietic impresionant, constând aproape din întreg efectivul districtelor militare Kiev și Odessa, adică 32 divizii de infanterie, 2 divizii de infanterie motorizată, 6 divizii de cavalerie, 11 brigăzi de tancuri, 3 brigăzi de avioane, 16 regimente de artilerie grea și alte unități auxiliare” [5, p. 80].

Forțele sovietice alcătuiau un contingent de cca. 500 mii de persoane. Însăși partea sovietică recunoștea în documentele oficiale că a înaintat în teritoriile cucerite mai repede decât era preconizat:

„Unitățile Frontului de Sud au înaintat pe urma coloanelor în retragere ale armatei române, iar într-o serie de direcții au depășit trupele române și au ieșit la râul Prut înaintea românilor (subl. aut.). Armata românilor se retrăgea în mare dezordine. O parte a trupelor s-au împrăștiat, aruncând armele.... Dat fiind că armata română s-a retras benevol peste râul Prut, operațiile de desantare au fost executate fără participarea aviației de vânătoare și bombardament” [3, p. 48].

Nerespectarea intenționată de către partea sovietică a graficului de evacuare convenit cu partea română a creat multiple premise pentru situații de conflict. Comportamentul militarilor sovietici era orientat spre umilirea trupelor române și spre atragerea unor băștinași de partea noii puteri:

„Înconjurând unitățile române, ofițerii sovietici cereau basarabenilor să iasă din front și să plece cu caii și căruțele unităților, îndemnând totodată populația să-și însușească bunurile armatei române” [4, p. 60].

Importante contingente militare erau grupate în localitățile urbane, inclusiv în orașul Bălți. Retragera unei armate și venirea alteia a împărțit părerile localnicilor, reflectate și în studiile de istorie orală [mai detaliat vezi: 6, p. 219-232]. Unii locuitori ai orașului Bălți încercau să vadă doar secvențele care le consolidau sentimentul de fidelitate față de neam și țară. Din mărturiile lui Vadim Pirogan: „Ostașii români păseau demn, executând, contrar voinței lor, ordinul de retragere” [7, p. 46]. Realitatea descrie și situații mult mai dureroase. Din mărturiile lui Alexandru Budișteanu:

„Într-adevăr, acolo era lume destul de multă, și bineînțeles armata sovietică, pe care venisem să o vedem. Trupele rusești erau înșirate pe ambele părți ale străzii. Erau tancuri, tanchete și soldați înarmați, care ne păreau îngrozitori de străini... Săracii ...pentru prima dată îi vedeam pe soldații noștri, pe care mă obișnuisem să-i văd la paradele de 10 mai, pășind atunci mândri, acum comportându-se ca o armată învinsă, retrăgându-se demoralizați și umiliți. M-a apucat o mare tristețe” [8, p. 90-91].

Astfel, ocupația militară a fost înfăptuită în ritm grăbit, oficialitățile române fiind nevoite să-și organizeze retragerea în condiții dezastruoase.

Sovieticii aveau interesul de a jefui armata română în timpul retragerii acesteia, atrăgând în acțiuni de infamie și persoane arogante din rândul băștinașilor, dornice de a obține beneficii materiale și sociale (potențiali activiști), care sperau la sprijinul și protecția din partea noii administrații. Spre exemplu, la 29 iunie 1940, un batalion român de infanterie a fost dezarmat

de unitățile sovietice în gara Bălți [4, p. 62] (deși or. Bălți urma a fi evacuat potrivit înțelegerii la 30 iunie). Lt. Col. Gheorghe Borș, subinspectorul Pregătirii preliminare Bălți și Comandant al Pieței Bălți raporta eșantionului ierarhic:

„ajungând la gară între orele 6.30, 29 iunie am găsit gara blocată de mulțimea care începuse să se dedea la jaf și agresiuni. Tot atunci a venit la gară și individul Bavaroschi, fost șef al serviciului financiar la Primăria Bălți, care în fruntea unei bande de comuniști și pe un ton obraznic a cerut să i se restituie autopompa secției de pompieri ce se găsea pe rampă gata de urcare, amenințând că în caz contrar o vor lua cu forța și nimeni din cei aflați în gară și în trenul de evacuare nu vor mai pleca din Bălți. Tot în acest timp și-a făcut apariția pe podul din preajma gării și o unitate mecanizată sovietică formată din 4-5 care de luptă. În acest moment, mulțimea de manifestanți comuniști care blocau strada a devenit extrem de ostilă. Pe străzi nu mai era posibilă circulația, comunicația cu orașul era tăiată și deci evacuarea a fost complet oprită. Orice încercare de a se mai salva ceva a fost zadarnică, deoarece, nu existau mijloace de transport și nici nu se circula prin oraș din cauza bandelor comuniste și a unităților mecanizate sovietice care puseseră stăpânire pe oraș și se dedau la acte de terorism” [9, p. 215].

Un alt exemplu este relatat de Gheorghe Mitoșeru (2 iulie 1940):

„... am ajuns la Bălți. Acolo am asistat cum comandantul garnizoanei Bălți, dl maior Mazilu, a fost degradat de către evrei și palmuit. Lucrurile [pe] care acesta le avea cu el i-au fost furate tot de evrei. Un alt caz cu un domn căpitan care la fel a fost bătut de evrei. Evreii din Basarabia oprise pe toți românii care vor să se întoarcă în țară, spunându-le că în România, Majestatea Sa Regele a fugit în Canada, Marele Voevod Mihai a fost împușcat, că germanii au ocupat Bucureștiul și altele” [10, p. 310].

Din mărturiile Elisabetei Suratovschi, profesoară din Bălți (25 septembrie 1940):

„toată populația creștină n-a luat parte la venirea sovietelor, ceea ce i-a nemulțumit ... Se scriu diferite poezii, batjocorind România și

ridicând în slavă sovietele, care au scăpat Basarabia și poporul muncitor de sub jugul boierilor români. Acestea din urmă au ajuns ca o lozincă a zilei” [10, p. 505-506].

La gara feroviară din Bălți au avut loc multiple jafuri și fărâdelegi săvârșite de militarii sovietici și puținii localnici, susținători ai acestora:

„În stația Bălți a fost împușcat, în ziua de 28 iunie a.c., un individ de către o persoană necunoscută. Cadavrul lui a fost expus pe peron, spunându-se că a fost «împușcat de soldații români, cu scopul de a provoca reacția bandelor de comuniști evrei împotriva populației românești». În timp ce în stația Bălți se aflau două garnituri cu trupe românești și funcționari, evreii în grupuri se strecurau printre cei aflați în garnituri, sfătuind pe soldați să depună armele și să rămână în Basarabia. Văzând că metoda persuasiunii nu reușește, a venit un ofițer sovietic însoțit de trei soldați, care, amenințând cu revolvere, au somat pe ofițerii și soldații români să depună armele, declarând că, în caz contrar, vor fi împușcați. Un evreu a anunțat cu glas tare că cei originari din Basarabia nu au voie să părăsească localitatea. Majoritatea celor prezenți, în special, funcționarii basarabeni ce se evacua și-au distrus pe loc toate actele și numai în acest mod au putut să scape de la controlul individual ce li s-a făcut ulterior... în stația Bălți au rămas armele acestor trupe și vagoane de muniție de artilerie” [11, p. 164-165].

Însă documentele oficialităților sovietice prezentau aceste evenimente dintr-o perspectivă deferită:

„Armata română s-a retras de pe teritoriul Basarabiei, fără să opună rezistență; retragerea se desfășura încet și chiar din prima zi s-a constatat că armata românilor încalcă prevederile acordului. Într-o serie de localități au avut loc jafuri organizate; populației i s-au luat vitele, chiar și avutul... Populația Basarabiei și a Bucovinei de Nord a întâmpinat cu bucurie unitățile Armatei Roșii, le-au ieșit în cale cu flori, în unele locuri cu muzică. Pretutindeni au apărut panouri cu lozincile: «Trăiască Basarabia sovietică!», «Trăiască Armata Roșie!», «Trăiască tovarășul Stalin!» La ora 14.00 în ziua de 3.7,

la termenul strict indicat de guvern, granița a fost închisă. Toți soldații și ofițerii armatei române care n-au reușit să plece au fost reținuți și dezarmați” [3, p. 49-50].

Studiile de istorie orală indică asupra faptului că cea mai mare parte a populației era reticentă față de noii veniți, dar nu-și exterioriza această atitudine de frica armelor străine. Unii au luat decizia de a se refugia în România, alții – de a rămâne cu familia în gospodăriile în care munciseră toată viața, însă au fost și din cei care au agreat venirea armatei roșii, în mare parte fiind vorba despre etnici evrei. Potrivit datelor statistice, în județele Chișinău și Bălți locuiau cei mai mulți evrei, respectiv 14,4% și 12,5% din numărul total al populației din aceste județe [3, p. 57] (majoritatea locuind în orașe). Unii locuitori din orașul Bălți, fiind captați de promisiunile propagandei sovietice despre o viață echitabilă, mult mai bună, considerând că au fost nedreptățiți în timpul administrației românești au susținut noua putere: «spre stupoarea noastră erau localnici evrei! Cu toții într-o stare de excitație anormală» [8, p. 91]. „În târgul Râșcani-Bălți, evreii umblau cu stegulețe și rozete roșii la butoniere, iar pe case s-au arborat drapele roșii” [12].

În Buletinul informativ asupra evenimentelor interne, petrecute pe raza Regimentului 4 Jandarmi Prut (iunie 1940), expediat rezidentului regal al Ținutului Prut Traian Ionașcu se menționa:

„la apariția trupelor (sovietice – n. L. P.), comuniștii, în proporție de 95% evrei și numai 5% români sau ruși au arborat drapele roșii și au primit cu urale trupele roșii. Alături de ei, toți evrei și unii români s-au manifestat în mod similar. În unele localități, precum Ungheni, Râșcani, Briceva etc., unii funcționari și jandarmi, și chiar soldați din corpurile de trupă, au fost loviți, dezarmați și insultați. La Bălți au împiedicat plecarea trenurilor și au terorizat populația” [11, p. 184].

Din declarațiile Olgăi Mustață din com. Pârliți Târg, jud. Bălți (2 iulie 1940):

„Observarea puterii la jidovi, prea multă laudă și insistență din partea Armatei Roșii,

multe promisiuni jidovilor, un caracter prea laconic și răzbunător, exprimarea unui căpitan din Armata Roșie că vor vărsa sânge a mii de oameni români pentru omorârea unui singur soldat rus, la înmormântarea căruia am asistat... nu m-am putut împăca, prin urmare, cu acest regim și am preferat să las toată averea muncită cu foarte mare chin... de asemenea, mai ales că trupele sovietice au ocupat Tg. Pârliți în ziua de 30 iunie 1940, ora 8. Am fost martoră oculară cum întreaga populație evreiască a întâmpinat cu urale, sărutări, flori, steaguri roșii, îmbrățișări, jalbe și insulte asupra Armatei Române, că au fost jefuiți, totul li s-a luat, au fost surghiuniți timp de 22 de ani și, în sfârșit, acum și-au revăzut frații de peste Nistru” [10, p. 310].

Din mărturiile lui Vasile Ciornea, notar din comuna Pelinia, jud. Bălți (25 septembrie 1940):

„La intrarea trupelor roșii în Basarabia, populația, în special evreii, erau bucuroși. Mai târziu, când a început introducerea regimului comunist, se poate spune cu drept cuvânt că domnește o nemulțumire generală. Scumpetea nemaipomenită, lipsa de articole de primă necesitate, naționalizarea comerțului, industriilor etc. au creat o nemulțumire generală” [10, p. 513-514].

La 28 iunie 1940, trupele sovietice au ocupat orașul Bălți, înfăptuind multiple atrocități, jafuri, forțând armata, administrația română, precum și refugiații să părăsească în grabă localitatea.

Sovietizarea avea scopul de reorganizare a teritoriilor subordonate după modelul sovietic, inițiat și gestionat de Moscova. Procesul de sovietizare a fost asigurat de forțele armate și s-a manifestat preponderent în trei direcții prioritare: 1) crearea organelor administrative locale și de partid; 2) comunizarea economiei; 3) promovarea ideologiei comuniste prin reorganizarea instituțiilor de învățământ și subordonarea mijloacelor de informare în masă.

Ocuparea militară a orașului Bălți a fost însoțită de preluarea puterii de către instituțiile militare și administrative înființate de comuniști, conform legilor din URSS. Așa cum menționează istoricul Anatol Petrencu:

„imediat ce s-au instalat, chiar din prima zi, autoritățile sovietice au scos în afara legii organele administrative existente, organele judiciare, militare și polițienești. A fost interzisă activitatea partidelor politice (cu excepția celui bolșevic) și au fost suprimate sindicatele, numite de ocupanți «fasciste și reacționare». Funcțiile administrației românești au fost preluate de comisariatele militare și de organele politice ale armatei roșii, acestea din urmă asumându-și prerogativele formării noilor organe administrative locale. A început constituirea consiliilor sătești (*selsoviet*), comitetelor executive raionale (*raispolcom*). Au fost instituite tribunale, secții de miliție, reprezentanțe ale NKVD-ului” [13].

În primele zile de după 28 iunie 1940, teritoriul Basarabiei a fost transmis în subordonarea organelor supreme legislative, executive și partinice ale Republicii Autonome Sovietice Socialiste Moldovenești. Treptat au fost constituite organele de partid locale.

„La 14 august 1940 organizația moldovenească regională de partid a PC (b) al Ucrainei a fost transformată în Partidul Comunist (bolșevic) al Moldovei. Cele mai importante funcții din RSSM au fost preluate de liderii RASSM. La 31 august 1940 Secretariatul CC al PC(b)U a aprobat hotărârea CC al ULCTM cu privire la transformarea organizației regionale moldovenești a Uniunii Leniniste a Tineretului din Ucraina în Uniunea Leninistă Comunistă a Tineretului din RSS Moldovenească” [14, p. 34-35].

În RSS Moldovenească componența organelor sistemului sovietic era selectată riguros de către comitetele de partid din teren și verificată minuțios de organele speciale ale NKVD-ului. Orașele Chișinău, Bălți, Bender, Tiraspol erau subordonate direct administrației de stat a RSSM [15, p. 247]. Deputații în sovietele orașenești, raionale și sătești erau selectați de către organele locale de partid. Puterea aparținea secretarilor comitetelor de partid și birourilor comitetelor de partid. Toate problemele privind administrarea RSSM, practic, erau examinate și soluționate de către CC al PC (b)M, care era supravegheat de Biroul CC al PC (b) din toată Uniunea pentru RSSM. Hotărârile instanțelor

superioare erau executate necondiționat de către cele inferioare [9, p. 251]. Inițial baza aparatului sovietic o constituiau străinii, aduși special în acest scop din interiorul Uniunii Sovietice, astfel organele administrative își înfăptuiau misiunea de executor.

Procesul de sovietizare s-a intensificat prin organizarea așa-numitor alegeri în Sovietul Suprem al URSS și în Sovietul Suprem al RSS Moldovenești, care s-au desfășurat la 12 ianuarie 1941 [14, p. 37]. Astfel, timp de șase luni, forțele militare și cele de securitate au creat toate structurile necesare administrative și cele de partid, aplicând intimidări, constrângeri și control excesiv.

Odată cu formarea organelor puterii de stat la nivel republican și local a avut loc procesul de comunizare a economiei.

„La 14 august 1940, Biroul Politic a aprobat două decrete ale Prezidiului Sovietului Suprem al URSS, care schimbau în mod radical orânduirea economică din Basarabia – «Cu privire la restabilirea pe teritoriul Basarabiei a funcționării legilor sovietice cu privire la naționalizarea pământului» și «Cu privire la naționalizarea băncilor, a întreprinderilor industriale și comerciale, a transportului feroviar și naval și a mijloacelor de telecomunicații din Basarabia». Aceste decrete declarau drept proprietate de stat tot pământul din Basarabia, cu zăcămintele, pădurile și apele lui, precum și toate băncile și alte instituții de creditare, transportul feroviar și cel naval, telecomunicațiile aflate pe teritoriul Basarabiei, întreprinderile industriale cu peste 20 de muncitori sau cu cel puțin 10 muncitori, care aveau în dotare un motor de 10 cai-putere sau mai puternic” [14, p. 60].

Nenumărate mori și fabrici de ulei vegetal fuseseră demontate, utilajul fiind transportat peste Nistru [13]. În Rapoartele de sinteză privind informațiile din Basarabia, prezentate de Inspectoratul Regional de Poliție Iași Direcției Generale a Poliției, se menționa și situația din Bălți:

„pe la 1 septembrie 1940, s-au fixat comercianților unele impozite, relativ mici, și anume câte 25 până la 40 ruble pe lună (recte 1000-

1600 lei, socotit la 40 lei rubla), iar la 1 octombrie 1940 aceste impozite au fost mărite la 1000 de ruble pe lună (recte 40000 lei) plătit pe 3 luni înainte, adică până la 1 ianuarie 1941, ceea ce înseamnă că acela care voia să-și continue comerțul trebuia să plătească odată 120000 lei pe un trimestru. Față de asemenea fiscalitate excesivă, aproape toți comercianții din târgurile menționate și-au închis prăvăliile; acei care, totuși au plătit aceste impozite [...] au fost obligați de ruși ca la data de 1 ianuarie a.c. să lichideze. La Bălți se află fabrica de zahăr, proprietatea lui Ismanschi. Acesta, însă, din toamna anului 1939, după terminarea campaniei, demontase fabrica și o împachetase în lăzi, intenționând s-o mute în Regat; neobținând la timp aprobarea, a survenit ocupația sovietică. Rușii au montat fabrica și au pus-o în funcțiune, prelucrând întinsele culturi de sfeclă de zahăr, ce se aflau în Basarabia. De asemenea, au pus în funcțiune și fabrica de spirt, proprietatea aceluiași Ismanschi, care era anexă pe lângă cea de zahăr. Tot la Bălți mai funcționează fabricile de ulei: «Fridman», «Flera» («Flora» – n.L.P.), «Valman» și «Țepelman», însă, produsul lor este trimis în URSS» [11, p. 394-395].

Situația era complicată și pentru celelalte categorii sociale. Din mărturiile lui Hariton Dumbravă, agricultor din Bălți, 19 septembrie 1940:

„Populația este nemulțumită, în special, țăranii, fiindcă le iau recolta și chiar sămânțurile, forțându-i să intre în colhozuri. Mai sunt nemulțumiți din cauza lipsei de alimente și prea marii scumpete ce există. Au început să înființeze cooperative, dar ca să cumperi ceva trebuie să stai ceasuri întregi până când îți vine rândul. Chiar și evreii bogați nu sunt mulțumiți de regimul rusesc, în schimb, sunt mulțumiți golănimea care i-a băgat prin case, iar evreii s-au purtat destul de rău cu populația și care îi speculează cum vor ei” [10, p. 357].

Din declarațiile lui Ion Huțu din com. Recea, jud. Bălți (22 septembrie 1940):

„Pământurile s-au luat până în prezent la cei ce au avut peste 6 ha în sus, cu propunerea ca după strângerea întregii recolte să treacă la

colhoz și cei cu 6 ha. Impozitele se plătesc câte 60 puduri la ha = 960 kg. Pe orice vită s-a pus bani câte 100 ruble” [10, p. 421-422].

Sistemul economic de tip sovietic a făcut imediat diferența dintre starea economică din oraș până la și după ocupația sovietică. În câteva săptămâni, în magazine s-au terminat produsele din perioada anterioară, astfel calitatea proastă a mărfurilor, lipsa sistematică a produselor de primă necesitate se făceau tot mai pronunțate. Prezentând situația din orașul Bălți din acele timpuri, Vadim Pirogan menționa:

„În primele luni, sovieticii cumpărau tot ce vedeau: cârnaț, bomboane, crupe, stoffe, haine, rufe, totul... La brutărie dispăruse pâinea albă. În schimb se vindea pâine neagră, crudă și cleioasă – mă rog, pâine sovietică. Mărfurile bune au dispărut, nu le mai găseai în magazine. În locul lor a fost adus „tovar” sovietic, marfă de calitate inferioară, de prost gust, făcută ca din topor” [7, p. 51].

În același context:

„Cooperativa brutăriei nu lucrează în mod regulat, astfel de multe ori pâinea lipsește câte 3-4 zile la Bălți, Sculeni, Ungheni și Pârliți și se vinde cu prețul de 1 rublă, însă nu se dă decât ½ pâine (adică 800 gr) de familie, indiferent de numărul membrilor. La Chișinău, pâinea neagră, de aceeași greutate, se face în fiecare zi și se vinde cu 1,60 ruble, de trei ori pe săptămână se face și pâine albă, tot cu greutatea de 1,600 kg și se vinde cu 2,50 ruble. Articole de băcănie nu se găsesc deloc; rar se aduce zahăr și se dă numai câte ½ kg de familie, cu prețul de 4-5 ruble kilogramul. Îmbrăcămintă și încălțăminte nu se găsește deloc... [11, p. 394-395].

Din mărturiile lui Alexandru Budișteanu:

„În scurtă vreme, piețele s-au golit și s-a instaurat modul de viață sovietic. Magazinele au fost închise peste noapte și din ele nu s-au mai putut aproviziona decât nou-veniții. Mult mai târziu au apărut magazinele de tip nou, cu marfă puțină și proastă” [8, p. 100].

Locuitorii din Bălți și din alte localități deseori constatau faptul că militarii sovietici și civilii veniți împreună cu aceștia erau uimiți de starea materială a populației din Basarabia:

„De mult circulau versiuni despre viața grea și lipsurile din URSS; acestea ne-au fost confirmate acum de înșiși rușii veritabili, ofițerii și funcționarii, precum și de membrii familiilor lor veniți de peste Nistru. Acei din generația nouă, care până acum n-au avut ocazia să treacă frontiera, au rămas uimiți de cele văzute în Basarabia, de civilizația de acolo și de faptul că se poate trăi așa de bine. Ei nu și-au închipuit că oamenii pot trăi atât de confortabil și că pot mânca lucruri atât de bune. Fapte edificatoare sunt scenele, ce s-au petrecut în primele zile de ocupație, când ofițeri și soldați sovietici intrau în cofetăriile din Chișinău și Bălți, pe atunci încă aprovizionate, și consumau câte 10-15 prăjituri, spunând că «ei sunt obișnuiți să mănânce lucruri dulci, deoarece în Rusia se găsesc din abundență»; aceleași scene se pot vedea și în restaurantele din aceleași orașe, rezervate aproape exclusiv militarilor, unde aceștia comandă de 4-5 ori dintr-un fel de mâncare... Astfel fiind, autoritățile sovietice pun o grijă deosebită ca nu cumva populația din Basarabia să cunoască situația reală din «raiul bolșevic» și în același timp, ca rușii lor din URSS să nu afle că mai există și un altfel de trai decât acel, ce li-l dă «tata Stalin». În consecință, trecerile peste Nistru în și din Basarabia sunt interzise, cu mici excepții” [11, p. 349-350].

În același context, din memoriile lui Alexandru Budișteanu:

„După venirea trupelor sovietice au apărut și civilii sovietici, îmbrăcați ca vai de lume, total incuți și necivilizați [...] Am constatat că așa arătau oamenii sovietici, îmbrăcați într-un mod greu de definit, dar de fapt vraște, cu haine șocant de demodate și ieftine” [8, p. 98].

Elisabeta Suratovschi, depunând declarații la intrarea în România, descria și situația din Bălți:

„Din primele zile când au venit trupele sovietice, toți ofițerii ruși s-au aprovizionat cu zeci de metri de stofă și mătase și cu mai multe perechi de ghete, ceea ce a arătat lipsa de încălțăminte și manufactură. În timpul de când au venit, au aranjat un singur magazin cooperativ de manufactură și unul de încălțăminte pe tot

județul. Populația de la țară și din oraș e nevoită să stea în rând de la ora 5 dimineața până seara la 4, fără ca să-și poată procura ceva” [10, p. 505].

Hristina Slabu, casnică, repatriată din Bălți (28 august 1940):

„Imediat după ce au venit rușii, au început să facă cumpărături: cumpărau haine, ghete, cizme, ciorapi, patefoane, ceasuri și diferite articole pe care plăteau orice preț. Apoi magazinele au fost închise și nu se mai vindea nimic, iar la unele magazine, la care li s-au dat voie să vândă mai târziu, trebuia să stai câte o zi întreagă până să-ți vie rândul să cumperi. Comerțul era deci paralizat. Fabricile nu funcționau. La început se făceau cumpărături pe bani românești, însă mai târziu, aproape când să plec eu, nu se mai primeau bani românești, ci numai ruble. Rubla este 40 lei, iar cu 3 ruble cumperi abia o pâine” [10, p. 530-531].

Spre toamna anului 1940 situația economică s-a înrăutățit și mai mult. Majoritatea basarabenilor care au reușit să se refugieze în România în lunile septembrie-noiembrie în declarațiile făcute la hotar indicau asupra lipsurilor constante de produse alimentare și nu doar. Din declarațiile lui Huțu Ion:

„Este o lipsă completă de alimente. Articole de primă necesitate lipsesc, cu greu se poate găsi. Cooperațiile s-au înființat câte 3-4 pe oraș, stând populația câte 2 zile până îi vine rândul să cumpere” [10, p. 421-422].

Mihai Munteanu, preot din orașul Bălți (23 septembrie 1940):

„Situația economică este dezastruoasă, se conduce fără nici un tâlc. Lipsesc alimentele cele necesare. Stă lumea la rând zile întregi pentru a cumpăra ceva de hrană sau îmbrăcăminte” [10, p. 453].

Sovietizarea economiei în Basarabia, prin naționalizarea și colectivizarea bunurilor, va continua cu o fiscalitate excesivă, astfel fiind vizibilă discrepanța dintre promisiunile făcute de regimul comunist și realitatea trăită de basarabeni după 28 iunie 1940.

Propaganda comunistă avea drept obiectiv să manipuleze populația în vederea convertirii

acesteia la noua ideologie promovată de stat. Oficialitățile au acționat cu multă insistență pe dimensiunea sistemului de învățământ (tinerii au rezistență mai mică la manipulare) și mijloacele de informare în masă. Pe teritoriul Basarabiei a fost pus în aplicare sistemul sovietic al învățământului public și organizării instruirii în școală. Au fost lichidate gimnaziile și școlile eparhiale, elevii acestora fiind trecuți în clasele respective ale școlii medii sovietice [1, p. 59].

Vasile Ciornea: „școala a fost pusă pe scară întinsă, tinzând la lichidarea analfabetismului, dar a fost încadrată cu învățători nepregătiți și insuficienți ca număr. Astfel, un învățător – cu o pregătire de 1 lună cursuri, având la bază o școală care n-are nimic comun cu pedagogia, cu metoda educației copilului, iar în multe cazuri acești învățători lasă de dorit chiar și în ceea ce privește scrisul și cititul – este pus să lucreze cu 2 clase, fiind toată ziua ocupat, iar pentru a doua zi trebuie să aibă planuri de lecții pentru fiecare clasă și oră separat. Programă analitică se ocupă mai puțin de carte, învățătorul este obligat să formeze din copil, în primul rând, un bun comunist, să simbolizeze conducătorii regimului. La fiecare școală sunt numiți câte 1-4 învățători jidani, care pe lângă obligațiunea de învățător, mai sunt puși să supravegheze învățatorii autohtoni și, probabil, să comunice orice mișcare, care ar fi în contradicție cu regimul” [10, p. 513-513].

În școli s-a trecut la limba moldovenească, inventată de regim pentru a insista asupra diferențelor dintre români și „moldoveni”. Deseori, pentru a promova ideea moldovenismului se ajungea la situații absurde. De exemplu în carnetul de școlaritate era scris: „sporiurile se înșamnă așa: otlicino, ghine, nijloșiu, rău, tare rău” [8, p. 104]. Elevii obișnuiți cu un sistem de învățământ calitativ în perioada interbelică, inițial nu știau cum să reacționeze la lecții. Spre exemplu, în orașul Bălți:

„Profesoară ne era o tânără fostă profesoară de franceză, care trebuise să se reprofileze. și iată că profesoara ni se adresează destul de

emoționată, spunând: «Draji copchii. Înșepem orili noastre di lecție de lingă moldovinească. Eu vreu să vă zâc să vorghim împriună...» este întreruptă de un imens hohot de râs spontan al întregii clase. Ce auzeam era atât de ridicol și fals pentru noi, încât reacția fusese perfect logică” [8, 105].

Ideologia comunistă era insistent promovată prin mijloacele de informare în masă. Din declarațiile lui Petru Țurcan:

„Imediat după ocuparea Basarabiei, în toate orașele, deci, și în ale mele, Bălți și Soroca, au apărut diferite ziare. Se face propagandă intensă prin presă, dar lucrurile sunt așa de exagerate și eronate, că dacă par potrivite pentru sovietici, apoi pentru populația basarabeană neadevărul pare atât de evident, că intelectualii români nici nu le pot citi” [10, p. 355].

Prin intermediul presei erau multiplicat diverse zvonuri cu denigrarea României și proslăvirea puterii sovietice. Spre exemplu Hariton Dumbravă (refugiat în România) menționa:

„Presa este în mâna evreilor și ei fac propagandă contra regimului românesc, spunând că mai degrabă plecăm, deoarece în curând vor veni dâșii peste noi, că au de gând să ocupe toată Moldova și chiar Bucureștiul” [10, p. 357].

În același context, vorbind despre presa sovietică din Bălți, Vasile Ciornea spunea:

„Publicații cu caracter exclusiv de agitație și propagandă în favoarea partidului comunist, respectiv guvernului. Totul sec, lipsit de interes; începi să citești un articol și de la început știi că totul este laudă și pălăială. Conducerea presei este în mâna jidanilor. Propaganda sovietică se face pe toate căile: fiecare soldat sovietic este un bun propagandist și agitator. Filmele nu sunt decât cu subiect de propagandă. Presa, marele număr de funcționari, militari etc. toți fac propagandă în favoarea regimului” [10, p. 514].

În primul an de ocupație sovietică, acțiunile autorităților, desfășurate sistematic în vederea răspândirii ideologiei comuniste, nu au avut rezultatul scontat, însă, treptat, efectele acestora vor fi incontestabile. De rând cu impunerea politicilor sovietice în administrație, economie,

învățămant, statul folosea metode de constrângere, amenințare și supraveghere a persoanelor considerate de noul regim ca fiind „suspecte”.

Represiunile au fost aplicate cu regularitate în toate localitățile din Basarabia, de către autoritățile sovietice. La nivel local, represiunile administrației comuniste s-au manifestat prin reprimarea opoziției față de regim. Pentru a nu lăsa populației alternative de informare/educare, puterea sovietică a început închiderea și denigrarea instituțiilor religioase. În perioada interbelică, în orașul Bălți au fost construite, la inițiativa episcopului Visarion Puiu, o serie de biserici (Catedrala Sfinților Împărați Constantin și Elena, biserica Sfintei Paraschiva, biserica Sfinților Petru și Pavel etc.) Tamara Spițer (repatriată la 25 septembrie 1940) menționa:

„Biserica din Pământeni (cartier din orașul Bălți – n. L. P.) au transformat-o în magazie de cereale, iar [pe] cea din curtea închisorii au vrut s-o dărâme, dar [nu] s-a întâmplat nimic și au lăsat-o. Credincioși sunt foarte mulți. Când te duci la biserică, după tine vine câte un militar și începe să fluiera și să râdă de preoți” [10, p. 509].

Petru Țurcan, preot de la biserica Sf. Nicolae din Bălți (refugiat la 19 septembrie 1940):

„Nu vorbesc de preoți: dacă încă nu s-au luat măsuri directe împotriva clerului și bisericii, apoi s-a creat o stare de spirit în care preoții se sufocă. Sunt tratați cu atâta neglijență, că parcă nu sunt oameni, ci niște ființe de care e vorba.” [10, p. 353]

Iar Vasile Ciornea insista:

„Biserica în unele părți este tolerată pentru moment, și acolo unde religia și credința popoului este dârză, se menajează clerul, dar se intensifică propaganda antireligioasă” [10, p. 514].

Politica ateistă promovată de autoritățile sovietice nu a reușit să distrugă religiozitatea oamenilor.

Situația dificilă în care s-a pomenit populația din RSS Moldovenească crea atitudini negative față de puterea sovietică, însă aceste atitudini nu se manifestau prin acțiuni deschise organizate împotriva autorităților din cauza fricii față de forțele armate. De exemplu, Petru Țurcan declara:

„Starea de spirit a populației românești (din Basarabia – n. L. P.) este cu totul în defavoarea ocupanților. Numai frica de autorități și agenți care mișună reține pe toți de a-și exprima cele ce simt” [10, p. 354-355].

De rând cu armata, administrația și structurile securității erau prudente, exercitând și misiunea de supraveghere excesivă. Controlul asupra populației putea fi realizat și prin introducerea sistemului de evidență a populației.

„La 10 septembrie 1940 CCP al URSS a adoptat hotărârea nr. 1667, care preconiza introducerea sistemului de pașapoarte pe teritoriile fostei Basarabii și Bucovinei de Nord. Se preconiza de a începe eliberarea pașapoartelor în aceste regiuni de la 1 noiembrie 1940 și de a încheia până la 15 ianuarie 1941. Pașapoartele nu erau eliberate țăranilor care, de fapt, erau legați de locul lor de trai și îl puteau părăsi cu mari dificultăți” [14, p. 80].

Istoricul Valeriu Pasat consideră că

„sistemul de pașapoarte era, de fapt, un mijloc de epurări sociale în raioanele pe care autoritățile le considerau deosebit de importante. Pe teritoriul RSS Moldovenești acestea erau zonele interzise și zona de frontieră” [14, p. 80-81].

Autoritățile sovietice erau interesate să-și creeze o rețea de informatori, inclusiv din persoanele care, în 1940, și-au manifestat intenția de a se repatria în România. Cazul lui Țurcan Petru:

„Cu prilejul înscrierii la Chișinău, când am arătat că plec în România la cei trei frați ai mei, m-au întrebat de ce nu vin frații mei în Basarabia și mi-au propus să iau măsuri pentru a-i convinge și să-i chem prin consulat. Am spus că n-am posibilitate de contact cu ei... Întrebat de ce plec, le-am declarat precis că n-am nici un rost ca preot în URSS, și chiar dacă ași renunța la preoție, tot nu voi avea de lucru. «Ce va fi dacă în curând ne vom întâlni acolo unde pleci?» I-am răspuns «Voiu rămâne și voiu întreba poate acum pot avea rost. Fie permițându-mi-se să rămân preot, fie să mi se dea o altă funcție și, dacă nu mi se dea o altă funcție și, dacă nu mi se va da o situație socială, atunci voiu cere permisiunea să plec mai departe». Mi s-a spus

că ași putea să ispășesc greșeala mea că m-am preotit și am înșelat poporul prin aceea că de acum înainte să mă angajez în slujba intereselor poporului. Am răspuns că am cerut diferite servicii, dar n-am primit nimic. Atunci mi s-a făcut a înțelege că dacă ași servi URSS cu unele mici informații, ași aduce prin aceasta un serviciu nu numai URSS, ci în general poporului care, după informațiile ce le au pe mine, mă iubește. Am răspuns că nu mă simt capabil pentru așa ceva și nu este compatibilă situația mea de preot cu asemenea misiune” [10, p. 354].

În același context Ion Zalevski, profesor la Liceul de Băieți „Ion Creangă” din Bălți (refugiat la 18 septembrie 1940) menționa:

„Se duce de către autoritățile militare și profesionale (profesori, lectori, funcționari) o vie propagandă, în sensul că în cel mai scurt timp, Moldova va fi ocupată de către ruși. Serviciul GPU (NKVD), cu prilejul înscrierilor pentru plecarea în România, caută să folosească spioni pe cei ce se repatriază. În acest scop, cei aleși de ruși pentru acest serviciu sunt chemați individual la GPU” [10, p. 475].

Supravegherea persoanelor în orașe s-a înfăptuit și prin repartizarea spațiilor locative militarilor și persoanelor venite din stânga Nistrului. În orașul Bălți mulți localnici au fost lipsiți de o parte din locuința pe care o aveau:

„De îndată după începutul ocupației sovietice, în oraș s-au produs modificări privind restrângerea spațiilor locative pentru a găzdui pe noii veniți, care apăreau încontinuu și cu grămada. Erau prost îmbrăcați, flămânzi și convinși că-i iubim pentru că ne-au eliberat de sub români. Imediat în toate casele localnicilor s-au rechiziționat camere pentru încartiruirea celor veniți, nici noi nefăcând excepție. Locuiam pe strada Ștefan cel Mare (care devenise Pușkin), peste drum de Grădina Publică, într-o casă în curte, care avea trei camere. La intrarea principală în casă era un vestibul și o cameră, care fusese biroul tatei. Acest spațiu ne-a fost rechiziționat și în el a fost încartiruit un comandir aviator sovietic. Intrarea a devenit numai a dănsului, iar noi a trebuit să folosim intrarea secundară din spate” [8, p. 101].

Deseori autoritățile locale foloseau informațiile primite de la diverși turnători sau activiști drept motiv pentru arest.

„Arestările «dușmanilor» au început în Basarabia imediat după anexare. La sfârșitul anului 1940, doar în penitenciarele subordonate nemijlocit CPAI al RSSM se aflau 2624 de persoane (limita sediilor închisorilor fiind de 1520 de deținuți), iar în anul 1941 numărul lor a crescut până la 3951. Odată cu arestările devenite mai numeroase iarna, erau efectuate primele expulzări ale «elementelor antisovietice» în regiunile îndepărtate ale țării, în Siberia și Kazahstan” [14, p. 82].

Potrivit martorilor oculari, și în Bălți, „lupta de clasă s-a aplicat imediat. Primii au suferit personalitățile politice și publice, precum și proprietarii de case. Aceștia, ca o primă măsură, au fost expulzați din casele lor, fiind mutați în case insalubre la mahala. În toate instituțiile s-au creat comitete de epurare, conduse de noii veniți, asistați de așa-zișii comuniști ilegaliști, aceiași alogeni, în general evrei, care huiduiseră trupele române la retragere” [8, p. 99].

În acest context, Vasile Ciornea menționa:

„Știu că au fost mulți cetățeni basarabeni arestați, fără ca cineva să poată presupune o cauză. În general, cred că este o organizație puternică și bine organizată” [10, p. 514].

În timpul retragerii în România, Hristina Slabu declara despre starea de supraveghere permanentă a oamenilor din partea autorităților și despre mai multe cazuri de arest:

„Funcționarii, ca și populația civilă, erau obligați să meargă la conferințele ce se țineau în fiecare zi. Mai făceau un fel de serbări pe care le numeau «meetinguri», unde făceau teatru și dansau, precum și concerte. Pentru vagabonzi și oamenii fără niciun căpătâi, venirea rușilor a fost bine privită, cât și pentru jidanii săraci [...] Funcționarii erau foarte strict supravegheați, însă nici de lucru nu aveau, fiindcă toată ziua se plimbau. Intelectualii aproape toți au fost arestați, afară de profesorii care n-au făcut politică” [10, p. 531].

Potrivit informației din „Cartea Memoriei”, în 1940, din orașul Bălți au fost arestate și

condamnate pe motive politice 10 persoane, care au fost întemnițate în lagăre din reg. Gorki, Magadan, Krasnojarsk. În 1941, au fost deportate 281 de persoane din Bălți [16, p. 76; 76-83].

În concluzie: Anexarea teritoriilor dintre Nistru și Prut de către URSS în 1940 a presupus și instaurarea forțată a puterii sovietice în această regiune. Orașul Bălți, fiind unul de subordona-re republicană, a fost supus prioritar practicilor specifice regimului comunist. Populația a fost nevoită să suporte regimul de ocupație – mulți oameni care și-au dorit repatrierea în România nu au avut această posibilitate. Retragera armatei române și instaurarea armatei sovietice a provocat mari traume, oamenii devenind nepu-tincioși în fața armelor. Ocupația a fost urmată de sovietizare și represii, care au mutilat viața obișnuită a orașului din perioada interbelică. Mărturiile supraviețuitorilor regimului insistă asupra stării de frică, insecuritate, obediență – impuse de regimul sovietic, după 28 iunie 1940. Bălțiul, pentru anul 1940, are generații întregi de persoane împovărate politic, ideologic, eco-nomic – persoane condamnate la tăcere. Dar, Bălțiul are și martirii și eroii săi – persoane care au pătimit direct din cauza regimului, fiind de-portate, arestate, condamnate la munci silnice și ani de pușcărie, persoane prin care a fost posi-bilă transmiterea sentimentului de patriotism și demnitate – oameni care urmează a fi păstrați în memoria colectivă a urbei.

Referințe bibliografice:

1. Șișcanu, Ion. *Rășluirea teritorială a României 1940*. Chișinău: CIVITAS, 1998.
2. Carol al II-lea. *Între datorie și pasiune. Însem-nări zilnice*, Vol. II (1939-1949). București: „Șansa” SRL, 1996.
3. *Dezmembrarea României. Anexarea de către URSS a Basarabiei, Nordului Bucovinei și ținutului Herța – 1940* (Studiu și culegere de documente). Coor-donator: V. Șoimaru. Chișinău: Serebia, 2015.

4. Șișcanu, Ion. *Raptul Basarabiei 1940*, Chișinău: AGO-DACIA, 1993.

5. Șișcanu, I.; Văratec, V. *Pactul Ribbentrop-Molotov și consecințele sale pentru Basarabia*. Chișinău: Univer-sitas, 1991.

6. Pădureac, Lidia. *Anul 1940 în memorialistica basarabenilor: trăiri, reflecții, demistificări*. În: „Raptul Basarabiei, nordului Bucovinei și Ținutului Herța din 28 iunie 1940” (Materialele Conferinței științifice in-ternaționale „75 de ani de la anexarea de către URSS a Basarabiei, nordului Bucovinei, Ținutului Herța – 28 iunie 1940”, Chișinău, 12-13 iunie 2015). Chișinău: Serebia, 2015, p. 219-232.

7. Pirogan, Vadim. *Cu gândul la tine, Basarabia mea. Din mărturiile unui vinovat fără vină*. Chișinău: Ed. Enciclopedică „Gheorghe Asachi”, 1995.

8. Budișteanu, Alexandru. *Sub patru regimuri pe toate continentele*. București: Ed. Institutul Național pentru Studiul Totalitarismului, 2014.

9. *Istoria Basarabiei de la începuturi până în 1998*. Coordonator: Ioan Scurtu. București: Semne, 1998.

10. *Dezmembrarea României. Exodul din Basara-bia, Nordul Bucovinei și ținutul Herța: 28 iunie 1940–22 iunie 1941*. Coordonator V. Șoimaru, partea II. Chișinău: Serebia, 2018.

11. *Dezmembrarea României. Exodul din Basa-rabia, Nordul Bucovinei și ținutul Herța: 28 iunie 1940–22 iunie 1941*. Coordonator V. Șoimaru, partea I. Chișinău: Serebia, 2017.

12. Lupu, Corvin. *Poziția evreiască în vara anu-lui 1940 (2)*, [online]. [Accesat: 04.01.2023]. Dispo-nibil pe Internet la adresa: <http://www.art-emis.ro/istorie/2122-pozitia-evreiasca-in-vara-anului-1940-2.html>.

13. Petrencu, Anatol. *Raptul Basarabiei, Nordului Bucovinei, Ținutului Herța. Prima ocupație sovietică (1940–1941)*. În: „Limba Română”, nr. 5-6, anul XXII, 2012, p. 106-114.

14. Pasat, Valeriu. *RSS Moldovenească în epoca stalinistă (1940–1953)*. Chișinău: Cartier, 2011.

15. Ciorănescu, G. *Basarabia, pământ românesc*. București: Ed. Fundației Culturale Române, 2001.

16. *Cartea memoriei. Catalog al victimelor totali-tarismului comunist*. Coordonator și redactor științific Elena Postică, Vol. I. Chișinău: Știința, 1999.

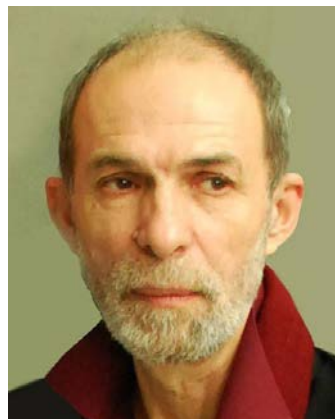
Giuvaiere culturale

REVENIREA ACASĂ A LUI STEFAN SADOVNICOV

S-a născut la 8 iunie 1948 în satul Bădragii Vechi, Edineț. A absolvit Facultatea de Filologie, Universitatea de Stat „Alecru Russo” din Bălți, 1974; Facultatea de Pictură și Grafică, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău, 1988. Este Membru al Uniunii Artiștilor Plastici din Moldova.

Expoziții personale reprezentative: în 1977 la Casa Armatei, Bălți; în 1990 – Centrul Expozițional „C. Brâncuși”, Chișinău; în 1990 – Besarabian center, Tel Aviv; în 1991 – Casa Centrală a Artiștilor Plastici, Moscova; în 1993 – Galeria „Arca nouă” în Casa Centrală a Artiștilor, Moscova; în 1998 – Galeria „Salon-101”, Varșovia, Polonia; în 1998 – Galeria municipală „Ratush”, Tarnowskie Góry, Polonia; în 2000 – Sala municipală de expoziții, Opole, Polonia; și în 2010 – Galeria „Vinsent”, Moscova ș.a.

Actualmente locuiește și activează în orașele Opole, Polonia și Moscova, Federația Rusă.

Stefan SADOVNICOV

Revenirea acasă a lui Ștefan Sadovnicov

Rezumat. Ștefan Sadovnicov este artistul plastic care a abordat mai multe genuri ale picturii de șevalet. Activitatea sa de creație se bazează pe conexiunea celor trei domenii ale artelor: pictură, muzică și literatură. Scrie poezii, evocă vremurile de altădată, pictează. De aceea, orașul copilăriei și tinereții sale – Bălți – apare la el reprezentat ca un univers bogat în culori, forme, sunuri etc. În toate lucrările cu acest motiv simțim afecțiunea artistului față de orașul sufletului său. Ștefan Sadovnicov este unul dintre puținii artiști cu o sensibilitate, profunzime și inteligență deosebite. Seria de tablouri cu titlul „Orașul care nu mai există...”, executate în anii '70–'80, nu sunt doar simple peisaje cu clădiri specifice timpului; ele sugerează sensuri profunde. Motivele principale sunt dorul, întoarcerea în timp, amintirile nostalgice ș.a. Artistul plastic nu a pictat pur și simplu peisajul urban, ci a povestit istoriile străzilor și ale edificiilor orașului Bălți, a căutat poze vechi și a chestionat locuitorii. S-a apropiat filosofic de subiect, realizând o paralelă între oraș și oamenii care au suflet.

Cuvinte-cheie: Ștefan Sadovnicov, Bălți, oraș, peisaj urban, pictură.

The Homecoming of Ștefan Sadovnicov

Abstract. Ștefan Sadovnicov is the artist who approaches several genres of painting. His creative activity is based on the connection of the three fields of arts: painting, music and literature. He writes poems, evokes the old times, paints. That is why the city of his childhood and youth – Bălți – appears to him represented as a universe rich in colors, shapes, sounds, etc. In all the works with this motif we feel the artist's affection for the city of his soul. Ștefan Sadovnicov is one of the few artists of great sensitivity, depth and intelligence. The series of paintings with the title „The city that no longer exists...”, executed in the 70s–80s, are not just simple landscapes with buildings specific to the time, they retain deep meanings. The main reasons are longing, going back in time, nostalgic memories, etc. The visual artist did not simply paint the urban landscape, but selected the histories of the streets and buildings of Bălți, looked for old pictures and asked the residents. He approached the subject philosophically, drawing a parallel between the city and people who have souls.

Keywords: Ștefan Sadovnicov, Bălți, city, urban landscape, painting.

Stefan Sadovnicov este un artist plastic complex, activitatea sa se bazează pe conexiunea celor trei domenii ale artelor: pictură, muzică și literatură. Le practică pe toate. Scrie poezii, evocă vremurile de altădată, pictează. De aceea, orașul copilăriei și tinereții sale – Bălți – apare la el reprezentat ca un univers bogat în culori, forme, sonuri etc. În toate lucrările cu acest motiv simțim afecțiunea artistului față de orașul sufletului său.

Orașul Bălți este, la el, înfățișat și are stări variate, ne apare în diferite perioade ale zilei – ploaie, vânt, noaptea, seara, în plină zi. Autorul recurge la picturi tematice cu implicații semantice profunde, el preferă subiectele care emoționează. Motivele principale sunt dorul, întoarcerea în timp, amintirile nostalgice, frumusețea orașului vechi. În acest scop, are o tehnică aparte, bine definită. Unul dintre principiile de care s-a condus în creația sa a fost formulat de Duffly, care accentua importanța culorii în pictură. Pentru Stefan Sadovnicov culoarea este „bucurie, sentimentul de plenitudine a percepției vieții în care culoarea domină totul ce e viu, totul existent” [3, p. 2]. Pictorul utilizează motivele arhitecturale în compozițiile simbolice executate în genul picturii de șevalet.

Seria de tablouri pe care le dedică orașului Bălți datează cu anii '70–'80 și sunt inspirate de o traumă. Intitulate expresiv „Orașul care nu mai există...”, lucrările lui Stefan Sadovnicov reflectă străzile orașului Bălți după replanificarea ocazionată de desfășurarea „Olimpiadei – 80”. Locurile pe unde trebuia să treacă traseul focului olimpic au fost transformate dramatic.

Opera sa literară, însoțită de tablouri „Orașul care nu mai există... călătorie ilustrată”, este o plimbare imaginară pe străzile orașului de altădată. Artistul nostalgic își invită privitorii să vadă orașul prin ochi de copil. Este o întoarcere în timp, în orașul pustiit de deportările staliniste [11].

Călătoria începe pe strada 28 iunie unde erau amplasate Gara de vest, „Casa de cultură a Combinatului de ulei, spitalul militar, stadionul «Spartak» cu bazin, Casa Armatei, unde în fiecare seară se demonstau filme” [11, p. 4]. Un

tablou intitulat simbolic „Revenire acasă”, 1977, u/p (triptic) are reprezentată o familie cu un copil situat pe centrul compoziției. Siluetele sunt realizate similar tehnicii monotipiei. Pe celelalte tablouri ale tripticului sunt reprezentate edificii specifice orașului Bălți în interbelic, clădiri care au supraviețuit în război.

„Moleșeala verii” 1984, u/p sau „Sub umbrelă” 1975, u/p aduc spectatorul în atmosfera acelor timpuri toride de vară, cu butoaie de cvas sau apa gazată pe străzi. Străzile sunt pustii și curate, au câte un singur trecător.

Călătoria pictorului continuă pe strada principală Leningradskaia, prin tablourile „Sub umbrelă” 1975, u/p, „Zăpadă în oraș”, 1973, u/p, „Dominanta intersecției”, 1975, u/p. Clădirile sunt cu două nivele, înzestrate cu balcoane, porți și geamuri, acoperișuri cu frontoane. Toate ilustrează specificul unui oraș elevat de altădată, care oferea orășenilor tot felul de servicii: farmacie, frizerie, „univermag”, cinematograf ș.a.

Strada Dostoievski păstrează specificul anilor '20–'30 ai secolului XIX. Sunt case înșiruite cu două nivele, primul nivel găzduind afacerile micilor antreprenori [11, p. 8]: farmacii, radio-tehnică, frizerii, atelier de cusut etc.

Pictura „Iluminatul străzii”, 1984, u/p prezintă lumina nocturnă care, prin contrast, accentuează diversitatea și intensitatea culorilor edificiilor. Casele înșiruite cu un nivel, aproape similare stilistic, amplasate pe strada Dostoievski, redau atmosfera orașului nocturn.

Tabloul „Case visătoare”, 1980, continuă tema călătoriei pe Strada Libertății, reflectând case moderne și îngrijite și pavaj colorat. În pictura „Premoniție”, 1976, silueta femeii independente plimbându-se sub o umbrelă susține în totalitate denumirea străzii.

În pictura „Sub balcon”, 1983, autorul prezintă o perlă a arhitecturii interbelice din orașul Bălți, situată pe strada Hotinului. Este vorba de un edificiu cu două nivele, cu un balcon, cu balustrada din fier forjat.

Stefan Sadovnicov a abordat în mai multe rânduri motivul caselor părăsite, stăpânii cărora au plecat peste hotare, condamnând locuințele sale la distrugere. „Strada dansând”, 1982, are

„Plimbare”, 1978, ulei, pânză

povestea ei. Casa studentului Grișa care a fugit peste hotare pentru totdeauna este delăsată, iar tânăra din prim-plan este „în așteptarea fericirii care nu va veni” [11, p. 32].

Artistul plastic nu a pictat pur și simplu peisajul urban, ci a selectat istoriile străzilor și a edificiilor orașului Bălți, a căutat poze vechi și a întrebat locuitorii. S-a apropiat filosofic de subiect, realizând o paralelă între oraș și oamenii săi care au suflet.

Picturile lui Stefan Sadovnicov ne prezintă interacțiunea omului cu orașul. S-a apropiat filosofic de subiect, realizând o paralelă între oraș și oamenii care îl locuiesc. Artistul nu a pictat pur și simplu peisajul urban, ci a selectat istoriile străzilor și a edificiilor orașului Bălți, a căutat poze vechi și a întrebat locuitorii lui. De aceea, lucrările lui predispun la meditație și fantezie. El invită privitorul în spațiul său plastic, unde acesta din urmă are posibilitatea să-și modeleze propriul univers.

Adesea, artistul recurge la excluderea detaliilor, înclinând spre minimalism. „Pictura

în viziunea mea, trebuie să povestească ceva, în primul rând mie însumi, dar trebuie să vorbească laconic, accesibil, să nu conțină fraze supraîncărcate. În acest sens, trebuie reduse la minimum culoarea și motivele prezentate pe pânză, astfel încât să nu pară supraîncărcată, ci să fie accesibilă ochiului și urechii” [3, p. 4].

Stefan Sadovnicov este de părerea că picturile trebuie să trăiască mai mult decât artistul, fie într-un muzeu, fie în colecții sau în casele oamenilor. [3, p. 5]. Încercarea lui de a dona orașului Bălți lucrările din seria „Orașul care nu mai există”, cu condiția deschiderii unei expoziții permanente, s-a soldat cu un eșec. Aceasta se păstrează deocamdată în colecția lui personală.

O deplină revenire acasă a artistului nu s-a împlinit încă. Sperăm că numărul acesta de revistă „Dialogica”, care îi găzduiește lucrările dedicate orașului Bălți, să fie un semn de bun augur în acest sens. Orașul Bălți își va recunoaște, în mod cert, fiii talentați.

Natalia PROCOP

Referințe bibliografice:

1. Toma Ludmila. *Peisajul urban în pictura Moldovei din secolul al XX-lea – începutul secolului al XXI-lea*. În: *Arta*, 2017, p. 113-119.

2. 5 известных деятелей культуры, чьи имена связаны с Бельцами, vizitat 24.12.2022 <https://esp.md/ru/podrobnosti/2019/12/05/5-izvestnyh-deyateley-kultury-chi-imena-svyazany-s-belcami>

3. Время. Информационно-просветительская газета. № 12 (72), 29 декабря 2020 г., 16 стр.

4. Выставка «Символы». https://goslitmuz.ru/visitors/exhibitions_activity/archives/12516/

5. Гоменюк, Илона. В: *Подмосковье открылась выставка художника, рисовавшего Бельцы*, vizitat 24.12.2022 <https://esp.md/ru/sobytiya/2022/06/03/v-podmoskove-otkrylas-vystavka-hudozhnika-risovavshego-belcy>

6. *Город, которого нет...*, vizitat 24.12.2022 <https://www.baltigraphia.me/2010/05/blog-post.html>

7. Интервью с художником Стэфом Садовниковым, vizitat 24.12.2022 <https://artploshadka.wordpress.com/2010/12/20/artploshadka-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%8C%D1%8E-%D1%81-%D1%85%D1%83%D>

[0%B4%D0%E%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BC-%D1%81%D1%82%D1%8D%D1%84%D0%BE%D0%BC-%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2/](https://artploshadka.wordpress.com/2010/12/20/artploshadka-%D0%B8%D0%BD%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%B2%D1%8C%D1%8E-%D1%81-%D1%85%D1%83%D0%B4%D0%E%D0%B6%D0%BD%D0%B8%D0%BA%D0%BE%D0%BC-%D1%81%D1%82%D1%8D%D1%84%D0%BE%D0%BC-%D1%81%D0%B0%D0%B4%D0%BE%D0%B2/)

8. Михалевский, Руслан. *Стефан САДОВНИКОВ: «Я влюбился в свой город навсегда»*, vizitat 24.12.2022 <https://esp.md/ru/node/9085>

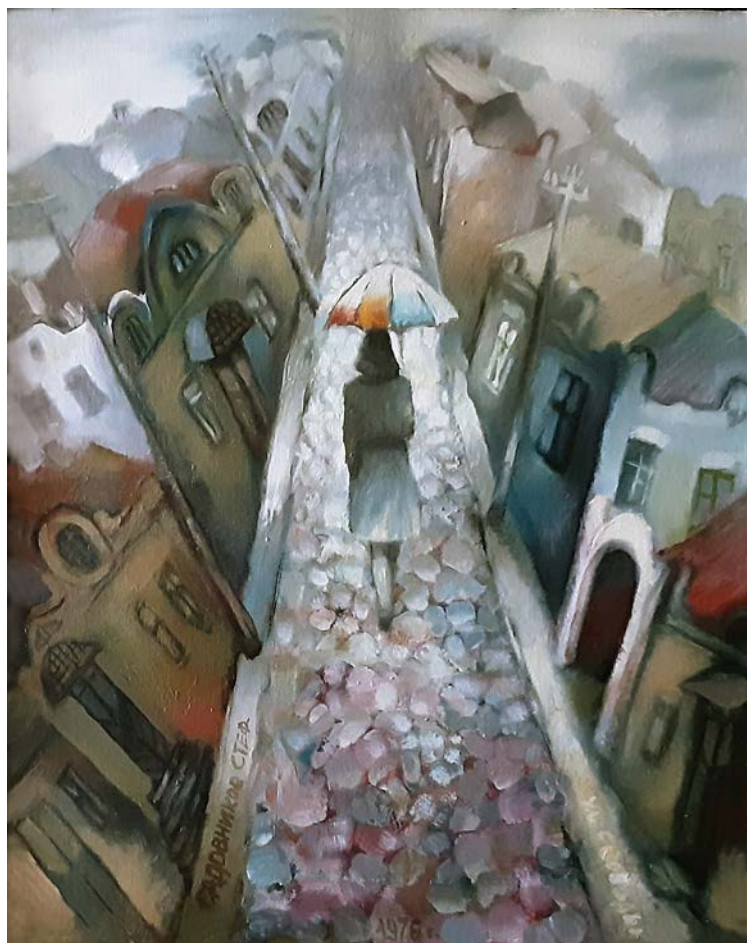
9. Пуцунтик, Сергей. *Стефан Садовников*, vizitat 24.12.2022 <https://locals.md/2014/stefan-sadovnikov/>

10. Садовников, Стефан. *Город, которого нет...* В: *Веси*, № 8, 2017, стр. 1-3, 36-43, 80.

11. Садовников, Стефан. *Город, которого нет...*, vizitat 24.12.2022 https://shtetlbelts.com/sadovnik/old_sad.html

12. *Уже не существующий город Бельцы в картинах Стефана Садовникова*, vizitat 24.12.2022 <https://www.facebook.com/watch/?v=1951886241766978>

*Articolul este elaborat în cadrul Programului de Stat 20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii.

„Premoniție”, 1976, ulei, pânză

„Dominanta intersecției”, 1975, ulei, pânză

„Iluminatul străzii”, 1984, ulei, pânză

„Sub balcon”, 1983, ulei, pânză

Vânt în piața veche, 1976, ulei, pânză

„Moleșeala verii” 1984, ulei, pânză

„Strada dansând”, 1982, ulei, pânză

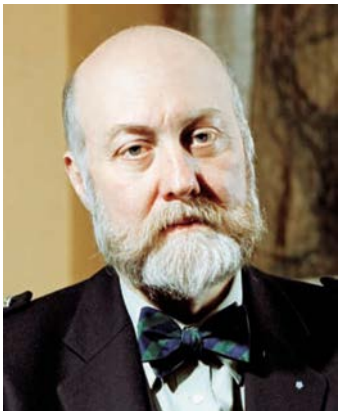

„Romantica trecutului”, 1982, ulei, pânză

„Trecutul luminos”, 1981, ulei, pânză

Critic și istoric de artă, doctor în științe istorice – specialitatea istorie modernă universală; asociat, profesor universitar la Universitatea Națională de Arte din București, Facultatea de Arte Plastice (FAP), Departamentul Imagine Dinamică și Fotografie, membru al Uniunii Artiștilor Plastici din România, membru în Consiliul Internațional al Muzeelor (ICOM), membru în Comisia Națională a Muzeelor, membru în London Press Club, membru în European Society for the History of Photography, membru în Société Française de Photographie, directorul revistelor academice *Studii și Cercetări de Istoria Artei* și *Revue Roumaine d'Histoire de l'Art*. Domenii de specializare: istoria artei românești și universale, sec. XIX, etnografie și artă populară românească (icoane pe sticlă și pe lemn, recipiente pentru praf de pușcă, ceramică), etnografie extra-europeană (Africa, America de Nord), istoria costumului civil și military, istoria fotografiei și a cinematografului. Cărți publicate: *Balurile din secolul al XIX-lea* (București: Fundația „D'aleBucureștilor”, 1997), *Moda românească, 1790–1850. Între Stambul și Paris* (București: Ed. Maiko, 2001), *Modă și societate urbană în România modernă* (București: Ed. Paideia, 2006), *Mișcarea artistică oficială în România secolului al XIX-lea* (București: Ed. Noi Media Print, 2008), *Regina Maria și America* (București: Ed. Noi Media Print, 2009) și multe altele.

Adrian-Silvan IONESCU

RODIN ȘI PRIMENIREA ARTEI CEHE LA ÎNCEPUT DE SECOL XX

La Galeria Orașului Praga – Casa fotografiei (Galerie hlavního města Prahy, Dům fotografie), în centrul capitalei cehe, a fost organizată o foarte frumoasă și informativă expoziție dedicată vizitei și expoziției organizată marelui sculptor Auguste Rodin în acest oraș: *Pražská Pallas a Moravská Hellas. 1902: Auguste Rodin v Praze a na Moravě/ Prague Pallas & Moravian Hellas. 1902: Auguste Rodin in Prague and Moravia* (25 octombrie 2022 – 29 ianuarie 2023). Pentru o

metropolă ca Praga, acesta a fost marele eveniment al începutului de secol XX, care i-a statuat poziția de însemnat centru cultural european, detașându-se de impermeabilitatea și exclusivismul german al capitalei Imperiului Austro-Ungar, Viena.

Și pentru Rodin acesta a fost un important eveniment, pentru că i se organiza prima mare expoziție în afara Franței. Iar primirea care i-a fost făcută a fost ca aceea a unui rege.

Artiștii cehi care l-au întâmpinat pe Rodin la Praga.

Rudolf Bruner-Dvořák, *Pavilionul de expoziții al Asociației de Arte Frumoase Mánes cu afișele expoziției Rodin, 1902*, Arhiva Galeriei Naționale, Praga.

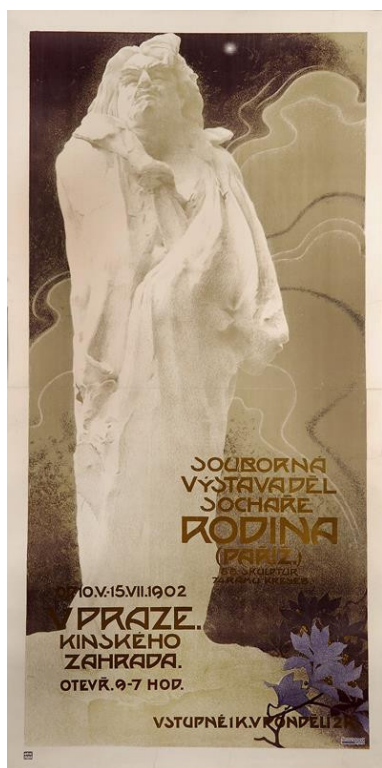
Rudolf Bruner-Dvořák, *Vernisajul expoziției Rodin în Pavilionul Asociației de Arte Frumoase Mánes, 10 mai 1902*, Arhiva Galeriei Naționale, Praga.

Prezentarea a lăsat urme palpabile și a îmbogățit patrimoniul local cu o capodoperă, *Vârsta de bronz*, achiziționată de municipalitate.

Asociația de Arte Frumoase Mánes a făcut invitația și a pregătit expoziția cu trei luni înaintea deschiderii. Dar artistul a trimis lucrările mult mai devreme decât se așteptau gazdele așa că au trebuit depozitate o vreme. Pentru că niciun spațiu de expunere nu era potrivit sau disponibil pentru așa o manifestare, Asociația a decis să construiască un pavilion special în Grădina Kinsky. Arhitectul Jan Kotěra (1871–

1921) a elaborat proiectul și clădirea a fost ridicată în doar trei săptămâni. Deși fusese gândit ca o construcție temporară, pavilionul a găzduit multe alte expoziții după aceea, până la Marele Război când, aflată într-o avansată stare de degradare, a fost demolată.

În 1901, periodicul *Volné směry* publicase un articol extins despre Rodin, explicându-i opera și descriindu-i personalitatea proteică spre a pregăti amatorii de artă pentru evenimentul programat anul următor. Expoziția Rodin – compusă din 89 de opere de artă, atât sculpturi

Vladimir Županský, *Afișul expoziției Rodin, 1902, litografie colorată, Muzeul de Arte Decorative, Praga.*

cât și desene – a fost deschisă pe 10 mai 1902 și a ținut până pe 15 iulie. A fost însoțită de un catalog de 82 de pagini, bogat ilustrat, și cu texte semnate de poetul, criticul literar și esteticianul František Xaver Šalda (1867–1937) și de sculptorul Stanislav Sucharda (1866–1916), care era președintele Asociației Mánes. Afișul expoziției,

ce reprezenta celebra sculptură în care Rodin îl modelase pe Honoré de Balzac, a fost realizat, în tehnica litografiei colorate, de Vladimir Županský. Deși figura pe afiș, monumentul lui Balzac nu s-a aflat în selecția de lucrări pentru expoziție. Evenimentul a atras un foarte numeros public, circa 14.000 de vizitatori.

Vizita maestrului la Praga a avut loc ulterior vernisajului, într-un interval destul de scurt, de la 28 mai la 1 iunie urmată, apoi, de o excursie prin țară de încă două zile și jumătate. Rodin, care nu avea idee de Praga sau de Cehia, fusese persuadat să accepte această expoziție, ca și voiajul, de importantul și complexul plastician Art Nouvea, Alfons (sau Alphonse) Mucha, care s-a și aflat în compania sa pe toată perioada vizitei. Marele sculptor a fost flatat de primirea fastuoasă ce i-a fost făcută, de banchetele și recepțiile în cinstea sa, dar l-a obosit programul oficial prea încărcat și l-au plictisit discursurile prea lungi ale notabilităților, rostite într-o franceză aproximativă. Nu era de mirare că aceste alocuțiuni dovedeau carențe de pronunție dat fiind că germana era limba curentă a elitelor cehe, și nu franceza. Dar, om sensibil la atracțiile sexului frumos, maestrul a fost entuziasmat de grațiosul interes ce i l-au arătat diferite frumuseți locale din protipendadă, care l-au asaltat cu atențiile lor. Obişnuit cu munca grea a sculptorului ce modelează lutul și cioplește marmura,

Rudolf Bruner-Dvořák, *Rodin părăsind Primnăria Veche, Muzeul Morav, Brno.*

artistul nu dădea prea mare importanță ținutei și nu se simțea în largul său în haine de gală. Dar, pentru evenimente, pentru primirea oficială de primarul orașului și pentru banchete, a trebuit să poarte redingotă și țilindru. Mai puțin formal, sau mai modern decât ilustrul său oaspete, Mucha nu arborase redingota și nici țilindrul lucios, ci un smoking cu revere late, de mătase, o vestă gri și o pălărie moale, homburg.

Deși măgulit de onorurile primite, Rodin a început să fie copleșit și stânjenit de atâtea atenții. Într-o seară, când se retrăsese la odihnă, a auzit oarece larmă pe stradă și, deși în cămașă de noapte, a deschisă fereastra să vadă ce se petrece afară. Atunci, de sub geamul său au izbucnit urale entuziaste „Vive Rodin! Vive le France!” care, pur și simplu, l-au speriat pe artist care s-a retras din cadru. Nu mai putea fi vorba să se culce, fiindcă uralele au continuat mult timp creându-i o explicabilă stare de surescitare. Din acel moment nu s-a mai apropiat de fereste ori ce ar fi auzit că se petrece pe stradă...

Gazdele pregătiseră un program foarte stufoș pentru că voiau să-și cinstească și, în același timp, să își impresioneze oaspetele de vază cu istoria și bogăția Pragăi de Aur: tur de oraș, vizite la expoziții, la muzee, un spectacol la Teatrul Național, recepții și dineuri de gală. Unele dintre evenimente au trebuit anulate din cauza oboselii manifestate de artist, care nu mai era tânăr, având, totuși, etatea de 62 de ani.

Aprecierile celor care l-au cunoscut și i-au fost în preajmă dovedesc amploarea sentimentelor ce le suscitase vizita acestui maestru al artei moderne. Criticul de artă Richard Muther (1860–1909) nota: „Și când stătea lângă mine, și priveam în jos de pe Petřin, seara târziu, văzând Praga sclipind de luminile strălucitoare, nu m-am putut descotosori de gândul că Moise al lui Michelangelo a revenit la viață, că spiritul său este prezent, creând acele opere care-i fuseseră cândva refuzate creatorului lor” (cf. Richard Muther, *Rodin v Praze*, 1902). Într-o scrisoare către familie, pictorul Miloš Jiráněk își exprima, la superlativ, prețuirea pentru acest colos al creației plastice comparându-l cu un colos al orizontului politic internațional: „Este

greu să-ți ofer o idee de ceea ce înseamnă un asemenea Rodin în arta de azi – poate ceva asemănător cu Bismarck în politică.”

După onorurile ce-i fuseseră oferite în Praga, gazdele au organizat o excursie de două zile și jumătate în Moravia, spre a-i arăta frumusețile țării lor. Au vizitat stâncile de la Macocha, pentru atmosfera romantică pe care o conțineau. Apoi au participat la festivalul folcloric de la Hroznová Lhota, unde costume tradiționale au defilat prin fața lui Rodin, iar ansambluri muzicale au interpretat vechi melodii morave și s-au încins jocuri înfocate. Chiar sculptorul, stimulat de ritmul alert al acelor melodii, a simțit nevoia să danseze, iar fotografii care a documentat întreaga vizită l-a immortalizat cum făcea câțiva pași ținându-se de marginea sacoului ca de aceea a unei fuste. Alfons Mucha venise cu câteva zile mai înainte în zonă pentru a se asigura că totul era pregătit cum se cuvenea și aveau ce-i arăta distinsului oaspete. S-a făcut o oprire și la Hodonin, orașel în plină dezvoltare, cu locuitori bogați, germani și evrei, care nu se simțeau prea cehi. De aceea, acolo fusese organizată, în 1892, o expoziție de artă, industrie și etnografie care devenise tradiție anuală. Plasticienii cehi și slovaci au contribuit esențial la familiarizarea publicului local cu arta practică de ei. Expoziția de Artă Slovacă fusese în acel an prelungită cu aproape 10 zile, tocmai pentru a putea fi vizitată de Rodin. Chiar dacă vizita a fost destul de scurtă, sculptorul s-a pronunțat în termeni apreciativi la adresa expozanților. Un periodic preciza: „Maestrul Mucha i s-a adresat lui Rodin în franceză explicându-i importanța expoziției slovace la fel ca și prezența sa acolo.” (cf. *Hlas*, 8 iunie 1902). De altfel, Mucha fusese unul dintre promotorii invitării lui Rodin la Praga și se afla totdeauna în preajma sa pentru a-i da lămuriri, a-i face un ghidaj competent și a-i sluji de translator în conversația cu oficialitățile ce nu stăpâneau limba franceză.

Călătoria a durat între 1 și 3 iunie și a reprezentat un turneu glorios pentru Rodin, în care gazdele și-au dat întreaga silință pentru a-l distra, a-l informa și a-l măguli. Doamne din înalta societate pragheză, cu puternice sentimente

Rudolf Bruner-Dvořák, *Rodin dansând la Hroznová Lhota*, 2 iunie 1902, Arhiva Galeriei Naționale, Praga.

patriotice, se gătiseră în port tradițional pentru a-l întâmpina pe artist și a-i expune frumsețea vechilor costume țărănești. Pictorița Zdenka Braunerová (1858–1934), provenind dintr-o familie foarte bogată și mare admiratoare a Franței, unde petrecuse mult timp și studiasse la Academia Colarossi, dar și o dedicată păstrătoare a tradițiilor folclorice ale țării natale – fiind o bună cunoscătoare a dansurilor și cântecelor populare pe care le interpreta admirabil – l-a întâmpinat pe maestrul Rodin îmbrăcată în costum specific pentru Hroznová Lhota. Peste câțiva ani, în 1909, va deveni prietena scriitorului și diplomatului Paul Claudel, aflat atunci la Praga, în calitate de consul al țării sale.

Pe parcursul întregii șederi a maestrului francez, celebrul fotograf praghez Rudolf Bruner-Dvořák (1864–1921) – care deținea onorantul titlu de fotograf al arhiducelui Franz Ferdinand – s-a aflat, constant, în preajma artistului și a suitei sale numeroase și elegante, pentru a luat cât mai multe imagini epocale ale acestei vizite de excepție. Aparatele fotografice se perfecționaseră, clișeele erau mult mai sensibile și puteau fi surprinse instantanee așa că

multe dintre fotografii sunt luate din viteza trăsurii, de la ieșirea din primărie, salutând publicul adunat în număr mare spre a-l vedea pe eroul zilei, conversând cu gazdele sau plimbându-se în compania lui Mucha.

Vizita și expoziția lui Auguste Rodin a avut un mare impact în epocă pentru cultura vizuală cehă. Mulți dintre plasticienii cehi au fost încurajați să depășească academismul de factură germană care domina creația artistică locală și să urmeze pașii distinsului oaspete. Pe lângă mulțimea de fotografii și relatări de presă, în expoziția de la Casa Fotografiei erau prezentate și câteva piese tridimensionale datorate eboșoarului unor importanți sculptori locali care aveau să progreseze sub influența rodiniană. Așa este o schiță de portret a lui Ladislav Šaloun pentru monumentul lui *Jan Hus* (1906–1910), sau *Antonín Dvořák ascultând*, de un elev al lui Rodin, Josef Mařatka (1874–1937), sau o schiță din 1909 a lui Stanislav Sucharda, pentru una dintre creaturile demonice, înaripate, de la baza *Memorialului lui František Palacký*. Probabil, Sucharda a urmat cel mai îndeaproape lecția lui Rodin în impozantul monument ridicat istoricului și omului politic ceh Palacký (1798–1876), considerat „părintele națiunii” pentru lupta dusă pentru independența țării sale și păstrarea specificului național în cultură și arte. Monumentul aflat în Piața Palacký din Praga și realizat între 1898 și 1912, combină, în chip inspirat, piatra cu bronzul. Reprezentarea istoricului, cioplită în piatră, este destul de convențională, rigidă și amorfă precum o efigie de rege egiptean, dar complexitatea figurilor alegorice din jur, turnate în bronz, animă în chip strălucit compoziția: trupuri contorsionate, gestică pluriaxială, dezlănțuită, observată în plină mișcare, ca o desfășurare de cadre cinematografice, dramatism și expresivitate a chipurilor încrâncenate sau glorios apoteotice și simbolismul manifest al întregului fac din acest memorial una dintre lucrările de referință nu numai pentru statuara cehă ci și pentru cea mondială.

În sălile de la etaj, unde era prezentată excursia făcută în Moravia, erau expuse, pe manechine, câteva costume țărănești de genul celor

Stanislav Sucharda, *Monumentul lui Frantisek Palacky*, 1898–1912, (detaliu), foto ASI, 7.03.2020.

purtate la festivalul de la Hroznová Lhota, iar pe pereți erau picturi cu subiecte similare datorate penelului lui Joža Uprka (1861–1940), un promotor al tradițiilor naționale care și-a dedicat cariera documentării mediului rural al țării sale. Uprka locuia chiar în acea localitate, iar casa lui era deschisă tuturor iubitorilor poporului și străvechii culturi cehe, poeți, jurnaliști sau confrăți de penel. Nuanțe vii, strălucitoare, profunzime de roșu specific straielor sătenilor și includerea figurilor într-un peisaj campestru, cu dominantă de verde crud, caracterizau lucrările sale.

Vizita lui Rodin a avut și un substrat politic prin care *intelighenția* cehă a dorit să-și demonstreze atașamentul pentru valorile culturale ale Franței, fapt ce marca o secesiune față de mișcarea oficială imperială austriacă. Nu este de mirare că stilul Art Nouveau adoptat, cu entuziasm de arhitecții și decoratorii cehi, nu este acela al Secession-ului vienez creat de Otto Wagner, Joseph Maria Olbrich, Josef Hoffmann, Coloman Moser sau Gustav Klimt ci acela al franco-belgienilor Hector Guimard, Victor Horta, Louis Majorelle și, evident, al celui mai francez dintre ei, cehul Alfons Mucha. După memorabila expoziție și contactul cu opera rodiniană, au fost edificate și decorate, sub influența aerului proaspăt adus de arta sa, câteva clădiri iconice pentru Praga și pentru Cehia precum Obecni Dům sau Casa Municipală,

mândrie a praghezilor, constituită între 1905 și 1911, după proiectul arhitecților Antonín Balšánek și Osvald Polívka, și ornamentată cu picturi sau sculpturi de cei mai importanți artiști locali, inclusiv Mucha. De menționat sculpturile alegorice monumentale ale lui Ladislav Šaloun reprezentând *Degradarea poporului* și *Reînvierea poporului*, plasate de-o parte și de alta a frontonului central al fațadei. Apoi Gara principală proiectată de Josef Fanta (1909) și, tot de el, Monumentul Păcii (Mohyla Miru) de la Prace (fostul Prazen), pe platoul unde s-a dat bătălia finală care a decis victoria copleșitoare de la Austerlitz a lui Napoleon în 1805. Acest monument a fost ridicat, în intervalul 1910–1912, în memoria eroilor, indiferent de naționalitate (francezi, ruși, austrieci), ale căror oseminte dorm, înfrățite, în cripta de sub el.

Expoziția *Prague Pallas & Moravian Hellas. 1902: Auguste Rodin in Prague and Moravia*, de la Casa Fotografiei a fost rodul colaborării dintre Galeria Orașului Praga, Muzeul Morav din Brno și Galeria de Arte Frumoase din Hodonin și a avut drept curatori un însemnat grup de cercetători ai acestui generos subiect: Hana Dvořáková, Magdalena Juříková, Helena Musilová și Vít Vlnas. A fost publicat un substanțial volum, cu același titlu, exclusiv în limba cehă.

Prin prezența sa, fie ea chiar atât de scurtă în Praga și în Moravia, Rodin a produs o revoluție în expresia plastică a artiștilor cehi.

Laureat al Premiului de excelență în cadrul concursului național de creație literară „Orașul meu”, ediția 2023, desfășurat în conformitate cu planul de activitate al Programului de Stat 20.80009.0807.19 Cultura promovării imaginii orașelor din Republica Moldova prin intermediul artei și mitopoeticii. Născut la 20 iulie 2006, elev în clasa a IX-a a Liceului Teoretic „Ion Creangă” din s. Hîrbovăț, r-nul Anenii Noi. Cadrul didactic – Svetlana Pantilei.

Alexandru DÎRȚU

LEGENDA ORAȘULUI ANENII NOI

Pașcani era o așezare mică de oameni, pitită în umbra teilor și plopilor, un colțișor de lume rupt din rai, o bijuterie aleasă, ce împodobește valea Bâcului. Era însă sub conducerea lacomului și odiosului Husan-bei, căpitanul de trib turc ce și-a acumulat averea vărsând sânge, lăsând doar pustietate și disperare în urmă.

Husan-bei era un conducător dur. Câmpiile fertile și vaste ale Pașcanilor au fost acaparate de acest tiran. Terenurile lui agricole, fără de număr, erau prelucrate din capăt până în capăt de țărani români forțați să muncească pe arșiță și pe ploaie. Lui Husan-bei nu-i păsa. Plata mizerabilă și condițiile insuportabile, asemănătoare sclaviei, îl încântau, căci la urma urmei mormanul de galbeni pătați de lacrimi, sudoare și sânge îi va crește.

Despotul lacom avea un singur fiu, Roshan. Nimic nu indica că ar fi avut între ei vreo legătură de sânge. Era un tânăr voinic și chipeș, cu niște ochi fermecători asemenea unei luni noi, pe când Husan-bei a rămas zbârcit, ciuntit și desfigurat de toate bătlăile la care a luat parte, cu niște ochi malefici și negri ca un abis de smoală. Dar cel mai mult li se deosebea sufletele: Roshan respira pentru a aduce bucurie și lumină în viața tuturor ființelor însuflețite, pe când inima lui Husan-bei se zbătea când vedea

suferința celor nevinovați. Roshan știa că muncitorii pământului lucrau suferind de foame și sete. Deseori le aducea apă și bucate delicioase. Le aducea medicamente din tărâmurile îndepărtate, fapt ce îl înfuria pe tatăl său.

Roshan trebuia să vâneze în timpul liber, dar această activitate nu îi era pe plac, deoarece nu voia să stingă flacăra vieții unui animal inocent. Astfel, el patrula frumoasele crânguri de pe moșia tatălui său pentru a salva orice vietate aflată în pericol. Într-o zi parfumată de primăvară, el patrula ca de obicei. Din senin auzi un ciripit jalnic, ce venea de la un pușor golaș de privighetoare ce a căzut din cuib. Roshan l-a examinat imediat și s-a bucurat că pasărea era teafără și nevătămată. Acum trebuia să o întorcă la cuibul ei, aflat în vârful unui fag. A fost dificil, dar Roshan a reîntors ființa la casa ei. Când cobora, s-a rupt o creangă de sub piciorul lui și a căzut. A fost zărit de o fată ce muncea în câmp, care văzându-i sângele ce curgea din rană, s-a grăbit imediat pentru a-l ajuta. Roshan a asigurat-o că este în regulă, dar fata, fără să ezite, și-a rupt rochia peticită pentru a o folosi ca pansament. „Nu trebuie să-ți rupi rochia! Nu e nimic grav, e doar o rană ușoară!” a exclamat Roshan. „Tu mereu ai dat familiei mele apă și mâncare, salvându-ne de la foamete și sete.

E timpul să întorc favoarea!” Roshan a rămas fără cuvinte, văzând frumusețea fetei. Părul ei lung și nisipos se unduia în lumina soarelui ca firele de aur din cea mai fină stofă a hainelor sultanilor. Ochii ei străluceau ca smaraldul, iar mâinile ei aveau o atingere ușoară și gingașă, în ciuda faptului că erau bătătorite de munca grea. Într-o clipă, Roshan a rămas copleșit de parfumul îmbătător al dragostei: „Cum te cheamă?” întrebă Roshan. „Aurora”.

În următoarele luni, cei doi au devenit foarte apropiați. Cu fiecare zi, dragostea lor devenea tot mai puternică, asemenea plantelor primăveratice în plină floare. Erau inseparabili. Îndrăgostiții petreceau din ce în ce mai mult timp împreună. Husan-bei nu era încântat de sosirile târzii ale fiului său, astfel că a poruncit unui servitor să îl urmărească pentru a afla unde și cu cine își petrece zilele, de se întoarce acasă târziu cu zâmbetul pe față. Auzind despre relația lui Roshan, tatăl și-a chemat fiul acasă imediat. În grabă, Roshan și-a uită caftanul în pădure lângă Aurora. „De ce m-ai chemat, tată?” „Încă mai ai curajul să vorbești... Te-ai legat cu o roabă? Cu o mizerie de fată de muntean mârșav? Cum de-ai îndrăznit să spurci sângele tău vrednic cu un gunoi, sângele meu?” Cuvintele tăioase ale tatălui său l-au sfâșiat pe Roshan. Între timp, Aurora a ajuns la palatul turcului pentru a-i întoarce caftanul iubitului, dar a împietrit pe loc odată ce a auzit din hol blestemele lui Husan-bei. Roshan și-a adunat curajul pentru un răspuns. „Tu nu înțelegi ce fată minunată este Aurora! E sufletul meu pereche!”. „Sufletul pereche? O româncă? Ce a intrat în capul tău, băiete? Îți interzic să te mai întâlnești cu mizeria aia. Doamne, Allah, izgonește-i prostia fiului meu!”. „Dar...”. „Fără dar! Dacă mai aud odată că te uiți la ea, poruncesc să-i taie capul ei și întregii familii păcătoase ce a adus-o pe lumea aceasta!”

Aurora a auzit tot. Știa că nu-și va mai putea vedea iubitul. Era copleșită de o tristețe și o rușine imensă. A luat-o la fugă cât de departe, unde o vor duce picioarele. Și-a păstrat caftanul ca o amintire. S-a scufundat în adâncul pădurii,

dar la un moment dat s-a simțit înșfăcată de cineva. S-a zbatut, dar nu a izbutit să se elibereze. Arătarea era un călător îmbrăcat în niște straie bizare, nespecifice locului. Omul a întrebat-o într-o română stâlcită: „Tu Husan-bei știi?” Aurora și-a dat seama că are de-a face cu un spion rus. În ciuda pericolului în care se afla, fata nu scotea un cuvânt. Ea știa că Husan-bei avea mai mulți dușmani decât pești în râu, rusul fiind unul dintre ei. Dacă îi spunea de tatăl lui Roshan, îl puneă în pericol pe dragul ei iubit. Spionul a înțeles că fata nu va vorbi și a scos un pumnal ascuțit. Din tufișuri a sărit asupra spionului cineva necunoscut. Aurora a căzut la pământ și a observat că salvatorul ei era persoana care i-a furat inima – Roshan. Voinicul a dezarmat spionul cu ușurință și printr-o lovitură l-a dat la pământ. O găsisse pe Aurora, luându-se după firele din caftan agățate de ramuri. „Nu te voi uita niciodată, cavalerul meu, iubitul meu cel drag! Chiar dacă nu vom fi împreună, îți voi păstra amintirea adânc în suflet! Te iubesc!” Cei doi se sărută cu pasiune, pecetluindu-și iubirea pentru totdeauna.

Roshan a adus spionul în fața tatălui. Husan-bei nu avea fărâma de empatie și de căldură în inimă, dar era un strateg fără de seamă. Știa că vor veni atacatorii și va fi învins. Astfel a decis că cea mai bună idee este să-și părăsească palatul din Pașcani. Fiind eliberați de sub jugul lui Husan-bei, oamenii din Pașcani au putut să construiască case și drumuri mai trainice decât s-au văzut vreodată. Petreceau și lucrau sârguincios. Vacile, oile și caprele ce pășteau câmpiile făceau cel mai gustos lapte și mai delicioasă brânză. Aurora a născut un băiețel frumos ca lacrima. Îl chema Codrin, de la pădurea mult iubită de părinți. Fiind plini de recunoștință față de ajutorul oferit de cuplu, locuitorii au decis să redenumescă frumosul lor sat Pașcani, devenit între timp oraș. Noul nume a apărut de la părul ca *anina* (regionalism pentru *nisip*) al bebelușului ce lucea în lumina soarelui ca aurul și de la ochii lui limpezi ca o lună *nouă* – Anenii Noi.

Tatiana PRODAN

Interviul a fost realizat de Irina Condrea în anul 2003, în cadrul Proiectului internațional „Limbă și identitate”, Universitatea Leipzig, Germania 2003-2006

Doamna Tatiana Prodan, medic de profesie, doctor în medicină, este originară din Chișinău, provine dintr-o familie foarte cultă și înstărită. S-a format în perioada interbelică, fiind elevă a liceului „Regina Maria”, apoi a liceului „Natalia Dadiani”. În amintirile sale evocă aspecte importante ale vieții social-politice din regiune, cum ar fi sistemul de învățământ interbelic, apoi trecerea la școala de tip sovietic, iar ulterior trecerea învățământului superior la limba română și la grafia latină. Expune, ca martor ocular, evenimente de importanță majoră, cum ar fi cedarea Basarabiei la 28 iunie, 1940, războiul, schimbările de regim și felul cum au trecut prin aceste evenimente și cum s-au format și au activat intelectualii basarabeni.

UN DIALOG DESPRE LIMBA ROMÂNĂ DIN BASARABIA (II)

IC: Deci aveți diplomă și de bacalaureat românesc și de școală sovietică?

TP: Da, sigur că da, sigur că da, da altfel nu puteam să urmez mai departe. Însă bacalaureatul la români, doamnă, era mult mai serios decât atestat zrelosti. Și mult mai serios decât cum e acum. Știți cum era comisia de bacalaureat? Toți profesorii erau veniți de undeva. Unul nu era al nostru de la Chișinău. Toți făceau cunoștință în ziua aceea când se întâlneau în sala de bacalaureat. Și neapărat președintele era profesor universitar. Noi l-am avut pe Ștefan Ciobanu, care a fost și membru în Sfatul Țării. Și toți, toți erau, nu se cunoșteau deloc. Profesorul de română de la Timișoara, profesorul de istorie venea de la Târgu-Mureș, profesorul cutare de la București, profesorul cutare – ab-so-lut nu se cunoșteau deloc. Nici un fel de protecție. Mai departe. Partea orală a examenului era așa: publică. Adică toată comisia stătea la o masă lungă și câte un elev trecea pe la fiecare membru al comisiei – ceea ce era examenul oral. Și în sală – cine dorea intra, numai să nu facă zgomot. Și câte unul din profesori mai vroia să facă și bancuri, da nouă numai de bancuri nu ne ardea atunci când dădeam. Și țin minte una din întrebări, de exemplu, câte

pietre sunt în România? Înțelegeți ce vreau să spun? Piatra-Neamț, Piatra Craiului, Piatra nu știu care acolo, și chestii de astea, mă rog, ca să facă impresie. Era foarte serios, partea a doua a examenului era tot așa, îți dădea o coală de hârtie, în partea de sus din dreapta trebuia să-ți scrii numele de familie, prenumele, tot, și pe urmă se îndoia și nu că se lipea, da cu timbru sec se trecea, așa că nu se putea dezlipi la dorință. Și pe urmă, când se puneau notele de-acuma, când toată comisia era strânsă, atunci se dezlipea și se spunea „Acolo-i nota cutare”. Așa că era mult mai complicat, mi se pare, decât cum e acum. Nu? Eu nu știu, acum auzi așa povești despre bacalaureatul ăsta, încât..., poate nu toate sunt adevărate, da...

IC: Ați urmat facultatea?

TP: Și pe urmă am dat examenul de admitere la medicină, asta era războiul de acum, în 41. Aici nu era facultate de medicină, la Iași am dat, am fost la Iași și am dat examene de admitere la medicină, am trecut examenul, cu toate că era concursul foarte mare, pentru că studenții de la medicină nu erau luați pe front, de la alte facultăți putea să-i ieie, să-i mobilizeze, da de la medicină și de la politehnică, două facultăți erau

de la care nu erau mobilizați, rămâneau până terminau. Și din cauza asta, bineînțeles, era un aflux extraordinar la aceste două facultăți. Nimeni nu vroia pe front să se ducă, doamnă. Da, înainte de asta a trebuit să prestez muncă de război, aici tocmai a fost eliberat Chișinăul și după aceea erau luptele mari la Odesa, foarte mari lupte erau, crâncene. La Iași am făcut un an. Cu studiile a fost așa: în 40 au venit rușii, în 41 a început războiul, eu am făcut în anul 41-42, 42-43 clasa a șaptea și a opta, în 43 am dat bacalaureatul, în toamna anului 43 am dat examenul de admitere la Iași și am început cursurile la medicină. În 44 a fost operația Iași-Chișinău, aici au început luptele și părinții mei au hotărât să se evacueze în România. Însă războiul era în toi, trenul cu care călătoream a nimerit sub bombardamente, a fost ceva îngrozitor. Dar nu am mai ajuns la rudele de la București, mai multe familii de refugiați basarabeni am fost repatriați forțat înapoi la Chișinău, în toamna anului 1944.

IC: Și ați făcut studii aici, la Universitatea de medicină?

TP: Aici la universitate ne-a primit, primul nostru director, a fost unul din Transnistria, Soroceanu, există și strada Soroceanu undeva în Chișinău. Doamnă, a fost un om extraordinar acest Soroceanu. Era mare patriot pentru Moldova, cu toate că era transnistrean. Și a fost, la Petersburg, era medic de specialitate. Și el vroia să primească studenți aicea, așa ne primea cu dragă inimă, care când putea și cum venea, și el strângea tineri, căuta să creeze o facultate de medicină în infernul cea care era atunci, orașul era ars, doamnă, erau cazuri de canibalism în oraș. Erau ruinele celea îngrozitoare, lumină electrică nu era, tramvaie nu erau, aia nu era, pâinea pe cartelă, în fine, era o viață extrem de grea. Și el a făcut cum a putut, până s-a ajuns într-acolo, încât se făceau bordeie în pământ, pentru ca să aibă unde dormi studenții. Era foarte distrus orașul, însă el a fost, într-adevăr, un om extraordinar, care ne-a sprijinit pe toți basarabeni extraordinar de mult. Și chiar pe

același Testemițeanu el l-a primit atunci la institut. Că dacă nu era el, nu era nimic.

IC: Și la institut aicea de-acuma se făceau studii în limba rusă?

TP: Numai în rusă. Numai. Pentru că institutul ăsta a fost adus, ăsta-i institutul numărul trei de medicină de la Leningrad, care a fost evacuat în Kaukaz. Și când au ajuns nemții în Kaukaz, ăștia au nimerit sub nemți și înapoi Leningradul nu vroia să-i primească, sub pretextul că s-au aflat sub ocupație nemțească (o învinuire gravă pe atunci). Da Soroceanu a auzit povestea asta și s-a dus la Moscova și zice dați-mi-i la Chișinău. Și a reușit, și a adus cadre extraordinare, profesori mari, asistenți, au venit cu laboratoare, cu echipamente, cu bibliotecă, cu tot absolut cu tot.

IC: Și aicea deci se făcea medicină în limba rusă. Bine, dumneavoastră știind rusa, vă descurcați, dar erau și persoane care nu știau.

TP: Iată am să vă arăt cum ne ajutam. Erau diferiți studenți, în ce sens – erau studenți veniți din Rusia, erau studenți din Ucraina, erau studenți care au făcut războiul, s-au demobilizat, aveam invalizi de război săracii, care n-aveau un picior, aveam evrei de câteva categorii – evrei care au fugit din România de frica nemților și au venit în 40 aicea, erau evrei care pe urmă s-au evacuat în Rusia, erau evrei din Rusia, care au fost comsomoliști, pe urmă membri de partid care au fost, aveam evrei din Chișinău, în fine. Vă spun, era ceva așa de diferit, și ca pregătire. Eu eram cu un an de medicină, de exemplu – nu m-au primit în anul doi, că au zis că eu n-am învățat marxismul, că aicea se învăța marxismul. Eu nici n-aveam pretenții, eram mulțumită că am devenit studentă, dar aveam colegi care aveau cinci clase de liceu, șase clase de liceu ne terminate, erau unii cu școală normală, cu școală nu știu de care profesională, în fine, de tot felul. Și bineînțeles că era extraordinar de greu să învețe pentru aceia care nu știau limba rusă. Cărți nu erau, doamnă, noi la început stăteam

în picioare, că n-aveam nici bănci pe ce să ne așezăm. Pe urmă au apărut, că săracul tot ce putea făcea ca să avem condiții, directorul ăsta de institut Soroceanu. Și pe urmă au apărut bănci, puteam să stăm barem. N-aveam pe ce scrie, caiete nu se vindeau, hâtrie nu era. Unde-ți găseai ceva cărți vechi, păi dacă scriai cu cerneală, peste scris, ca să avem niște conspecte, ca să putem învăța barem ceva – n-aveam cărți, n-aveam nimic. Pe urmă au început să ne dea câte un manual de anatomie pentru toată grupa. Anatomia este obiectul principal în anul unu-doi de facultate. Deci, ne strângeam seara ca să învățăm împreună, da pe stradă nu puteai să umbli, că era periculos, străzile nu erau luminate, vă spun, erau cazuri de canibalism, așa că nu puteai. Și dormeam la fete la cămin, acolo, cu câte una într-un pat, pentru ca să pot să învăț, stăteam până seara târziu și pe urmă în grup mergeam la cămine. Erau condiții foarte grele, însă noi, eram grupă moldovenească, au făcut o grupă moldovenească. Separată, pentru că era diferență între pregătirea noastră și pregătirea celorlalți care aveau școala rusă și nu știu ce. Însă, până la urmă, a mers bine. Mai întâi dădeam examenul la marxism-leninism, atunci când a fost asta. Fără manuale, numai cu istoria „Kratkii kurs VKPB”, atâta. Scrisă în limba rusă. Bineînțeles că ăștora care abia au învățat limba rusă, le venea ex-tra-or-di-nar de greu! Și aicea a venit un instructor de la comitetul central, în primul an de învățământ, după război, era cu totul altă atmosferă. Și a venit acela ca să fie prezent, să vadă cum se dau examenele, ce au reușit studenții. Doamna care ne preda marxism-leninismul, ea ne-a spus că ea a fost țesătoare, tkaciha, la nu știu ce fabrică acolo, și noi, zice, ne-am dus, când a fost revoluția, noi ne-am dus la Lenin, ca să cerem ca directorul să fie dat afară, inginerii toți să fie dați afară și să rămânem noi să conducem. Da Lenin s-a uitat așa – asta ea ne povestea, la lecții – și zice că „idite delaite svoio delo, i ne lezite kuda vî ne ponimaete”, știți, ea ne-a spus asta. Pe urmă ne povestea despre academicianul Pavlov, că vroiau să fie cu ei, foarte mult țineau ca el să treacă de partea revoluției, dânsul nu vroia, cu toate că i se făceau, fel de fel

de atenții i se acordau, ca mașina, i se trimitea o mașină atunci, pe timpul acela, și îl aștepta mașina, iar el mergea pe jos, nu vrea să se suie, că „mne ne nujnî podaciki”, spunea. Și chestii de astea interesante ne povestea, însă ca profesor era extrem de slabă, vă închipuiți? Tkaciha, predă marxismul. Însă ea vroia ca să știe toată lumea. Și vine acela, ca să asiste la examen. Ea atunci, foarte deșteaptă – da eu aveam note bune, mie mi-au dat chiar și stipendia Stalin, vă închipuiți, pentru că am dat foarte bine sesia, aveam pregătire, doamnă. Și ea atunci imediat ne cheamă pe cei mai buni ca să dăm, să răspundem, ca să vadă ăsta, să fie de față... și-o să plece, ce-i mai trebuie lui. Și mă cheamă, foarte frumos ca să răspund. Eu răspund, am luat bilet, erau câte cinci chestiuni, întrebări la fiecare bilet, răspund prima întrebare, răspund a doua întrebare, răspund a treia întrebare, da ăla, instructorul de la comitetul central, zice: cito vî eşcio sprașivaete, ona je precrasno znaet, stavite ei piatiorku i otpustite eio. Da ea față de mine – atmosferă, vă închipuiți? – îi răspunde lui: a ia ei piatiorku ne postavliu. On govorit: pocemu vî ei piatiorku ne postavite, ona je vam vsio otvetila, govorit. – Ona bila vo vremea rumân străjerom. Vă place? Vă place, doamnă, examen, atmosfera de examen. Argumentez. Da el zice: nu tak cito, oni vse cajetsea bili străjeri, govorit, tak u nih bâlo. Într-adevăr, străjeri eram toți, toți elevii erau străjeri, era o organizație, da. Govorit, hvatit, cito vî eio sprașivaete, u vas eşcio stolioco studentov, vî je vidite, ona vam precrasno otvetila, cito je vî eşcio hotite? Nu, ladno, govorit, esli vî tak hotite, ia ei postavliu, zice, no ia bi ne postavila. Vă place? După aceea, el pleacă, da ea-i interesată ca să dea cât mai mulți bine, știți cum în școala sovietică era – uspevaemosti. Și toți profesorii răspund de uspevaemosti, așa că nu se simte ea bine ca la obiectul ei, marxismul, răspunsurile să fie proaste. Și atunci ea mă cheamă înapoi, după toate acestea, și-mi spune: vî seadete zdesi i budete perevoditi im, oni budut otveceati, a vî budete mne perevoditi, oni budut po-moldavski otveceati, a vî mne budete perevoditi po-russki. Tak cito siadite zdesi, i si ditate. Ia, govoriu, razreșite togda ia viidu, toliko,

i scaju, tam u menea sumka ostalasi, vsio, govoriu. Ies și spun (colegilor): voi, zic, să nu tăceți, zic, spuneți „Tatăl nostru”, spuneți ce vreți, nu mai spuneți.

IC: Ea nu înțelegea nimic?

TP: Ea nici un cuvânt nu-nțelegea. Le-am zis colegilor, spuneți ce vreți, ce vă amintiți spuneți măcar „Tatăl nostru”, da spuneți.

IC: Ca dumneavoastră să le puteți traduce.

TP: Eu, dacă tăceți, eu nu pot traduce, tăcerea voastră, zic. Ceva, zic, spuneți, și eu mă voi descurca. Da eu eram sigură că asta numai în grupul nostru se știe, că, „moldavskaja grupa” era, știți. Și, grupa noastră a dat cel mai bine examenul din toată sesia.

IC: Ați răspuns pentru toți?

TP: Pentru toți am răspuns. Ce-am auzit eu atunci! Tot ce vreți am auzit. Toate poeziile care le știam în școală, toate poveștile, tot ce vreți.

IC: Toți spuneau ce știau...

TP: Da nu tăcea nici unul, știți? Da ea bănuia ceva, că prea bine răspund ei. Însă asta nu era în detrimentul ei. Și așa se uită la mine și zice: a vî pravilino perevodite? Da eu zic, esli vî mne ne dovereaete, ia uidu togda. Net, net, sidite, sidite i perevodite.

IC: Ați făcut examenul cea bine.

TP: Foarte bine am făcut. Da eu una eram sigură că nimeni nu știe.

IC: Ei bine, ați mai tradus, chiar ați activat în calitate de traducător.

TP: Doamnă, am tradus cărți, foarte multe cărți.

IC: Ați tradus când lucrați cu studenții, pentru studenți.

TP: Pentru studenți. Da, da la comanda editurii „Cartea moldovenească” sau cum se numește.

IC: Editura, da.

TP: Editura „Cartea moldovenească”. Ciuși era acolo șef, erau și alții, nu mai știu dacă mai sunt ei acum în viață. Și am tradus și cărți și mulți din noi au tradus cărți, care știau, așa.

IC: Da cum a fost când s-a trecut la studiile în limba „moldovenească”?

TP: Doamnă, eu când am terminat institutul, am terminat în 50 institutul, și ne-au trimis să lucrăm doctori, am lucrat la Zgurița trei ani, pe urmă am fost mutați la Camenca. Camenca era o regiune în care se vorbește mereu rusă, dacă știți.

IC: Da, da, în Transnistria.

TP: În Transnistria, sigur că da. Și ne-au trimis acolo la Camenca, și vreau să vă spun foarte interesant, că la Camenca erau, înaintea soțului meu, soțul meu a fost trimis ca director de spital și chirurg, eu am fost trimisă ca obstetrician ginecolog. Și acolo la Camenca era organizație de partid, era totul extraordinar de pus la punct. Și, însă înainte ca soțul meu să devină acolo șef de spital, trei ruși au fost scoși din funcția de șefi de spital, ruși care au făcut războiul, de pe front, tot. Unul era narcoman, unul făcea afaceri grozave, altul nu știu ce bătaie făcea, și trei au fost scoși. Noi am venit, noi eram obișnuite să lucrăm ca lumea, vream să lucrăm bine și lucrăm bine, locuiam în curtea spitalului, că el era șef de spital, tot. Așa de frumos s-a purtat cu noi primul secretar, de acolo. Noi nu știam că el era din Siberia, dar era însurat cu nepoata unui profesor universitar din Lvov, profesor celebru era pe atunci. Și dintr-o familie foarte bună. Și doamnă, așa ne-a sprijinit, că el a

văzut că soțul meu a refăcut electricitatea acolo, a făcut câte și câte. Noi lucram, într-adevăr, cum credeam noi că trebuie să lucreze doctorii. Și lucram și zi și noapte lucram acolo și tot, că s-a ajuns până acolo, încât – da părinții mei erau deportați din 49, noi eram acolo din 50, eram de-acum cu părinții plecați. Și când le-a dat drumu, după moartea lui Stalin, când au început să-i elibereze pe deportați, foștii deportați, părinții mei, au venit la mine. Noi locuiam în curtea spitalului, erau numai ruși, nu erau basarabeni acolo. Și, vă închipuiți, de-odată intră mașina primului secretar, intră în curtea spitalului, și vine el cu soția lui și a sărutat-o pe mama, și pe tata...

IC: Pe parcursul carierei dumneavoastră a trebuit să treceți permanent de la o limbă la alta, de la rusă la română, de la română iar la rusă, cum a fost?

TP: Foarte greu, să nu credeți că-i ușor asta. Toate foile de observație, la toate spitalele din Republica Moldova se scriau în limba rusă. Numai în limba rusă. Toate conferințele medicale – în limba rusă, toate lecțiile la medicină se predau numai în limba rusă.

IC: Dar la facultate, la medicină se făceau cursuri totuși în română?

TP: Noi n-aveam ce face în română, noi n-aveam cursuri în română.

IC: Dumneavoastră ați predat în limba rusă?

TP: În limba rusă, la început. Da pe urmă, de-acuma, nu mai țin minte în ce an s-a introdus limba română, când am început... am fost rugați să traducem cărți, să avem manuale, s-au tipărit manuale, și am undeva, mi se pare, că, de-astea, tipărite la mașină, cărțile.

IC: Dar, în spital, în exercitarea funcțiilor dumneavoastră, în limba rusă continua?

TP: În limba rusă se scria, da, la început.

Da, pe urmă, nu mai țin minte, în limba română eu n-am scris, mi se pare. Foaia de observație nu se scria decât în rusă. Doamnă, nu se putea, pentru că foile de observație sunt un document, înțelegeți? Documentul acesta – multe se pot întâmpla, ele se păstrează în arhivă, ori dacă tot spitalul e în limba rusă, în frunte cu șeful spitalului, cu toate celea, actul ăsta n-are valoare. Pe urmă, pe urmă, de-acuma zău nu mai țin minte, însă n-a fost, n-a fost. Însă lecțiile le țineam în limba română. Am început, la facultate. Iată m-am întâlnit la o înmormântare mai demult cu doamna Rusu, care este șefă de catedră la infecțioase, iar soțul ei Oleg Rusu este șef de spital la neurologie, ați auzit de Rusu? Ea a fost studenta noastră și ea-mi spunea că zice când ați citit lecții în limba română, că ei au fost primii mei studenți. Că ea zice a venit așa de încântată acasă, că, zice mamă, uite ni s-au citit lecții în limba noastră. În sfârșit, zice. Ea totdeauna-mi spune că dumneavoastră ne-ați citit în limba română lecții. E altă terminologie, doamnă, dar la spital nu poți, nu poți. De exemplu, actul nașterii, la fiecare 2-3 ore trebuie să știi, să scrii ce se întâmplă cu femeia asta, da aicea vine schimbul tău, vine o rusoaică, de exemplu.

IC: Acuma s-a trecut în română.

TP: Ei, asta-i altceva, acuma s-a trecut, da, da atuncea, atuncea abia se trecea, vă spun, abia lecțiile am început să le citim și pe urmă m-au pus să primesc lecțiile, profesorul m-a pus să primesc examen, eu am primit examen.

IC: În limba română de-acuma?

TP: În limba română.

IC: Ei au învățat de-acuma, generația aceasta a noastră, au învățat în limba română. Dar cred că era destul de dificilă trecerea asta, cum era, medicii cum vorbeau?

TP: Foarte greu, extrem de greu. A fost foarte greu, o perioadă extrem de grea, doamnă. Mai greu, mai, mai greu era mai greu la noi

decât în alte domenii. Pentru că vă spun, bolnavul trece dintr-o mână în alta, nu poți să scrii în două limbi în foaia lui de observație.

IC: Bine, dar studenții învățau în limba română, documentația era în limba rusă, așa era?

TP: Așa era, pentru că generația asta de studenți trebuia de-acuma, trebuia să treacă la limba română. Eu țin minte asta, aicea la spitalul republican țin minte, Moșneaga a venit și ne spunea că el a trecut toate în limba română. Era târziu asta. Și acum există toată documentația, de exemplu, la spitalul lor, în limba română.

IC: Dar și-acuma sunt doctori care nu știu românește?

TP: Eu nu știu cum sunt aceștia acum. De atâția ani nu mai lucrez, încât nu mai știu.

IC: Sunt care nu cunosc. Dumneavoastră ați avut altă situație.

TP: Altă situație. Țin minte când am început să citim lecții în limba română, au apărut primele manuale în limba română, scrise cu chirilică, tipărite aicea, la „Cartea moldovenească”.

IC: Da, nu era posibil atunci să aduceți manuale din România?

TP: Era posibil, dar era chestia de scrisul chirilic atunci. Nu se putea. Noi, când traducem, ne-am folosit foarte mult de manualele românești, pentru că e o terminologie, pentru că noi tot am învățat-o în limba rusă, știți? Noi nu puteam s-o inventăm, în medicină terminologia nu se inventează, ea se traduce, există dicționare. Am și acum dicționar medical român, am și dicționar medical rus-român.

IC: Dar, fără îndoială, dar existau și niște interdicții, adică se puteau folosi numai, nu afișat.

TP: Nu afișam asta, însă, eu să vă spun, că toți se foloseau de asta. Da ce acum nu se folosesc?

IC: Acum da.

TP: Foarte mult.

IC: Problema e că de-acuma se recunoaște, mulți recunosc că-i o singură limbă, de fapt. Auncea se spunea că-s două oficial...

TP: Nu, atunci nu se punea chestiunea asta (că-i o singură limbă). Noi eram încântați că se trece la limba asta. Că era foarte greu, veneau copiii ăștia de la țară, care au terminat, de-acuma erau și destiletcă moldovenești, și veneau și, era foarte greu să învețe, foarte greu. Vă închipuiți, toate obiectele să le înveți într-o limbă străină, pe care n-o cunoști. Pe urmă au început să vină copii care au învățat limba rusă la școală...

IC: Erau mai mulți de la oraș care-au învățat.

TP: Da, dar limba rusă se predă, acum chiar și la sate.

IC: Da, da în orice caz, dumneavoastră, când s-a trecut de la grafia chirilică, nu mai erați în învățământ.

TP: Nu mai țin minte, nu mai eram mi se pare. Asta a fost nu demult, de fapt, acum anii trec așa de repede că mi-i greu să spun când era o stare și cum era. Da noi am tradus cu chirilice.

IC: Da, dar dumneavoastră puteți să comparați cum a fost situația asta – când erați dumneavoastră elevă de liceu se vorbea aicea în limba rusă, da cum e acum-n oraș situația, cam așa este, că se vorbește rusește?

TP: Doamnă, atunci vorbeau rusește basarabenii, înțelegeți? Ei vorbeau rusește, pentru că au învățat în limba rusă sau aveau soții ru-soaice sau chestii de astea. Din aceste motive, nu putea să vorbească cu soția lui în limba română. Însă, copii lor toți vorbeau în limba română, învățau la școală, foarte bune școli erau și era altă atmosferă, știți. Pe urmă, în anul 38 a venit general de corp de armată Ciupercă. Și Ciupercă a comandat ca să fie numai în limba română, pentru că la Chișinău, în tramvai se vorbea rusește, pe stradă se vorbea rusește, vânzătorii vorbeau rusește, tot ce vreți. Și Ciupercă a spus: vorbiți numai românește. Și Ciupercă, când a dat ordinul acesta, era ceva grozav, știți, că pe stradă puteau să te rețină, să te ducă la comisariat să te întrebe, de ce vorbești în limba rusă? Până acolo s-a ajuns, așa că s-a făcut foarte precaută lumea, însă erau cercuri unde se vorbea și mai departe. Limba rusă, se vorbea, se vorbea limba literară rusă, pentru că toți acei care vorbeau limba (literară) rusă erau cu școli rusești, cu facultăți rusești, nu erau ca (cei care au năvălit) acum, mai târziu.

IC: Ei, și limba română cum era? Era tot limbă literară?

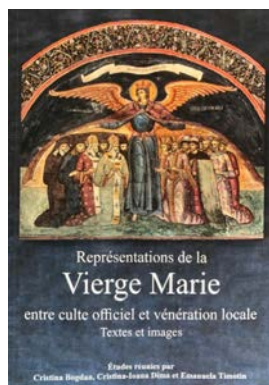
TP: Tot era, sigur că da, foarte frumoasă limbă se vorbea.

IC: Da acum, ce auziți cum e?

TP: Da acum, eu aud câteodată la televiziune, foarte frumoasă-i limba, nu? Mie-mi place foarte mult, foarte bine se aude și foarte bine se vorbește. Îmi face impresia că toți acei care au făcut studii la București, în Iași, facultatea, nu știu unde, care s-au întors, vorbesc foarte bine limba. Dictorii vorbesc foarte frumos, nu? Foarte frumos vorbesc: Ieri l-am ascultat pe Voronin și mi-am zis că el a făcut mari progrese, zicea așa cuvinte – o amplă dezvoltare – și chestii de astea, care nu e ceea ce-a spus el cândva, că „tăți vreau în Europa, se uită la Europa ca țachii la marcovcă”. Asta era scris în ziarul „Flux”, eu țin minte ca acum, țineți minte? „ca țachii la marcovcă”. Acuma el n-o să spună-așa ceva. A vorbit foarte frumos, cu expresii de-astea, nu că legea a fost primită, da legea a fost adoptată sau nu știu ce încă acolo și chestii de estea. Acum toți pot învăța, pot vorbi liber în limba română. Timpurile s-au schimbat și posibilități sunt multe...

Interviu relizat de Iraida CONDREA, doctor habilitat în filologie, profesor universitar.

*Prima parte a interviului a fost publicată în Dialogica, N. 1/2023, p. 134-139, link: https://dialogica.asm.md/articolePDF/Dialogica_01_2023_prodan_interviu.pdf

Volumul *Représentations de la Vierge Marie entre culte officiel et vénération locale. Textes et images/ Reprezentări ale Fecioarei Maria între cultul oficial și venerația locală. Texte și imagini* înglobează temele de cercetare prezentate în cadrul Colocviului internațional cu aceeași temă, care s-a desfășurat în toamna anului 2020 la Facultatea de Litere a Universității din București, în parteneriat cu Facultatea de Teologie Ortodoxă „Justinian Patriarhul” a Universității din București și Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti” al Academiei Române. Evenimentul se înscrie într-o serie de manifestări științifice în domeniul mariologiei, organizate începând cu anul 2013, mai întâi, la Universitatea din Bretania de Vest, apoi, în 2017, la Dublin și Maynooth, iar în 2019 la Institutul Catolic din Rennes.

Cu un studiu introductiv mai mult decât edificator, volumul semnat de coordonatoarele Cristina Bogdan, Cristina-Ioana Dima și Emanuela Timotin reunește cercetători și profesori universitari din mai multe țări – Franța, Italia, Anglia, Spania, Bulgaria, România – cu lucrări din variate domenii particulare, dar și interdisciplinare – teologie, filologie, istorie, istoria și studiul artei.

Lectura celor 21 de materiale, redactate preponderent în limba franceză și grupate tematic în patru capitole (*Miracles de la Vierge, Vénération locale de la Vierge, La Vierge dans quelques textes littéraires, Discours croisés*), oferă o dublă perspectivă de receptare: în detaliu (hermeneutică) și de ansamblu (panoramică). Scopul comun al cercetărilor publicate constă în explorarea ansamblului de narațiuni despre Fecioara Maria, care sunt generate în diferite spații culturale și se realizează prin numeroase modalități discursive.

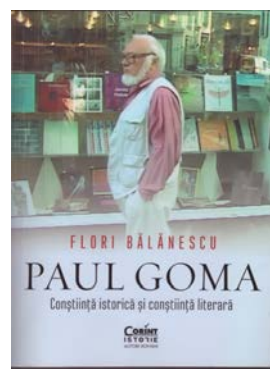
Așa cum s-a putut observa în cadrul celor patru colocvii desfășurate până acum (*La Vierge Marie dans la littérature française : entre foi et littérature*, 2013; *Miracles of the Virgin Mary. Medieval narratives through time and space*, 2017; *Les miracles de Notre-Dame du Moyen Âge à nos jours*, 2019; *Représentations de la Vierge Marie entre culte officiel et vénération locale. Textes et images*, 2020), figura Fecioarei Maria, în pofida faptului că pare suficient de familiară în mediul creștin, constituie în continuare o vastă temă pentru studii inter- și transdisciplinare.

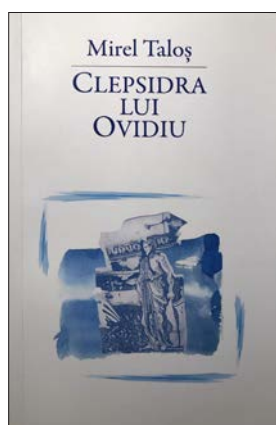
Preocupările ultimei ediții și, respectiv, tema volumului pus în discuție relevă felul în care imaginea Fecioarei Maria a fost reprezentată în narațiunile diferitor medii culturale (venerația locală) și modul în care aceste imago-tipuri au interacționat și au influențat discursul bisericesc (cultul oficial). Întreaga rețea de narațiuni se constituie din mărturiile de venerație și devoțiune exprimate de-a lungul timpului, în baza cărora, în cele din urmă, se cristalizează o imagine-simbol, care este una multilaterală și proteică. Demersul este cu atât mai dificil cu cât narațiunile care au în centrul subiectului figura Fecioarei Maria sunt vehiculate în continuu, pe diferite căi, în diferite comunități și arii culturale, sunt reinterpretate sau reconfigurate prin trecerea dintr-un limbaj în altul (lingvistic, literar → artistic, imagistic).

Având drept reper rezultatele științifice publicate în volumul *Représentations de la Vierge Marie entre culte officiel et vénération locale. Textes et images*, constatăm faptul că putem vorbi astăzi de o bogată tradiție iconografică și textuală construită în jurul Fecioarei Maria. Unicitatea tuturor subiectelor abordate formează convingerea că orice aspect legat de imaginea Fecioarei Maria este semnificativ și merită a fi valorificat și corelat cu alte detalii, întrucât poate aduce un surplus de informație/semnificație imaginii curente.

Diana DEMENTIEVA, dr. în filologie

Îmi este destul de dificil să rezum în trei-patru mii de semne, în cât obișnuim să încadrăm prezentările de carte din publicația de față, bogăția informațiilor noi, ideilor și pistelor de interpretare tematică din opul istoricului Flori Bălănescu, *Paul Goma. Conștiința istorică și conștiința literară*, București: Corint, 2022. Numit „studiu monografic”, realizarea este nu doar o îmbrățișare generoasă a tuturor contribuțiilor mai mici sau mai mari la descoperirea și interpretarea biografiei, „cazului” politic și operei literare ale lui Paul Goma, ci și o pledoarie, însoțită de un enorm dosar de documente necunoscute, a unui istoric în favoarea unei personalități istorice neîndreptățite, precum și o expresie de admirație a unei firi poetice față de un artist al cuvântului insuficient valorificat. Deoarece avem de a face cu o formă editorială a unei teze de doctorat în istorie, voi evidenția ceea ce, în viziunea mea, constituie noutatea absolută a acestei cărți. Mai corect spus: ce am aflat eu, care sunt (vreau să cred) o cunoscătoare a multor lucruri legate de viața și opera lui Paul Goma, mai puțin un istoric, din oferta dată. Pe bună dreptate, menționează prefațatoarea, doamna dr. Mioara Anton, de la Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” al Academiei Române, important este fundalul: „marea Istorie a celei de-a doua jumătăți a secolului XX”, „lumea românească de după 23 august 1944”, fresca „societății românești în comunism”, privit prin unghiul de vedere al unei biografii individuale, capabile să-i dea acestui fundal expresivitate și concludență. E suficient să urmărim documentele din arhivele Bucureștiului (ACNSAS, ANIC etc.), adunate cu multă acribie și colaționate cu alte surse de către Flori Bălănescu, pe marginea „cazului Goma”, numărând „un total aproximativ de 10 000 de pagini (dosarul sub numărul 2217, care ilustrează „mișcarea Goma” din 1966, numără 21 de volume; Dosarul Penal cu numărul 313 – 16 volume; Dosarul Penal din prima detenție/1956–1958, nr. 311 – 5 volume, la care se adaugă DUI 2337 și Dosarul Penal din DO, nr. 312), ca să deducem datele esențiale ale regimului și felul lui copleșitor criminal de a modela intelectualitatea, pe de o parte, și de a provoca răzvrătirea și rezistența *rara avis* ale basarabeanului Paul Goma, pe de altă parte. Poate să pară o glumă, dar profilul lui Paul Goma, cunoscut în primul rând din „Biobiografia” scrisă de el însuși în 1990, este completat de notele turnătorilor lui, iar Flori Bălănescu a știut cum să le valorifice în acest sens. Așa-numitului informator „Panait” nu i se poate nega calitățile de înțelegere a oamenilor de vreme ce i-a făcut lui Paul Goma, în 1966, un asemenea portret: „Sub ochelarii fumurii, Goma ascunde o inteligență ascuțită, amestecată cu o mare șiretenie îmbrăcată în naivități de copil”. Și dacă s-ar fi limitat doar la acestea, Paul Goma nu ar fi Paul Goma și poate că ar fi avut un loc de frunte în istorie, precum și în istoriile literaturii scrise până acum. Dar el a fost un revoltat, un răzvrătit, în momentul în care istoria nu a încurajat asemenea calități, când lupta pentru valorile libertății nu aducea nimănui gloria de erou, ci putea lesne să îl transforme în pământul gropilor comune. Dacă istoricii au preferat să tacă, turnătorii și agenții Securității i-au adunat cu zel lui Paul Goma probe pentru o biografie notorie de oponent comunist. Dar istoria unei vieți nu reiese doar din documentele de arhivă. Cartea are multe alte calități care trebuie descoperite la o lectură atentă, negrăbită. Și atunci aceasta își va deschide evantaiul, descoperind mărturii ale unor personalități cu delicate sonori de poezie emoționantă, cum este, de pildă, dedicația poetică a Florenței Albu din 1960: „În Bărăganul lui Paul Goma. Prietene – cum ți-e toamna/ pustiu-n fereastră?/ Coama ta aspră/ încălțită de vântul secetei,/ ciuful tău trufaș albind/ ca aripile îngerilor răzvrătiți.../ (O, îngerii Bărăganului/ căzând din cer,/ ei, exilații în colb de Dumnezeu/ pentru păcatul de a fi gândit nimicnicia...)/ Îngeri prăfuiți, melancolici,/ cu marele lor nimb clătinat de vântul setos/ evadând în largul deschis./ Coama ta luminând acolo-n fereastră/ îmi ține trează câmpia...”.

Romanul *Clepsidra lui Ovidiu*, semnat de Mirel Talos, cu o prefață de Daniel Cristea-Enache (București: RAO, 2022), are o compoziție artistică menită să susțină prestația unui solist virtuoz. De aceea, la lectură, se aud sonurile unui cânt liric, care își trage seva dintr-o sorginte adâncită în timp. Este ultimul „cânt” al poetului surghiunit la Tomis – Ovidiu. Vocea marelui elegiac latin, care își deplânge soarta de alungat din paradis, ocupă tot spațiul; celelalte personaje fiind repartizate în roluri de fundal acompaniator. Ca o pasăre bătrână prinsă în captivitate, departe de ambianța cu care s-a obișnuit, personajul (*erou* – în poetica clasică) răzbește în lume tristeți umane și metafizice. Scriitura de față, luând la scriitorul Mirel Talos forma prozei, este mai întâi canalul prin care emoția latinului de acum două mii de ani ajunge până la cititorul de astăzi, ca o punte în timp – bine și frumos construită. Tonalitatea stilistică și emoția estetică (meditație, elegie, lamentație, nostalgie, durere, plictis etc.) sunt date de versurile scrise de poetul antic în exil: *Tristele*, *Ponticele* și *Epistole din exil* (uneori din *Amoruri* și *Arta iubirii*), trecute contrapunctic în narațiune – în traducerea autorului. Aceste referințe livrești nemijlocite asigură autenticitatea emoției umane, astfel că ni se înfățișează un Ovidiu însuflețit, cu sentimente cât se poate de înțelese astăzi. Ce ar putea simți un om împlinit ca cetățean respectat, soț fericit, părinte duios, amant dorit și artist în plină glorie, care a fost pedepsit într-un mod in-tempestiv și neargumentat de împăratul pe care l-a admirat și l-a servit cu lira?

Totodată, personajul își joacă rolul („Poetul” – ultimul mare poet latin) pe scena vechiului oraș Tomis de la periferia Imperiului pentru a întruchipa artistic *Tristețea crepusculului vieții*. Tristețea este acea stare a omului care nu reușește să trăiască plenitudinea prezentului, refuzându-și viitorul și tânjind după trecut. „Clepsidra lui Ovidiu” s-a deformat și nu mai poate măsura timpul trăit în prezent: „Din vasul de sus al clepsidrei, apa se scurgea ușor în vasul de jos, printr-un fir imperceptibil pe care ochii lui obosiți de nesomn și de plâns abia îl vedeau; firicelul de apă dispărea din vasul de sus în vasul de jos, într-o liniște deplină, lăsând să se vadă pe dinăuntru liniile ceasurilor zilei, una câte una, până se făcea seară. «Nu apa se scurge, ci tristețea mea», își spunea el. În dimineața următoare, la cântatul cocoșilor, când era întotdeauna treaz, turna apa din vasul de jos înapoi în vasul de sus, reluând nu atât curgerea timpului, cât mai cu seamă, cursul tristeții, care se scurgea peste zi din prezent în trecut, ca un convoi mortuar fără muzică și fără plânsete; viața lui se irosea într-o tortură în care apa cea de nebăut de la Tomis dădea un fel de materialitate sălcie timpului, ce se împutina, rămânând totuși același. (...) O numise întâi «clepsidra tristeții». În cele din urmă, hotărî că apa din vasul de sus întruchipa viitorul, apa din vasul de jos întruchipa trecutul, iar prezentul era curgerea dintr-un vas în altul prin acel plăpând cep, prin care apa trecea atât de repede încât prezentul nu putea căpăta existența, fiecare din momentele lui scurgându-se instantaneu, din viitor în trecut”. Instrumentul e de neînțeles de către getul Davos, nu pentru că este un barbar care nu beneficiase de educație îngrijită și instrucție aleasă, precum Ovidiu, ci pentru că îl desparte de civilizația greco-latină o viziune de viață distinctă: „– Voi, romanii, Poetule, credeți în dragoste, dar noi credem în nemurire... Așa ne învață zeul nostru, Zamolxis... – Nu e rău să credeți asta, Davos, dar nu e verosimil... Însă farmecul pe care îl poartă cu sine o femeie e cert, Davos!” Până la urmă, acest maniac al vieții mundane se va contamina de credința în nemurire a getului barbar și va recunoaște că doar la Tomis s-a „transformat într-un poet”, că acest oraș de la capătul lumii lui i-a „scurtat drumul... până la eternitate”.

În luna martie a anului în care scriu aceste rânduri mi-a murit frațele mai mic: o moarte absolut neașteptată, traumatizantă pentru mine, pentru mama, pentru soția și copiii lui. Aș putea fi lesne o potențială autoare a colecției cu dedicații îndoliate, adunate cu grijă în cartea *Panglica neagră: cartea de doliu* (Editura Vellant, 2022) de către Emanuela Ignățoiu-Sora. Mi-a fost pe deplin suficient să fiu o cititoare. Când delicata carte înfășurată în negru și înecată în lacrimi mi-a căzut în mâini aveam deja o experiență bogată de pierderi ale oamenilor apropiați. M-a mirat că atâția oameni pot descrie prin cuvinte această durere de nerostit, de netrăit. Potrivit prefațatoarei, scopul a fost: „de a vorbi despre această perioadă îndoliată prin care trecem cu toții, comemorând oameni dragi, dar și încercând să înțelegem semnificațiile umane, istorice și metafizice ale doliilor mici și mari”. Antologia adună texte de ficțiune și de non-ficțiune, eseuri, poezii, proză despre stările devoratoare instalate după pierderea bunicilor, copiilor, părinților, prietenilor, partenerilor de viață. Drept model literar și argument a servit *Jurnal de doliu* al lui Roland Barthes. De fapt, toată literatura de doliu franceză poate constitui referințe, căci: „În spațiul literar francez, a încredința scriiturii experiența doliului cade sub incidența inevitabilului, devenind un gest natural, de o extraordinară spontaneitate”, fiind pentru unii chiar o „obligație” (Despina Jderu). Dovadă stau poemele lui Victor Hugo, Stéphane Mallarmé, Philippe Forest și, desigur, jurnalul lui Roland Barthes. De menționat că volumul de la București a apărut după doi ani lungi de pandemie, când mulți au fost nevoiți să-și însușească suferința pierderii.

Ca și maeștrii, autorii români evită numirea directă a stărilor, a emoțiilor, căutându-le expresia în imagini prin care oamenii dispăruți perpetuează în prezentul lor. Paharul cu apă ținut în mână de bunica, încercând parcă să se agațe de viață, se constituie simbolic ca punte peste sentimentul perisabilității în proza Siminei Diaconu. Povestea pierderii și nașterii fiicelor revelează, pentru naratorului lui Dan Liviu-Boieriu, adevărul că moartea și viața coexistă ca o tensiune permanentă a lumii. Doliul se cere trăit până capătul vindecării, fără „măști” de om „puternic” (Cristina Andrei), este comunicare neîntreruptă cu cel dispărut fizic (Doina Ioanid) și o „poartă” spre înțelegerea de sine (Rucsandra Pop). Când în universul credinței tale, în prezența Lui, vii stau alături de morți, pierderea nu mai este percepută ca pierdere, ci ca o iubire cuprinzătoare: „Dragostea șterge distanțele, pune pe foc lemnul părleazului, desferecă ușile și deschide larg ferestrele”. Credința aceasta îți dă răgazul să-ți reasezi lumea „din temelii”, să „reînveți viața” (Cristina Bogdan). Doliul „poate să ia orice nuanță de culoare, orice aromă, orice lumină”, rămâne „în tine, nealiniat de nimic” (Odilia Roșianu). Doliul este „o luptă de îmblânzire a morții lor” (Marius Constantinescu), ofrande, amintiri (Daniela Hendea), pomelnic poetic (Mihail Duțescu), răzvrătire (Mihók Tamás), neîmpăcare (Andrei Zbârnea), dor (Gruia Dragomir), „spaimă la trecerea bruscă de la lumină la întuneric, anxietate” (Ioana Geacăr), izbucniri de furie interioară (Diana Geacăr), recunoștință că „existăm măcar pentru scurt timp” (Ionela Cristea), o experiență privată când simți că „și sfârșitul tău e aproape” (Cristina Ispas), suferință obscură vecină cu poezia (Olga Ștefan), existența într-un univers paralel (Florin Lăzărescu), dor de la sfârșitul doliului (Ștefania Mihalache), plâns deasupra pântecului gol (Andreea Molocea). Doliul „ne obligă să spunem” (Philippe Forest), pentru a le conferi morților noștri „un plus de existență” (Vinciane Despret).

Aliona GRATI, dr. hab. în filologie

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Dialogica. Revistă de studii culturale și literatură; redactor-șef: Aliona Grati,
Chișinău: CEP USM, 2023. – ISSN 2587-3695, E-ISSN 1857-2537,
Anul V, nr. 2, 2023, 146 p.
Tiraj 50 ex.